گوڵزاری هەورامان

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی

زنجیرەی ڕۆشنبیری

*

خاوەنی ئیمتیاز: شەوکەت شێخ یەزدین

سەرنووسەر: بەدران ئەحمەد حەبیب

* * *

ناوونیشان: دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، گەڕەکی خانزاد، هەولێر

س. پ. ژمارە: ١

www.araspublisher.com

مێژووی هەورامان

گوڵزاری هەورامان

زمانناسی و ئەدەبیات

لێکۆڵینەوە و پشکنین و بەراوردکاری

محەمەد ئەمین هەورامانی

بەیارمەتی

محەمەد ڕەشیدی ئەمین

بەرگی دووەم

ناوی کتێب: گوڵزاری هەورامان – زمانناسی و ئەدەبیات
بەرگی: دووەم
لێکۆڵینەوە و پشکنین و بەراوردکاری: محەمەد ئەمین هەورامانی
بڵاوکراوەی ئاراس– ژمارە: ٢٧٠
دەرهێنانی هونەریی ناواخن و بەرگ: ئاراس ئەکرەم
پیت لێدان: کارزان ئاوڕەحمان + تریسکە ئەحمەد حەمید
هەڵەگری: نووسەر
سەرپەرشتیی چاپ: ئاوڕەحمانی حاجی مەحموود
چاپی یەکەم: هەولێر– ٢٠٠٤
لە کتێبخانەی بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی ڕۆشنبیری و هونەر لە هەولێر ژمارە (٢٠٣)ی ساڵی ٢٠٠٤ی دراوەتێ

گوڵزاری هەورامان

ئەدەبیات

بەشی دووەم

سۆفیگەریەتی و دەوری مورید و خەلیفە و خۆشەویستی خودایی (واتایی) و خۆشەویستی ڕاستەقینە (هەقیقی) (شێخی سەنعان)

رازی شێخی سەنعان و تەرسا، خراوەتە، چوارچێوەی رازەشیعرەوە و بەکێشانە و پێوانەی دە بڕگەیی. رازاوەتەوە و بەهۆی کەرەسە زمانی دێرینی باو و باپیرانمانەوە، خۆی ئاڵووالآ کردووە و بەتایبەتی ئەگەر هاتوو زانیمان، کە هەندێ لەو کەرەستە زمانییە رەسەنانە، یەکسەرە، لە سروود (گات –ە)کانی، ئاڤێستاوە، هاتوونەتە خوارەوە، بۆ وێنە وەک ریشەکانی (کەی) و (زەمزەم) و کوورە، باگ، ئاگر،... هتد.

رازی شێخی سەنعان و تەرسا، جوانترین وێنەیە، بۆ بەدەستەوەدانی بەسەرهاتی نەزانراو! بۆ رۆشنکردنەوەی ئەنجامی گومڕایی و لەخۆبایی بوون، بۆ لێ حاڵیبوون لە هێز و تەوانای یەزدان، ئەگەر هاتوو ویستی، بۆ لێبووردن و بەزەیی پیادا هاتنەوە و پەیویست و لە کات و دەمی خۆیدا، بۆ پێ بەخشین، ئەگەر بەشایستەی ئەوە کەوتە بەرچاوی زانین و هەروەها ئاوێنەیەکی راستەقینەیە، کە وێنەیەکی پاک و بێ گەردی ئەوەمان بەدەستەوە دەدا، کە زوربەی کات، خەلیفە، لە شێخ بەهێزتر دەردەچێ. ئەگەر هاتوو لە کردەوەی رۆحییەوە بەراورد کران، یان شاگرد لە مامۆستای زیرەکتر دەردەچێ!

لە لایەکی دیکەشەوە دڵداریی راستەقینەی دوو لایانەی بەرامبەر، بەهێز و تواناوە، بەبنچینەی پتەوەوە. بە دوارۆژی پڕ لە شادمانییەوە، بەرهەم دەهێنێ!

لە کۆتاییدا؛ واتە، لێرەدا، دەبێ بوترێ، تا لە دڵداریی حەقیقی لەززەت نەبینی، نازانی عیشقی خودایی واتای چییە!! یان لەززەتی چییە و بێ گومان رێی راستەقینەی دڵسۆزانەشی نابڕێتە سەر و ئەگەریش پێچەوانەش بوو، ئەو کاتە رێڕەویی راستەقینە، بەرەو خواناسین وردەکاریانەتر دەبێ.

تۆبە و گەڕانەوە

دیارە، لەخۆبایی بوونی شێخی سەنعان، وەک خواپەرست، وەک خاوەن موریدی زۆر (گومڕایی)، بەزیانی گەڕایەوە و لە کۆتاییشدا، ئەو زیانەی بەرەو باشترین ناسینی خوا، گەڕایەوە و بەرەو سوود وەرگرتنی دینیش کۆتایی پێ هێنرا، لەگەڵ کامەرانی ئاکامی بەیەک گەیشتنی دوو سەرۆکی دیاریی دینی، گوایا دەرخستنی ئەوەی کە لە ئەنجامدا دەبێ دینی ئیسلام ببێ بەدینێکی نێوان میللەتانێ کە سەر بەدینی جۆراوجۆر بن.

زیرەکیی (تەرسا)ی گاور (گەبر)، وەهای لە شێخی سەنعان کرد، کە شێخ، جگە لە عیشقی تەرسا (تەرسا) پەرستی، بیر لە هیچ شتێکی دیکە نەکاتەوە و ئەمە لە لایەکەوە، لە لایەکی ترەوە، شێخی سەنعان بتوانێ بەرگەگرتوو و هەناسەدرێژتر و

کۆڵنەدەرتر و دڵسۆزتر بنوێنێ.

لە گۆشەی موریدییەوە، دۆعا و لێ پاڕانەوەی یەک کەسیی بێ دەنگ و بێ سەدا، ناتوانێ ئەنجام بەدەستەوە بدات و بە ئاکام بگات و کوورەگرتنی زەمزەمە، یەکێکە لە رەویە و رەوشتی زەردەشتی و لە ئیسلامیشدا، لە سۆفیگەریەتی و دەرویشگەرییەتیدا، ئەو رەوییە و رەوشتە هەر بەردەوامە. تۆبە و گەڕانەوەش سوودبەخشە.

شاعری ئەم داستانەشیعرییە، تێکەلاویی لە نێوان زەردەشتی و دینی عیسایییدا دەکات و (ئاگر) و (مەجووس)، تێکەڵ بەکەنیشتە (کلیسا) دەکات، یان مۆزیکاژەنیی، بەگۆشەیەک لە گۆشەکانی دینی عیسا لە قەڵەم دەدات!!

شایانی باسە، عەتتاری نەیشابووریی بەهۆنراوەی فارسیی سەرگوزەشتەی سەنعان و تەرسای لە قاڵبی سۆفیگەرییەتیدا، گرتووەتەوە و دیمەنێکی رازاوەی بەگۆشەی تۆبە و گەڕانەوە، بەشێخ و بەمورید، بەدڵداریی پاک و بێ گەرد، بەلێبووردنی خودا، داوە و بێ گومان ئەمەی ئێرە ئیلهامێکە و وەرگیراوە و دووریشە لەوەوە کە وەرگێران بێ، هەروەک هەندێ دەمبەتاڵ، بۆی دەچن!

هەورامانی

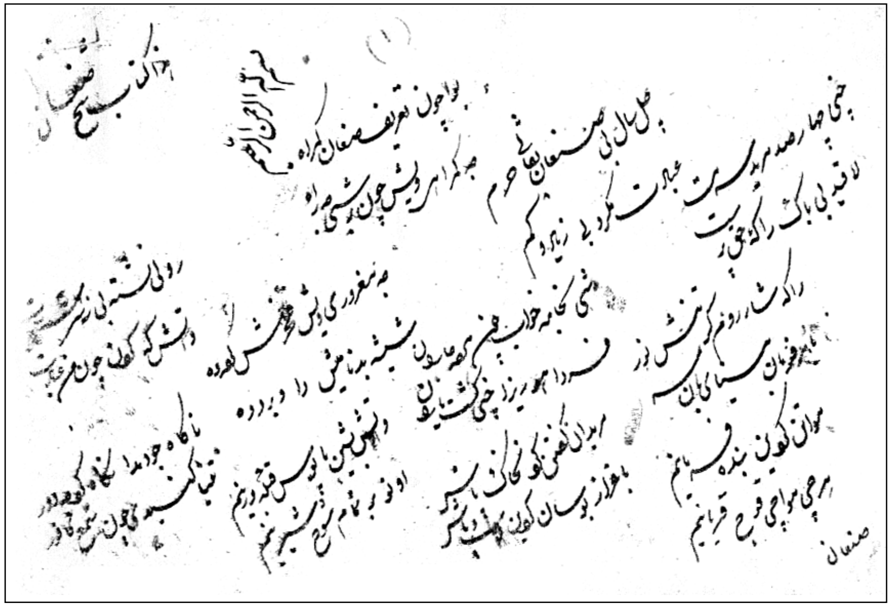

شێخی سەنعان

بواچوو تەعریف سەنعانی گومڕا
جە گومڕاهیی وێش، چون بەرشیی جە ڕا!
چل ساڵ بێ سەنعان، جە قاپی حەرەم
عیبادەت مەکەرد، بێ زیاد و کەم
چەنی چوار سەد موریدی سەرمەست
لاقەید و بێ باک، ڕاگەی هەقپەرست
ڕۆیێ نیشتە بێ، نەسەر سەجادەت
واتش: کێ کەردەن، چون من **عیبادەت!**
جە مەغروو‌ریی وێش فەخرش کەردەوە
شیشەی بەدنامیش، دا وە بەردەوە
شیی نەجامەء خاب، چون هەردە جاران
دیش نەخاب دا، چەنی گشت یاران!
ڕاگەی شاری ڕۆم گرتەنش نەوەر
بە سۆز مەگێڵۆ، پەی دییەن دوڵبەر
ناگا، جەو دەم دا، نیگا کەرد جە دوور
تەنیا گونبەدێ، چون شەمعی کافوور!
بشین، وە بابۆس، قیبلەی وەرینم،
شای نۆبەر نەمام، شۆخی شیرینم
موریدان کەفتەن گرد، نە خاک و پاش
وە ئەعزازەوە مەکەردەن سەناش
مەواتەن، گردین، بەندە فەرمانین،
هەرچی مەواچی قۆچی قوربانین!
سەنعان ئێد ئەژنی خێزا بەدڵشاد
واتش: ئەی یاران، هەرچی بادا باد!
جە کەعبەی شەریف،هیممەت خواهیی کەرد،
چەنی موریدان، ڕوو بە ڕا، ئاوەرد!

ڕوو نییا، بە ڕای بیابانەوە،
وە ئاه و ناڵەی، بێ سامانەوە،
هەردەم مەواتەن؛ یارانی هامدەم
کەی بۆ، باڵای دۆس بوینۆم بە چەم
تا، یاوان، وەپای عالی درەختێ،
دیشان دیارەن، **قەڵاچەی** سەختێ!
جە دوور مەدرەوشا، چوون شەماڵەی نوور
شەوق مەدۆ،جە دوور،چوون شەمعی کافوور!
موریدان واتەن: ئەی شێخی سالار،
قەڵاچەی عەزیم، جە دوور دا دیار!
هۆرێزە بشین، وەپای قەڵاوە،
ئەو قەڵای عەزیم، دوور جە بەڵاوە!
سەنعان ئێد ئەژنی، هۆرێزا وەپا،
چەنی موریدان، ڕوو نییا، بە ڕا!
تا، یاوا، وەپای، قەڵاچەی دوڵبەر،
وێش،وست نەڕووی خاک خاکش کەرد بەسەر
وات: ئینە یاگەی دین و دنیامەن،
نەزەرگای شەریف، ماجەمین جامەن،
ئێدەن ئەو مەکان دییەنم نەخاو
ئەسرینم پەرێش، کوڵ بەستەن بەتاو!
هەم ئێدەن پەرێش، گرگرانمەن،
مەکانی ماوای دیدە و گیانمەن!
هەر ئێدەن جە شەوق دیدارش مەستم
خۆشا، بەحاڵم، یاوا بەدەستم!
بە تاقی ئێدەن، کەعبەی مورادم
مەنزڵگای شەریف، سەروی ئازادم
پەی ئێد جە زەمزەم، هۆر گێلام بەتاو
پەی ئێدەن چند شەو نەکەردەنم خاو!

دایم خۆراکم قنیاتی خەمەن
پەی ئێدەن دایم، کارم، ماتەمەن
رەهبانان، بە تاو بەردشان ئەحواڵ
دەر ساعەت، وەلای **تەرسای** سۆسەن خاڵ
واتشان: شەخسێ جە موسوڵمانان
مەکەرۆ زاریی و شینی بێ سامان!
دیارەن، چمان بێ قەرارێوەن
دڵ زەلیلی زام دووریی یارێوەن
ئەسرین، جە دیدەش، چون سەیل مەوارۆ
دیارەن، چمان، عەشقی تۆ دارۆ
تەرسا، ئیتر ئەژنی خێزا بەسەد ناز
چەنی کەنیزان، ئاما، بە دڵواز
ئاما، بە یاگەی بەرزە دیاری،
دیش شەخسێ، بە تاو مەکەرۆ زاری
ریش وێنەی، قاقوم، نادرەی شاران
مەکەرۆ، فریاد، نەسەر دیاران!
چەنی چل مورید، مەستی دێوانە
جە ڕای نادانیی شەیدای زەمانە
وێڵ و هەراسان، چوون ئاهووی، تەتار
بێ خورد و بێ خاو عاشق، بە دیدار
بە تاقی زاناش، شێخی سەنعانەن!
شێخی ئەکابر، گرد موسوڵمانان
چوون شەمسی خاوەر، سەرکێشا وە بەر
واتش: ئەی سەنعان وەش ئامای بەخەیر
نا غافڵ سەنعان، دییا، وە لاوە
دیش، دین و دنیاش، مدران وە پاوە!
هۆرێزا، وەپا، سوجدە بەرد وەنەش
تەرسا، جە ڕووی ناز عەلەیک داپەنەش

ڕۆخ مالاّ، نە خاک پیری ئەندو بار
واتش: ئەی نازار، زینهار سەد زینهار!
من شێخی سەنعان، مەواچان، نابم
ئەگەر قەبووڵ بۆ بەندە، فەرمانم
پەی تۆ ئەراگێڵ دەورەی زەمانم
پەی تۆ خاکستەر، بووڵی بانانم
پەی تۆ بێزارم جە قەوم و خوێشان
وێم کەرد وە سەرگەرد ڕاگەی کەشیشان
پەی تۆ ویەردم، جە کەعبەی شەریف
ئامام ئاستانەت، وەپای وێم زەریف
پەی تۆ شەو تا ڕۆ، شین و زاریمەن
پەرێ تۆ، دایم بێ قەراریمەن!
پەی تۆ نەجەرگم زوخاو سەرکەردەن
پەی تۆ، وێم بەردەن، شەرارەی مەردەن
بە چندێ وەختەن نەکەردەنم خاو
پەی تۆ دەروونم، گڕ بەستەن بە تاو
پەی تۆ، جە گیانی شیرین ویەردم
نیگا کەر، بەرەنگ، روخساری زەردم!
دەخیلم، ئەی ماه، شەمسی خاوەریی
رەحمێ بە سککەی سفیدیم کەریی!
بۆ، تۆ، بە حاجەت، یانەی کلیسا،
ببەخشم بە لوتف، ئەنفاسی عیسا!
با ڕەحمی خەیرت، ببۆ بەحاڵم
خەیلێوەن پەرێ دییەنت، عەبداڵم!
تەرسا، ئێد ئەژنی، زەردەش بەردەوە،
بەو لەعلی لەبان، (ماء الورد)ەوە!
واتش: ئەی سەنعان، پیری ئەندوبار
ئازارت کێشان، پەرێ دییەن، یار

بەڵام قەبیحەت، پەی شەخسێ چون تۆ،
خەیاڵانی خام، نە دڵ، باوەرۆ!
تۆ شێخی سەنعان، موسوڵمانانی
ئەکابر زادە، عەزیمولشانی
ئیسە، ئاشقی، بە تۆ یانی چێش،
بشۆ، ماوای، وێت، پیری دەروون ڕێش!
مەکێشە پەی من، هەناسانی سەرد،
چە خەیرەن، وادەی جوانیت، ویەرد!
تۆ پەی من، تازە وە شەیدا مەبیی
نەی سەر وەختەدا، زوو ریسوا مەبیی!
مەکێشە ئازار، سوود مەدارۆ پێت،
چەنی موریدان، شۆ، بە یانەی وێت!
تۆ شێخی کەبیر، دینی هەقپەرست،
من گەبری تەرسا ، مەستی مەی پەرست!
حەرفێ مەواچوون، تۆ مەبە دڵگیر،
نەمام کەی بییەن، گرۆی داری پیر!
من بازی شەش دانگ، تەواری سەرمەست
مەر بییەن، پەی تۆ، وێم کەروون پا بەست
با ، ئینسافت بۆ، ئەی شێخی کابر
من نۆ نەمامێ، تۆ داری بێ بەر
هەنی بەی تەورە، مەکەر گفتوگۆ،
موسوڵمان، چەنی **تەرسا** ، کەی مەبۆ!
ئەمجار تۆم بەخشا ، بە دینی عیسا
بە ناڵەی ناقووس، بانگی کلیسا !
وەرنە مەواتم، من بە ڕاهبانان
کەرات، بە عیبرەت، گرد موسوڵمانان
سەنعان، ئێد ، ئەژنی دڵ ئاوەرد بە جۆش،
واتش: ئەی تەرسا ، مەستی بادە نۆش،

تانە مەدەی لێم، سککەم سفیدەن،
ئەر سەد سفیدەن، بە تۆم، ئومێدەن!
تایە ، جە کەڵان، سیای ئەشەد بۆت
پەروەردەی سۆسەن، پای توغرای لیمۆت!
وزی نەگەردەن، عومری ویەردەم،
تەجدید بۆ، پەی دەفع هووناوان وەردەم!
بەڵکم، جە بۆی زوڵف عەنبەر بۆی دوڵبەر
تافی جوانیم، باوەرۆ، ئەو بەر!
بەڵکم عیشقی تۆم، جوان کەردە بۆ،
شەرابی عیشقت، پەنەم وەردەبۆ!
واتش: مەواچوو، برێژان هوونت
جەی زەید ، کەران، ئاوارەی توونت
سەنعان، وات: پەی تۆ ویەردەم جە گیان،
جە کەعبەی شەریف، ئامام بەی مەکان،
رازیم بەمەردەن، نەک ئی ژیانە
هەردەم، مەدەی لێم سەد تیروتانە ،
عیشقی تۆ بییەن، وە پاپێچی پام
خورد و خاو یەکسەر، لێم بییەن حەرام!
پەی چێش ریسوایی مەکەری پەی وێت،
عالەم گرد زانان، سەنعان بییەن شێت!
ئەوسا ، من کەفتم بەی ماجەراوە ،
چاوی ریسواییم شیی، بە دماوە!
ئەو ڕۆ، من ئامام، جە یانەی ئەڵڵا
تەپڵی بەد نامیم، نەعاڵەم، ژینا ،
هۆرگێلایم نییەن، من جەی مەکانە ،
مەبو، وە سەرگەرد، بت و بتخانە!
بە ئەبرۆی کەمان، قەڵەم کەشیدەت،
بە نەقشی موژان، شانای دوو دیدەت،

وە ئەفشانی زوڵف، سیای چین چینت،
پێچ وەردەن، نە دەور گۆنای جەمینت!
وە گۆنای گوڵڕەنگ، بەدری مونیرت،
بە شەعشەعەی شەوق، رووی عالەم گیرت،
بە دورجی یاقووت، پەڕ، جە مرواریت،
بە خاڵی هیندووی بەرزی دیاریت،
بە چای زەنەخدان، تورنجی زەردت
بە گەردەنی ساف، مینای بێ گەردت،
بە سینەی بێ خەوش لیموانی زەرد،
مەدام، بە شەونم، قەترەی (ماء الورد)
وە دێزی بالای سەوەیل ڕەژیدەت
بە تاقی ئەبرۆی قەڵەم کەشیدەت،
بە گشت، سەوگەند بۆ، دەستی من پێوە
گرفتاری تۆم، شای شیرین، شێوە!
باقی ئیختیار، بە دەستی وێتەن،
هەرچی مەواچی، سەرم، نە ڕێتەن!
عیشقی تۆ بییەن، وە پاپێچی پام
حاڵی من ئێدەن، عەرز کەردم، تەمام!
هۆرگەردم نییەن، نە قەسری دڵدار،
ئەر سەد بواچی، کەرام سەنگەسار!
تەرسا، ئێد ئەژنی، زانا، بە تاقیی
عەقڵ و هۆشی شێخ، نەمەندەن، باقی!
ئاشوفتەی عیشقەن، نەدارۆ عیلاج،
بە ئیخلاس نییان، **قەڵەم نە رووی عاج!!**
واتش بە سەنعان: ئەی پیری کامڵ
ئەگەر تەماتەن، مراد، بۆ حاسڵ
ئەو وەخت چەنی من مەیاوی بەکام
بە دڵوازیی وێت، مەنیشیی، جە لام

ئەوەڵ؛ بنۆشە، جورعەی جامی مەی،
بە یادی دەوران، کەیانانی کەی!
دووەم؛ کیتابان قورئانت یەکسەر،
بسۆچنە، جە لام سوجدە، **وە (بت)** بەر!
سێیەم؛ چەند وەختەن، من بێ شوانم
بۆ، چندێ، لووە، چەنی خووگانم،
هەرکەس نە ڕای عەشق مەبۆ گرفتار
مەبۆ، بکێشۆ، جەفای رۆزگار!
تاکە نەکێشی جەفای رۆزگار
کەی مەبیی، پشتان، بەژنی بالای یار!
بە (دار المجوس)، بە کوورەی **زەمزەم**
هەرچی، مەواچان، بێ زیاد و کەم،
بە ئەوجی کلیسا، بە یانەی حەرەم
بە دین و ئایین، عیسای بن مریەم
وەختێ سوجدەت **بەرد بە رووی بتخانە**
جە دینی رەسووڵ، وێت کەرد بێگانە
شەرت بۆ، چەنی من بیاوی بە کام
بە دڵوازیی وێت، بنیشی وەلام!
سەنعان، وات، پەنە: بەندە فرمانم
هەرچی مەواچی، قوچی قوربانم
تەرسا، جامێ مەی، گرت بە دەستەوە،
بە سەد لەنجەولار، دیدەی مەستەوە!
بەردش پەرێ شێخ، بە دڵوازەوە،
واتش: بنۆشە، بە رووی نازەوە!
سەنعان، هۆرێزا، جامش سەند نەدەست
بۆسا، یاگە دەست، نیگاری سەرمەست!
موریدان، تەمام، ئامان، بە فریاد،
واتشان: ئەی شێخ ساحیب کەرامات!

خودا خەیرت دۆ، ئینە جە فیکرەن،
هۆرێزە، بشین، یە وادەی زیکرەن،
وات بە موریدان: پاسە بییەن کار
هۆرگەردم نییەن، نەپای قەسری یار،
ئەر دولبەر کۆرەن، منیچ هەم کۆرم
وەس بدەن ئازار، هەم جەفا و جەورم
یەکێ وات: ئەی شێخ هەر ریسوا مەبیی
پەی دییەن، دولّبەر بە تەرسا مەبیی!
وات: دینی تەرسا، کەردەنم قبووڵ
ویەردم جە دین، خودا و هەم ڕەسووڵ
یەکێ وات، ئەی شێخ، مەر نمەزانی،
ئیمان مەورەشیی، زیننار، مەسانی!
وات؛ ئەو ڕۆ جە دین، ئیمان ویەردم
دڵ بەغەمزە و ناز دولّبەر، سوپەردم!
یەکێ وات: ئەی شێخ دۆزەخ نە ڕاتەن،
هۆرێزە بشین، وادەی سەڵاتەن!
واتش: جە ئاهم، ئاهێر مەخێزۆ
شەرارەی دۆزەخ، جە من مەبێزۆ!
یەکێ وات: ئەی شێخ خودات شیی جە ویر
مایل بیت وە دین، ئەو تەرسای بێ پیر،
واتش: خودای من دییەن دولّبەرەن
ئیمانم، جە لای ماهی ئەنوەرەن!
یەکێ وات: یەکسەر، خودات، شیی جەیاد
نییەنی نە فیکر، وێرد و تەسبیحات!
وات: تەسبیحاتم، ئەو ڕۆ، شیی نەمشت،
یاوام، وە قاپی، کلیسا و کەنیشت!
ئەو ڕۆ بەر کەردم، هەوای تەسبیحات،
جە کەعبەی شەریف، ئامام، بەی وڵات!

یەکێ وات: ئەی شێخ کەراماتت کۆن،
خۆفی ڕای سیرات، مەکافاتت کۆن!
وات: جە مەکافات، من نەداروون باک
بێزارم، جە دین، پادشای لەولاک،
یەکێ وات: وادەی ئەڵڵا و ئەکبەرەن
واتش: ئەکبەرم دییەن دولّبەرەن!
یەکێ وات: علمت یەکسەر شیی جە یاد
واتش: نە ڕای دۆس، هەرچی بادا باد!
یەکێ وات: ئەی شێخ وادەی نمازەن
یە، وادەی سوجدەی، ئەو بێ نیازەن،
واتش: من سوجدەم وە بت ئاوەردەن،
تەرکی تەمامی مەقسوودم کەردەن!
یەکێ وات: ئەی شێخ یە وادەی زیکرەن
بکەر ئیستیغفار ئینە چە فیکرەن!
وات: کوورەی زیکرم چەنگ و ڕوبابەن
ئیستیغفاری من، شیشەی شەرابەن!
موریدان، زانان، حاڵش پەشێوەن
واتەن، بە تاقیی، **یە کاری دێوەن،**
یەکسەر روو کەردەن، بە کەعبەی موراد
واتشان؛ ئەی شێخ بنیشە وەشاد!
شێخ دیی، کە یاران، جەلاش بین رەوان
کێشا لەبەها، بادەی ئەرغەوان،
هەرچەند خەلایق، کەردشان، مەنا
قەولّی کەس نەکەرد، **قورئان**، سۆچنا
دینی تەرسا گرت، وەر نەدا، نەمشت
روو کەرد وە قاپی کلیسا و کەنیشت!
لووا، وەپای (بت)، سوجدەش بەردەوە
مالاش، بە گۆنای، رەنگی، زەردەوە!

واتش: جه خودای گەردوون ویەردم
روو نە ئاستانەی بتان، ئاوەردم!
ئەر سەد من عاسیی، شەرمە سارەنان،
پەی دییەن دولّبەر بێ قەرارەنان

مەبۆ، جەلاشان، موراد بۆ حاسڵ
هیجرانی دووریش، نەبەروون، وە گڵ
ئێد واتش خەرقەش، جە بەر کەندەوە،
پەخش دا، بە لا، تەسبیح شەندەوە!

دڵ بەستش وە بت، بەرشیی نە ڕای دین
رەهبانان، جە شێخ، کەردەن ئافەرین!
زننارش، بەست، وێنەی، رەهبانان،
زار زار، مەگرەوا، نە پای، بتخانان!

بەرشیی، جە میللەت، خودای رەببانی
یەخەش، دا، وەلا، وێنەی نەسرانی!
مەناشان، مەکەرد، جە ئاه و زاریی
کەردشان، چەنی خووگی **پەرواریی**

تا، وادەی حەفت ساڵ، شوانی مەکەرد
دایم، مەکێشا، هەناسانی سەرد،
شوانیی مەکەرد، تا بە خۆرئاوا
مەشیی بەیانان، پەرێ، ماڵئاوا!

دولّبەر، بەو لەنجەی، بێ، ئەندازەوە،
سەنعانش، مەنیا، بە رووی نازەوە!
(دولّبەر بەو لەنجەی خەرمانەوە)
(سەنعانش، مەنیا، بە رووی خوانەوە)

رۆ چەنی خووگان، شەو نەپای حەسار
زار زار مەگرەوا، جە هیجرانی یار!
چند ساڵ، بەی دەستوور سەنعان دا بەسەر
مەستی (لا یَعْقَلَ) جە عیشقی دولّبەر!

بشین، بە سەروەخت، جەرگەی موریدان
شین وە دماوە، خاتر پەرێشان،
هەرچل موریدان، روو نیان بەڕا
یەڵغارشان دا، تا خانەی خودا!

هەرکەس مەپەرسان، جە سەنعان خەبەر
جە گومراهیی ئەو مەواتەن، یەکسەر!
واتەن، بە تاقی عیشقش هانە سەر
عیلاجش نییەن، پەی دییەن دولّبەر

مەگەر لوتفی هەقق بیاوۆش، بە داد،
وەرنە عیلمی شێخ گرد لووان، وە باد!
خەلیفەی عەزیم شێخی سەنعان بێ،
ساحیب عیلم و فەزڵ جاو و مەکان بێ،

چند ساڵەن لووان، عەزمی سەیاحیی
بێ خەبەر جە کار کەردەی ئیلاهیی
ناگا، پەی تەقدیر ڕاش کەفت وە حیجاز
موریدان، تەمام، ئامان، وە پێشواز

ئەحواڵی سەنعان، پەرسا، جە یاران،
جە دیدە رێزا، ئەسرین، چوون باران!
گوزارشی شێخ عەرز کەردەن، جە لاش
جەودما ماڵان، **روخ** نە خاک و پاش

تا یاوان، بە شار، کەعبەی موعەززەم
وزووء، تازە کەرد بە **ئاوی زەمزەم**
روو کەرد بە حەرەم سرپۆشی سەتتار
کەردش ستایش، پادشای غەففار،

روو ماڵا نەخاک، کەردش موناجات
ناڵا، نە دەرگای (قاضی الحاجات)!
واتش: یا کەریم کەرەم دارەنی
ئاگات، جە بەندەی شەرمەسارەنی

باجەتی خودا و حەزرەتی رەسووڵ
ئیستیدعای بەندەت، بکەرە قبووڵ!
سەنعان خەلاس کەی جەی ماجەراوە
جە گومڕاهیی، بەرشۆ، بە راوە!
ئێدش وات: **لالا، تا بە خۆرئاوا،**
دۆعاش، بە هەدەف ئیجابەت، یاوا!
فارغ بیی جە هۆش، جە سوجدە بەردەن
زاناش، بە تەسریح، یە خاوش بەردەن
واتش: بێدار بە، ئەی یاری غەمخوار
دۆعاش قبووڵ کەرد سیرپۆشی سەتتار
هۆرێزە بشین، تا بە شاری رۆم،
بیاوین، بە داد، شێخی ئاخر شووم!
عابد ئێد ئەژنی، لەرزا، ستێزا،
جە خاوی شیرین، دەر ساعەت خێزا!
وات بە موریدان: بشین بە راوە،
ئینشاڵڵا کەرین، پەشت بە خواوە!
بە تەوفیقی هەقق بینای بانی سەر
جە کوورەی فرقان، ماوەرووش وەبەر
یاران واتشان: بەندە فەرمانیم،
بەندەی کەمتەرین، شێخی سەنعانیم،
جە کەعبەی شەریف، هیممەت خواهیی کەرد
چەنی موریدان، روو بەڕا، ئاوەرد
چەن شەوان و رۆ، کەردشان یولغار،
تا، یاوان، وەپای قەڵاچەی کوففار
ساتێ جەو مەسکەن، نیشتەن بە زەمین
کەردشان ستایش جەهان ئافەرین
خەرقەی رەهبانان کەردەنش نەوەر
مەگرەوۆ، بە زار، جە عیشقی دوڵبەر!

زننارش بەستەن، چەنی کەشیشان،
رەنگ زەرد و زایف، خاتر پەرێشان!
شین بە نەزدی ئەو موریدان یەکسەر
سلام دان وەنەش، مدران وەرانوەر
نە دەوری سەنعان، گردین، بەستن کۆ،
خێزا، جە یاران، زایەڵەی، بێ شۆ!
خەلیفە واتش: ئەی شێخی کامڵ
پەی چێش کەفتەنی نەی فیکری باتڵ!
پەی چێش دینی هەقق وەر مەدەی جە دەست
مایل بیت، وە دین، تەرسای بت پەرست!
جە کەعبەی شەریف، جە چەشمەی زەمزەم
ئامای بەی وڵات، پەی دینی، مریەم!
کۆ، زیکر و تەوحید، کۆ، تەسبیحاتت،
کۆ، ئەڵڵا ئەڵڵا، سۆزی، نمازت!
کۆ، یاهو یاهو، سۆزی سەڵاتت،
کۆ، وادەی تەکبیر، وەقتی نمازت
کۆ، ویرد و ئەوراد، هەردە جارانت،
کۆ، دەست بە دۆعا، چەنی یارانت
خۆفی عەرەسات، مەردەن نییەن پیت!
ئەی شێخی کامڵ فیکرێ، کەر پەی وێت!
دنیا، فانییەن سوود نەدارۆ پێت
خۆفێ، کەر، جە هەقق، مردن هانە رێت!
چە، نیسبەت، دارۆ، بەتۆ، عیشقی یار
عەیبەن، پەرێ تۆ، ئەی شێخی سالار!
عیشقی هەقق خاسەن، نە دەروونت بۆ،
نە هەردوو دنیا، رەهنموونت، بۆ!
جە عیشقی تەرسای مەستی مەیپەرست
پەرێ دییەن یار، خوداش شۆ نەدەست!

سەنعان **ئێد ئەژنی** دەروونش جۆشا
چوون سەیلی وەهار، جۆشا و خرۆشا،
شێخ وات: راویار، هەرزەی هەرزە کۆ
هەی هۆ، من جە کۆ، دینی تۆ جە کۆ!
دین و ئیمانم دییەن دوڵبەرەن
چە پەروام، جە خۆف رۆژی مەحشەرەن
وەس عەزابم دەر بەشقی خودای وێت،
بشۆ نە ڕای وێت، خەیر بەیۆ نە ڕێت!
مەعلوومەن، کە تۆ ئەحواڵ نەزانیی
ئەفسانەی بێ سوود پەی من مەوانی!
ئیمان یەکێ بێ، وە بت سوپەردم،
من جە خوداوەند، عالەم ویەردم!
سوبناڵەی ناقووس کلیسا و کەنیشت
خاستەرەن، جە دین، موسوڵمانان گشت!
ماچێ جە گۆنای زوڵف عەنبەرین،
خاستەرەن جە لام، جە خەلدی بەرین
جامێ بادەی مەی، جە دەستی دوڵبەر
خاستەرەن جە لام، جە ئاوی کەوسەر!
تایێ، جە کەڵاف، ئەشەد بۆی تەرسا
خاستەرەن جە لام، خەرقەی **نەکیسا!**
من عیشقی تەرسا، نە دەروون کەفتەن
ماچی، دەروونم، بڵێسەی نەفتەن!
هەرکەس، عیشقی یار، نەدارۆ، جە سەر،
ماچی کرێوەن، جە کەرگلێ بەتەر!
سەرم، ئاشوفتەی، عیشقی، دوڵبەرەن،
چە پەروام، جە دین، خودای، ئەکبەرەن!
من پەرێ شێوەی مەستی رووی جانان
بێزارم، جە دییەن، گشت موسوڵمانان!

تاکە چەنی خووگ **نەگێڵوو** بە زار
کەی رەحمش، مەیۆ ماهی جەهاندار
تا، نەبوون جە دین، ئەحمەد هەراسان،
کەی مەیۆم، بە دەس سەنەم بە ئاسان!
دیارەن، هەرزە، هەرزە کارەنی،
بێ خەبەر جەماڵ، گرفتارەنی!
یەقین جەفای عیشق پەنەت نەیاوان
ئەحواڵ نەزانیی، نە داری تاوان!
ئێدش وات؛ ئەسرین رێزۆ جە سەردا،
رووش کەرد، چەنی خووک، بەو دەشت و دەردا،
مووریدان واتەن، نمەبۆ، ئەو، رام،
تەن کەردەن، ئاماج، تیر و تانەی عام!
واتەن، سەعیمان، گردین، بیی بەتاڵ
مەر زاتی بێ میسل، دانای لایەزاڵ
باوەرۆش، وەسەر راگەی راهی راس،
هۆرگێڵۆ جە دین تەرسای هەقق نەناس!
شامڵ بۆ، پەرێش لوتفی سوبحانی
بەربشۆ، جە دام، راگەی شەیتانی
وەر نە راگەی چەفت گرتەنش نەوەر،
نییەن هۆرگێڵایش، جە دینی دوڵبەر!
چوون، ئاما، بە هۆش، بانگش، نەوەر، دا
خاکی رووی زەمین، کەردش، بەسەردا،
یەکێ وات: یاران بشین بە راوە،
دیسان روو بکەین، بە شاری کاوە!
یەکێ وات: مەشوون تاوە مولکی هیند
یەکێ وات: مەشوون، منیچ تاوە سند!
یەکێ وات: بە لوتف پادشای سوبحان
مەشوون، بە خدمەت، ئاغای خوراسان،

یەکیٚ وات: بە زات دەهەندەی داوەر،
راگەی شاری رۆم، مەگیروو نە وەر!
یەکیٚ وات: جە دەست تانەی مەناومین،
منیچ تا مەشوون، بە شاری، غەزنەین!!
یەکیٚ وات: یاران، ئەمجار بە تاقی
مەشوون بە راگەی شیروان شماقی!
یەکیٚ وات: جە دەست تانەی کەشیشان
مدارام نییەن، تاوە کرماشان!
یەکیٚ وات: مەشوون، تا وە شاری فارس
مەوینوون، وە چەم یاوەرانی خاس!
یەکیٚ وات: مەشوون، تا بە ئەسفەهان،
پەنا، مەبەروون، بە زاتی سوبحان!
یەکیٚ وات: مەشوون تا شاری بەغداد
چەوگە مەنیشوو، هەرچی، بادا، بادا!
یەکیٚ وات: یاران ئەمجار بە زەروور
مەبۆ من بشوون، تا بە نەیشاپوور
یەکیٚ وات: جە دەس شیٚخی موشەوەش
مەشوو، تا بە شار **چین** و هەم **حەبەش!**
یەکیٚ وات: مەشوو، تا بە سەبزەوار
جە تاو و تانەی ئەی قەومی کوففار
ئەلقیسە، یاران هەریەک بە شاریٚ،
هەریەک روو کەردەن، بە سەر دیاریٚ!
خەلیفە واتش: ئینە چە فیکرەن،
هۆریٚزدیٚ، وەپا، یە وادەی زیکرەن!
وزووء، تازە کەین، بە ئابی زولاڵ،
بکەریٚ، نمای، خوای، لایەزاڵ!!
ئەوسا، کوورەی زیکر، بگیٚریٚ پەریٚش
بەڵکو ببۆ رام، شیٚخی دەروونریٚش!

بەڵکم جە ئەلتاف جەهان ئافەرین،
سەنعان باوەرمیٚ، هەم نە راگەی دین!
یاران واتشان؛ هەر ئیٚدەن سەلا
پەنا، ببەرمیٚ، بە زاتی ئەڵلا
دەر ساعەت خیٚزان، گرتشان، وزووء
وە ئیخلاسی پاک، بە هەقق کەردەن روو!
نیشتەن وەپای زیکر جەرگەی موریدان
کەردەن ستایش، پادشای سوبحان!
جە ناڵەی یاهوو، یاهوو یا مەن هو
کززە کەفت، نە جەرگ سەحرا و کەش و کۆ
مەلان گرد یەکجار ئامابیٚن بەوار
مەدهۆش بیٚن، بە زیکر پادشای جەبار
هەر جانەوەریٚ، نەو دەشت و دەردا
خرۆشان، بە تاو، ئامان، جە سەردا،
تا، یاوان، بەلای کوورەی موریدان
سەدەق مەواتەن، بە زاتی سوبحان،
خووگان ستیٚزان، ئامان، بە یەلغار
سەرسام بیٚن، جە نام، پادشای غەففار!
لەرزان، جە هەیبەت، کوورەی زیکرەوە
چەم نیان، وەهەم، شیٚن نە فیکرەوە!
سەنعان، ئیٚدەش دیی، دڵ ئاوەرد بەجۆش
چەم نییا، بە هەم، دەردەم شیی نەهۆش!
چون، ئاما، **بە هۆش بانگش، نەوەردا،**
خاکی رووی زەمیٚن گشت کەرد بەسەردا!
زار زار مەگرەوا، جە شەرمەساریی
دەست بەرد پەی حاجات، نە دەرگای باریی
مەواتش: یا رەب **تۆبە و ئەستەغفار،**
بویەر، جە تەقسیر، بەندەی شەرمەسار!

جه خواجه کەرەم، جه بەندە تەقسیر
غەفوو کەر تۆنی، پادشای کەبیر!
سیوای، جه تۆ، کێن کەرەم بێ شمار،
ببەخشۆ، گۆنای بەندەی شەرمەسار!
پەی چێش، که مەعبوود کەرەم دارەنی،
ئاگا، جه بەندەی گوناهکارەنی!
با رەحمت ببۆ، بەی حاڵەتمەوە،
پەی سککەی سفید خەجاڵەتمەوە!
جه دەریای عوسیان، باوەریم وە بەر
عەفووکەر تۆنی، چەنی تەوانگەر!
ئێدش وات: **زننار جه بەر کەندەوە،**
هەردوو دەستش گرت، غەرقەش شەندەوە!
روو ماڵا نەخاک، لووا، بە سجوود،
مەگرەوا، بە زار، نە دەرگای مەعبوود!
لێش ئاما، نیدا، نە دەرگای باریی،
واتش: ئەی سەنعان مەکەرە زاریی!
مەلایک تەمام، ئامان، نە خرۆش،
ئانا، **عەفوت کەرد،** سەتتاری سیرپۆش!
سەنعان، ئێد ئەژنی، هۆربێزا، وەپا،
وات بە موریدان؛ با بشین، بە را!
پەنا، بە دەرگای بێ نیاز بەرمێ
زیکری ستایش، بە جا، باوەرمێ!
خەلیفه و مورید، شوکرانە کەردەن
دیسان، روو پەرێی کەعبە ئاوەردەن
کەشیشان، خەبەر، پەی **تەرسا** بەردەن
واتەن: شێخ سەنعان، روو بە را کەردەن!
گرِیا، جه هەیبەت، سۆزیا، وێنەی نوور
جه شەوقی لەقای پادشای غەفوور

جه گومڕایی وێش، لەرزا، ستێزا،
ئەسرین، چون دانەی مرواریی ڕێزا،
جامی بادەی ناب، جه دەس شەندەوە،
کورپەی حەیتاران، یەکیەک کەندەوە،
ریحان کەردەبێ، وە پەرچینی گوڵ،
پەیا پەی مەکەند، وە بێ تەحەممول
واتش بەدایە، ماهی بێ ئەندێش،
چێش کەروون، چەنی سەنعانی دڵڕێش!
ماچان، هەم لووان، بە دینی وێشان
مەعلوومەن، جه من دەروونش ئێشان!
پەی من بێزارەن، جه دینی رەسووڵ،
من بە خواجەی وێش، چند ساڵ کەرد قبووڵ!
پەی من ئەو سوجدەش وە بت بەردەوە،
پەی من تەرکی ماڵ، کەعبە کەردەوە،
پەی من، بێزار بیی، جه قەوم و خوێشان
پەی من، چند عەزاب سیاسەت کێشان،
پەی من چەنی خووک کەردش شوانیی،
پەرێ من پۆشاش خەرقەی رەهبانی!
پەرێ من جه گیان شیرین ویەردەن،
پەی من چند جەفای بێ سوودش بەردەن
شیی نە راگەی هەقق، چون نەبیش عیلاج
مەشوون، وە دماش، بێزارم، جه خاج!
من، جه بتخانەی، کوسان، ویەردم،
روو نە ئاستانەی، خوداوەند، کەردم!
بەڵکم بە حاجەت، رەسووڵی سەروەر،
عەفووم بکەرۆ، خودای بانی سەر!
مەعبوود ئەو کەسەن، گومکەردە راهێ
ببەخشۆ گۆنام، لوتفی ئەڵڵاهێ

بت-پارە چون سەنگ،چێشش مێ جە دەست
سەد نەعلەت، بە دین تەرسای بتپەرست!
مەشوون، با بەسەر سەرچەشمەی زەمزەم
بەڵکو، چەنی ئەو بیاوین، بە هەم!
ئێد وات و خێزا، وێنەی سەوڵی تەڕ،
روو نیا، بە را، بیاوانی بەڕ!
دایەو کەشیشان، کەفتەن، وە دماش،
وە ئەعزازەوە، مەکەردەن، مەناش!
دایە وات پەنەش: ئەی ماهی تابان،
ئینە چە فیکرەن، بە خاتر، یاوان!
مەر دینی عیسا، وەر مەدەی جە دەس،
مەشیی وە راگەی دینی هەقپەرس،
عەیبەن پەرێی تۆ هومەیلای پەریی،
پەرێ راگەی هەقق، جە دین مەویەریی!
ئەرێ نەونەمام، نازداری باوان،
مەر خۆفت نییەن، تۆ جە بتخانان!!
مەرنمەتەرسیی، تۆ جە کلیسا،
بەر مەشیی جە دین ئەنفاسی عیسا!
مەگەر فەرامووش، شیری سفیدم،
هەنیی، کێ بەیۆ، بەجای ئومێدم!
رەنجی چند سالەم مەدەرە وە باد،
هەقەسای مادەر، باوەرە، بە یاد!
واتش بە دایە: وەس دەر ئازارم،
جە دینی تەرسا، خەیلێ بێزارم،
ئەمشەو من رەسووڵ، ئامان، نەخاوم
رۆشن بیی، جە نوور، رۆشنی چاوم،
جە یانەی تاریک، من ئامام وەبەر،
قایل بیم، بە زات، رەسووڵی سەروەر،

مەبۆ حەرفی من، **بکەران** قبووڵ
گردیمان بشین، بە دینی رەسووڵ!
ئێد واتش؛ ئاما، تا بە لای یاران،
مەڕێزا نە چەم ئەسرین، چون باران،
کەفت نە دەست و پای شێخی ئەندوبار،
واتش: ئامانەن، زینهار سەد زینهار!
بۆ بە عیشقی پاک دەهندەی داوەر
بێزارم جە دین، موسوڵمانم کەر،
سەنعان ئێد ئەژنی، خەیلێ بی خۆشحاڵ
روو کەرد وە بارگەی بەرزی لایەزاڵ
وات: شوکرم بە تۆ پادشای غەففار
تۆ بەخشای گۆنای بەندەی شەرمەسار!
وەختێ رەزات بۆ، حەیی لایەنام
تەرسا، ماوەری بە دینی ئیسلام!
گشت کەردەی وێتەن، زاتی سوبحانی،
بە سەنعان، مەدەی فەرقەی رەهبانی!
جە مەغروورِیی ویم، ئی بەندەی بەخت،
کەفتم نە سزای، مەینەتانی سەخت!
شەیتان، بە رام بەرد فەخرم بەردەوە،
شیشەی ناموسم، دا، وە بەردەوە!
تەقسیرم چێشەن، چکۆن تاوانم،
کەردی وە چوپان، جەرگەی خووگانم،
کەشیشان، دەر لاد، حازر بین جە لاش
هەریەک جە لایێ، مەکەردەن سەناش،
بەردشان، وە شار قەسری زەڕنگار
بت و بتخانان، کەردەن، یەختەسار!!
دوڵبەر، چەنی قەوم، خوێش و تەبارش
عیل و ئەحشامات، ناحیەی شارش،

یەکتای بێ هامتا، کەردشان قبووڵ،
ئیمان، ئاوەردەن، بە دینی رەسووڵ،
ئیمان ئاوەردەن، بەو خودای بێ باک،
ئیجاد کونەندە، نە چەرخی ئەفلاک،
هەقـقا، کە مەعبوود هەم بێ باکەنی،
ئیجاد کونەندە، نە ئەفلاکەنی!
بە ئاین و دین، شەرعی پێغەمەر
بەستشان نکاح، ماهی مونەووەر!
نازک مەهوەشان بێ پەروا جە خەم
دەستەی چۆپیشان، دا بە دەستی هەم!
مەگێلان هەریەک چون ئاهووی تەتار،
مەنمانان، وە تەرح، گوڵخونچەی وەهار،
سێ شەبان و رۆ، شادیی، بیی، وەپا،
یە گشت جە ئەڵتان، ئەشقاقی ئەڵڵا!
سەنعانشان بەرد، وە قەسری دولبەر،
هۆرێزا، وەپا، چون شەمسی خاوەر،
داخڵ بیی، وە بورج، **ماه و موشتەریی**
لووا، وەبابۆس هومەیلای پەریی
سلام کەرد وەنەش، نیشتەن وە زەمین
کەردەن شوکرانەی، رەببولعالەمین،
سەنعان ئیدەش دیی کورەش، بەتاو بیی
بێ سەبر و ئارام، تەوانا و تاو بی!
گەنجوور، خەزانەی، گەنجش، دا، بە دەست
وێنەی نەقشی سیم، غەزاڵەی سەرمەست،
کلید، بەر ئاوەرد، شەند، بە قوفڵی زەڕ
پەیدا کەرد جەکان، یاقووتی ئەحمەڕ،
بە دڵوازی وێش، دەست........
رەوان کەرد عەقیق سیمینتەر جە عاج

پەرێ نوقرەی خام کریا، زەڕ ئەفشان
کلید بەر ئاوەرد نە گەنج و پەنهان
بێ هۆش بیی کلید نە گەنجی دولبەر،
چون مەستانی مەست بەر ئاوەرد وەبەر!
خارج بیی نە عیشق، شیی نەجامەی خاب
سەر نییا، وەبان موتەکای گولاب!
جە لوتفی بێچوون حەیی لایەنام
سەنعان، چەنی یار وێش یاوا، بەکام
(الحمدلله) باقی وەسەلام،
خاتمەی کیتاب، یاوا، بە ئەنجام!(*)
بە لوتفی بێچوون، بینای بانی سەر
سەنعان، بە دڵوەش هەم، ئاما وەبەر
پاشاه، با جەتی هەم بە ئیسمی زات،
بە نووری لەقا، پاکی بێ هەمتات،
بە عەرشی عەزیم موقەڕیباتت،
بە زیکر و تەوحید مەلائیکاتت،
بە غەفاری وێت، جەهان ئافەرین،
بە میعراجی خاس (خَتُم المرسلين)
هەم بە شاهسوار، عەرسەی لا (فتی)
پەرێش نازڵ بیی سوورەی (هَلْ اتی)
بە سیدق و ئیخلاس ئەسحابانی پاک
بە سۆزی دەروون، شەهیدانی خاک
هەر وەختێ، یاران، مەنیشان، وەهەم،
مەوانان کیتاب، سەنعان، وەبێ خەم،

(*) دوو نوسخە لە سێ نوسخە، کە لە بەردەستمان دایە، ئا لێرەدا، کۆتاییيان هاتووە، بەڵام نوسخەی سێیەم، ئەم چەند دێرەی لە دووانەکەی پێشوو زیاترە، وا، بۆ ئاگاداریی دەیخەینە ڕوو، چونکە مێژووی تۆمارکردنەوەی رازی شێخی سەنعانی تێدایە.

هەرکەس، وە ئەلحەمد، **کەوکەب** کەرۆ، یاد
چەنی یاری وێش، بنیشۆ، بە شاد
تا قەڕنی ئەیام، بە دڵوازش بۆ
دوڵبەر، چەنی ئەو غەمزە و نازش بۆ،
مەحتاجش نەبۆ، بە هیچ نامەردێ
پەی جینەی دنیا، نەبۆش ڕەنگ زەردی
دۆعا، قبووڵ کەرد بەو ئەحەد ئامین
بە تەوفیقی هەقق بینای بیهتەرین،
بە نوور ئوستادان، ساحیب عەقڵ و هۆش
نەواتەن، سەنعان، تەرسای مەیفرۆش
سەوای جە کەوکەب، کەمینەی کەمتەر
گەدای پای دوکان، سەڕافانی دەر
نوکتە سوخەنان، دانای عەقڵ و فام،
بەندە کەمتەرین، هەر ئێدە، رجام،
ئەرسەد خاکەسار، گردین شاهانم،
کەلبی ئاستانەی ساحیب هۆشانم،
ئەر سەهوێش بۆ، بگیران دیقەت،
سەنجیدەش کەران، بە ڕووی شەفەقەت،
عوزری تەقسیرات، بەندەی کەمینە
مەسمووع بۆ جە لای ساحیب قەرینە
پەی چێش کە دایم کارم ماتەمەن،
ڕەفیق و ئەنیس، ئەنیسم خەمەن،
مەگەر بە ئەڵتاف، بینای بانی سەر
بیاوۆ، بە داد کەمینەی کەمتەر
وەرز بزانان، دانای هۆشمەند،
ئەوان سڵامەت، من خەم گیانم سەند،
ئەگەر بپەرسان، جە تاریخی وەخت،
قەجەر نیشتەبێ، بە شاد نە ڕووی تەخت،

هەزار و دوویست، بیست و سێ ساڵ بی،
فەتح عەلی شا، بولەند ئیقباڵ بی!
بە شاد پادشای موڵکی ئێران بێ،
ڕەعیەت، جە زوڵمش، یانە وێران بێ!
دروودی بێ حەد و سەد هەزار هەزار
وە قوببەی پەڕ نوور سەیدی تەتهار
یارەب بە حاجەت، شەریفی حەبیب
دین و ئیمانم بکەری نەسیب!

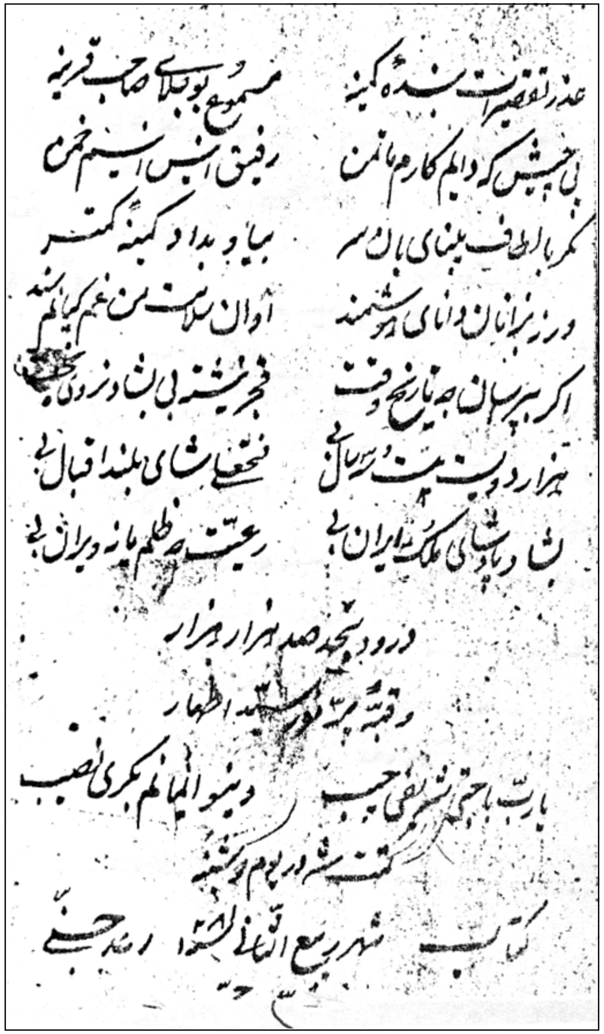

عذر تقصیرات بنده گوینه مسموع بود بلای صاحب قرینه

بی خویشی که دایم کارم با من رفیق انیس انیسم خمم

مگر با الطاف بینای بان و سر بیاید و بداد کینه گستر

وزیرانان دانای هوشمند آوران سلامت تن غم گرانند

اگر بپرسان چه تاریخ وقت فخر نوشته بی شاد زر دی جخ

هزار دویست پنج و سی سال فتحعلیشاه بلند اقبال بی

شاه دریا پادشاهی مملکت ایران بی رعیت چه ظلم بانه ویران بی

درود بیحد صد هزار هزار

و قبه پر نور سید الطهار

یا رب با حق نبی شفیع حبیب و بنو الیما لم بکری نصب

گفت مشهر در یوم دوشنبه

کتاب شهر ربیع الثانی لشصا رشید جبلی

گوڵزاری هەورامان

ئەدەبیات

بەشی سێیەم

نیشتمانپەروەریی و سەرۆکپەروەریی و لەخۆبوون و
خۆشەویستی راستەقینە (حەیدەر و سنۆبەر)

داستانی حەیدەر و سنۆبەر

حەیدەر، کە یەکێکە لە غولامە قزلباشەکانی دەمی شاه عەبباسی دووەمی سەفەویی، یەکێک دەبێ لە پیاوە ئازاکانی کۆشکی شاهیی و بەم بۆنەشەوە شا ڕێزی تایبەتی لێ ئەگرێ و پتر لەوەش، خۆی بە ئەوەزای کەیانیی (لەقەبی پادشایانی ئێرانی رەسەنە) دەزانێ و شاش، لە خۆی زۆر نزیک کردووەتەوە، لە کاتی راودا، حەیدەر رێگا بەدوای ئاسکێکدا، دەگرێتە بەر و ماوەی شەو و رۆژێک دەخایەنێ و ئەوجا، بەتاقە سوار بەتینوویەتی و ماندوویەتی دەگاتە دەوارێکی ئاڵوواڵا. ئا لەوێدا، دەبێ بەمیوانی خانمێ، کە کچی شای کشمیر دەبێ و پاش نان و خۆراک خواردنەوە و نووستن، وەک میوان، حەز لەو خانمە دەکات و داوای ئەوە دەکات، کە لەگەڵ خانم ئاڵوگۆری وشەی خۆشەویستی بکەن و بەڵام ئەنجامی ئەوە، شەڕ و بریندار بوونی حەیدەر دەبێ.

سنۆبەر (کچی شای کشمیر) زۆر لە خۆی ناڕازیی دەبێ کە حەیدەری بریندار کردووە و بێ ئەوەی ئەنجامی برینداربییەکە بزانێ بۆ کشمیر گەڕاوەتەوە.

حەیدەر بۆ ئەسفەهان دەگەڕێتەوە و شا عەبباسی دووەم، کە چاوی بەجێگا برینی حەیدەر دەکەوێ، هۆی روودانی لێ دەپرسێ و ئەویش جوانیی و شیرینی سنۆبەر و ئازایی، بۆ شاه دەگێڕێتەوە و شاش، بەهۆی پیادا هەڵدانەکەی حەیدەرەوە حەز لە سنۆبەر دەکات و حەیدەر بەدواییدا دەنێرێ و حەیدەریش بۆ ئەوێ دەچێ و بەهۆی جەنگەوە، دەتوانێ سنۆبەر لەگەڵ خۆیدا، بۆ شاه عەبباسی دووەم بهێنێ. بەهۆی ژیریی سنۆبەرەوە و گفتوگۆی ژیرانەی رەوانیەوە، وەها لە شاه عەبباسی دووەم دەکات، کە سنۆبەر بکات بەکچی خۆی، بیکا بەژنی حەیدەر.

لێرەدا، دەوری بیر و رازخوانیی پیشان دەدات و پیرەژن، دەوری تەگبیر و راوێژکەری فێڵبازانە و وریایانە دەبینێ و زۆر و جەوری باوک و دیکتاتۆریەتی بەرامبەر بەژن و بەکەنیشک، روون دەکاتەوە، عیشقی یەک لایی نارەوا و، دوو لایی دوو سەرەی دڵسۆزانەی نەبەزێنراو پیشان دەدرێ. ئەمە لە لایەک، لە لایەکی دیکەوە، ژیریی و عاقڵی شاه عەبباس پیشان دەدرێ.

زمانەکەی شاعر، پاراوە، زاڵە بەسەریدا و وێنەی رازاوە دیبلۆماسیی رۆمانسی سەکسیی، هەست جووڵێنەری دارشتووە.

داستانی حەیدەر و سنۆبەر

شەهەنشای بێ باک،......
ئەڵڵای لاشەریک شەهەنشای بێ باک
فەردی فەریادڕەس زاتی تەنیای تاک
باعیسی ئیجاد، عەرز و رووی ئەفلاک
بێ خورد و بێ خاب، بێ روو، بێ فرزەند
قودرەت نمای دەور، نە تاق بەخشا بەند
قادری کردار، کەس حەیی نەکەردە،
ئاگاه جە ئەسرار پەشت و رووی پەردە
شەهەنشای عەزیم، قەدیمولئەیام
مەعبوودی بەر هەقق، حەیی لایەنام
شفا بەخشی نوور، خورشیدی خاوەر
پەی رۆشنی عەرش، ئەیوانی ئەخزەر
زاتی بێ مەساڵ، تاکی تەنیای فەرد
یەکتای بێ هەمتا، نەزاد و نەمەرد
کانی کەزمدار، کەرەم بێ شمار
یا، دانای سرپۆش، واحیدولقەهار
قەراردادەی لەوح، مەحفوزولقەڵەم
خالقی رووی عەرش، شەهەنشای بێ غەم
جان نە بەتنی دوڕ، دوڕ نە بەتنی حووت
یا سیڕی ئەسرار، حەیی لایەمووت
عاقڵ جە تەدبیر، کارت مەسیرەن،
هەرکەس، شیی نە فکر، بێ شک سەهیرەن
کێ کەردەن، تەمام، زاتی حەیاتت!
کێ کەردەن، تەمام، وەسفی سیفاتت!
هەر ئێد مەزانوو، لا مەکانەنی
عالم گشت فانیی، جاویدانەنی،

حەقەن، کە مەعبوود، هەم سوبحانەنی
کەریم و رەحیم، هەم رەحمانەنی،
نییەن، سیوای، وێت، مەکان سەخا، بۆ
رجا کەردەی وێت، کانی رجا، بۆ
کێن، سیوای وێت، رەببولعالەمین،
کەردە بۆش ئیجاد، سەما و سەرزەمین
کێن سیوای وێت، دەهەندەی داوەر
زاڵمان زەلیل، زەلیل عالەم کەر
کێن سیوای وێت، حوکمش بەتاو بۆ
تاکی تەنیای فەرد بێ خورد و خاو بۆ
کێن سیوای وێت، کەرەم بێ شمار
با خەبەر جەحاڵ، بەندەی شەرمەسار
ئەر ئەسڵ خەیرەن، وەگەر هەن نە شەڕ
گرد، کەردەی وێتەن، بینای بانی سەر!
شاهان، سەرداران، ئەمیران، خاسان،
داران، نەداران، هەر تۆ، مەشناسان
گرد بەندەی زەلیل، سەناخوانی تۆن
ئومێدوار، بەلوتف، بێ پایانی تۆن
زەڕاتی عالەم، نە فەرمانی تۆن
گردین، خۆشەچین، زەڕە خوانی تۆن
نیشاتی لەتیف، فەسڵی بەهاران،
مەبۆ، وە تورە، پەرێ گوڵزاران
مە وزان، وە ڕووی خاک فەرش خەنجەریی
وە فەرموودەی وێت، پەی سنعەتگەریی!
بەڵام، ئەی مەعبوود کەرەم بێ شمار
یا، دانای بێ عەیب سرپۆش و سەتتار
بەنامی شەریف ئیسمی عەزیمت،
بەو تای بێ هەمتا، زاتی قەدیمت

بەو عەرشی عەزیم، پایەش فریشتەن
چاربار بەزاتی قودرەت سروشتەن
بە تەوحیدی زات، گردین مەلەکووت
مەشغووڵەن بە ئەمر دانای لایەمووت
بە فەرقەی سوار، عەرزەی لامەکان،
بە شەوقی پا بۆس، بە عەرشت ئامان
تا، پەردەی حیجاب، یاونای زاتش
خەتمولمورسەلین، کەردی خەڵاتش
مەجموول و مەهبووت، یەتیمش، وانای
حەبیبی یەزدان، عەزیمش، زانای،
بە قورئان، کێشای، چەندین عەلامەت،
کەردی بە شەفیع، فەردای قیامەت،
بە شای شەهیدان، ئەولادی ئەتهار
سەر و گیان، نە رای دین کەردەن، نە سار
بە ئەسحابی پاک، فرقەی ئەنساریی
بە موهاجران، جە زەید، فراریی
بە ئەولیاهان، پاکی، بێ نەزیر،
بە زکری (یاهوو) شێخانی کەبیر
ئەی بەندە زەلیل، عاسی و رووسیا
بە رووسیاهیی، ئامان، نە دەرگا
ئەرسەد، کە عاسیی، هەم شەرمەسارم
گونای، فراوان، بییەن، وە بارم
هەرچی تۆ فەرمات، بەجا، ناوەردم
فرە تەرکی قەوڵ، کەلیمات کەردم
هیچ **هەققم** نەکرد، سیوای جە **ناهەقق**
تا، واتن، پەنەم، **کافری موتڵەق**
بە کافری، وێم، کەردەنم ئیقرار
فریاڕەسیم کەر، غەفوور و غەفار

چنێ کافران، لێشیان ویەردی
چەن خراو نە چەم خاسان، ئاوەردی
پەی چێش کە مەعبوود، کەرەم جۆشەنی
سەتتارلعیووب، هەم سرپۆشەن
رازی دەروونم، وەنەت عەیانەن،
جە حاجەت وە نوتق، واتە و بەیانەن
بەڵام، ئیستیدعای بەندەی کەمینە
هەر ئێدەن، جە لات، ئەی بێ قەرینە
گونای ویەردەی، ئی بەندەی کەمتەر
ببەخشە، بە زات، پاکی پێغەمەر
عەفوبان، گونای بەندەی شەرمەزار
عەفوون، هەرکارت، کەرەم بێ شمار
فعلی شەیتانیم، جە زبان دوور بۆ
تا، حاڵ نەزانام، بینایم، کۆر بۆ
تا، کەی خجڵ بوون، جێی شەرمەساریی
وەسێن، وەس دەرپێم، ئەی کەچ رەفتاریی
ئەگەر جە گوفتار قال و بەلا هەن،
بە یەکتایی وێت، وەنەت گەواهەن!
ئەر (بەلا)م واتەن، یا واتم (نەعەم)
هەر تەقدیری تۆن، تۆ دانی پەنەم
وەی عەقڵی نوقسان، ئەوەندەم زانا،
بەڵام، هەر کەلام، شەریفت، وانا
هەرچی رەزاتەن، جە کێ مەپەرسیی
هەرچی مەکەریی، جە کێ، مەتەترسیی!
کێن سیوای وێت، کانی سەخا، بۆ
رجا کەردەی وێش، کانی رجا بۆ!
هەر تۆنی، مەعبوود، ئەزەڵ، تا ئەبەد،
هەر تۆ مەشناسوون، وە کێمەن مەدەد

تەسلیم **وە ئەمری**، هەرچی قەرارەن
کەرەم دارەنی، کەسێ چە کارەن!
بیاوە، بە داد، بەندەی شەرمەسار
کەرەمدار تۆنی، حەیی، جەهاندار!
کەوکەب، جە دەرگات، ئەرجووش رەوانەن
سەتتاری سرپۆش، وەنەت، ئایانەن!
ئەوەڵ، ببەخشە، گونای ویەردەم
گونای بێ شمار، کەس حەیی نەکەردەم
ئەی شەرمەساریی، وەنەم وەسێن وەس!
مەکەرەم شەرمەسار، بەندەت نەدەی کەس!
ئەگەر مەواچوو، وەنەم گەواهەن
وەگەر، ببەخشیم، بە تۆم رجا هەن!
وەلحاسڵ، هەرچی رەزای تۆ پێشەن،
بەندە فەرمانم، سەڵای تۆ چێشەن!
دووەم ئیستیدعای بەندەی شەرمەسار
ئێدەن نە دەرگات، کەرەم بێ شمار
ماباقی حەیات، تا وادەی تەسلیم،
دوور بۆ، جە ئەوقات، شەیتانی رەجیم
دڵم، وە مەعدەن ئەسراری تۆ بۆ
زمانم بە زیکر، گوفتاری تۆ بۆ
قەترەی جە رەحمەت وردی گرانبار
وزی نە دەروون بەندەی بێ مقدار!
خەزانەی زەینم، پەڕ بۆ جە گەوهەر
پەی بەزمی بسات، سەڕافانی دەهر
نوتقم گۆیا کەی، جە بادەی هەنی،
تا، نەبۆ، وەتەنگ، سەراچەی مەنی،
بواچوون، سەنای، پادشای ئێران،
باشی باڵا دەس، جەرگەی دلێران،

شەمێ جە تەعریف، شای والا تەیار
مەبۆ بواچوو، پەرێ رۆزگار!
دمای شێخ سەفی، عەبباسی سانی،
سکەی دروو زێڕ، ساحیب قورئانی
نیشت وە بانی **تەخت، کەیانی** دەهر،
پیکاوە تارەک، جوقەی جەواهەر
کورسی نشینان، جەرگەی ئێرانی
مدران ئینتیزار پەی گیان فشانی،
چەند وزەرا و وەزیر، داعی دۆستخوا
مدران، نە خزمەت، **دایم** نەدەرگا
چەند جە بەگلەران، سەرحەد نشینان،
مەنزووری خزمەت، پادشای ئێران
چەند شێری بێ رام، بێ باکی دڵخۆش
مەحبووس نەپای تەخت، جە وێش مشەوەش
چەند پاڵەوانان، ساحیب زات و زۆر
مدران، بە ئیخلاس نە خزمەت زەروور
چەندێ غولامان، بالا، سەولی تەڕ
موکەممەل، بوراق، کەمەر سیم و زەڕ
هەریەک ساحیبی مولک و ئەقلیمێ،
گردین، خانەزاد، بەندەی قەدیمێ
نەو سەروەخت دا، مولکی ئەسفەهان
مەعمووری پایتەخت، پادشای ئێران
جە قەزای قودرەت، فەسڵی وەهار بێ
ئەنمای شامی گوڵ و گوڵزار بێ،
حەیدەر بەگ (نامێ) غولامی شا بێ
شێری ژیانتەور، یوسف، لەقا بێ،
ئەسڵ و نەسەب خاس، نەوەی کەیانی
شکۆفەی گوڵزار، ئەسڵی ئێرانی،

عومری جوانیش، وە بیست نەیاوا،
نەوهاڵی نەوخێز، جەننەتولماوا!
شەهەنشای عالەم، وە ئەسڵش، زانا
دایم، وە فەرزەند، دڵبەندش وانا!
جە یومنی ئەڵتاف، **عەبباسی سانی**
بیی وە باشقەی جەرگەی ئێرانی،
یەک رۆ، کەفت نەخاک جە لای شەهریار
روخسەت، تەڵەب کەرد، بە عەزمی شکار
عەبباسی سانی، جە رووی شەفەقەت،
بە عەزمی نەخچیر، پەنەش دا، روخسەت،
فەرما، وە نازر، نەوەی نامدار
سەلاح دان، پەرێش، سێ هەزار سوار
ئەساسەی شکار، کەردشان تەمام
بەردەن، پەرێش ئەسپ مەرسەعی لەجام
پا، نییا، وە رەخش، **ئەولادی دارا،**
پەی قەسدی قاتڵ، جەیرانی سارا،
بە عشق و نشات، جە شار، شیی وەبەر
بە عەزمی شکاو، ئاهووانی بەر
روو نییا نە دەشت، **نەتیجەی دارا**
مەکەردش، سەیران، گوڵگەشتی سارا
ناڵەی موتریبان، کزەی موکەشان،
مەویەرا، نە چەرخ، سەما و کەهکەشان
ئالای خەمزەی خاس، ساقی سیامەست
بادە مەبەخشان، بە مەستانی مەست
مەنۆشان، بە شاد، پەی پەی جامی مەی،
بە یادی دەوران، **کەیکاوسی کەی،**
سەروەش مەگێلان، نەو دەشت و دەردا،
دین، چەند جەیرانێ، ئامان، وەسەردا!

مەرسی تازەبان، کێشا ، وە لێشان
تا چەند جەیرانێ، بگێران لێشان!
فیقە بەستشان، روو نیان بە را
هەی کەرد ، پەرێشان، حەیدەر، وێنەی، با
مەهمێز، دا ، سەمەند ، دەوەندەی، رەهوار
نە شۆفی ئاهووی چەدیدەی تەتار،
وەقتی نمای شام، بڕیا ، جە لەشکەر
غەمگین و غەمبار، عاجز و، موزتەر،
مەگێلا ئەو شەو، تا بەسوب سەحەر
تا ، خورشید ، نە بورج مەشرق، کێشا سەر
زۆر ئاوەرد بە ئەسپ، تاوە نیمە رۆ،
تەی مەکەرد غەمگین، سەحرا و کەش و کۆ،
جە تاوی گڕبای شەرارەی سەبوون،
وەخت بێ، جە سەر ئەسپ ببۆ سەرنگوون!
بە گۆنا و رۆخسار، زوڵفش مەنیشت گەرد
موحتاج بێ، **پەرێی قەترەی ئاوی** سەرد
نە تاقەت، بە ئەسپ گرانمایە، مەند!
حەیدەر تەشنەگیی، تەمام گیانش سەند،
نە قەوم بی، جەلاش، نە ئەتباع نە کەس
سیوای زاتی وێش، فەردی فەریادڕەس
روو کەرد نە بارگەی بەرزە دیاریی
مەگرەوا، بەزار، جە بێ قەراریی
واتش: یا کەریم، کەرەم بێ شمار
یا ، دانای سڕپۆش، واحیدولقەههار
یا ، زاتی بێ میسل، پادشای شاهان،
یا ، ڕاهنمای خەیر، گومکەردە راهان،
یا رەب بە حاجەت، نام و ئیسم -ی زات
بەو نووری لەقای، یەکتای بێ هەمتات،

بە عەرشی عەزیم، موقەڕڕیبانت
بە تەوحیدی پاک، مەلائیکانت
بە میعراجی خاس رەسوولی سەروەر
شافعی عوسیان، رووی دەشتی مەحشەر
بە شەوق و ئیخلاس، ئیمامانی دین
بە کەعبەی شەریف، یەکجار، نازەنین
بە شەوقی دەروون حاجیانی پاک
بە ئاە و ناڵەی ئەسیرانی خاک،
بە سۆزی سینەی، بدعەتلبەتوول
ئیستیدعای بەندەت، بکەرە قبوول
دەلیلێ، خەیرێ، بکیانە ، جە سەر
هامڕاهێ بدات ئی بەندەی کەمتەر
ئید وات و سەرسام، نیگا کەرد جە دوور
خەیمێ دیارەن، چون شەمعی کافوور
قەمچی دا ، بە ئەسپ دەوەندەی رەهوار
تا ، یاوا، وەپای خەیمەی، زەڕنیگار
سەرکێشا ، نە تۆی خەیمەی **لالە** رەنگ
دیش شەخسێ،نیشتەن،وێنەی **شای فەرەنگ**
شەهنشای شش دانگ، فرە نازارەن،
سەرتاپا شەریف، دیدە خومارەن،
ئەر سەد ، کە وەسفش، نمەبۆ تەمام
بەعزێ، مەواچان، باقی (والسلام)
کورپە **حەیتەران**، چین وەردەی چین چین
ئەفشانەن، بە ناز، نە پای عەرەقچین
دوو دەست کەڵانە ، ئامان جە سەردا،
میقراز بەرکەردەن، نە پای قەمەردا،
قاش و ئەبر و خاس سیای شۆڕ و شەڕ
پەخشنداز شییەن، دایم موکەڕەڕ

هەر ڕاویاریۆ ئەجەڵ بۆ مەرگش،
تا، پەڕ مەنیشۆ، نە ڕیشەی جەرگش،
دیدەش، چون ئاهووی خوتەن چڕیدە،
وەحشیی، هەراسان، سیاوەن دیدە!
گۆناش چون فردەوس خالیدینەن
یا، بەدری کامڵ، دوو هەفتەمینەن،
لەپ، دوڕ، جە یاقەوت کەیلەن جە گەوهەر
پەروەردەن، بە ناز چون شەهد و شەکەر
بەو تەور نازکەن، وەقتی عیبادەت
لەعلی بەدخشان، مەدۆ، بە غارەت
ئەندازێ دارۆ، زەنەخدانی زەرد
ماچۆ! مەشەکیۆ، قەترەی (ماء الورد)
گەردەن چون، بلوور پەڕ جە بادەی مەی
چون مینای بسات، کە یکاوسی کەی
پڕچی ماوی خاڵ، فیرۆزەی بێگەرد
مەدرەوشان، وەبان، چاڵی تین زەڕد،
دوو لیمۆی پەنهان، نە تۆی جامەدار
مەنمانان، وە تەرح، تەلای دەس ئەفشار!
وەلحاسڵ، ئەو ماه، حۆریی سروشتەن،
گوڵەن جە گوڵزار، باخچەی بەهەشتەن،
تەک دان، وە پاڵشت، چون شەمسی خاوەر
سەد رەعنا کەنیز، مدران، وەرانوەر
نیمچە کەنیزان ناسک نازداران،
گردین پەی ویشان، ئەرواح سپاران!
جە شاهی پەریان، بەردەن سامشان،
هەریەک مەنشوورەن، بەی تەور نامشان!
گوڵئەندام خەمین، گۆنای گوڵنارش،
شەکەر شەرمەسار، شەهدی گوفتارش!

لەیلێ گەردەن کەچ، پای زوڵفی زەردش
زلێخا سەرسام، لیمۆی بێگەردش!
سەمەنبەر، مایل، زەردیی گەردەنش
جان ئەفرۆز بێ هۆش، نیگا کەردەنش
شاخنەبات، شاگرد، بەلەنجەولارش
عوزرا، هەم سەرسام دیدەی خومارش
حەیدەر بەگ، سەرسام بەژنی باڵاش بی
گرفتار خەمین، خاڵی ئاڵاش بی!
ناگاه جە رووی ئەسپ کێشا ئاهی سەرد
ئاهش، جە سەما، زیاتەر، ویەرد!
نەزەر وست وەلا، ئەو ماهی پارە
دیش، کە جوانێ، مدران، سوارە!
زەریف، نازار، شیرین، سوارەن،
موکەممەل بوراق، تەمام تەیارەن،
عومری جوانیش، بە بیست، نەیاوان،
تازە وەنەوشەی، خەتش شکاوان
بەیازیی کەردەن، نە سای زوڵفی دێز
مەنمانۆ، بە تەرح، سوبحی سادق خێز،
باڵاش چون نەو تووڵ ڕاژەی خەسرەویی
شان و شەوکەت خاس، بازووی پالەویی
سوارەن بە ئەسپ مەرسەعی لەجام
مدران سواریۆ، شیرینتەر جە سام
ماچی **یوسفەن،** جە کەنعان ئامان،
یا بەدری کامڵ، بەینی نەمامان!
سەرسامەن، نە شەوق ساوای سەرهەندە
مەدیا، چون شاهەن، شای گەڵدەوکەندە
سەرانسەر، دییا، ئەو ماهی تابان،
وات: بە کەنیزان، ماهی زەرنیشان

دیارەن، بوزورگ، عەزیموشانەن
عیزەت واجیبەن، چونکە میهمانەن
پیادەکەن، جە ئەسپ جەوانی هەنی
فەرش کەن، پەی میێمان، خەیمەی سەهەنیی
چەنی موتەکای زەڕین بوومی زەڕ
پەریێ، تەکیەگای شیێری دلاوەر
قلیان و قاوە، ببەردێ پەرێش
نەخچیریش کەردەن، گیانش رێش
شیرین، بە تەعجیل فەرس وست نەوەر
وات: بە حەیدەر بەگ، ئەی شیێری سەروەر
شیرینم، کەنیز، بانووی بانوان
بانووی بانوان، پاسەش فەرماوان!
کەرەم کەر، جوان پیادە بەر جەزین
ئەمشەو میهمان بە، بفەرما زەمین
حەیدەر بەگ بە ناز، پیادە بیی جە رەخش
لووا، نیشت وەبان، فەرشی مونەققەش
ئاوەردەن، پەرێش، قلیان و قاوە
کەنیزان، جەلاش، مدران وە پاوە
خوان حازر بیی، توحفەی دڵپەزیر
کیانا، پەرێش، شازادەی کشمیر!
حەیدەر بەگ کیێشا دەست نە رووی تەعام
بواردش تەعام، ئاڵای عەنبەرفام
دەست کیێشا وە خوان، زیبای بوومی بەر
شوکری یەزدانش، بە حەساب ئاوەر
دەست کیێشا، بە خوان، (ماء الورد)ەوە
شەو ئاما، بە ناو، خاوش بەردەوە
دەستی رەخت و خاب زێبای بۆ عەنبیر
کیانا، پەرێش، شازادەی **کشمیر!**

شیی نە جامەی خاب عەنبەر بۆی دڵبەر
راحەت بیی بە ناز، تاوە، سوب سەحەر
سەحەر هۆر ئیێزا، جە خاوی شیرین
بەر ئاما، نە تۆی جامەی عەنبەرین
وزووء تازە کەرد، بە ئاوی زەڵاڵ
کەردش ستایش، دانای زولجەلال
سنۆبەر، خوانی حەقق شەریف کەردە
کیانا، پەرێش، هەم جە تۆی پەردە
حەیدەر بەگ، وەناز، وە بێ مدارا!
دەست کیێشا وەخوان، پەی دەفعی سارا
دۆعای سفرەش دا، پەی ماهی تابان
ئاوەردەن پەرێش، کەنیزان قلیان
وات، بە سەمەنبەر ماهی مونەووەر
ببەر پەی میهمان **هەفسەد تومەن زەڕ**
واچە: کیاستەن بانووی بانوان
پەرێ خەرجی رات، ئەی نەورەسی جوان
میهمان بیت ئەمشەو بەشای سنۆبەر
پایەندازت کەرد هەفسەد تومەن زەر
عوزر و تەقسیرات، بێ حەد فراوان،
بوازە بە شاد، بکەرەش رەوان!
سەمەنبەر دەردەم بە تەعجیل و تاو
خوانش بەر ئاوەرد زەڕش کەرد بە ناو
بەرد پەی حەیدەر بەگ نیاش بە زەمین
کەردش تەوازوع بە لەفزی شیرین
واتش: ئەی جوان رەشیدی سەروەر
سڵامت کیاستەن، ماهی، سنۆبەر
هەفسەد تومەن زەڕ پەی خەرجی رات بۆ
تەوفیق رەفیقی پەشت و پەنات بۆ!

میهمان عەزیزەن جەلای خواوەند
عوزر و تەقسیرات، بەندەی حاجەت مەند
هەر ئێد حازرەن، بشۆ، بە راهدا
هەرچی کەمیشەن، پا بنیە پێ دا!
حەیدەر بەگ واتش: ئەی حۆری جەمین
عەرزش مەسمووعەن، ئەو شۆخی شیرین
بەڵام خوانی زەڕ بەرەوە دما
عەرزکەرە پابۆس ئەو حۆری لەقا!
جە یومنی ئیقباڵ پادشای ئێران
باشی باڵادەس گشت نەڕەشێران
ماڵم ئەفزوونەن جە گەنجی قاروون
شوکور موحتاجی، بە زەڕ نەداروون
ئەوەڵ، جە سایەی جوقەی **شا عەبباس**
جە لام بێ حەدەن، یاقووت و ئەڵماس
دووەم جە ئەڵتاف باڵای سنۆبەر
فراوانم هەن، گەنج و ماڵ و زەڕ
بەڵام ئەو جە لای موخلیس نەوازیی
جە موڵکی ئێران، پەی سەر ئەفرازیی
بیۆ وە میهمان بەندەی کەمتەرین
بە یادی دەوران **فەرهاد و شیرین!**
ئەڵبەت شنەفتەن، چەند جارێ شیرین،
بییەن، وە میهمان فەرهادی مسکین
ئەر ئەو زیادەن **شیرینی ئەرمەن**
ئێمەیچ فرەکەم، **فەرهادی کۆکەن!**
بەڵکم جە ئەڵتاف باڵا و رووی دوڵبەر
جەمینی باڵای رەعنای سنۆبەر
ئاوا بۆ، یانەی وێرانەم ئەمشەو
ساکن بۆ، دڵەی دێوانەم ئەمشەو

با گیانی شیرین، پایەندازش کەم
رۆحم وە پێشکەش خەمزە و نازش کەم
مەبۆ، **وەلحاسڵ** وەنەم بۆ میهمان
پەی سەر ئەفرازیی **شێرانی** ئێران!
سەمەنبەر بواچون باز تاوەدار
عەرز کەرد بە خزمەت، ماهی جەهاندار
سنۆبەر ئەژنی، شیی نە جامەی قین
وات، بە هومەیلا، رەخشم بکەر زین
خێزا، نەجای وێش، وەبێ مدارا!
پەی قەتڵی ئەولاد، **دارای بن دارا**
پۆشا، وە باڵاش، بەرگی خەزای جەنگ
زینەت، دا بەوێش، چون سوپای فەرەنگ
زوڵف، کەرد بە سیاخ پەرێ شۆڕ و شەڕ
کەمەر بەست، بە زات، پەی قەتڵی حەیدەر
وات، **بە شاخ نەیات:** چادر بکەر بار
مدارا، مەکەر، باوەرە، قەتار
تامن، بزانوو، چەنی ئی جوان،
کێن و چە کارەن، من کەرۆ میمهان!
کێن، پەی من مەبۆ، وە یاگە فەرهاد
من کەرۆ رەفیق، شیرینی ناشاد!
ئەراگێڵی هەن شاهانی ئەقلیم،
کەی من، وە میهمان هەرزەکاران بیم
دیارەن جوان هەرزەکارێوەن
مەعزوور و مەدهۆش کەچ رەفتارێوەن
وەر نە چ نیسبەت گەدا، بە گەوهەر
پەی چی بەرۆ نام، باڵای سنۆبەر
سوار بیی مدرا، وێنەی سەوڵی تەر
بار کریا، قەتار، تەمام داش نەوەر

حەیدەر بەگ نەجا ، مات و خجڵ مەند
لەرزا جە حەسرەت، لەب بە دندان کەند
ساتێ تەواسا ، فامش بەردەوە،
هەم، ئاما بە هۆش فکرش کەردەوە
وات: ئەی نۆ خەزاڵ، ئەر بەرشۆ نەچنگ
پەنەت، مەواچان، بێ نامووس و نەنگ
ئەر بازی نازار بەرشۆ، نە ئیء جا
پەنەت حەرام بۆ، حەیدەر نانی شا
سواربیی بە ئەسپ چون بادی سەرسەڕ
کەفت وە دمای کۆچ ماهی سنۆبەر
نیگا کەردی وە لا نازاری **کشمیر**
دیش جەولان مەدۆ، حەیدەر وێنە **شێر**
نێزە، چون شامار گرتەن نە رووی دەست
کەفتەن وە شۆنش، وێنەی شێری مەست
وات، بە کەنیزان، ماهی جەهاندار،
ئێوە بە تەعجیل، ببەردێ قەتار!
تا من بزانوو، چەنی ئی جوان،
کێن و چە کارەن، من کەرد وە میهمان
کێن پەی من بۆ، وە یاگەی فەرهاد
من کەرۆ رەفیق شیرینی ناشاد
فرە مەنازۆ بەشان و باهووش
غەڵتان کەم نەخاک چەنی ئارەزووش
دیارە هەرزەن، هەرزە کارامەن،
ماشەڵڵا جەوشا ، ئەوش غولامەن!
ئێد وات و کێشا ، تێخی هیندی کار،
مەهمیز، دا، بە ئەسپ، ماهی جیهاندار
وات، بە حەیدەر بەگ، ئەی مەستی مەدهۆش
هەقتە سانمەک کەردی فەرامۆش

ئارۆ، جە دەستم، چون مەبیی خەلاس
مەبۆ، پارەت کەم، بە تێغی ئەڵماس
پاسە مەزانوو، مەبۆ، شکارت!
شکارت کەروو بە زەهری مارت
بکەرووت وە پەند، **واتەی ئەمیران**
عاقڵ بیی پەرێ، **پادشای ئێران**
من پاسەم زانا ، مەردی میهمانی
نەزانام، جە نەسڵ هەرزەکارانی!
بەڵام هەقتەن، نەداری تاوان،
هێمای سەرد و گەرم پەنەت نە یاوان!
حەیدەر بەگ واتش: ئەی ماهی تابان،
ماچان، حەرامەن جەنگ چەنی میهمان،
وات: وەس بێ جاکەر، ئەی نووری دیدەم
سەڵوات دەر بەوێت، ئەی بەر گوزیدەم
باز، هەم حەیدەر بەگ، ئاما بە زبان،
وات: ئەی سنۆبەر بینایی چەمان،
ئەرسەد جە شێران، پایتەختی شاهم
لاکین جە لای تۆ، هەر خاک زاناهم
جە خەشمی لارت نەدار و ئەندێش
ئەر تێخ مەشانی سەر مەدەو نەرێش
تا وە تێغی ناز، شەهیدم کەریی
بوون، وە سەرگەردت، چونکە دوڵبەری
من بە غولامیت، ئیقرارم کەردەن
ئارۆ تێغی ناز، پێکەم وە گەردەن
هەر عاشقەن، عیشقش هانە سەر
چە پەروا دارۆ ، جە تێغی دوڵبەر
بەڵام قەبیحەن ئەی ماهی تابان
خواجە کەرۆ جەنگ، چەنی غولامان!

قاروقین وه سین، دشنام مەدەر پێم
پەشیمان مەبیی، بزانە من کێم!
ئەرسەد بێ مەیلیی، **خدێ** و کارتەن
حەیفم پەی لەبان شەکەر بارتەن!
شەهدی شیرینی، بێ حەدد، تاڵ، بۆ!
مەتەرسوو نازار، پەست و دیار بۆ!
وەر نە فاشی تۆ، وه تەبیباتەن،
هەرچی، مەواچی، وەنەم خەڵاتەن!
ئەڵبەت دمای جەنگ، سوڵح مەبۆ نەکار
فاشی ماچوموچ ماوەروون دیار!
سنۆبەر واتش: هەرزەی هەرزەکار
مەکەرووت وەپەند، واتەی رۆزگار
ئێد وات، شمشێر، بەرد وه باڵای سەر
پێکا وه تارک، دلێری سەفدەر!
حەیدەر پەنهان بیی نە ژێری قەڵخان
پەرێ زەربی دەست ئەو ماهی تابان!
ماشەڵڵا، جە زەرب، تێغی سنۆبەر
ویەرد، جە قەڵخان، کڵاو خود و زەڕ
شمشێرش نە فەرق حەیدەر بەگ جاگرد
وەلحاسڵ تا فەرق ئەبرۆش جیاکەرد
حەیدەر بەگ جه ئەسپ کەفت نە رووی زەمین
جه هوون بیی گوڵڕەنگ، سەحرا و سەرزەمین
سنۆبەر شمشێر، نییا، نەجای وێش
دیا، بەشکار، سونبڵ کەردەی وێش
گۆناش مەدرەوشا، چون لالەی وەهار
غەڵتانەن نە هوون عەرسەی کارزار
کاکۆڵ چەنی زوڵف چەم وەردەن بە هوون
ئەفشانەن نە دەور گۆنای لالەگوون

وه بیست نەیاوان، عومری جوانیش
تازە هۆر بڕیان خەتی زنجانیش!
سنۆبەر کێشا، جە دڵ، ئاهی سەرد
پەرێ کەردەی وێش، پەشیمانیش بەرد
عاشق وه روخسار، خاڵی ئاڵاش بیی
ماتڵ وه دیدەی بەژن و باڵاش بیی!
زۆر ئاوەرد بە ئەسپ، تا وەلای یاران
مەڕێزاش نە چەم، ئەسرین چون باران!
وات، بە کەنیزان، خاڵ تەختەی بێگەرد
دین کە دونیای دوون، چێشش بە من کەرد
مەردی میهمانم، پێکا، وه شمشێر
کەفتەن، نە زەمین، وێنەی نەڕەشێر!
پەشیمانەنان، من جە کەردەی وێم
پەشیمانی سوود، نە دارۆ پەرێم!
چە خاک وەسەرکەم، وەکام دەرد ناڵم
وێم بە کەردەی وێم، هەرەس وەماڵم!
یاران ، دڵسۆزان، کەنیزانی من،
بەیدێ بکەردێ، سەنگ رێزانی من!
مەردی میهمانم، پێکا وه شمشێر،
کەفتەن، **نە رووی** وێنەی نەڕەشێر!
حەیفم هەر ئیدەن، ئازە جوانەن،
گۆناش مەواچی، ماهی تابانەن
هاوارم، ئیدەن، نەیاوان بەکام
کەردم وه لوقمەی شمشێری بەڕام!
داخدارم پەرێ خەتی **رێحانش**
شێونام بە زەرب، ریشەی رێحانش
هەراسم کەردەن، زوڵفی ئەفشانش
بێ جام کەرد، کەردم بەهوون غەڵتانش

مەتەرسوو بمرۆ، حەیفەن جوانەن
وە سەرگەردش بام، شێرى ژیانەن!
هەر ئەو مەلالاّ، دەستش نمەشەند
ئەگەر مەشەندش، حەیاتش مەسەند!
من، نامەردیم کەرد، چە خاک وەسەر کەم
مەبۆ جەى دونیا، قەتعە نەزەرکەم!
فەڵەک رووڕەشیی بە شانم ئاوەرد
تاکە، بکێشوون، هەناسانى سەرد!
وات، بە هومەیلا: مودارا مەکەر
بشۆ، تا وەڵاى شێرى دلاوەر
پیادە، بە، جە ئەسپ، چون بەینەتداران
بشۆرە، زامش وێنەى غەمخواران
بەر چەنى وێت، دەستماڵى **ویم**
بە یەک تاى شەدەم ببینەش **بەهەم**
جفتێ شەدەى، من مروارى غەڵتان
بەر چەنى وێت پەرێ سایەبان!
بنیە وە تەعجیل بەزامش، مەرهەم
بەقیە دەر وەزام باوەرەش وەهەم
ئەو یەکتا شەدەم، سەیوان کەرە پێش
زامدارەن ئافتاب، پەنا بدۆ، لێش!
یە تەن، خۆر، پەرێ، زامدار، خاس نییەن
پەشیمانەنا، جە دەستم، شییەن
ئەر زیندە مانۆ، پەى خەرجى دەواش
ئەر دووربای بمرۆ، دیدەى هوونبەهاش
چەند تا، جە زوڵفان، مشک تاتارش
ببەرە پەرێش، پەى یادگارش!
عوزرى تەقسیرات، بێ حەد فراوان،
بوازە، بە شاد، بکەرەش رەوان!

بواچە پەنەش: قەزات جە گیانم
هەرچى ئەو مێشۆ، **بەناو مەمانم!**
درێغ ببریا، دەستم بە شمشێر
تەرمم، ببریا، بە شارى کشمیر!
مەیتەن، خۆر پەرێ زامدار خاس نییەن
پەشیمانەنا، جە دەستم شییەن!
ئەر زندە مانۆ، پەى خەرجى دەواش
ئەر دووربای بمرۆ، **دییەى** هوونبەهاش
چەند، تا، جە زوڵفان، مشکى تاتارش
ببەرە، پەرێش، پەى یادگارش!
عوزرى تەقسیرات، بێ حەدد فراوان
بوازە، بە شاد، بکەرەش رەوان!(*)
بواچە پەنەش: قەزات جە گیانم
هەرچى تۆ مێشۆ، بە ناو مەمانم!
درێغ ببەرو، دەستم، بە شمشێر
تەرمم ببریا، بە شارى کشمیر!
فیدات بام ئازیز، نادانیم کەردەن
مەبۆ، جە تەقسیر، نادان و پەردەن!
تاقى کەر، پەرێم **نام و نیشانش**
زوو باوەر پەرێم، جاه و مەکانش
تاکە نەکەردام، بە هوون غەڵتانش
گیانى شیرینم، باڵا گەردانش!
هەرچى، مەواچۆ، ئەعلام کەر وەلام
ئەحوالش باوەر، بە سەرگەردش بام
کەنیز، هۆرگێلا، چون بادى زەلان
یاوا، بە خزمەت، ئەفتادەى مەیدان

(*) ئا لێرەدا، دەبن بەدوو نوسخە دەسخەت و بۆیە دەبێ، بەپەیڕەویى هەردوو نوسخەکە، ڕێکوپێکەکەی هەڵبژێرێت و لەو ڕووەوە، بیرورا بدرێت!

هەرچی فەرما بێ، بانووی بانوان،
کەردش موهەییا ، بە دیدە و بە گیان!
تاکە نەکەردام، بە هوون غەڵتانت
گیانی شیرینم، باڵا گەردانت
فیدات بام، ئەرسەد ناڵانیم کەردەن
مەبۆ جە تەقسیر، نادان، ویەردەن
تاقی کەر پەرێم نام و نیشانش
زوو باوەر پەرێم جاه و مەکانش
هەرچی مەواچۆ، ئەعلام کەر، بەلام
ئەحواڵش باوەر، وەسەرگەردش بام!
کەنیز، هۆر گێلا، چون بادی زلان
یاوا، بە خزمەت ئوفتادەی مەیدان
هەرچی فەرما بێ بانووی بانوان
کەردش، موهەییا ، بە دیدە و بە گیان
نیشت وەسەرینش دەست مالا نەرووش
هەتا ، حەیدەر بەگ، ئاوەردش بە هۆش،
سلام دا پەنەش، مدرا ، وەرانوەر
ئاما ، وە گوفتار شێری دلاوەر
واتش: ئەی کەنیز شیرینتەر جە گیان
پەنەم واچە ، ئەسڵ سەوڵی خەرامان!
ئەسڵش چە کەسەن، مەکانش کامەن
بەنی ئادەمەن، یا ، پەری سامەن!
تورکەن تەتەرەن، یا **پەری** سامەن
دیدەش فیتنەی بسات، تەمامی عامەن
یا ، سەر دەلیلی ئاهووی تەتارەن
یام شیرینی شۆخ شای ئەرمەن شارەن
یا ، گوڕی بێ رام تەرسای فەرهەنگن
یا ، هەر وەی فرۆش، مایل وە جەنگەن!

ئی شێوە، شێوەی بەشەر نمەبۆ،
بەشەر وەی فرۆش، وەشەڕ نمەبۆ!
هومەیلای کەنیز، ئاما بە گوفتار
بەو لەنجەی شیرین، شەهدی شەکەربار
واتش: سنۆبەر **بانووی کشمیرەن**
بابۆش شەهەنشای ساحیب سەریرەن!
جۆیای گیاهەن، ئەو ماهی تابان،
هەر ساڵێ جارێ، مەبۆ، بە ئێران!
سێ ماه مەنیشۆ، وە پارچەی ئەڵوەند
پەرێ گیاهان، توحفەی دوڵپەسەند
هەرچی گیاهێ لێش مەبۆ بەکار
ساڵێ، یەک نەوبەت، مەبەرۆش وەبار!
تۆ واچە یەنەم، نام و نیشانت
شار و ئیقلیم و موڵک و مەکانت،
پەی چێش، کە بانوو بییەن پەشیمان
مەکەرۆ پەرێت، شینی بێ سامان،
چەند تا ، جە زوڵفان، سیای تاتاریت
بانوو لێم، واستەن پەی یادگاریت!
پەی خاڵیانە بکیانە پەرێش،
پەرێ هیجرانان جەفای ئێش و نێش
منش کیاستەن، شەمسی خاوەریی
واتش: زوو ئەحواڵ پەرێم باوەریی
سەرانسەر پەیغام، خورشیدی خاوەر
عەرز کەرد بە خزمەت شێری دلاوەر
حەیدەر بەگ ئەژنی، کێشا ئاهی سەرد
جە دیدە رێزا، قەترەی مائلوەرد
واتش: حەیدەر مەواچان نامم
شاری ئەسفەهان بییەن مەقامم

ئەسلم قزلباش؛ نەوەی **کەیانیم**
غولامی ئیخلاس شاهی ئیرانیم
بەڵام ئەی کەنیز، واچە بە دوڵبەر
دیوانمان کەفتەن، بە فەردای مەحشەر
من هوونم نەکەرد بیم وە میهمانت
بێ جام کەرد واردم پارچەی جەنانت
قیمەتی نانت وەمن بسانای
من، وەسەرکۆنەی عالەم، نەوانای
نەبام بەسەرژان، جەرگەی ئەمیران
چێش بدەم جواب، پادشای ئێران!!
زامێ، دای وەنەم، نە رووی قاروقین
یام دڵ ئازاری، دایم خومەت بین
هەرکەسێ نازار شۆخ و شەنگ مەبۆ،
بێ پەروا و بێ رەحم، دڵ جە سەنگ مەبۆ!
یام هەرگیز کینا و عەشقت نەوانان
قاعدەی قانوون، عیففەت نەزانان!
ئاخر چەند یاران حۆری سرووشتەن
کەس داغداری وێش وەی حاڵ نەکوشتەن
یام وانە، کیتاب، لەیلی عامری
یام، بشۆ، نە شۆن هومەیلای پەری
یام، چون **زلێخا** خاڵ تەختەی، بێگەرد
پەی دیدار، باڵای **یوسف** چێشش کەرد
یا چومن، ئەڵبەت، شای مووبرماسم
مەبوو وە میهمان نەڕای ئیخلاسم
دیتر، چێشم وات، وای نووری دیدەم
ئەرێ نەو غەزاڵ، هەم نەو رەسیدەم!
وەر من مەردم قیبلەم سلامەت
دیوانمان، کەفت، فەدای قیامەت

دەرد و **حاڵ واتش، کێشاش** ئاهی سەرد
هومەیلای کەنیز، مەیلەو دما، کەرد
یاوا، بە پاپۆش، زیبای سنۆبەر
عەرز کەرد شەرحی ماڵ، گوفتاری حەیدەر
سنۆبەر، ئەژنی، دەست کەرد بەزاریی
تاقەت پێش نەمەن، جە بێ قەراریی
ئاهی سەرد کێشا، نە هیجرانی یار
نە جەولانی ناز، پیادە بی، بە وار
شەدەی مرواریی جە سەر شەندەوە
کورپەی حەیتەران، یەک یەک کەندەوە،
یەخەی جەواهیر دڕیی، تا، بە وار
ئاڵان بە هەم دا، سوپای سیا مار
سوورەت، بە ناخوون، جەدوەلکاریی کەرد
پەرێ ناو مەمان، هوونش جاریی کەرد
سیاو رێحانان بڕیی جە گوڵزار
پەیا پەی مەکەند مەرێزا بەوار!
ئامان، وە هەم دا، جەرگەی کەنیزان
نەوتوول نەو غەزاڵ خاتر، عەزیزان
وە رووی نازەوە، بۆسان دەست و پاش
بە سەد نەزاکەت، مەکەردەن مەناش
وات بە کەنیزان، ماهی مونەووەر
بازدێ گیان و وێم بکێشوو وەبەر
دنیام پەی ئێدەن، حەیدەر بەگ لێشەن
دووربای ئەو نەبۆ، دنیام پەی چێشەن!
نەبی تاوانش، من بیی، تاوانم
کاشکی بکەفتای، شین وە باوانم
ئەی شۆخی شەنگە، بەرزە نەمامەن
ئەی روخساری پاک، شیرین ئەنامەن

ئەی دیدەی خومار، بێ بادە مەستەن
ئەی تیری غەمزە، کەس جێ نەرەستەن
ئەی تەرتیبی خاڵ زوڵفی بۆی عەنبەر
ئیتر پەی کێمەن، جە دمای حەیدەر
من کە حەیدەر دیم، زامداری شمشێر
رازیم بەمەردەن، نەشوون وە کشمیر!
گەردوونی بێ رەحم، چێشش، وە من، کەرد
کەفتم، وە تۆڕدام، هەناسانی سەرد
کاری من شینەن، تا رۆی مەردەنم
هوونش، وە ناهەقق، شیی، وە گەردەنم
بەی تەور جە داخی پەشێویی حەیدەر
شادیش دا بە غەم، ماهی سنۆبەر
پۆشا ، وە بەدەن، بەرگی قەترانی
وێش کەرد، بە رەفیق، شیرینی سانی
مەشیی بە راوە زویر و دڵگیر
وەلحاسڵ، یاوا، بە شاری کشمیر!
خەلایق تەمام، ئاما بە پێشواز
بەردشان، بە شار، بە سەد عیزز و ناز
لوا، بە جای وێش، غەمگین و غەمبار
زار زار مەگرەوا، جە هیجرانی یار!
دایەش خجڵ مەند، جە حاڵی فرزەند
زاریی کناچێش، ریشەی گیانش سەند
پەرسا ، جە کەنیز، ماهی مونەووەر
پەی چی زویرەن، واچدێ سنۆبەر!
کەنیز، شەرحی، را، تەمامی ئەحواڵ
ئەرز کەرد بە خدمەت، دایەی سۆسەنحاڵ
دایش، ئەوسا، وات، بە شاهی کشمیر
شای کشمیر، جە داخ، بیی بە سیاقیر

لەرزا، جە هەیبەت **واتەی شا عەبباس**
ئەڵبەت مەستانۆ، جە ئێمە قەساس
ئاوازی حەیدەر **جە کشمیر، بیی فاش**
جەنگی سنۆبەر چەنی قزڵباش
شا، تەرسا، جە تەعن، لوا، بە خەڵوەت
تەڵەب کەرد ئەرکان، پەرێ مەسڵەحەت!
ئەرکانی دەوڵەت، کەردن گفتوگۆ
واتن سنۆبەر، بدەرمێ، بە شوو
شەخسێ جە ئەقوام شەهەنشای کشمیر
دەیجوورتەر، جە لەیل، سیاتەر جە قیر
زشت و بەد قەوار، بەد لەهجە و بەد گۆ
دایم وەی فرۆش، تەمام توند خۆ
بەد زاد، بەد ئەسڵ، ناپاک وەیشەر
گەدای بەدکردار، نامێش قەزەنفەر
شای کشمیر، بە حەرفی ئەمیران تەمام
وات: بە قەزەنفەر، بانووی نەونەمام
یارانی کشمیر مەکەردشان جەخت
پەرێ تەدارەک، بانووی بڵند بەخت
بشین، بەسەر وەخت، شێری سەفشکەن
یانێ حەیدەر بەگ، شای گوڵگوون بەدەن!
ئەو رۆ جە مەیدان کەفتە بێ، بە وار
مەگرەوا، بە شۆن، ئاهووی خوتەنشار
مەوات: ئەی فیدای راگەی کشمیرت
مەتەرسوون بمرون، بەرشوون، **جە ویرت**
فیدای زەربی تێخ، وە من شانایێت،
هیلاکم بە دەست، پەنجەی، حەننایێت!
نە رەنجۆت خاتر، دڵ ئازارەنی
دڵ ئازاری سەخت، جەفا کارەنی

بێ جیهەت، پەی قەتڵ ناهەقق، مەکۆشیی
دایم پەرێ هوون، ناهەقق، مەجۆشیی
ئینە شێوەی خاس، نیک نامیی نییەن
قانوونی خواجە و غولامی نییەن!
شەرت بۆ ئەڕەمکێش، رەوێڵەی رەوێڵ
ئەی جەیرانی مەست، سەحرای خوتەن گێڵ
ئەی وەحشی بێ باک، بێ پەروا، جە غەم
ئەی سەر دەلیلی قەتاری کەڵڕەم
ئەر بەرشووم، ئەی زامی کاریت
یاوام، بە حوزوور زیبای گوفتاریت
ئەوسا، مەزانوو، ئەی یاری چاومەست
چە تەور ئی هەققە مەسپارووت وەدەست!
ئەگەر نە، مەردم گیانم فیدات بۆ
هەزارێ چون من سەرگەردی رات بۆ
ئەی وات و کێشا، جە دڵ ئاهی سەرد
ئاهش جە سەما، زیاتەر ویەرد!
هورێزا نە خاک سیای سەرزەمین
شەدەش بەس وەزام سوار بی وە زین
تا یاوا، بە شار، شیی بە یانەی وێش
حازر بین، وەلاش، تەمام قەوم و خوێش!
تەبیب ئاوەردەن، پەی زامی حەیدەر
نەبا، ناسۆر بۆ، زامانی سەروەر
بە وادەی چەن رۆ، تەبیب کەردش جەخت
تاکە سارێش، بیی زامی بوڵند بەخت
لوا، وە حمام، بەر ئاما وەبەر
پۆشا، وەبالاش، زیبای موعەتتەر
لوا، بە **حوزوور عەبباسی سانیی،**
مدرا، بەرامبەر پەی گیان فشانیی

ناگاه نەزەر وست پادشای ئێران
دیا، بە رەونەق جەرگەی دلێران
کەردش تەماشای ئەندامی حەیدەر
مدران وە پاوە، چون شەمسی خاوەر
زامێ نە مابەین ئەبرۆش دیارەن
هەر ماچی شکەفت، سای دەر مەغارەن!
تەڵەب کەرد، دەردەم، پەرسا، جە حاڵش
جەو زامی کاریی بەدری هیلالش!
حەیدەر وات: سەرگەرد تاج و تەختت بام،
چەنی ئەقرەبا، فیدای بەختت بام،
مەگەر جە خەڵوەت، بەندەی کەمینە
عەرز کەروو جە لات، ئەی بێ قەرینە
پەی چی، کە حالات سڕڕی پەنهانەن
نە دیوان، نە جای، تەمام بەیانەن!
عەبباسی سانی جە رووی شەفەقەت
هۆرێزا، لوا، دەردەم بە خەڵوەت
فەرما حەیدەر بەگ ئەعلام کەر بەلام
سەرانسەری راز، سەرگوزەشتەی زام
حەیدەر کەفت نەخاک، بۆسا سەرزەمین
عەرز کەرد بە خدمەت، شای دارا نگین!
وات بە شاهەنشای قەیسەر باسەبان
تەمام شەرحی حاڵ، ئەو ماهی تابان
ئەوەند کەرد سەنای، باڵای سنۆبەر
شاهەنشا عیشقش چا گرت نە خاتر
نەدین، گرفتار بەژن و باڵاش بی
عاشق بە دیدار، خاڵی ئاڵاش بی
وات، بە ئەمیران، بە زەربی شمشێر
کێ پەیم ماوەرۆ، نازاری کشمیر

هەرکەس، باوەرۆ، پەرێم سنۆبەر
مەکێشووش بە سەنگ دانە و جەواهیر
کێن دڵنیان، ئی کارە کەرۆ
پەرێم، ئەو نازار کشمیر، باوەرۆ
پەنەش مەبەخشوون من **شەهری شیراز**
جە لای سەرداران مەبۆ سەرئەفراز
حەیدەر کەفت نەخاک، جە **لای شەهریار**
ئەگەر روخسەت بۆ، بە عەونی جەببار
هەر کار و وێمەن، بشوون **وە کشمیر**
پەرێت باوەروون، بە زەربی شمشێر
شا، وات: ئافەرین **دلێری سەفدەر**
تەوفیقت رەفیق، خوات بۆ یاوەر
حەیدەر هیممەت واست وە لای شەهریار
کەفت وە تەدارەک راگەی قەندەهار
سوار بیی وە ئەسپ هیممەت خواهیی کەرد
پەی **شاری کشمیر،** روو بەرا، ئاوەرد
بە عەزمی باپۆس دڵبەر، مەکەرد جەخت
مدارا نەکەرد، بە وەخت و بێ وەخت،
(القصّة) جە شەوق بانووی جەهانگیر
حەیدەر بەگ **یاوا، وە شاری کشمیر**
نیگا کەرد بەقەسر، ئەیوانی دوڵبەر
مەدرەوشا، جە دوور، چوون شەمسی خاوەر
واتش: (السَّلام) کەعبەی یەقینم
مەنزڵگای شەریف، شۆخی شیرینم!
پەی تۆ ئەراگێڵ دەورەی جەهانم
پەی تۆ نەمەندەن، تاب و تەوانم
پەی تۆ چەند وەختەن نەکەردەنم خاو
پەی تۆ شەب و رۆ جەختم کەرد بەتاو

پەی تۆ دوورکەفتەی ئەسفەهانەنان،
پەی تۆ، من غەریب، هیندستانەنان
شوکرم کەرد، ماوای یارم دیمەوە
داخڵ بەو مەکان جاگەت بیمەوە
ئێد وات و کێشا، جە دڵ ئاهی سەرد
بە عەزمی بازاڕ، روو بەرا، ئاوەرد
ئاما، **بە راگەش،** پیری **کۆنەساڵ**
وامەندەی دەوران، قامەت چون زوخاڵ
چەمیان، چەم وەردەن، بە رووی عاساوە
بە زۆری عاسا، مەشۆ بە راوە!
غەرەز کەیومەرس، تاوەک **کەیقوباد**
شاپوور شاپووران، گشت دارۆ بە **یاد**
بلاش بلاشان، تاوە **ئەردەشیر**
بەهرام بەهرامان، گشت دارۆ بە ویر
کەپۆی سفیدش، چون وەفری هامن
مەیۆ بە راوە، چون گورگی زامن
حەیدەر وات: روبا، ئامان وەفالّم
شوکر، دیارەن بڵند ئیقباڵم
واتش: (السّلام) **بانووی بانوان**
یاگەت هەن، ئیمشەو بەندە بۆ مێوان!
پەی چی، موسافر مەردی غەریبم
چێگە ئاو و نان، بیەن نسیبم!
واتش: سەد سڵام، ئەی یار و یاوەر
پیادە بە، جە ئەسپ، چێگە مێوان بەر
تەشریف بار، بە زەید یانەی وێرانم
سەد ساڵ میهمان بەر، منەت بە گیانم
ئەی یانەی وێتەن، ساحیب یانە نیم
خدمەتکاری تۆم، خۆ بێگانە نیم

حەیدەر پیادە بیی، ئەسپ کێشا بەتاو
هەراسان جە عیشق ماهی جەهانتاو!
حەیدەر لوا نیشت، وە بانی سەرین
کۆنە، وات پەنەش، بە لەفزی شیرین:
وەش ئامای وە خەیر، ئەی شێری سەروەر
دڵ، بدەر بە عەرز، کە مینەی کەمتەر
عەرزی تەقسیرات، دایەت مەنزوورەن
مەبۆ، راهیی بوون، کارم زەروورەن
کناچێم چێگەن، **پەرێی کەنیزت**
خزمەتکاری تۆن، نۆرەس عەزیزت
ئێد وات لوا، وێنەی گورگی گەڕ
روو کەرد وە بارگەی قەسری سنۆبەر
حەیدەر مەن وەجا، چەنی باری دەرد
بەتاو مەکێشا هەناسانی سەرد
واتش بەکناچێ، **بانووی بانوان:**
دایەت، وە تەعجیل، واچە، کۆ لوان؟
واتش: ئەی جوان، رەشیدی سەروەر
دایەم، دایانەن، بە ماهی ئەنوەر،
خەریکەن چەنی ئەساسەی شادیی
ها نەکارسازیی بەزمی دامادیی
تەعجیلشانەن، کارشان زەروورەن
پەوکەی جە خزمەت، جەنابت دوورەن!
منیچ کەنیزی ئێستادەی خزمەت
هەرچی مەواچی، بە گیانم مننەت!
حەیدەر بەگ ئەژنی، دەست کەرد بە زاریی
روو کەرد، بە بارگەی بەرزی تەهاریی
واتش: یا کەریم، کەرەم بێ شمار
بدەرە تەوفیق حەیدەر بەگ نەی کار

تا من جە خزمەت پادشای ئێران
نەبوون وە سەر ژان جەرگەی ئەمیران
ئێد وات و نالا، تا بە نمای شام
دایە، پەیدا بیی، وەنەش کەرد سڵام
واتش بە دایە، یە کۆ لوابیی
ئارۆ، جە میهمان، پەی چی جیابیی
دایە وات: جوان رەشیدی سەروەر
خەریکم چەنی سەودای سنۆبەر
بابۆش، تەماشەن، بدەرۆش بەشوو
ئەو نەوبەر نەمام، رازیی نمەبۆ!
ئەساسەی شادیی، بییەن، موهەییا
قبووڵش، نییەن، ئەو ماهی سیما
دایم سەعیمەن، چەنی گوڵەندام،
بەڵکم رازیی، بۆ، بیاوۆ بەکام!
ئەمما مەحاڵەن عیشقش هانە سەر
کەی رازیی مەبۆ، بەو شوو سنۆبەر
حەیدەر بەگ ئەژنی **کیسەی سەد تومەن**
نیاش، بە حوزوور ئەو پیری پەڕ فەن
چەنی دانەی لاڵ، پەڕ بەها و قیمەت
داش بەکناچێ، ئەو پیری نەگبەت،
کۆهەن، زەرش دیی، ئاما، وە سەما،
واتش: ئەی جەوان، پەی رەزای ئەڵڵا!
من پیری زەڕهان، قامەت خەمیدە
دوو پووڵەن، هوونم، ئەی نووری دیدە!
ئەی سەد تومەن زەڕ، بە من چە نیسبەت
هەرچی مەواچی، بواچە خزمەت!
وەلحاسڵ، حەیدەر سێ سەد تومەن زەڕ
ئەو شەو کەرد توفەیل، باڵای سنۆبەر

دایە، وات پەنەش: شێری بێ ئەندێش
سێ سەد تومەن زەڕ، بە من یانێ چێش
ئاخۆم بۆ بەعیشق دانای، لامەکان
رازی دەروونت، وەنەم کەر عەیان!
تا، من بە تەوفیق بینای لایەنام،
هەرچی مەواچی، کەرووش سەرئەنجام
حەیدەر بەگ واتش: ئەی یاری غەمخوار
مەتەرسوون واچوو، ببۆ ئاشکار!!
واتش: مەتەرسە، بە عەونی باریی
رازت، جە لای من نمەبۆ جاریی!
فرێی رازانم پەنهانی کەردەن
فرێی ناکامم وەکام سپەردەن
چند نەورەسانم بە ناز لاونان
چند دەردەدارم، بەکام یاونان
فەرهاد جە مەکرم، ئاوارەی توونەن
هێمای وە تەمای، وەسڵی شیرینەن
زەرێ **جە مەکرم،** باوەر و بەکار
قەمەر جە ئاسمان، ماوەروون بە وار
ئەر گرفتاری شازادەی پەریت
مایل وە دیدار، زوهرە و موشتەریت
ئینشەڵڵا، رەحمان، وەبێ وەسیله
ماوەرووش، پەرێت، بە مەکر و حیله
بواچە رازت، بزانوو چێشەن،
مەعلوومەن، جە عیشق موشکڵێ پێشەن!
حەیدەر بەگ ئەژنی ئاما، بە گوفتار
واتش: ئەی دایە، ماهی جەهاندار
دەخیلم دایان، بەشقی پێغەمەر
شەوێ دیم، نە خاو باڵای سنۆبەر

ئاما وە خاوم، بە سەد نەزاکەت
بەو لەهجەی شیرین، مەحبووب و شەوکەت
چون شوعلەی ئاهر دا وە لامەوە
دڵ بیی، دانەی خاڵ، بیی وە دامەوە
واتش: ئەی هەژار دەروون پەڕ جە دەرد
هۆرێزە، جە خاو نازدارت ویەرد!
چەوساوە قیبلەم، ئامان نەخاوم
نەمەندەن ئارام، تەوانا و تاوم!
نە بە رۆ قەرار، نە شەو خاوم هەن
پەی دییەن، دڵدار، گلاراومەن!!
ئەرجووم هەر ئیدەن بوینوون باڵاش
بوینوون بە تۆپ، زوڵفانی تاتاش
بەڵکم ساکن بۆ، دڵەی سەد پارەم
چند وەختەن پەرێش، جە زەید ئاوارەم
کەس نەبی کەرۆم مەعالەجەی دەرد
تا قیسمەت ئیمشەو وەلای تۆم ئاوەرد
دەخیلم دایان، شای مودبر ناسان
جە مولکی کشمیر، هەر تۆم شناسان
دیارەن، حەکیم، حاڵی دەردەنی
چند دەردەداران، دەوا کەردەنی
مەبۆ، تۆ جە رای بەندە نەوازیی
کارێ پەی بەندەی هەژار، بسازیی
بیاوە، بە داد بەندەی دەردەمەند
فرە سەوابەن، جە لای خاوەند
ئەرجووم هەر ئیدەن، موشکڵێ پێشەن
دەردم، هەر ئێدەن، سەڵای تۆ چێشەن
دایە زەردش بەرد، واتش: ئەی حەیدەر
هەرچی مەواچی، ویانە ماوەر

تۆ، ئەو کەسەنی، ئەی شێری سەفدەر
جەنگت کەرد چەنی، ماهی سنۆبەر
دیارەن، نیشان زامی دیاریت
مەدرەوشۆ وەبان، گۆنای گوڵناریت
مەزانوو، ئیمساڵ، نە موڵکی ئێران
مایل بیت بە دییەن، ئەو ماهی تابان
عاشق بیت، وە بەژن، باڵای نەمامش
بیت وە گرفتار، گۆنای گوڵنامش
پەشێو کەردەنی، زوڵفی شامارش
سەرسامی جە شەوق، دیدەی خومارش
قەرارت بڕیان، جە بێ قەراریی،
پەی کێ مەڕێژی ئەسری مرواریی!
حەیدەر وات، دایە، مەپەرسە چە نیم
باوێم بزانوون، چەنی بەختی وێم
دەردم مەدێونە، زامم کارییەن
دەرمانی دەردم، نادیارییەن!
دایە، وات: حەیدەر بنیشە بە شاد
سەحەر من مەشوو، هەرچی باد داباد
حەیدەر سەد تومەن، دا بە مزگانی
واتش: ئەی دایە، ساوێت مەزانی!
ئەو شەو راحەت بی، تا بە سوب سەحەر
تا خورشید، نە بورج مەشرق، کێشا سەر
دایە هۆرێزا، بە عەونی باریی
واتش: سا مەشوون، پەی حیلەکاریی
حەیدەر وات: مەشیی وەلای سنۆبەر
ببەر چەنی وێت، شەدەی جەواهر
واچە: یە مەتای ئێران زەمینەن
لایق وە باڵای ئەو ماه جە مینەن!

بەڵکم ئەو نازار پەی وێش، بستانۆ
ئەرجووم هەر ئێدەن، کەسێ نەزانۆ!
دایە، شەدەش سەند روو نییا، بە را
بەردش بە دەوان، پەی قەسری ئەو ما
یاوا، وە پا بۆس زێبای سنۆبەر
سڵامێ داپێش، مدرا وەرانوەر
فەرما، بە دایە، خورشیدی تابان:
پەی چێش دێر ئامای ئارۆ بەلامان!!
مزانی وەی تەور، غەمگینی زارم
گرفتاری دەس، هیجرانی یارم
مەبۆ جەی دەم دا، کەریم خەمخاریی
چمان دیارەن، جە من بێزاریی!
دایە وات: سەرگەرد دەوری دیدەت بام
سەرگەردی خاڵان، نەو رەسیدەت بام!
دایە و سەرگەرد زوڵفی موشکینت
حەیرانی شوعلەی جامی جە مینت،
گیانی من بەرشۆ، پەرێ غەمخواریت
تاکە نەوینوون، بە ئاه و زاریت
کۆربا، چەمانم، نەینووت بە چەم
بەی تەور، گرفتار نە زوڵماتی خەم
ئارۆ، پەی سەودا، لوام، بە بازاڕ
جە ئێران، ئامان، یەک خواجە توجار
توجاری پەڕ ماڵ، ساحیب کەماڵێ
جوانێ نازدارێ، پەڕ خەت و خاڵێ
سەرتا، پا زەریف، بوزورگ زادەیێ
پەڕ عەقڵ پەڕ هۆش، هێما، سادەیێ
کاکوڵ موشکی ناف ئاهووی تاتاران
زوڵفان، عەنبەر بار، نادرەی شاران

چین چین چەم وەردەن، چون تووڵی لاولاو
کرژەن، چون کلاف، یام خەیاتەی خاو!!
ئەفشانەن، نە دەور کڵاو قازاخی
گەردەن چون مینای میهری نۆشباخی
باڵاش چون شمشاد، راژەی خەسرەویی
شان و شەوکەت خاس، بازوو پالەویی
گۆناش مەدرەشۆ، چون شەمسی خاوەر
پاسە دیارەن، عیشقش ها نەسەر
خۆزگە بەو نازار ئەو خەمخوارش بۆ
دنیاش بە کامەن، هەرکەس یارش بۆ
کەسێ عاشق بۆ، بەو جۆر جوانیی
عومرش رویەرۆ، بە کامەرانیی!
نەک وە **جەستەی من، زار و بیمار** بۆ
وە دیۆ گرفتار، مەحرووم جە یار بۆ
ئەسڵش، **قزڵباش** نەوەی کەیانەن
توجاری پەڕ ماڵ، ئەهلی ئێرانەن!
ئەی جفتە شەدە زەریفی دڵکەش
کیاستەن پەرێت، ماهی موشەووەش!
لایق وە باڵای شای مودبرناسەن
پەرێی سەروین لار، تەرکی توخاسەن!
ئێد وات و شەدەش، بەر ئاوەرد وەبەر
نیاش بە حوزوور، ماهی سنۆبەر
نازار شەدەش گرت، کێشا ئاهی سەرد
رێزا جە دیدەش قەترەی (ماء الورد)
واتش: بە تاقی یاری قەدیمەن
پەی من ئەراگێڵ، دەوری ئەقلیمەن
پەی من، دوورکەفتەی ئاوارەی وەتەن
پەی من جە ئێران، ئامان وەی مەسکەن

پەی من بێزارەن جە قەوم و خوێشان
پەی من چند وەختەن، سیاسەت کێشان
پەی من چند زوخاو هیجرانش وەردەن
مەعلوومەن، جە گیان شیرین ویەردەن
فکرش کەردەوە، ماهی مونەووەر
چێش بدۆ جواب، شێری دلاوەر!!
دمای ئاخ و داخ، ناڵینەی بێ هۆ
سەرش بەر ئاوەرد ئەو یاری خۆشخۆ
واتش: ئەی دایە، هامڕازی رازم
رەفیقی موئنس، یاری دڵوازم
هۆرگێرە شەدە، بەرەش وە دما
واچە، سەوداکەر، پاسەش فەرماوا
ئەرسەد، کە شەدەش مومتازی عامەن
بەڵام دەردم فرەن، نەجای هانامەن!
جەی وەر گەنجی من، بە میراس دادیم
پەرێی رۆژی تەنگ وەقتی ئازادیم
بابۆم سەبتش کەرد، بە نا بە جۆرێ
بەخشا، بەناهاڵ، دێوی دلۆرێ
هەرچەند سەعیم کەرد، نەکەردم چارە
گردم شیی نەدەست، نەمەندم چارە
کلیدش بەدەس ئەژدێهایەوەن،
بەد زات و بەد تەور، بەد بەڵایەوەن
مەگەر جەهاندار جەهان ئافەرین
بیاوۆ بەداد بەندەی کەمتەرین!
رەهانۆم، جە دەس، دێوی دیرین خۆ
وەر نە مەحاڵەن، عیلاج نمەبۆ!
نە رەنجۆت خاتر، جە واتە مەردم
ئەسڵش هەر ئیدەن، مەڵامەت کەردم

ئەگەر شێربەچەی ئێران زەمینی
جە زەید ئاوارە زار و خەمینی
پەی دییەن دڵدار جە گیان ویەردەن
سەر وە تێغی ناز، جانان سوپەردەن
ئاخر نە دەوران، چەرخی ستەمکار
پەی گەنجێ بەردت، ڕەنج نە هیجران یار
هەرچند مەحاڵەن، ئەگەر مەتاویی
سەعیت بۆ، بەڵکم بە وەسڵ یاویی!
با، ناموست بۆ، مەکەر، مدارا
جەهد و جەختت بۆ، بۆرانی سارا
ئەگەر مزانی موشکیلەن جە لات
فیکرێ پەی وێت کەر، هەرچی هەن سەڵات
با من بسۆزوون، پەی زۆخی زامت
دیدار بمانۆ، تا ڕۆی قیامەت!
دایە، شەدەش، سەند، جە لای سنۆبەر
ئاوەرد بە خزمەت، ئەو شێری سەفدەر
تەمامی پەیغام خورشیدی تابان
عەرز کەرد بە خزمەت شێربەچەی ئێران
حەیدەر بەگ ئەژنی، خەم ئاوەرد نەدڵ،
واتش: کاری من کەفتەن وە موشکیڵ!
مەگەر شەهەنشای موشکیڵ گوشادکەر
بیاوۆ بەداد، کە مینەی، کەمتەر!
وەر نە سنۆبەر، کەفتەن، نە تۆڕدام
عیلاجش نییەن، نمەبۆ، نەدام!
واتش بە دایە: ئەی یاری خەمخوار
فکرێ کەر، پەرێ، بەندەی مەینەتبار!
ها وەختەن، جە داخ پەیغامی دوڵبەر
شۆڵەی دەروونم، ئاڵەم گیرۆ وەر!!

کەیوانوو، ساتێ سەروست نەدامان
شیی، وە بەحری فیکر، حیلەی بێ سامان
وات: ئیمشەو بەسات خەندە بەندانەن
زەمزەمەی زینەت، پۆلی ڕەندانەن!
ئەمشەو گیرۆدار، **ڕای عەبەس، نییەن،**
خەنە بەندانەن، کەس بەکەس نییەن!
ڕەنگێ مەبۆ، بەرووت بەلاشان
واچو بە وەلاک گۆنات بتاشان!
دەستەی ڕەخت و خاڵ، زێبای موعەتتەر،
تۆپە و ژێر چەناخ، کەمەرە و کەمەر،
بدۆ بە سەرتا، تیتە و کۆتەرمەر
سیوەنگی کەریی، دیدەت، بە سورمە
سووراو بماڵی، بە گۆنای خاست،
دەمت هۆر پێکە، با کەس نەناسۆت!
بەرووت، بەو جاگەی پول پول نازاران
پەی دینی باڵای ئەو ماهی، تابان
حەیدەر بەگ واتش: پیری پەڕۆسەر
ئینە چە فکرەن، فکرێ هەنیی کەر
بە من مەواچی، گۆنای وێت بتاش
پەرێ سەرکۆنەی، قەومی قزڵباش
بکەم وە بەردا، ڕەختی ژەنانە
پەرێ تانەی تاو، قەوم و بێگانە
پەی چی سەرگەردی، پای فورس نەبۆ،
سەرم نە مەیدان، مەردان بەس نەبۆ،
مەرگ پەی من خاسەن، نەگ ئی ژیانە
شێرانی ئێران لێم بدەن تانە،
ببوو بە سەرژان، ئەهلی ئێرانی،
خەفیف بوو، جە ناو جەرگەی کەیانی!

من نەسڵی دارا، واڵا مەکانم
ئاخر شێرپەچەی ئەهلی ئێرانم
قەسەم وە بارگەی فەردی تەنیای تاک
جە هیند و کشمیر، نە داروون من باک
جە یومنی ئیقبال جققەی شا عەبباس
وەختێ بکێشوون، شمشێری ئەڵماس
کشمیر و کابڵ، تا بە قەندەهار
مەکەروون بە تێغ هیندیی یەختەسار
عەجەب رای خەلاس مەنمانی پەنەم
عەجەب نەسیحەت، مەواچی پەنەم
دایە خجڵ مەند جە واتەی حەیدەر
واتش: ئەی جەوان شێری دلاوەر
گوناهم کەردەن ببەخشەم تەقسیر
مەبۆ بزانوون، چێشەن ئی تەدبیر
یەک هام شیرەش بێی، پیری پەڕۆسەر
هاما بیی چەنی، یاگەی سنۆبەر
تەنیا، دیوارێ، مابەنیشان بێ
روو بەرووی یاگەی حۆری رزوان بێ
هۆرێزاو لوا، وەنەش کەرد سڵام
نیشت وە لاشەوە، وەنەش کەرد ئیعلام
واتش: ئەمرێم هەن ئەگەر مەواچی
بواچوون پەرێت، تا چێش مەواچی!
بەڵام بە سەوگەند بدەر نەوێدم
ئومێدم تۆنی وەجای ئومێدم
وات: ئەی هامشیرە، شیرینتەر نە گیان
هەرچی مەواچی، مەکەرووش پەنهان
ئەگەر گرد عالەم تۆفان و تەم بۆ
جە هامشیرەی وێت، خاترت جەم بۆ!

قەسەم وە بارگەی بەرزی جەهاندار
مەر، دمای مەردەن، ببۆ ئاشکار
دایە شنەفتش، جە پیری کۆهەن
نیاش بە حوزوور، کیسەی سەد تومەن
زاڵ وات: ئەی دایە ئی کیسە چێشەن
مەعلوومەن عەزیم موشکیلێ پێشەن
مەزانوو، کارت خەیلێ موشکیلەن
ئەرسەد موشکیڵ بۆ جە لای من حەلەن
دایە وات: عەرزم نەوجەوانێوەن
جە زەید دوورکەفتە ناتەوانێوەن
رەنگ زەرد و زایف هیجران بارێوەن
جە داخی دولبەر، بێ قەرارێوەن
توجارێ پەڕ ماڵ، فیکر خارێوەن
دڵگەش خەت و خاڵ، خۆش گوفتارێوەن
عومری شەریفش، وە بیست نەیاوان
گوڵێن جە گوڵزار جەننەتولماوان
ئینە چند وەختەن، غەریبی شارەن
دایم هەر کارش گریان و زارەن،
وەختێ مەکێشۆ، ئاهی ئاتەشناک
دوودش مەنیشۆ بە چەرخی ئەفلاک
دییەتش، نە خاو باڵای سنۆبەر
سەرسامەن، جە عیشق ماهی مونەووەر
ئەوەڵ، بە حاجەت، بارگەی خواوەند
دووەم بە خاتر، بەندەی حاجەتمەند
کارم درەنگەن، جای نەفەس نییەن،
عەیش و نیشاتەن، کەس وەکەس نییەن!
رەخنە کەی بەری، نە تۆی گەنجینە
بوینۆ، باڵای ئەو بێ قەرینە

خەیلێ بێ تاوەن عیشقش هانەسەر
بەرابەر مەبۆ، بە حەجی ئەکبەر!
زاڵ وات: ئی کارە نەدارۆ قسوور
هەی (صَلّی، علی نوراَ علی نور)
هەم ئەو مەیاوۆ، بە وەسڵی دوڵبەر
هەم من شاد مەبوون، چەنی کیسەی زەڕ
واتش بە دایە: سەرم هانە ڕا
هەردوو کۆنەساڵ، هۆرێزان وەپا!
کەندەن، دەریچە بە کۆشکی دوڵبەر
دروست روو بەرووی یاگەی سنۆبەر
دایە بەدڵشاد، هۆرێزا بە جەخت
واتش: ئەی جوان نیکزادەی نیکبەخت
خوا مەزانۆ رەنجم بەردەوە،
بەڵام سەد تومەن خەرجم کەردەوە!
حەیدەر وات: تەنخواش جە من بستانە
بەڵام، دڵوەشیی، بە من بنمانە
دەردەم، دا پەنەش، کیسەی سەد تومەن
لوا، بە تەواف کلیسای ئەرمەن!
نیشت وە گەنجینە شێری دلاوەر
دروست روو بەرووی یاگەی سنۆبەر
دیش، نیشتەن غەمگین ماهی جەهاندار
جە تابی هیجران، مەگرەوۆ، بە زار
نازک نەوهاڵان، کشمیر و کابل
سیحر ئافەرینان، هارووت و بابل
گوڵئەندام جەمین، هومەیلای پەریی
شیرین ئەرمەن لەیلێی عامریی
کەمانچە و روباب، بەربەد چەنی روود
مەنوازان، بە عیشق، چون نەغمەی داوود

خۆشخانان، وە سەوت، راگەی هیندستان
ئیلا، قواقووی قیقەی سەرمەستان،
ساقی سیم ئەندام، جامی بلوورین
گرتەبێ، وەناز، وەتای عەرەقچین
باڵ وەباهووبەند، مینای کارخانە
مەستی لایەعقەل، شەیدای زەمانە
هەرکەس جە دەستش پیاڵەیێ مەسەند
ریشەی حەیاتش، بە غەمزە مەکەند
رەقاسان چەنی جەنگ و چەقالە
مەرەقسان بەهەم، قەوم و بێگانە
مامان بەهەم دا، بە ئاهەنگ و ساز
دڵی دەردی نیان، ماما، بە پەرواز
یە گشت ئەساسەی خەنە بەندان بیی
پەی شادیی دەماخ، ماهی تابان بیی!
ئەما، سنۆبەر، جە بێ قەراریی
ماما، بە گۆناش، ئەسری مرواریی!
جە تاوی هیجران، باڵای حەیدەر بەگ
دووری هەناسەش، مەشین وە فەڵەک
نیشتەبی زویر، خەمین و خەمبار
زار زار مەگرەوا، جە هیجرانی یار
چەودەم پاخوان، ئامان بە سەردا
هەریەک خوانی زەڕ، گرتەن جە سەردا
وە ئاهەنگی ساز، چەنی مەهوەشان
وە باڵای خاسش، کەردەن زەڕ ئەفشان
مەشغووڵ بین وە ئەمر مەشاتەگەریی
پەی جە لای جەمین هومەیلای پەریی
خوانی ئاراییش، چەنی کەشتیسەوز
نیان بە حوزوور، ماهی دڵئەفرووز

ئەوەڵ، سیای حەی دوو فەرق کەردەن
بە عەتر و عەنبەر، سەندەڵی پەروەردەن
خەم دان، وە حیشمەت ئامان جە سەردا
میقرازیی کەردەن، بە رووی قەمەردا
کورپە حەیتەران، سیای قەترانی
کەردەن، سەراوێز، تەختی پیشانی
نم دان، بە قەترەی مائلوەردەوە
ئەفشان بیی وەناز، تەختی زەردەوە
ئەبرۆش بەو سورمەی ماویی جە لا دان
چون قورسی قەمەر، نە خۆر هووەیدان
کێشاش، وە دیدەش سورمەی عەتاریی،
رەما، جە سامش، ئاهووی تەتاریی
سورخابی فەرەنگ، چەنی سفیدئاب
مالآن، بە گۆنای ماهی جەهانتاب
زەڕگەر پەی ئەفشان وە بومی شەندەن
چند خاڵی ماویی، وە بوومش تەندەن
تەماشا بکەر، جە لای جەمینش
وە تورمەی کەشمیر، بەستەن سەرونیش
چەند دانە یاقووت ئەڵماسی گەوهەر
کەردەن وە سەروین، ماهی مونەووەر
ما هیچە کەردەن گۆشوارانی رەنگ
داشان، بەو نازار شەیدای شۆخی شەنگ
پۆشان وە بالآش **کینخوا** تەمام زەڕ
بەتاڵ کەرد بازاڕ شوعلەی شەوقی خۆر
باڵ وە باهووبەند، لەعلی بەدخشان
وە دەستوەنی دەست، مرواریی غەڵتان
وە پەنجەی بلوور جە گوڵ نازکتەر
جە دانەی ئەڵماس، کەردەن ئەنکوشتەر

یاقووت و ئەڵماس، مرواریی ئەحمەر
پێکان وە جەماڵ، رەعنای سنۆبەر
کەردشان، وە باب، خاڵ و مینا هەم
چون توولّی لەولاو لوولوەردەن بەهەم
چێش واچوون تەعریف کەمەرە و کەمەر
مەدرەوشا ، جە دوور چون شەمسی خاوەر
بەو تەختەگاهی، سانی سوپاحەیی
پەرێ قەتڵی عام، وەی وەی، یانەم وەی!
کەردەن ئاراییش ماهی مونەووەر
برقەی گوڵناریی، کێشاشان، وەسەر
حەیدەر بەگ، جەودەم، پێسە دیی یاران
وات: نەبی نسیب دڵەی غەمباران!
پا خەسووی یاران، گشت لوان وەبەر،
تەنیا ، مەند بەجا ، خورشیدی خاوەر
حەیدەر، جە بێوار، جە بێ قەراریی
زەڕ ئەفشانیش کەرد، شەدەی مرواریی
وستش بەدامان، یاگەی سنۆبەر
سەراسیمە بیی، خورشیدی خاوەر!
لەرزا، جە تانەی رەقیبی بەد گۆ،
چپان هۆرش گرت، نیاش بە باهۆ
وات: ئەڵبەت، یە کار دێوەن پەرییەن
وەر نە جە ئادەم خەیلێ بەرییەن!
پەرێ حەیدەر بەگ دەست کەرد بە زاریی
مەرێزا، بە رووش، ئەسری مرواریی!
بە نەرمە نەرمێ، حەیدەر مەلاونا
ئاهش نە کۆی نەجد مەجنوون مەتاونا!
مەوات؛ ئەی غەریب دوورکەفتەی وەتەن
ئەی یاری غەمخوار، بێ ماوا و مەسکەن،

ئەی بێ خورد و خاو روخ جە هیجران زەرد،
ئەی دایم خەریک هەناسانی سەرد،
ئەی نەوجوانی بەکام نەیاوا!
ئەی سەرسام وە شۆن سەهەندەی ساوا،
دا بدیە بەکار ئەی چەرخی چەمەر
رەنجم دا، بە تۆ، **گەنجم قەزەنفەر**
تۆ پەی من، نە موڵک وەتەن ویەردی
چەند وەختەن، پەرێم، زوخاوان وەردی
ئاخر گوڵباخچەم، بڕیا، وە ناکەس
عیلاجم نییەن، **دەسەڵاتم چەس!**
تۆ وێت، مەزانیی، یە کاری جەورەن
سامن چێش کەروو، **بابۆی من گەورەن**
ئێد وات و کێشا جە دڵ ئاهی سەرد
ئاهش، جە ئاسمان زیاتەر ویەرد
بشێن وەسەر وەخت، زادەی بەدگەوهەر
زشت و ناهەموار، وەیشوومەی وەیشەر
بەد لەهجەی بەد زات بەد نابەکارێ
بەد خووی بەد کردار، سیا چنارێ!
سوار بیی، بە ئەسپ مەرسەعی لەجام
بە عیززی شاهیی، لوا بە حەمام
جارچی جاڕکێشا، تەمامی خاس و عام
گرد حازر ببان، نە دەرگای حەمام
سوارشان کەرد و عیززی شاهیی،
بێ خەبەر، جە کار، کەردەی ئیلاهیی!
سەنج و گەبرگە، دەهۆڵ چەنی ساز
پێشا پێشی رووش، مەنوازان بە ناز
ناڵەی موتریبان، کزەی مووکەشان
مەویەرد نە چەرخی سەما و کەهکەشان!

نا غافڵ، جە دەور چەرخی لاجیوەرد
زاوا بە دڵشاد، نە مەیدان ویەرد
ئامان، بە راگەش دوو هەرزەکارێ
دوو بەد عەقڵ و هۆش، دوو بەد کردارێ
دوو نەرگس جوانێ، دوو حاڵ نەزانێ!
دوو وەحشی سەرمەست دوو نەوجوانێ
یەکێ وات، بەویەک بدیە بە گۆناش
شادەن، وە پاشخوان، خەڵکی قزڵباش
ئەمساڵ، جە ئێران، جەرگەی ئێرانی
تەمام ئاواییش کەردەن وێرانی
زاوا چون ئەژنیش، شیی نە جامەی قین
وەخت بێن نە رووی ئەسپ بگنۆ وە زەمین
وات: ئینە بە من، مەواچان نامەرد
دایم، ریسوا بۆ، منش ریسوا کەرد
جە هەنگی ئێران تا موڵکی فەرەنگ
بەمن مەواچان، بێ نامووسی و نەنگ
چەنی سنۆبەر، وادەمان، تا خاو
شەرت بۆ، وتێخی مەودای تازەساو
ئەوەڵ ئەو بە عەشق **جقەی شا عەبباس**
پارە پارەش کەم، وە تێخی ئەڵماس
دووەم، وە تێغ هیندیی سیاڕەنگ
فارغ بسازوون جەی نام و جەی نەنگ
(القصّة) یاوا، بە قەسری زەڕکار
لوا، نیشت وەبان، کورسی زەڕنیگار
برازاوایان، گەوهەر، چەنی زەڕ
کەردەن زەڕ ئەفشان، زاوای بەدگەوهەر
جۆشا، خەلایق، غەوغا، کەفت نەشار
یاوان، بە جامڕێز، ماهی جەهاندار

واتەن، بە یاران، ماهی مونەووەر
عەرز کەن، وە پابۆس زێبای سنۆبەر
زاوا، ئینتزار بانووی کشمیرەن
مدارا مەکەن، وادەمان، دێرەن!
ئامان وە تەعجیل، جەرگەی **پا خەسوو**
مدران وە نەزدی ئەو یاری خۆشخوو
واتەن، کەرەمکەر، هۆرێزە وەپا
گیانە ئەفشانتەن، نە راگەت زاوا!
ئاوەردەن پەرێت، تەختی کەژاوە
برازاوایان مدران، وە پاوە!
سنۆبەر کێشا، ئاهێ نە دەروون
کەردش، وە بازاڕ، فەرهاد و مەجنوون
وەناچار لوا، نیشت وە **عەماریی**
خێزا قواقووی خەڵکانی شاریی
چراخان، کریا، بازاڕی کشمیر
پەی شادیی دەماخ، ماهی جەهانگیر
سەدای **سەنج و ساز**، ناڵەی **کەڕەنا**
مەنیشت بە گەردوون، بە چەرخی مینا
فەزا، جە ئاسمان، ئاما، وە پەرواز
قەدرێ مەڕەقسا، بە ئاهەنگ و ساز!
وەلحاسڵ، ئەو ماه لوا، وە پەردە
پەردەنشین بیی، ئەو ناز پەروەردە
ئەوسا کەیاوا، بەردەن سنۆبەر
شیوەن کەوت، وە تاقی ئەیوان و ئەخزەر
حەیدەر بەگ ساتێ تاسەش بەردەوە
مەگێلاّ بەتاو، ژان و دەردەوە،
چون خۆر بەر ئاما، نە تۆی گەنجینە،
کەفت ئەو دمای کۆچ، ئەو بێ قەرینە!

لوا، بە تەعجیل، پەی قاپی حەرەم
دیش، کە راهبانان، کەردەنشان مەحکەم
مەوات: ئەو نازار زایش کەردەوە
قفڵی خەزانەش دا بە گەردەوە
مەگێلاّ بە تاو نە دەوری سەرا
بەڵکم رەخنەیێ، بکەرۆ پەیدا!
زار زار مەگرەوا، جە بێ تاوانی
ناگا، نەزەر وست بانی ئەیوانی
دیا، کە خاسەن پەرێ تای کەمەن
کەمەن هەوادا، ئەو بە حەوا شەن
کەمەن، مەحکەم بیی، وە بام ئەیوان
بەر ئاما، وە بام، چون ماهی کەنعان
مەگێلاّ بەزار جە بێ قەراریی
دیش، کە، دیاردا، شوعلەی بوخاریی
بە تاو شیی بەوار، چون ماهی کەنعان
پەنهان بیی بەزار، نە تۆی حەوشەوخان
دیش نیشتەن غەمگین خورشیدی خاوەر
نازگ نەوهاڵان، مدران، وە رانوەر!
زەمزەمەی ئاهەنگ بەزمی بساتەن،
بشکەن بشکەنەن، عەیشەن نیشاتەن!
پۆلپۆل نازداران چون تیپی کەڵڕەم
دەستەی چوپیشان گرتەبێ وەهەم
مەیان، مەویاران، چون ئاهووی ختەن
مەلەک، جە سەما، مەواناش ئەحسەن!
نەوتووڵ کناچان، میناى مەی وەکەف
وە تای عەرەقچین، نە مابەینی سەف
مەگێلاّن بەناز، چەنی جامی مەی
چون ساقی بسات، کەیکاوسی کەی!

دیش نیشتەن ئەسەف عاجز، سنۆبەر
عاجزی ئەنوار، غەمگین موززتتەر
بە ویش، مەزانۆ دەردش کارییەن
کارش، هەر گریان، شین و زارییەن!
وات: شوکرم ئیدەن، بینای بانی سەر
نەیاوان، بەکام بانوو، قەزەنفەر!!
(القصّة) یاران، شەیدا، نە شادیی
کێشان، وە ئەساس بەزمی دامادیی
قەزەنفەر دایم، نە فیکری خاوی بی
دۆعای سوفرەش وەند، مەردوم وەڵاوبی!
برازاوایان، بەردەن قەزەنفەر
تا، بدۆ سڵاو پەردەی سنۆبەر
شمشێر چەنی وێش، بەروش وپنهان
وەبێ شک نیاش، نە تۆی حەوشەوخان
لوا، تەکش دا، وە باڵشتی زەڕ
ئاما، وە پابۆس زیبای سنۆبەر
حەیدەر بەگ، دەردەم بەستش وەکەمەر
واتش: یە خاسەن، پەرێ رۆزی شەڕ
مدران، **نە پێوار**، وێنەی میر غەزەب
ئینتزار بە کەفف، شای شیرین نەسەب
سنۆبەر، نە فیکر، پەشێوی حەیدەر
داوا، کەفت نەشۆ، قەتلی قەزەنفەر
حەیدەر بەگ نە فیکری کرداری گەردوون
تاکە بزانۆن، یە چۆن مەبۆ، چوون!
برازاوایان، عاجز بێن، لوان
دایەی، قەزەنفەر، ئاما بە دەوان
وات بە قەزەنفەر، ئەی گیانی شیرین
پەی چێش دوورەنی، جە ماهی پەروین!

پەی چێش بە وەسڵش، نەیاوای بەکام
دەگ من بە سەرگەرد، نووری دیدەت بام
سەبەب، جە چێشەن، واچە قەزەنفەر
غەبی، پشتان، باڵای سنۆبەر
پەی چێش وەی شێوە نیشتەنی دڵگیر
مەر خۆفت نییەن، جە شاهی کشمیر!!
بنیشە وەلاش پەرێ دەستبازیی
جوانەن، بەکام، زوو مەبۆ رازیی
شۆخەن، تەوارەن، ئەوەڵ، کەرەش رام
ئەوسا، بە دڵواز، بیاوە، بەکام!
نازش بکێشە، یاگەی نازتەن
ئاخر ئامۆزای ئاوات وازتەن!
هەتا، مەتاوییی، بە عیزز و لاڵە
نازش بکێشە، ئەو نەوغەزاڵە
دەم بنیە، نە تۆی جقەی دەهانش
دەس بکەر، بە ناو سینە و مەمانش
بگیرەش نەوەر، شای شیرین شێوە
چون لوولی لەولاو ببێچەش پێوە!
بەعەزێ پەندش دا، هەم ئاما وەبەر
واتش بە دایە، ماهی مونەووەر
من ئامام، وەبەر ئەمجار، نۆبەی تۆن
بکەر سەرزەنیشت، بانووی زەڕ ئەستوون!
دایە، ئێد ئەژنی لوا، بە تەعجیل
لوا بە خزمەت، نازاری کشمیر!
وات، بە سنۆبەر: ئەی ماهی تابان
ئینە چە فیکرەن، بە خاتر یاوان!
من کانی ناموس، هیندوستانم
ئەسڵ و نەسەب خاس، بانووی جەهانم

ئینه چه شێوەن، گرتەنت وه یاد
مەبۆ، ناموسم بدەری وه باد!
ئەگەر بزانۆ پادشای کشمیر،
پارەت مەکەرۆ، بەزەربی شمشێر
پەی چێش، ئامۆزات، بییەن موکەددەر
پەی چی، نمەشیی، به لای قەزەنفەر
ئەو ناما، وەلات، تۆ بیشۆ وەلاش
پەی وێت، بیسانه، بۆسه جه گۆناش!
بکەر چەنی شووت قەدرێ دەستبازیی
جوانەن، بەکام، زوو مەبۆ رازیی!
عیجز و لالەکەر، هەتا، مەتاویی
بەڵکم چەنی شووت، بەکام بیاویی!
بواچه پەنەش، شازادەی کشمیر
ناهاڵیم، کەردەن، ببەخشەم تەقسیر!
واچه، هەر تۆنی یاری عەزیزم،
منیچ هەر کەنیز، کەمتەر کەنیزم
دەستش بگێره، پشتان کەر بەوێت
بکێشەش، به ناز، تا بەیاگەی وێت
دوو شاخەی نازش، بوزه، به گەردەن
با هەر پێوه بۆ تاوه رووی مەردەن!
سنۆبەر ئەژنی لەرزا جه هەیبەت
واتش به دایه: ئەی پیری نەگبەت!
عەجەب، پەندێ خاس، پەرێم ئاوەردی
دڵم وه ئەڵماس بڕان، پەی کەردی
جه دەورەی ئادەم، هەتا به ئی دەم
کەی قانوون بیەن، جه نەسڵی ئادەم
وەیوه، بلاڵۆ، پەی کام، جه داماد
کەی قانوون بیەن، جه ئادەمیزاد!!

مەبۆ، که زاوا، کەرۆ ئیلتماس
بەیۆ، هەر وەناز، غەمزەی بێ قیاس
وه رووی نازەوه، وەوی ببۆ رام
ئەوسا، به دڵواز، بیاوان، وەکام!
پەی بێ، نەشاران، ئیدەش نەکەردەن
من بشوو، وزووش، دەستتش نەگەردەن
پەی چی قەت نەبۆ، دەستم، به شمشێر،
به روبا بدەم، من ئی لوقمەی شێر!!
زووانم، به تێغ پاره پاره بۆ،
تەنم، ئاوێزان، پای قەناره بۆ
درێخ بگەردان، ئارۆ کۆتەڵکۆم
بەڵام ئی نا ئەهل نەبیایا وەشووم
من عارم مەیۆ، وا چوو، یه شوومەن
هەر وەخت مەوینووم من ئاخو توومەن
بشۆ، یاگەی وێت، مەدەر ئازارم
ئازارم فرەن، گرانەن بارم!
بابۆم خجڵ بۆ، چەنی کاری وێش،
من وست نه تۆڕدام، ئەی زشتی بەدکێش
دایه خجڵ مەند، جه واتەی دڵبەر
پەشیمان و زار، وه تاو، شیی وەبەر
مەردم، فارغ بیی، هەرکەس نەجای وێش،
زاوا، مەن، چەنی، ماهی دەروون رێش،
قەدرێ، جه شووشەی، ئەو ماه پاره
واتش به زاوای شوومی، ناچاره،
ئاخر، چه خەیرەن، یه وەختی خاوەن
ئی رەخت و خاوه، پەی تۆ وەڵاوەن!
پاسه تەقدیرش کەردەن، خواوەند
بکێشۆ هیجران، نه مەعلووتەی بەند

زاوا، ئێد ئەژنی چنگ وست وە گۆناش،
واتش: ئەی پاشخوان، خەڵکی **قزڵباش!**
ئەوەند گانت دا، بە خەڵقی ئێران!
ئاواییت کەردەن، تەمامیی وێران!
ئەمساڵ، نە ئێران، **(لەوەند)**ی قەڵاش
وێت کەرد، بە پاشخوان، خەڵقی قزڵباش
شەرت بۆ پارەت کەم، بە تێغی ئەڵماس
ئەرێ ئەوامەنەی، خەڵکی قزڵباش!!
سنۆبەر ئەژنی، خرۆشا، بەقار
وات: ئەی نادروست هەرزەی هەرزەکار؛
چەنی ریسوایی کاری وێتانەن،
ئی حەرفی بێ جا، چەنی کێتانەن!!
بێ هوودە و بێ سوود، بەکێ مەدانای
یا من بە دایەی خەیرەت، نەزانای!!
پاشخوانی هەرکار، ئەو هام شیرەتەن
ئەو هامشیرەی حیز، هەرزە گیرەتەن!
ئەرێ بەدکردار، وەیشوومەی وەیشەڕ
ئەی زشتی ناپاک، هەر وێت بەدگەوهەر
عالەم وە ناموس، من پایەدارەن،
کێ قودرەت دارۆ، کەسێ چە کارەن!
بتاوۆ، بە زشت بەرۆ، نامی من،
مەشهوورەن، جە موڵک عالەم سامی من!
سامن چێش کەروون، جە کاری گەردوون
بەدزاتێ، چون تۆ، من کەرۆ نگوون!
دایم، ریسوا، بۆ منش کەرد، دەستاخت
بە حەرفی دایەی کۆنە قەڵتاخت،
زاوا، ئێد ئەژنی هۆرێزا، دەردەم
لوا و قاپی، یانەش کەرد مەحکەم

لوا، دەست کێشا وەیاگەی شمشێر
بشانۆ، نە فەرق نازاری کشمیر!
دیا، کە شمشێر نییەن، نەجای وێش
وات: ئەڵبەت دایەم بەردەن چەنی وێش!!
واتش: ئەی قەحبە حیزەی هەرجایێ
سامن چێش کەروو چەنی ریسوایی
هەر مەتاسنووت لەوەندی قەڵاش
ئەرێ ئەوامەنەی خەڵکی قزڵباش!!
بابۆم، ریسوایی بەشانم ئاوەرد
ئەوەڵ، تۆ مەکوشوو، ئاخر وێم جە دەرد
چەن تا، جە زوڵفان، کەلاّنانی دێز
پێچا بە گەردەن، بانووی شەکەر – رێز
هەنوو بەرکێشا ئاهی ئاتەشناک
پەرێ حەیدەر بەگ، ئەو شێری بێ باک
کێشا جە دەروون، هەناسانی سەرد
وات: ئەی حەیدەر چکۆنی نامەرد!
مەردیی جوانان، پەرێ سیرەتەن
چکۆنی نامەرد، وەقتی غیرەتەن!
چکۆنی نامەرد، مەردیت بنمانە!
نازارت جە دەست زاڵم بستانە!
حەیدەر ئێد ئەژنی، جە ماهی پەروین
واتش: حازرم ئەی گیانی شیرین
بێ سەبر و ئارام، جە کۆی هەوشخانە
ئاما، بە ئەمداد، ئەو ماه تابانە،
دەست بەرد پەی شمشێر، شێری دلاوەر
دانە کەمەرگای پەسی قەزەنفەر،
کەردش، بە دووینم، بە وێنەی خەیار،
غەڵتان بیی نەخاک قەزەنفەر بە زار

حەیدەر وات پێش: ئەی گیانی شیرین
پەی چی، مەوارۆ، جە گۆنات ئەسرین!
گیانی قەزەنفەر، بە قوربانت بۆ
حەیدەر بەگ، سەرگەرد ناو مەمانت بۆ!
غەمگین مەنیشە، قەزات، لە گیانم
وادەی غەم ویەرد، سۆمای چەمانم
شوکر، کە ئەمجار، بالات دیمەوە،
مەردەبیم، جە نۆ زیندە بیمەوە،
بەلام ئەی نازار، سەوزەی کشمیریی
وەسێن، وەس ویەرد وادەی زویریی!
هۆرێزە، وەپا، شەوگار درەنگەن،
فرە نەڕامان، ئاشووب و جەنگەن!
هۆرێزە، وەپا، ئەی ماهی تابان،
وە هەرکۆ مەشوو، چەنیم، بەد، رەوان
سنۆبەر واتش: ئەی دین و دنیام
جە رووی تەنگ دا، یاوای بە فریام!
هەرچی مەواچی، مننەت بەگیانم
ئازیزی من ئەمجار، قەدرت مەزانم
بەلام چون مەبۆ، ئەی یاری خەمخوار
فرە مەحکەمەن، دەروازە و حەسار
ئیلا کە ئەمشەو عەیش و نیشاتەن
جۆق جۆق مەردومان، نەپای بساتەن،
ها وەختەن، لێمان، خەڵک ئاشکار بۆ،
دەردی قەزەنفەر، لێمان دووچار بۆ
حەیدەر بەگ واتش: ئەی ئارامی گیان
ئینە چە فیکرەن، بە خاتر، یاوان!!
هۆرێزە چەنیم خورشیدی خاوەر
تەوفیقت بواز، جە ئاغەی قەمەر!

چەنی غولامت ئەی ماهی تابان
وە هەرکۆ مەشوو چەنیم بەر رەوان
سنۆبەر ناچار هۆرێزا، وەپا
وات بە حەیدەر بەگ، پەنام بە ئەڵڵا
هەر بەو گوزەردا، ئاما بێ بە وار
بەر ئاما، نە تۆی قەسری زەڕنیگار
حەیدەر بەگ چەنی یاری سۆسەن خاڵ
یاوان، بە یانەی پیری کۆهەنسال
حەیدەر وات، بە زاڵ، ئەی یاری شیرین
زوو باوەر پەرێم ئەسپ و سەلا و زین
هیممەت، مەوازووت، باوەرە پەرێم
مەبۆ راهیی بووم پەی وەلاتی وێم
دەردەم دەر سەعات ئەسپس بەر ئاوەرد
بەتاو و تەعجیل، حەیدەر زینش کەرد
واتش بە دایە: خودا نیگاهدار،
کەسێ نەزانۆ زینهار سەد زینهار!
زاڵ، وات: حەیدەر، خودا یارت بۆ
وە هەرکۆ مەشیی نیگاهدارت بۆ!
ئەفت وەدەست و پای، بانووی بانوان،
وە هەرکۆ مەشیی نە مولکی ئێران،
دایم، دەوری چەرخ وە دەورانت بۆ
شیرەی سفیدیم وە قەڵغانت بۆ
سوار بی بە ئەسپ ماهی جیهانگیر
هیممەت خواهی کەرد بەرشین جە کشمیر!
سنۆبەر بە ناز پەرسا، جە حەیدەر
ئینە چۆن مەبۆ، ئەی شێری سەفدەر
پیادەبشین، بە مولکی ئێران،
بە عەزمی باپۆس، شای نەڕەشێران

تا ، وه تەویڵە مەدارا مەکەر
ئەسپ و زینی خاس، پەرێ من باوەر
من تەنیا مەشوون، نەڕاگەی ئێران
تۆ بۆ، وه دمام چون نەڕەشێران
حەیدەر، جە دڵ دا، کێشا ئاهی سەرد
عەزمی تەویڵە ڕوو بەڕا ئاوەرد
ئەسپێ دەرکێشا ، بێ شنۆ و بێ دەنگ
سوار بیی بە ئەسپ پۆشا بەرگی جەنگ
بە تاو ڕوو نیا ، نە راگەی ئێران
بەڵکو بیاوۆ، بەو ماهی تابان!!
بشین، بەسەر وەخت، بانووی بێ نەزیر
بە تەنیا ، بەرشیی، جە شاری کشمیر
مەشیی چون ئاهووی ختەن چەڕیدە
پەیدا بی نەڕاش، **سەد کەس**، تەڕیدە
هۆرێزان وەپا ، دەس دان وه شمشێر،
گرتەن دەورانده‌ور، نازداری کشمیر!
واتەن: چکارەی ئەی ماهی تابان،
خودا، شکارێ کیاستەن، پەیمان!
سنۆبەر واتش: هەرزەی نابەکار
کەسێ چکارەن، من کەرۆ شکار!
دەست دا، بە شمشێر ئەڵماسی بێ رام
کەفت نەدلێشان، وێنەی پووری سام
پێکا ، بە ئەندام، یەکێ، جە دوستان،
بە زەربی شمشێر، نەخوون بیی غەڵتان
یەکێ، جە دززان، ناغافڵ پەی سەر
کەمەندش شانا ، پەرێ سنۆبەر
وه زەربی کەمەند کەردش گرفتار
بەستش هەردوو دەست، ماهی جەهاندار

جەو دەم دا، حەیدەر ئاما ، جە لاوە
وه ئەسپی گەیلان، جەهانپەیماوە!
ئەسپش تەختەدا، دلێری سەفدەر
دەردەم شناسا ، نازداری کێشوەر
واتش؛ هەی هانا ، ئەی نووری دیدە
نەبی وە شکار جەرگەی **تەریدە!**
من چێگە دۆستاخ، دەستم بینیان
خەبەردارت کەم، ئەی نەوڕەس جوان!
حەیدەر بەگ ئەژنی شیی، نە جامەی قین
مەهمێز دا بە ئەسپ، پەی ماهی پەروین
کێشا بەسەرد کەیانی قەڵغان
بە تاو شیی پەرێ خورشیدی تابان
دززان، هۆرێزان، بێ شنۆ و بێ دەنگ
گرتەن دەورانده‌ور حەیدەر بەگ بە جەنگ
حەیدەر بەگ کێشا ، تێغی ئاتەش بیم
دا وەیەکێشان، کەردش وەدوونیم
تاو پێکا بە ئەسپ، جوانی سالار
شاناش، پەی یەکێ، سەرەش وست بەوار
دا وەیەکێشان، شمشێری بێ باک
دززی ناپاکش، غەڵتان کەرد نەخاک
شەست تەن وست نەخاک جە ئەهلی دززان
باقی مەند لێشان، واتەن: سەد ئامان!!
کەفتەن دەست و پای بانووی خەرامان،
واتەن؛ ئەی نازدار، مەردیتەن ئامان!
دەخیلمان بەتۆن، ئەی شەمسی خاوەر،
جە دەستی ئەی شێر، ئێمە خەلاس کەر!
سنۆبەر واتش: ئەی نووری دیدە
ببەخشە بە من باقی تەریدە!

حەیدەر، جە تەقسیر، گوناشان ویەرد
چەنی سنۆبەر، روو بە را، ئاوەرد
ئەو شەو تا بە رۆ، راناشان بە جەخت
مدارا نەکەرد، بە وەخت و بێ وەخت(*)
تا یاوان، نەپای یەک چەشمەسارێ،
دڵکەش سەبزەوار، شیرین گوڵزارێ!
سنۆبەر واتش: **بدیە بە ئاسمان**
ئێمە چون بشین، بە شاری ئێران!
عەجەب سەراوون، دەمێ بەیا بەر
حەیدەر بەگ، واتش: پەنا، بە داوەر!
پیادەبین، ئەسپان وەردان بە چرا
وات، بە حەیدەر بەگ، ئەو حۆری لەقا
ئینە چەن وەختەن نەکەردەنی خاو
سەر بنیە وەبان، زانووی من یەک تاو!
دەمێ راحەت بە، سەرداری شێران
ئەوسا، روو بکەین، نە راگەی ئێران
حەیدەر سەر نیا، وەبانی زانووش
مەدهۆش بیی جە شەوق عەتری عەنبەربۆش
بشین، بەسەر وەخت دایەی قەزەنفەر
ئەو شەو راحەت بیی، تا وە سوب سەحەر
سەحەر هۆرێزا، جە خاوی شیرین
پەی عەزمی باپۆس، شای بۆ عەنبەرین
روو کەرد وە بارگەی بەرزی دامادیی،
بە زەمزەمەی بەزم، ئاهەنگی شادیی!
لوا، بە جامرێز، پەی روو سفیدی
نەزاناش مەبۆ، بە نائومێدی

(*) ئا لێرەدا، نوسخەیەک، لەو دوو دەسخەتە، تەواو دەبێ!

ناگا، نەزەر کەرد، نییەن قەزەنفەر
دیا، کە کەفتەن، جە یانە، بە سەر
غەڵتانەن، بە هوون، وەختی دامادیش
وە میراس کەفتەن، ئەساسەی شادیش
پەنجەی خاڵینش، هەم ژنیان بە هوون
سەرتاپاش، بە هوون بییەن، لالەگوون
دایە، ئیدش دیی خرۆشا، بە قار
پەرێ قەزەنفەر، چون هەوری وەهار
دەست بەرد مەقنەعە، جەسەر شەندەوە
گیسووی سفیدش، یەکیەک کەندەوە!
سوورەت، بە ناخوون پارە کەردەوە
مەناڵا، بەتاو، ئاهی سەردەوە!
مەوات: بەسەرگەرد بەزمی شادیت بام
وەکام نەیاوای، نامورادیت بام
دایە وە قوروان، یانەی وێرانت
باوانت شێویۆ، شیویا، باوانت
پەی چی شادیی، بی، بە سەرنەبەردیی
پەی چێش عەیشی وێت، تەمام نەکەردیی
ئامام وە تەعجیل پەی زەڕ ئەفشانت
ئیستا مەوینوو، بەهوون غەڵتانت!
ساتێ سەر هۆردار، بەزمی شادییەن
وەختی عەیش و نۆش هەم دامادییەن!
هۆرێزە، جە خاو، وەختی نەهارەن
خەڵقانی کشمیر، نە ئینتزارەن!
مدران، چەمەڕای وەختی دامادیت
تاکە بواچان، موبارەک بادیت
غولامان، غەمگین، رای رۆزگارەن
مەواچان، هۆرزە، فەسڵی شکارەن

فره خاس نیەن، خدێ، بە یانە،
میرزام هۆرێزە، وەختی دیوانە!
بشۆ بە دیوان، شای والاّ سەریر
پەی بۆسانی دەست میرانی کشمیر!
فەڵەک شادیم بەرد، غەم دا وەدەستم
هێمای جە ئاداب، مننەت، نە ڕەستم
ئێران، وێران بۆ، تا بە قەندەهار
هەنی کەس لێشان، سەر نارۆ دیار!
ئێران سەرانسەر بکوشیان، بە تێغ
ئاساری شادیش، بکینۆ جە بێغ
کەس بەرنەشۆ، لێش، بە زەربی شمشێر
بییەن، بە هوونڕێز، شازادەی کشمیر!
سنۆبەر بە تیغ پارە پارە بۆ
تەنش، ئاوێزان، پای قەنارە بۆ
چەنی ئەو جوان، ئەهلی ئێرانی
هەرگیز نەنیشان بەکامەرانی!!
دایەش، وێنەی، من، شادیش، بەتاڵ بۆ
سەرتاپاش، وەبا، هیجران زوخاڵ بۆ
ئەو چون قەزەنفەر، پەردەش، سیا، بۆ
بازاڕی شادیش، وە ما جەرا، بۆ!
پەی تەورە، جە داخ، مەکەردش زاریی
بە ئاوازی بەرز، جە بێ قەراریی!
(عمومی) ئەتباع، قەوم و قەبیلە
گردین، حازر بین، پەی ئی وەسیلە!
ئەهلی کشمیری جەرگەی قەزەنفەر
بە ساتی شادیی کەردەن وەچەمەر
خەلایق جۆشا، غەوغا کەفت نەشار
بەردشان خەبەر پەی لای شەهەیار!

شا، وات؛ یە بسات، ئێرانییانەن
ئینە دۆستەکەی ماهی تابانەن!
فەرما، دەر سەعات، جاڕچی کەفت نەشار
جارِ کێشان، تەمام، لەشکەر بیی سوار
هەرکەس کاسەی ئاو پادشا واردەن
سوار بۆ، ئارۆ، وادەی نەبەردەن
شا، وێش، بەر ئاما جە شاری کشمیر
چەنی سەد هەزار، سواری دلێر!
بە تاو، روو نیان، وە راگەی ئێران
بەڵکم بیاوان، بەو ماهی تابان!
تا، یاوان، وەپای سەبزە سەراوێ
ئەسپی دین، تەنیا، کومیتە، ئاوێ!
چەنی یەک کومیت، لەجامەی زەرکار
مەگێلان وەناو، چەشمە و مێرغوزار
زانان بە تاقی ئەسپی یارانەن،
ئەسپی ئێرانی و ماهی تابانەن!
شا، وات؛ بە جاڕچی، واچە بەلەشکەر
هەرکەس باوەرۆ پەرێم سنۆبەر
چەنی ئەو جوان، دلێری ئێران
مەبەخشوو پەنەش، گەنجی فراوان
لەشکەر ئێد ئەژنی، ئامان وەهەم دا
پۆشان، سەرزەمین، جە تۆز و تەم دا
شریخەی ئەسپان، بسکەی بەیداخان
کێشان، پەی نەبەرد ئەو ماهی تابان
سنۆبەر دییا، بە راگەی کشمیر
دیش، ئاما، پەیشان، سوپای بێ نەزیر
وات بە حەیدەر بەگ: ئەی یاری یاوەر
هۆرێزە، وەپا، جەوشەن، کەر نەوەر

حەیدەر بەگ، ئەژنی، هۆرێزا، بە تاو
بەتاو و تەعجیل، ئەسپان، کەرد لەغاو!
سوار بیی بە ئەسپ، وێنەی شێری نەڕ!
نێزە گرت، وەدەس، مدرا، وەرنوەر
سنۆبەر بەتاو، شیی نەکۆڵی ڕەخش
وێنەی میهرەفرووز، وەقتی جەهانبەخش
وات بە حەیدەر بەگ: ئەی بێ قەرینە
ئومێدەن ئیلتیمای بەندەی کەمینە!
ئەرجووم هەر ئیدەن، ئەی یاری پڕفەن
بە من ببەخشە، ئەی جەنگی دوشمەن!
تاکە هەققی ویم، بستانو لێشان
ئادابی سەختی بنمانوو پێشان!
حەیدەر بەگ واتش: یاری میهرەبان
پەی من قەبیحەن نە موڵکی ئێران
مەر حەیدەر مەردەن، تۆ بشێن بە جەنگ
بە من بواچان، بێ نامووس و نەنگ!
سنۆبەر واتش: بەزاتی بێچوون
مەبۆ، ئی دەشتە، بکەروون گوڵگوون
سوار بیی بە ئەسپ، وێنەی شێری مەست
کەمەند و کەمان، نێزەش گرت بەدەست!
خرۆشا، وەتاو وێنەی نەڕەشێر
وێشان، دا، نەتیپ، تەنتەنەی کشمیر!
حەیدەر شمشێرش، بەهەرکەس مەشەند
بنج و بنچینەی حەیاتش، مەکەند!
مەکێشا بەتاو، نەعرەی حەیدەریی
لەرزە کەوت، بە چەرخ مینای ئەخزەریی
مەوات، من حەیدەر نەوەی کەیانم
غولامی ئیخلاس، شاهی ئێرانم!

وە زەربی بازووی شێری سەفشکەند
سەوای، ئەلئامان، خێزا جە قوشەن!
ئەسپان یەختە مەند، نە مەیدانی کین
مەگێلان هەرزە، بێ ساحیب وزین!
چند سەر بێ تەن بی، چند تەن وەبێ سەر
چە تێخی پەڕ زۆر، ژارالووی، حەیدەر
سەرانسەر لەشکەر، کێشا وە زاریی
هەرکەس رووکەردش، وەسەر دیاریی
حەیدەر وێنەی شێر کەفت نەشۆنشان
گرد جۆرێ پارە توونکەرد توونشان
جە زەربی شمشێر، هیندی سنۆبەر
کەسێ دوو قەد بیی، یەکێ زام بەسەر
نە مەیدانی ڕەزم، وێنەی شێری نەر
تەنیا، ویش مدرا، نە تیپی لەشکەر
نا، گا، جە لاوە، کێشا نە خرۆش
دەست دا، بە شمشێر، ئاما پەی بابۆش
دیش تەنیا، بەیداخ برای قەزەنفەر
مدران، سوارێ، غەمگین، موزەتتەر
تاو، پێکا، بە ئەسپ، وێنەی شێری نەر
شمشێر، دانە فەرق برای قەزەنفەر
تا وەکەمەرگاش، جیاکەرد وەهەم
غەڵتان کەرد نەخاک، چەنی تۆز و تەم
جە ئی گوزەردا، یاوا، بە بابۆش
وات: ئەی شاهەنشا، دایم وەیفرۆش
ئارۆ، جە دەستم، چۆن مەبی خەلاس
مەبۆ، بنجەنوون، بە تێغی ئەلماس
نادانیم، چێش بێ، ئەی شاهی سەروەر
پەی چی منت دا، تۆ بە قەزەنفەر

قەسەمم واردەن، بە زاتی ئەكبەر
مەبۆ، بكیانووت، بەلای قەزەنفەر
كەمەند، هەوادا، ئاوەردش نەبەند
هەردوو دەستش، بەند بە هەڵقەی كەمەند
بە دەستی بەستە، كێشاش نە رووی خاك
ئاوەردش، بەزار، ماهی غەزەبناك
وات بە حەیدەر بەگ، ئەی گیانی شیرین
ئینە بابۆمەن، هۆركەندم جە زین!!
ئاوەردم پەرێت، یاری دوور وەڵات
ئەختیارتەن، **هەرچی بۆ خەڵات!**
حەیدەر بەخشام بە تای زوڵفی یار
مەرەخەس كەرە، با بشۆ، پەی شار
سنۆبەر بابۆش، رەها دا، جەبەند
بابۆش، جە ئی كار، مات و خجڵ مەند!
حەیدەر وات، بەشا، پاسە بی تەقدیر
بەشاد بنیشە، جە شاری كشمیر!
منیچ سەرچەشمەی ئەهلی ئێرانم
مەشهوور جە نەسڵی نەوەی كەیانم!
جە ناوی ئێران، چون خۆر هووەیدام
ئەولادی رەشید، دارای بن دارام!
هیممەت خواهی كەرد، حەیدەر بەگ جە شاه
چەنی سنۆبەر، روو نیان، وە راه
وە شاد تەی كەردەن، چەنی هەم راهان
تا، یاوان، **بە زەید مولكی ئەسفەهان**
پیادە بین جە ئەسپ، لوان بە یانە
حازر بین، جە لاش قەوم و بێگانە!
قەوم و ئەقرەبا، خوێشانی حەیدەر
كەردەن زەڕ ئەفشان، بالای سنۆبەر

حەیدەر بەگ واتش: ئەی یاری غەمخوار
مەشوون، وە باپۆس، شاهی جەهاندار
سنۆبەر، واتش: خودا یارت بۆ
دۆعای گەنجولعەرش، نیگادارت بۆ
حەیدەر بەگ پۆشا، بەرگی دیوانی
یاوا، وە پابۆس عەبباسی سانی
لوا، بە تەعزیم بۆسا رووی زەمین
كەردش، شوكرانەی جەهان ئافەرین
شا، وات، ئەی حەیدەر شێری یا رووبا
واتش: هەر شێرم ئەلحەمدولیلاه
شا، وات، ئافەرین، ئەی شێری سەروەر
بەڵام، موشتاقم، بە دییەن دولبەر
زوو باوەر پەرێم، دیدەم نەڕاشەن
دایم ئینتزار، بەژن و بالاشەن!
حەیدەر بەگ ناچار، سوژدەی زەمین بەرد
رەوانەی (ڕا) بیی، كێشا، ئاهی سەرد
لوا، بە یانە، وات: ئەی سنۆبەر
تەڵەبكارتەن، پادشای سەفدەر!
هۆرێزەبشیم، وە لای شاهەنشا
سنۆبەر واتش؛ (الحكْمُ لِلّه)
هۆرێزا، وەپا، خورشیدی تابان
بە عەزمی بابۆس پادشای ئێران!
پۆشا، وەبالاش، جامەی تەمام زەڕ
بێكا تەدارەك، جوقە جەواهەر
ماهیچە كەردەن، گۆشوارە، نەگۆش
وستەن حەمایل، وەبانی لیمۆش
تیتەی كۆتەرمە، دا، وە پیشانی
بیی وە هام قەرین، حۆریی ریزوانی

بالٚ وه باهووبەند، دانەی جەواهیر
مەدرەوشا ، جە دوور چون شۆلەی ئاهر
شخلی کشمیری کیشا بەسەردا
پەخشش کەرد وەبان قورسی قەمەردا
حەیدەر تەماشای ئەندامش مەکەرد
مەکیشا ، بە تاو هەناسانی سەرد!
سنۆبەر واتش: ئەی یاری یاوەر
خەمگین مەنیشە ، پەنا ، بە داوەر
هەرچی جە تەقدیر ئەزەلٚ ویەردەن
هەر ئانە مەبۆ، کرداریٚ کەردەن
سنۆبەر تەسکین، حەیدەر بەگ مەدا
حەیدەر بەگ مەوات، پەنا ، بە ئەللا
تا ، یاوان بەقەسر، جامەرێز، زەرکار
چەنی حەیدەر بەگ، ماهی جەهاندار
لوان وەخزمەت، سوجدەی زەمین بەرد
سەنای شەهەنشای ئێران زەمین کەرد
شا وات: سنۆبەر بانووی بانوان
وەش ئامای بەخەیر، نە مولکی ئێران!
چون ئامای بەزەید، ئەی ماهی تابان،
پایەندازت بۆ، مولکی ئەسفەهان،
سنۆبەر وات: ئەی شای جەهاندار
بە تەوفیقی هەقق بینای کردگار
تا دەورەی مەهدی ساحیب زەمانی
وە تەخت بمانی، بەکامەرانی!
چونکە مەکەریی غەریب نەوازیی
شاهەنشای شاهان، چەنەت بۆ رازیی
یاگە نیشان دا، شاهی بولند ئەختەر
فەرما بنیشە، خورشیدی خاوەر

سنۆبەر بە ناز، بۆسە دا زەمین
نیشت نە وەرانوەر، شای دارا نگین
فەرماش ئیعلام کەر نە شاری کشمیر
حەیدەر چێش کەردی، بە زەربی شمشیر!
تەمام سەرگوزەشت، ئەی ماهی تابان
جە کرداری ویت، وەنەم کەر عەیان
سنۆبەر تەمام ئەحوالی کشمیر،
ئەرز کەرد بە خزمەت، شای والا سەریر
شا ، وات، مەزانوو، حەیدەر دلێرەن
ئەسلٚ و نەسەب خاس، هەم نەڕەشێرەن!
بەلام ئەی نازار کشمیر و کابل،
هەراسە دیدەت، هارووت و بابل!
ئاشوفتەی زولفت، ئاشوفتە خالەن
خالت تافەی موشک، چینی غەزالەن!
لەعلی لەبانت سەرچەشمەی حەیات
سەد، چون ئەسکەندەر، پەرێش بییەن مات
بەو دیدەی سیای، بێ بادە مەستت
بەو تیری غەمزەی کەس جێ نە ڕەستت
بەو گۆنای گولفام، بەدری منیرت
بەو شوعلەی شەوقی، رووی عالەم گیرت
بەو چای زەنەخدان، بەو زنجی زەردت
بەو گەردەنی ساف، مینای بێ گەردت
بەو زولفی ئەفشان، میقرازی کەردەت
بەو ئەگریجەی خاس، بە ناز پەروەردەت
بەو سینەی بێ خەوش، لێموانی زەرد
مەدان، وەشەونم، قەترەی (ماء الورد)
بەو بەرزی بالای سەویل رەسیدەت
بەو شۆخی شەنگی هەقق ئافەریدەت،

یە گشت قەسەم بان، بە جققەی عەبباس
هەرچی مەواچوو پەنەم واچە ڕاس!
وە دڵخوازیی وێت، ئەی حۆری لەقا،
ڕازیت، بە حەیدەر، یام بە پادشا!
سنۆبەر ئەژنی ئاما بە زبان!،
وات: ئەی شەهەنشا: قەیسەر پاسەبان
با گەردشی چەرخ لەیل و نەهار بۆ
شەهەنشا، نە تەخت هەر شەهریار بۆ
جققەی تاووس مەند، مەندە کەیانان
بەشاد بپێکی نە موڵکی ئێران،
درەفشی تەخت وەپا بمانۆ
بای موراد هەردەم لفکەش بشانۆ
بەڵام من کەنیز کەنیزانی شام
جە لای شەهەنشا، هەر ئیدەن رجام
ئەوەڵ، بە خاتر، ئاغەی غەریبان
چونکە غەریبم، نەگێریم تاوان!
دووەم، من جە شار هەر ئیدەن ئەرجووم
کەنیزی شا بوون، حەیدەر، ببۆ شووم
پەی چی، کە کێشان، جەفای فراوان
بەد عەهدیی مەبۆ، پەی شاهی ئێران!
وەر نە من کەنیز کەمینەی دەرگام
دۆعاگۆی تەمام، عەمری پادشام!
شا وات: **ئافەرین، ئەی شەمسی** خاوەر
کناچێ وێم بی، بەخشایم، بەحەیدەر!
حەیدەر، کەفت نەخاک چەنی سنۆبەر
بۆسان پایەی تەخت، شای فەرەیدوون فەڕ
شا وات بە گەنجوور: خەڵات کەر حازر
پەرێ هەردووشان، بکەرە حازر

دەردەم فەرمان دا، شای واڵامەکان
جارچی جاڕکێشا، موڵکی ئەسفەهان!
چل ڕۆز ئەساسەی شادیی، بەپاکەن
چەشنی دەماودەم غوڵامی شاکەن
خەراجی **سێ ساڵ**، تەمامی ئێران
بەرەعیەت بەخشا، پەرێ چراغان!
چل رۆژ، چراخان، کریا، ئەسفەهان
جە یومنی ئیقباڵ، ئەو ماهی تابان!
سەدای سنجی ساز، ناڵەی کەڕەنا
مەنیشت وەگەردوون، وە چەرخی مینا
سەدای، تەقداق، چەنگ و چەقانە
رەقسی رەقاسان، شەیدای زەمانە
ناڵەی موتربان، بەربەت چەنی روود
سەوتی خۆشخوانان، چون نەغمەی داود
غەمزەی موتربیان، شەیدای شۆخی شەنگ
ڕەفتی مەرەقسان، بە ئاهەنگی چەنگ
عیشوەی ساقیان، جەمین قورسی نوور
مەگێڵان، چەنی پیاڵەی بلوور
کاکۆڵ چەنی زوڵف، چین وەردەی چین چین
ئەفشان کەردەبێ، نە پای عەرەقچین!
وە هەرکەس مەدان، جورعەی جامی مەی
باقی کەس نەمەند، وەی بە یانەم وەی!
سەروەران، سروود جە بادەی شادیی
رەعیەت، جە خۆفی خەراج ئازادی،
یە گشت پەی ئەساس، شادیی سنۆبەر
پەی عەیش و نیشان، شێری، دلاوەر
وەلحاسڵ، یاران، بە ساعەتی خۆوەش
بەستشان نیکاح، ماهی پەریوەش

یا، خەسووی یاران، **جەڵدی**، چاپکخێز
کەردەن ئارایش، ماهی قەمەر بێز!!
چون تاووسی مەس کەردەن تەیاریی
کێشاشان، بەسەر، بەرقەی گوڵناریی
وە ساعەتی خۆش، کەردشان سوار
چراخان کریا، مەیدان و بازاڕ
تاشیلان کێشا، مەردوم شییی بە را
حەیدەر هۆرێزا، جە پا بۆسی شا
حەیدەر بەگ، لوا، نە تۆی پەردەی ناز
واتش: (السلام) ئەی یاری دەمساز
دەم نییا، نەچا، تینی زەردەوە
بۆسا، پەیا پەی، شوکرش کەردەوە
نە دڵ، بەدڵشاد، نامی خودا بەرد
لوا، پاسەبان، **بەندش، رەها**، کەرد
دەس نییا، وەبان، سینەی عەنبەرین
بەسەد نەزاکەت، وستەش بەزەمین
دییا، کە موهرەن، ئەو گەنجی پەنهان
کلید بەر ئاوەرد، نیاش وە جیبان
سەد هەزار سەڵوات، بەڵکو زیاتەر
بدەران، بە دیدەی پاکی پێغەمەر(*)

(*) ئەم دەسخەتە، لەلایەن یەکێکەوە نووسراوەتەوە، کە ناوی خۆی نەنووسیوە، بەڵام ئەو ساڵەی نووسیوە، کە تیایدا، ئەم بەرهەمەی نووسیوە و ئەویش (١٣٦٠)ی کۆچییە!
هەروەها سوودیش، لە دوو دەسخەتی دیکە (بەیاز) وەرگیراوە، لەبەر بێ ناویی نووسەریان، بەناوی ژمارە یەک و ژمارە دووەوە، ناوبراون.

گوڵزاری هەورامان

ئەدەبیات

بەشی چوارەم

هەڵسوکەوت لەگەڵ جوانی سروشتدا (گوڵ و بولبول)

گوڵ و بوڵبوڵ

بەبۆچوونی من، ئەم چیرۆکە هۆنراوەیە، رازاوەترین تابلۆیە، کە لە نێوان تابلۆ شیعرەکانی رۆمانسییەتدا، سەربەرز و ئاڵوواڵا و رەنگ شەکاوە بێ، چە لە رووی وشەسازیی و رێزمانەوە، چە لە رووی وێنەی رەنگامەوە، چە لە رووی پەند و باوی دڵداریی کوردەوارییەوە، چە لە رووی وەفاداریی دڵسۆزیی لایێ، لە لایەکانی خۆشەویستییەوە.

گفتوگۆیەکی پاراو و شایستەیە، لە نێوان دوو دڵداردا؛ لایێ لەو دووانە بەدیالۆگی نەرم و نیانی رازاوە و شیرینی پاراو، بەرەو دەرخستنی تەواوی هەن و نییەی دیوی دەرەوە و ناوەوەی هەست و نەستی دەروونی خۆی، لە قاڵبی سۆفیگەریەتێکی، رۆحانی بێ هاوتادا، کە بەکەمترین لابەلادا کردنەوە، رازی راستیی خۆشەویستییەکەی پەرەتر دەسێنێ، خۆی لە بەردەم خوێنەردا پەخش دەکات و هەستی دەردەداری ئەم جۆرە پەیوەندییە مرۆڤایەتییە، بەئاه وناڵە و فرمێسکی دڵپڕی دڵدارییەوە، دەهێنێتەوە سۆ.

لە لایەکی دیکەوە، نەرم و نیانی لای دووەم و خۆ هەشاردانی و ناز بەجوانی و بێگەردیی خۆوە کردن و ناوبەناو خۆپیشاندانی رازاوە، بەلەنجەولاری شۆخ و باڵا و بۆ و رەنگ و روخساری ئاڵوواڵاوە، پتر ئاگر تیژکەری، رۆحی سووتاوی عاشقەکەیەتی و پتر هاندەری خەستکردنەوەی سەرتاپای بیرۆکەکانی دیکەی عاشقن لەبۆتەی عاشقانەی سۆفیگەریەتیدا.

ئەگەرچی ئەم دوو لا دڵدارانە، یەکێکیان گیاندارە و ئەوی دیکەیان بێ گیانە، شاعر توانیویەتی، تەواوی کەرەسەی پەیوەندی بەهێزکردنی دڵدارییەکە، بەپاراوی دیبلۆماسیانەی پێویست بەدڵداری دڵسۆزی راستەقینە بخاتە ناو قاڵبی دیالۆگی رەوا و شیاوەوە و هەردوو لایان: یەکێ نەرم و نیان و کەمڕوو و خۆ هەشاردەر و یەکێ، دەمپاراوی کۆڵنەدەر، کە بەرۆح و کردەوە و تەنەوە لە پێناوی خۆشەویستییەکەیدا ئامادەی خۆبەخت کردنە.

گیان کردن، بەبێ گیان دا و زمان پێدانی لە پێناوی دیالۆگی وەهادا و بەو جۆرە شاعر دەخاتە، قاڵبی داهێنەر و دروستکەرەوە و من بەش بەحاڵی خۆم پێم وەهایە ئەم جۆرە داهێنانە، لەوەو پێشتر هەبووە، بەڵام لە قاڵبی رامیارییدا، بۆ مەبەستەکانی دیکەی ژیان، نەک بۆ مەبەستی وەها.

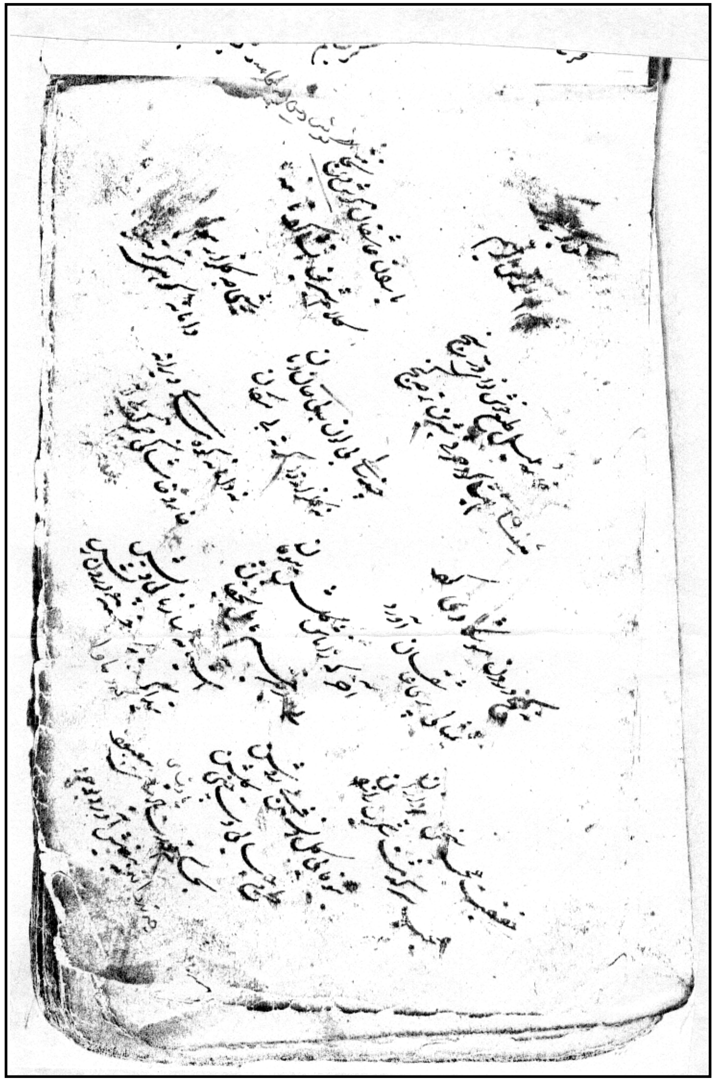

گوڵ و بوڵبوڵ

خامەم مەیلی تەبع خۆش نەوای دوڕسەنج
ئینشا کەرد حەرفێ، شیرینتەر، جە گەنج
نە کونجی دەروون، موشکاوی کەرد
تیمسالێ پەرێ ئاشقان ئاوەرد
حەقیقەت عەجەب سوخەن پەردازەن!!
عەجەب سەرگوزەشت، شەکەریی رازەن
یاران، عاشقان گۆش دەن، بە خامە
کەلامی شیرین ئینشا کەرد نامە!
چند ساڵ، پەی لۆنە، بەبێ خان و مان
نە گوڵزارێ دا، گرتەبێ، مەکان!
ئاخر، کە زاناش، گوڵش بێ وەفان
بێ سەبر و بێ رەحم، مایل بە جەفان
بێ وەفایی گوڵ، وەنەش بیی رۆشن
تەرحی جیایی، وست چەنی گوڵشەن
بەرشیی، جە گوڵزار بێ وەفای......
دامان و کوێی گرتەن......
نە دامانی کۆ، بەیدێ، وێرانە
خاروخاشاکێ، جەم کەرد پەی لانە
ئاشیانەیێ، سازنا، پەی وێش
تێدا گرت ماوا، خەستەی دەروونڕێش
بە حوکمی قودرەت پادشای مەعبوود
یەک دانە (بَیضْةَ)ش، ئاوەرد بەوجوود!
مودەتێ کێشا، جەفا و دەردیسەر
بەچەش جە (بیضە) بەر ئاوەرد وەبەر
بەلانە و بەچەی وێش، دڵ کەردش شاد
مەیل و موحببەت گوڵشەن، دا وەباد

پەی دانە و ئابش، هەر سوب تا بەشام
خاو و ئاساییش، وەنەش بیی حەرام
مودەتێ پەی لۆن، پەروەردش بە ناز
تا، ئەندەک ئەندەک، بەچەش بیی پەرواز
هۆبێ هۆرێزا، چون، عادەتی پێش
بوڵبوڵی مسکین، خەستەی دەروونڕێش
چون هەردە جاران، پەی ئاب و دانە
بەرشیی، پەرواز کەرد، جە ئاشیانە!!
تەنیا، بەجا مەند، چون بەچەی نەوڕەس
هەوای باڵپەڕ، وستش نە هەوەس!
وەجد و نیشاتێ وەنەش کەرد ئەسەر
وستش نە **جنبش،** هەوای باڵ و پەر
دەست کەرد بە سروود بە نەغمەخانی
بە نیشات و زەوق، بە باڵپەڕانی!!
جە دمای وانای نەغمەی مەستانە
بەرشیی، پەرواز کەرد، جە ئاشیانە
دیدە وەڵاو کەرد نە دەشت و کۆسار
خەیلێ، نیگاکەر، **سەراسیمەوار**
جە ناکا نەسیم بۆی عەتری شەماڵ
دا، نە دەماغش، پەشێویاش حاڵ
شەماڵ، نە گوڵشەن، گوڵچین کەردە بێ
بۆی ئامان جە بەرگ گوڵ ئاوردە بێ!
دا، نە دەماغش، لادێ، تەواسا،
بەچە بوڵبوڵ بی، بۆی گوڵ ئەشناسا!
بەڵێ چون **ئاشق، بشنەوۆ** بۆی یار
جە سەد فرسەنگی مەبۆ خەبەردار
چون بۆی پیرئاهن یوسف پێغەمەر
جە میسر، تا کەنعان، یەعقووب کەرد خەوەر

غەرەز ئەو مسكین، بێ چارەی سەرسام
چون بۆی مەعشووقش كەفتەن، بە **مەشام**
جە نەسیمی عەتر، چون بیی سەرمەست
چینگ پێكا و دامان، شەماڵ گرت بە دەس
واتش: فیدات بام بۆ عەنبەرین
پەیكی كام مەكان، كام سەر زەمین
ئەر غەڵەت نەكەم پەیكی خۆش خەرام
بۆی ئاشنایێ، مەدەی، بە مەشام!
یە، چە، بۆیێ بێ، دەوەندەی تیژپەر
دای نە دەماغم، فامم، شیی نە سەر
فیدات، بام جە بۆی عەترت سەرمەستم
ئوفتادەی خاكم، بگێرە، دەستم!
چون عەرەب دەخیل، رەحمی خەیرێ كەر
تاقەتم بڕیان، عەزاب، پێم مەدەر!
جە رووی راستی، هەرچی مەزانی
ئاشكار كەرە، رازەی نەهانیی!
تەركی مەزهەب كەر، زینهارش پۆشا
شەرابش، جە دەست مەعشووقش نۆشا!
ئەو نەسیمەنان، جە نیمە شەودا
زڵێخام شێت كەرد، جە شیرین خەودا
پێش یاونام بۆی **یوسف پێغەمەر**
ئارام و تاقەت لێش سەندم یەكسەر!
فراقی یوسف، بەو تەور فاش سەند
ئارام و تاقەت یەكسەر، پێش نەمەند
ئەو نەسیمەنان، شەوێ، نە شەوان
بۆی زوڵفی شەخسێ بەردم بە دەوان
دانم نە **دەماخ، (سەرعی) زام** خەتەر
وستەنم، نە گێج شەرارەی شەرەر

یە رووی دوو ساڵەن، بێ زیاد و كەم
كەفتەن نە گێجاو وە پشتانی خەم!
تا، ئەو ڕۆ واچان، یە، نەفخی سوورەن
بێچارەی مسكین، زامش ناسۆرەن!
پەی چێش یار چەنەش، نا میهرەبانەن
ئەر واچوو دۆستم، **بێخی** زوانەن!
هەردەم بە نەوعێ، سزا، مەدۆ پێش
خەریكەن چەنی، دەردی ئێشی وێش
غەرەز من شەماڵ، پەیكی جەهانم
بۆی مەعشووق وەلای عاشق ڕەسانم
بە ئەمری قودرەت، رەببولعالەمین
گەردش مەكەروون، هەفت ئیقلیم زەمین
سەروەش مەگێڵۆ و مەستی دەماغ چاغ
گا سەیری هەردان، گا نە سەیری باغ
ئەمشەو مەنزڵم شاری گوڵزار بێ
نەسیمم چون بۆی عەنبەرین بار بێ
شەهری رەنگینەن، مەكانی دڵخۆش
جایێ، با سەفا، ئاب و هەوا وەش
فەرشی ئەخزەریی وستەن نە زەمین
گۆمان لێش مدران، چەند خێمە رەنگین
پادشای گوڵان، گوڵێ مومتازەن
پێچیدەی پەردە، ئەعزاز و نازەن
هەر وەقت من نەوشار مەكەروون گوزەر
جە رای ئیلتیفات ئەو شاری دوڵبەر
تا **نەسیمی** من پەرێش، مەیاوۆ
لەب پەڕ **تەبەسسوم**، تۆ تۆ مەشكاوۆ!
جە پەردەی حیجاب سەرمادەرۆ بەر
تەمامی گوڵزار، مەبۆ موعەتتەر!

جە عەتر و عەنبەر، چە شا، چە دەروێش
قسمەت و نەسیب، وێش مەیاوۆ پێش
عەترش مەگێران، عەتارانی شار،
پەرێ دەفعی رەفع، ناخۆشیی و بیمار!
جەرگەی عاشقان، مینای مەی بەکەفف،
مەیان، مەنیشان، نە پاش سەف بەسەف!
بە تای عەرەقچین، بادەی خۆش **گەوار**
مەنۆشان، بە یاد، عشووقی نازار
مەست و دەماخ چاخ دڵ خاڵی جە خەم
دەستە دەستەی گوڵ **مەونیان** وەهەم
مەپێچان بە تای خەیاتەی تاب دار
سەوقات مەکیانان، پەی یار و دڵدار
مەعشووقیچ، جە رای شۆخ و تەننازیی
مەرهەم عاشق کوش، عاشق نەوازیی
پەی ئێد کە عاشق، بەدتەر بۆ لێوە
تایێ زوڵفی وێش، مەپێچۆ پێوە!
رەزاش بۆ ئەڵتاف بەیار بنمانۆ،
دەستەیێ جەو گوڵ، پەرێش مەکیانۆ!
بەه بەه،جە بۆی زوڵف وەه وەه جە بۆی گوڵ
(بسم الله) تا سوبح، سەبر و تەحەممول
بۆی گوڵ چەنی بۆی زوڵفی دێزی فام
(بالله) ئەر سۆفی مەگنۆش نە مەشام
دەر سەعات دەیری دێوانە مەبۆ
جە سۆفیگەریی بێگانە مەبۆ!!
ئەر دەیری نەبۆ، ئانە نەفامەن
نە پوختە و بێ دەرد، خەر سۆفیش نامەن!
وەلحاسڵ، شەماڵ، جە تەعریفی گوڵ
شەمێ ئەدا کەرد، پەی بەچە بوڵبوڵ

وێش بێ مدارا، کەرد بە زەربی جەخت،
بەچە بوڵبوڵ وست، نە هەلهەلەی سەخت!
تەعریفاتی گوڵ، شنەفتش بە گۆش
غەڵتانی خاک بیی، ئەفتادەی مەدهۆش
هەم جە بێهۆشیی، ئاماوە، بە حاڵ
عیشقی گوڵ، وستش، نە کونجی خەیاڵ
گاهی مەنالاَ، گا مەبیی خامووش
گا ماما بەحاڵ، گا مەشیی جە هۆش
گا ناڵە و ئەفغان، گا زاریی و خرۆش
گا بە وەسڵی گوڵ، دڵ ماما بە جۆش!
تۆ، هێما، توفلێ، بێ خەبەر جە کار
نە دیدەنت، بە چەم، تەڵخی، رۆزگار
چندێ نە رای زووخاو نووشیدەن
نە باغش، هیچ کەس، گوڵێ نەچیدەن
عیشق حیلەباز، پەڕ مەکرو فەننەن،
دامی مەرگ، جە رای، چندین کەس تەننەن!
نە دەروون بەرکەر سەودا و خەیاڵش
ئالەم فریوەن، وێران بۆ ماڵش
چون بەچە بوڵبوڵ، بێچارەی سەرسام
گفتوگۆی **مادەر** شنەفتش تەمام
جە گوفتەی **مادەر** کێشا ئاهی سەرد
ئاهش جە ئاسمان حەفتەمین ویەرد!
واتش: ئەی **مادەر** حەقت بەدەستەن
هەرگیز نیشی عەشق، جەرگت نەگەستەن!
نە چەشتەنی جام، جورعەی عەشقی مەی،
بە شیرینی عەشق، نەبەردەنت پەی!
عیشق تانە پەردەء جلووس کەرد ئاغاز
سوڵتان مەحموود کەرد، پەتیارەی بێ راز

کەسێ جورعەی جام عەشق نەوەردە بۆ
مەستی عیشق تاسیر، لێش نەکەردە بۆ
چێش مەزانۆ، عیشق چە تاسیر دارۆ،
عومرش پڕوپووچ زایع، مەویارۆ!
دنیا و مافیا، ئاسمان و زەمین
پەی عیشق ئیجاد کەرد، رەببولعالەمین!
تۆ چێش مەزانیی، عیشق چند دولبەرەن
شیرینتەر، جە شەهد، شیرە و شەکەرەن
هەرسەرێ خالی، جە سەودای یارەن،
ئەو سەرە لایق زەنجیر ئەفسارەن
هەر سینە بێ عیشق بێ ئەندێشە بۆ
ئەنبانێ مانۆ، پەڕ نە پێشە بۆ!
سینە عیشقی دۆس تێش نەبۆ جاگیر
واجیبەن کەردەیش، وە نیشانەی تیر
خەستەی مەینەتکیش دلسۆزەندەی نەفت
بولبول حیکایەت جە فرزەند شنەفت
واتش: ئەی فرزەند، بەر گوزیدەی من
قووەتی زانوو، نووری دیدەی من،
جە تەعریفی عەشق هەر چیت وات راسەن
بێ شوبهە و بێ رەنگ، بێ کەم و کاسەن!
جەفا عەشق وەشەن، کێشی پەی یارێ
یاری بەینەتدار، ساحیب قەرارێ!!
وێش، بە رەنجبەردەی عاشق بزانۆ
گاگا ئیلتیفات، پەنەش بنمانۆ
نەک یادی سەرکەش، بێ خەبەر جە دەرد،
لاقەید و بێ باک، مەیل و مۆبەت سەرد!
ئەو گول، نەسیمش تۆ فریونان
کەم فامت کەردەن، حالت شێونان،

چند سال چێ و وەرتەر من جە سەودای ئەو
نە قەرارم بێ، نە ئارام، نە خەو!
بە چەند لەون سەردەش نەغمەخانیم کەرد
چەند شەو تا سەحەر پاسەبانیم کەرد
چند کێشام نەراش، جەفای بێ شمار،
مەجرووح بیی سینەم بە چند زەخمی خار!
چند جار دامی مەرگ، نە راگەم تەندەن
چند سەنگی سیا، پەی بالم شەندەن!!
غەرەز چند جەفام کێشانە گولزار
سەفایێ نەدیم، غەیر، جە زەخمی خار!
زانام عەبەسەن، جەفا بەردەنم
کەردەی نەدارۆ، خزمەت کەردەنم
موشەخخەس بیی لێم، بێ ئیعتبارەن
بێ شەرت و بێ شۆن، لاقەید جە یارەن!
راستەن گولڕەنگین، عەنبەرین بارەن
بەل چەندین عەیبێ، گولێش وە بارەن!
ئەوەل ئێد حوسنش بە قەرار نییەن
دەوامی عومرش، پایە داری نییەن!
چونکە بێ میهرەن، چەنی عاشقان
وەی سەبەب، رشتەی میهرش بێ وەفان!
دووەم هەرزەکار، لاقەید جە تانە
سەروەشەن، چەنی خوێش و بێگانە!!
ساعەتێ مەدۆ، رەونەق بە گولزار
لەحزەیێ هانە شەهر، نە کووچە و بازار
هەر لادێ، کەسێ، مەگیرۆش وەدەس
بۆ مەنیۆ، نەبۆش، پەیاپەی پەیوەس!
یارێ رەفیق بۆ، چەنی هەر دەغەل
هەرکەس پەرێ وێش، بنیۆش وەبەخەل!

ساهەنی ئەو یار زینەتش کامەن!
وەڵڵا عەشقبازیی چەنیش حەرامەن!
پێسەشان واتەن، جە رای فام و هۆش
تف ئەو رووی گوڵێ دوو کەس کەرۆ بۆش!
باز بە هەر جیهەت، یە گشت بەر کەنار،
چند رەفیق دارۆ، گشت عاشق ئازار!
یەکێ چەنەش خارەن، جەرگی دڵدۆزەن
پەی کوشتەی عاشق، دایم، بە سۆزەن!
تا مەحز، کە نیگات کەردەن بە رووی گوڵ
تیرش حازرەن، نە رووی جەرگ و دڵ!
یەکێ باغەبان، پیری کۆنە ساڵ،
جەلادی خوێنرێژ، بێ خەبەر جەحاڵ
عەنکەبووت ئاسا، تەندەن، چند تارێ
پەنهانش کەردەن، نە هەر گوڵزارێ،
چوار ئەترافی گوڵ، پیری باغەبان،
جەو جاگە چەند دام، کەردەنش پەنهان!
ئاشقی مسکین، بێ چارەی سەرسام
ئەر ببۆ، بگنۆ، نەو تەزویر و دام!
پیری باغەبان، گومڕای حەقنەتەرس
زیندانێ ساختەن، نامشەن، قەفەس!
پەڕ و باڵ کەندە، دڵ پەڕ جە ئاخ و داخ
نەو گونجی قەفەس، مەکەرۆش دەستاخ
حەسرەتمەندەی یار، مەحبووسی قەفەس
عیلاجش نییەن، تا دما نەفەس!
سا ، یارێ بەی تەور، فرزەندی دڵبەند
کەسێ عاقڵ بۆ، مەگنۆش نەبەند!!
فیکری سەودای عەشق، نە دەروون بەرکەر
مەرحەلەی دەروون، پەڕ خۆف و خەتەر!

یە گوفتەی بەهای شیرین کەلامەن،
یە وادەی، عەشقەن، نەک رای حەمامەن!
چون بەچە بوڵبوڵ، خەستەی زام خەتەر
شنەفتش بە گۆش، گوفت و گۆی، **مادەر**
پێش نەمەن زەڕێ، عەقڵ و فام و هۆش
فیشتەر سەودای گوڵ، دەروونش دا جۆش
واتش: ئەی مادەر سوخەن کۆتا کەر
مەکێشە ئەوەند، جەفای دەردیسەر!
ئاشقی شەیدای خەستەی مەینەتکێش،
ئەر هەزار ئەفسوون بوانی پەرێش!
جە تیروتانە بێ باکتەر مەبۆ،
رۆ بەرۆ شەوقش، زیاتەر مەبۆ!
ئاب نە رووی غەربال، باد نەتۆی قەفەس
پەند وە عاشق دان، نەکەردەن، هیچ کەس!
ئەر چۆبین نە سەنگ کەرد گوزەر
پەندیچ وە عاشق مەکەرۆ ئەسەر!!
عاشقی مسکین کەم فام و بێ هۆش،
وەقتی نەسیحەت، کەڕ مەبۆ دووگۆش!
پەی چێش کە عاشق مەست و خومارەن
نەسیحەت، جەلاش، بە تەر جە ژارەن!
عاشق ئەختیار ئەر بەوێش مەبیی،
پەی چێش، دەردی من جگەر رێش مەبی!
لاقەید جە سەرژان، جە تانە مەبۆ!
جە هۆش و دانش بێگانە مەبۆ!
مادەر جە فرزەند شنەفت ئەی گوفتار
زاناش دەردی عیشق، هیچ نەدارۆ چار!!
وەلحاسڵ ئەو شەو هیچ نەکەردەن خاو
ئێد مەنا، مەکەرد، ئەو مەدا جواو!

دایە، پەی فرزەند فیکرش نە دڵ بێ
فرزەند هەر فیکرش وەسوەسەی گوڵ بێ!
ئێد پەندش مەدا، ئەو جە عیشق مەوات،
تاشەفەق بیی شەقق، سۆفی کەرد سەڵات!
بە حوکمی قودرەت، رەببولعالەمین،
رۆشن بیی، تەمام ساراو سەرزەمین!
شای خاوەر، جە بورج مەشرق کێشا سەر
بە شادمانی نیشت نە تەختی زەر!
سان و سوپای داج، پێش نەمەند قەرار
جە خۆفی خورشید، فەرار بیی قەرار
ئینس و جنن و وەحش ئەحیای رووی زەمین
جە خاو خەفڵەت یەکسەر بێدار بین!
جە خاو غەفڵەت تەمام بین بێدار
وەندەن حەمدی زات، پادشای موختار
هەم وە ستەمکێش بوڵبوڵی غەمبار،
بەرشیی، حاشیان، وێنەی هەردەجار!
روو کەرد وە کۆدا، پەی ئاب و دانە،
تەنیا، مەند بەچەش جە ئاشیانە
دیدە پەڕ تەسکین، دڵ پەڕ خەیاڵ بێ
چەمەرای ئامای بادی شەماڵ بێ!
بەڵکو دووبارە بەبۆ، بەو مەسکەن،
باوەرۆ بۆی دۆس، ئەو شەهر و گوڵشەن!
جە ناکا نەسیم، شەماڵی سونجێز،
ئاما، وە بۆی عەتر، عەنبەری دەستبێز
غوبارێ ئاوەر، تووتیا، دەستوور،
پەی کەحلی دیدەی ئاشقی مەهجوور
بەچە بوڵبوڵ دیش، ئەو گەرد و غوبار
زاناش، شەماڵەن، ئاوەردەن، بۆی یار!

کەفت نە دەماخش، نەسیمێ بۆی گوڵ،
هەنیی، پێش نەمەند سەبر و تەحەممولّ!
تا نەسیمی گوڵ، وە بوڵبوڵ یاوا
غونچەی منقارش دەردەم شکاوا
بە نەغمەدانی نەجا، کەرد ئاخێز
شیی وە ئیستیقباڵ، بادی عەتر ئامێز!
بە شاد و سروور بە سۆز و ئاهەنگ
دامانی شەماڵ مەحکەم گرت بەچنگ
واتش: ئەی شەماڵ مەحرەمی گوڵشەن
وەش ئامای وە خەیر، دیدەم بیی رەوشەن!
عەترت رۆشن کەرد، ئاینەی زەینم
غوبارەت، جە لا، بەخشا بە عەینم
فیدات بام شەماڵ، نەسیمی رابەر
جە راگەی ئەڵتاف، دەستگیریم کەرد
هەنیی نەمەندەن، سەبر و قەرارم
مونتەزیر، بە دییەن، شەهری گوڵزارم
کارێ پێم کەردەن، ئێشی دەردی گوڵ
چون نێشی عەقرەب، نە دڵ مەدۆ چڵ
چون ئەوەڵ، شەماڵ، لوتفی خەیرت کەرد
نە شەهری گوڵزار، بۆی گوڵت ئاوەرد
بۆی عەتری دوڵبەر، دای نە مەشامم
دێوانەم کەردیی، لێم سەندی فامم
ئیسەیج کەرەمکەر، چون جوانمەردان
خەلاسیم بدەر، جە باری دەوران!
جە گێجاوی بەحر، غوسسە و پەژاران
خەلاسیم بکەر، چون، کەرەم داران!
عەرەبم دەخیل، بادە، بۆ عەنبەر
تەبییان دەستوور، دەوای دەردم بەر

وەلحاسڵ شەماڵ، مورادم، ئیدەن
وە خاک و پای تۆم، هانا و ئومێدەن
چونکە تۆ بەڵەد نە رووی جەهایی
رای دەشتی گوڵشەن، پەنەم بنمانی
پەیکی **خۆشخەرام**، دیش بەچە بوڵبوڵ
لێش بریان، ئارام پەی دیداری گوڵ
بەزەییش ئاما، وە ئاهی سەردش
وەرەنگ و روخسار زەعیف زەردش!
واتش: ئەی عاشق خەستەی دەروونرێش
بێ سەبر و ئارام، یاری مەینەتکێش!!
هەر ئی راهە من، لێم کەردەن گوزار
رای راستەن مەشۆ، بە شەهری گوڵزار
تەمامی ئەی را، مەنزڵ، بە مەنزڵ
من لێش ئامانم، گرتەنش بۆی گوڵ
بۆی گوڵ چون رەفیق، بەڵەدی راکەر
یەکڕاست مەبە رووت، بە ماوای دوڵبەر
بەڵام، چون یاوای، بەو ماوا و مەسکەن
بێ ئەدەب داخڵ مەبەر بە گوڵشەن!
مەوینی، بۆی گوڵ، دیارەن، جە دوور
بە سەنا، خوانیی، بشۆ، بە حوزوور!!
واقیف بەر جە کەید باغەبانی پیر
بە رشتەی تۆڕدام، ماوەرۆت بەگیر!
پەند و نەسیحەت، من نە گۆشت بۆ،
مەبادا، زینهار، فەرامۆشت بۆ!
ئێدش وات، دەردەم بادێ بۆ عەنبەر
بە تاو و تەعجیل، نەوجا، گوزەر کەرد!
چون بەچە بوڵبوڵ، عاشقی خەمبار
پێش نیشان دریا، ئی شەهری گوڵزار

پەردەی سەبووریی، پارە کەرد نەوجا
ئاشق بێ رەفیق، سەر نییا، وە را
بیی وە رەفیقش جە را، عیشقی یار
مەکەرد بەڵەدیش، مەسکەنی گوڵزار
لادێ، جە لایێ نەگرتش، ئارام!
تەی کەرد، مەنزڵان، جە سوب تا بەشام!
بەس کێشا عەزاب، جەفای بێ شمار،
تا، یاوا، بە شەهر، مەسکەنی گوڵزار!
دیواری گوڵشەن دیار دا، جە دوور
تاقەت پێش نەمەند عاشقی مەهجوور
پەڕ و باڵ مەشەند، وە بێ ئەختیار
یاوا، نیشت نە رووی، دیواری گوڵزار
بە هەر تەرەف دا، وێنەی سەرسامان
نیگای گوڵشەن کەرد، جە سەر تا دامان
حەسرەتمەندانە، جە سەر تا، بە وار
نیگای گوڵشەن کەرد، پەی دیداری یار!
فەرشش کریابێ، تەمامی چەمەن،
بە لالە و سونبوڵ، چەنی یاسەمەن!
بە ئەکابریی، شاهانە دەستوور
نوورجێش مەخێزۆ، نووری عەلا نوور
نەرگس و نەسرین، لالە و رێحان بێ
ئاب، نە رووی گوڵان، چون دوڕ غەڵتان بێ
بنازوون، بە سونع لوتفی ئیلاهیی،
چەترش پێگابێ، چون چەتری شاهی
پادشای گوڵان، جە عەینی چەمەن
تەختش بەستەبێ، نە پای نارەوەن
چون بەچە بوڵبوڵ، خەستەی باری خەم
بە ناز و ئیعزاز، یارش دیی وەچەم!

پێش نەمەن، هەنیی سەبر و هۆش و فام
کەفت نەیاگەی وێش، بێ هۆش و **سەرسام**
گەر، خودا، هەقق لیت بستانۆ
عاشق ئەختیار، چون پێش مەمانۆ!
چەند وەقت، تۆ جەفای هیجرت کێشا بۆ
دەروونش، وە دەرد دووریی ئێشا بۆ
جامی غوسسەی غەم، زووخاو وەردە بۆ
فراقی مەعشووق سەبرش بەردە بۆ!
چەند حەرفی رەقیب، چە تانەی ئەغیار
چەندین، سیاسەت، جەفای رۆزگار،
عەزابی گوڵ و جەفا و دەردیسەر
یە گشت کێشا بۆ، پەی وەسڵی دوڵبەر!
جە بەعدی ئی گشت جەوری بێ شمار
نەوینۆ وەچەم مەعشووقی نازدار
ساچون ئەختیار مەمانۆش بەدەست
دەک مەنع کەر،شادیی،وەنەت، بۆ دەربەست!
کەمکەری مەنای عاشقی دڵڕێش،
هەی داد، هەی بێ داد،دەسەڵات نییەن پێش
عیشق پادشاهەن گرتەن شاری دڵ!
ئەستان، جە عاشق سەبر و تەحەممول
نازەنین جە لای یارش وە گریان
سەبووری و تاقەت، جە دڵ دا، بڕیان!
هەنیی، دەرس و پەند نەدارۆ زەرور
سورمە وە دیدەی کۆر نمەدۆ نوور!
غەرەز، من ئەوەند، وەنەم حاڵییەن
پەند، وە عاشق دان، بێ کەماڵییەن!
وەلحاسڵ، جەو دەم چون بەچە بولبوڵ
نەشەهری گوڵزار، دیش جەماڵی گوڵ،

نیمە گیانێ داشت بە دیدە و بە دڵ
گرتش نە رووی دەست پەی نساری گوڵ
مەستی عیشقی دۆس، وە بێ ئەختیار
وێش وست، وەپای تەخت مەعشووقەی نازار
پەی عەزمی پابۆس، مەعشووقی دوڵبەر
سەر کەرد وە قەدەم، قەدەم کەرد بەسەر
چون، نیمەسەما، بێ چارەی خەمبار
مەخێزاو مەکەفت، نەپای تەختی یار
مەست و لا یەعقەل، بێ خەبەر جەوێش،
جە قەزا، چەند جار،سینەش،خار کەرد رێش!
سینەش مەجرووح بی، پاڵووش کەرد پەر
پەهلووش، هەم کەرد رێش خاری ستەمگەر
وە هەر تەرەف دا، بێچارە......
مەکەفت وێش مەدا، وە رووی......
بەڵێ، چون عاشق عیشق ئاوەرد وەجۆش
جە گیانی شیرین، وێش، نەدارۆ هۆش
سا، (علی الخصوص)جەو ساعەت، جەو دەم
چند هیجرانی دۆس، دییە بۆ، بە چەم!
مەستی لا یەعقەل مەحووی یار مەبۆ
کەی جە گیان و تەن، خەوەردار مەبۆ!
بێ باکەن، جە وێش، نییەن، با خەبەر
مەجنوونەن بێ هۆش، جە عەشقی دوڵبەر
بەه بەه، بەو کەسەی هەقق دادە بۆ پێش
شاد بۆ، بە دیدار، ئاوات واستەی وێش،
جە بەعدی چند وەخت جەفای رۆزگار
شاد بۆ دیدارش، بە دیداری یار
خۆشا، جەو ساعەت، هەقق کەرۆ کەرەم
ئاشق وەسڵی یار، بوینۆ بە چەم

پەروانە، دەستوور، بێ خۆف و بێ بیم
نەخاکپای دۆس، گیان کەرۆ تەسلیم!
عاشقان، حەرفێ مەپەرسوو لێتان
ئەر ڕاس بواچدێ، خەیر بەیۆ ڕێتان!
مەدەوتان، سەوگەند من وە ئیلاهیی!
وەسڵی دۆس خاسەن، یا پادشاهیی؟!
من سەوگەند بە زات، پادشای داوەر
حەرفێ مەواچوون، ئەر مەکەن باوەر
جە لای من لەحزەی وەساڵی دولبەر
خاستەرەن، جە موڵک خاقان و قەیسەر
بە شەرتێ یارێ، خۆشخدێ و خۆ بۆ
نەک چون فلانی، بەهانە جۆ بۆ
سەرکەش و لاقەید، دڵ بەد گومان بۆ
باوەڕش نە ئایەت، نە بە قورئان بۆ
هەر قەسەم بە میهر، دڵ پارچەء سەنگێ
بەهانە جۆیی، هەردەم بە ڕەنگێ!
باز بە هەر جیهەت هەرچند سەرکەسەن
هەقق لێم نەسانۆ، دڵم پێ وەشەن
هەرچند حاڵزان و لەنجەولار کەرەن
جەفاش، جە سەفای مەردم خاستەرەن
پەی کۆری دیدەی حەسوودی بەدکار
نیم گیانێ داروون، وەڕاش بۆ سەد جار!
مەسپارووش، وە دەس یەکتای یەکانە
نیگادارش بۆ، تا دێر زەمانە!!
چون بەچە بوڵبوڵ، خەستەی دەردناک،
نە پای تەختی گوڵ غەڵتان بیی نەخاک!
بە نەغمەخانی، بەچەند سۆزی دڵ،
حاڵی خەستەی وێش، عەرز کەرد پەرێ گوڵ!

وات: ئەرێ هەی، وەش بۆی تەنناز
عورووسانی دۆس، پوشتی پەردەی ناز
شەریف کەردەی هەقق، پادشای گوڵان
وێران کونەندەی یانەی بوڵبوڵان!
چە حوسنێوەن هەقق پێت عەتا کەردەن
عاشقان، هەم شێت، هەم شەیدا کەردەن
یە چە ئاب و ڕەنگ، یە چە ڕوخسارەن!
یە چە شێوەی خاس نەزاکەت دارەن
فدای شێوەت بام، شێوەت شیرینەن،
فدای عەترت بام، بۆ عەنبەرینەن
چونکە خوداوەند دانای کەرەم دار
پێت عەتا کەردەن، ئی ڕەنگ و ڕوخسار
حەیف نییەن، دوڵبەر نە تۆی پەردە بۆ،
چیهرە، کە خالق عەتا، کەردە بۆ!
پەردە، نشینی، وە سێن، وەس ئەی گوڵ
ڕەحمێ، کەر، بەحاڵ، شکستەی بوڵبوڵ
ڕاسەن، مەحبووبان، شێوەشان، حۆرەن
بەڵام فیدات بام، نە بە، ئەی تەورەن!
هەنیی، تا سەحەر ئاه و ناڵەمەن
نە خاک و پای تۆ، عیجز و لاڵەمەن
بەڵکە ئەڵتافێ، پەنەم بنمانی
بەحاڵی خەستەی جەستەم بزانی!
بەر ئاوەری سەر نەپەردەی حیجاب
بکەری خەجڵ، ماه و ئافتاب!
زوڵم و جەفا و جەور، حەدد و ئینسافەن،
بوزورگ، کەرەمکەر، وەقتی ئەڵتافەن!
تەرەحومێ کەر، چون کەرەم داران،
سارێش کەر، سینەم، جە زەخمی خاران

هەنی وەسێن وەس، جەفا و دەردیسەر
رەحمێ دەربارەی عاشقان بکەر!
فیدات بام، ئەی گوڵ، خاسی شۆخ روخسار
جە یاری بولبولْ، وەنەت، نەیۆ، قار
چون، جە رووی ئەزەڵ، بینای بێ هەمتا
شیوەی دوڵبەریی، وە تۆ کەرد عەتا،
منیچ هەر جەو ڕۆ، گەردوونای گەردوون
بەو تەور خەڵقم کەرد گیان فەدای تۆ بوون
لایق دین وەگوڵ، شێوەی دڵداریی
بەخشا، وە بولبولْ، ئەفعان و زاریی!
ئینە سەر نویشت، جە ئەزەڵ کارەن
شاهی بێ مروەت، پەی چێش لێت عارەن

تەواو

لە کۆتاییپیەکەیەوە، بەم جۆرەی خوارەوە نووسراوە!!

حسب الفرمایشی مخدوم مطلع معظم آما/ فتاح سلمه الله تعالی قلمی گردید، جلال الدین، (١٣٠٤) (ق)

بەم بۆنەیەوە، دەبێ سوپاسی مامۆستا ئەهوەن بکەین، چونکە ئێمە ئەم دەسخەتەمان، لای ئەو دەستکەوت (هەورامانی)، ١٣٧٢/٨/٤ (ئابان).

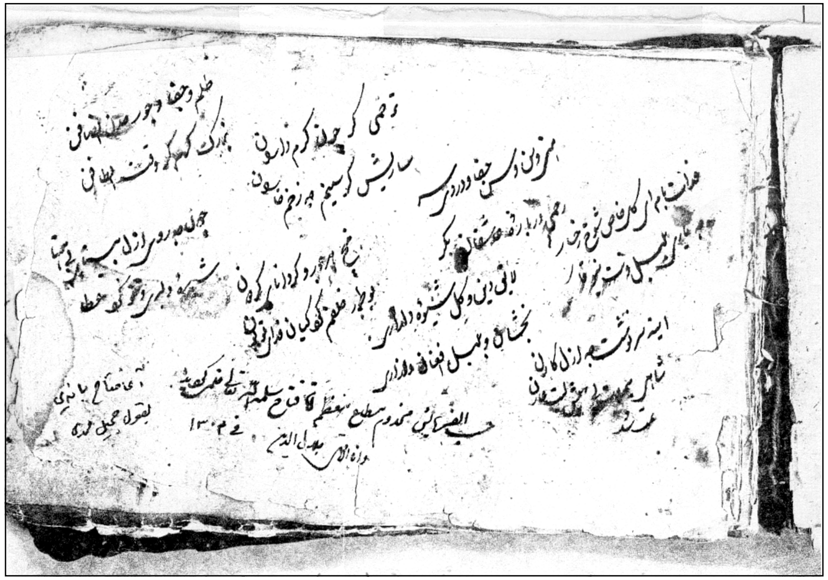

گوڵزاری هەورامان

ئەدەبیات

بەشی پێنجەم

دەوری رامیاری و کۆمەڵایەتی لە ناوچەکانی هەورامان و جافەکاندا

هێرشی تورک بۆ ناوچەکانی هەورامان (ئاغا عینایەت)

پێشەکیی:

لە دەوروبەری سەدەی هەشتەم و حەوتەمی، پێش زایینیدا، لە لایەن، یاخود لەسەر خشتە نووسراوەکانی ئاشوورییەکانەوە، دەنگوباسی، دوژمنەکانیان، کە لە ڕۆژهەڵاتی وڵاتی نێوان دوو ڕووبارەوە (میسۆپۆتامیا)ن و شەڕوشۆڕیان، لەگەڵیاندا و چۆنیەتی سەرکەوتنی خۆیان و کردەوەیان و هەڵسوکەوتیان، لەگەڵیاندا، بەفراوانی، نەقش کراوە و، ئەو دوژمنانەشیان، کە بەدەسەڵاتداریی و ئازایەتی و لێهاتوویی، لە قەڵەمیان داوە، دەوڵەتی (ماد)ەکان بوون!

لەو ڕووەوە، زۆر شت (کە وەک؛ چەکی مادەکان، قەڵاکانیان، سەروەت و سامانیان، جلیان، جۆری خشڵی ژنانیان،...)ی، مادەکانیان، (وەک نەقش و تابلۆ، بەسەر خشتە سوورۆ کراوەکانی ئاشوورییەکانەوە) پیشان داوە!

بۆ، وێنە، چەند ساڵێ لەمەوبەرتر، لام وایە، نزیکە (٦-٧) ساڵێ لەمەوبەرتر کاربەدەستانی، شوێنەوارەکانی (نەینەوا)، هەندێ خشڵی ژنانەی دۆزراوە، کە لە کەلاوە، پاشماوەکانی (نەینەوا)دا، دۆزرابوونەوە، دەریان هێنابوو و لەسەر شاشەی تەلەفیزیۆن، پیشانیان ئەدا و بەپێی ئەو زانیاریانەی کە ئەوان هەیان بوو، وەهایان، لە قەڵەم دەدات، کە سەرپاکی ئەو خشڵانە (خشڵی زێڕ؛ بازن، پەروانە، لوولە و زنجیر، گوارچەناخ، هەیاسە، کەمەرە) هی دوژمنەکانیان، کە لە شەڕی، خارخار، (دێیەکە، کەحاڵی حازر، بەو ناوەوە، هەر ماوە و کەوتووەتە، چوارچێوەی سنووری، ئیداریی، ناوچەی (بانە)وە، یاخود، لەو دەوروبەرە)دا، دەستیان کەوتووە!

زۆری پێ ناچێ، دەوڵەتی مادەکان، بەسەر دەوڵەتی ئاشوورییەکاندا، سەردەکەوێ و ئەم سەرکەوتنەش، ئەنجامی، یاخود بەرهەمی، شەڕوشۆڕێکی دوورودرێژ و بەرفراوان و ڕووخێنەر و کاولکەری نێوان، هەردوولا بووە و ئەوەش بوو، کە یەکەم ستراپنشینی مادەکان، لە (نەینەوا)دا، کچێکی (مادی) بوو! پاش بەسەرچوونی ماوەیەکی زۆر، بەسەر ڕووخاندنی دەوڵەتی ئاشووردا، دەوڵەتی (ماد) بەملا و بەولادا، فەرمانڕەوایی بڵاو کردەوە و تاوەکو هەخامەنشییەکان، توانیان، مادەکان، لەسەر کورسیی فەرمانڕەوایی لابەن و بەناوی خزمایەتی و یەک ڕەگەزییەوە، دەوڵەتی هەخامەنشی و ماد، دابمەزرێنن و ئەم ناوە، زۆر درێژەی نەکێشا، تاوەکو، ناوی (ماد) بەرە بەرە، لەسەر پەردەی بینراوی دەوڵەت، دەسڕرایەوە و لە بەرچاو ون دەبوو!

لە ڕووی دینییەوە و ڕۆشنبیریی دینییەوە، فەرهەنگەوە، ئەوەی، کە هەخامەنشییەکان، لەسەری دەڕۆیشتن و بەکاریان دەهێنا و شانازییان، پێوە دەکرد، هەر ئەوەی، دەمی مادەکان بوو، بەدین و دنیاوە!

ئەوەی، کە دەبێ، بوترێ، ئەوەبوو، کە هەخامەنشییەکان، کاتێ پەنایان بەر دینی مادەکان و فەرهەنگە دینییەکەیان دەبرد، کە هەستیان، بەجێگا لێژی بکردبایە، چونکە یەکگرتنی، ناوچەکانی ئێرانیان، لە ڕووانگەی یەکگرتنی دین و دنیاوە، دەدیی و ئەمەش، ڕێڕەوێکی ڕەوانی ڕامیاریی و دینی بووە، لەو دەمەدا!

گریکەکان (یۆنانیەکان)یش، ئەوە بوو، هاتن و دەوڵەتی هەخامەنشییان، بەیەکدا، داشکاند و بۆ ماوەیەکی، زۆر لە وڵاتەکانی ئێران و لە کوردستاندا، فەرمانڕەوا، بوون!

ئەوەی، کە دەبێ، لەم ڕووەوە، بوترێ و سوودی پێ وەربگیرێ، ئەوەیە، کە هەخامەنشییەکان، پەرەیان، بەفەرهەنگی دینی و ڕۆشنبیریی مادەکان دا و چونکە لە یەک ڕەگەز بوون، ئەگەرچی، دینێکی دیاریکراویان، هەروەک، وەها دەردەکەوێ، نەبووە!

بەڵام، یۆنانییەکان، لەبەر ڕەگەز جیاوازیی، لە لایەکەوە و بوونی دینی جۆراوجۆر و خوالەی دینی جۆراوجۆر و زمانی جیاواز و، هەوڵی لەناوبردنی فەرهەنگی دینی ئێرانییەکانیان، دا!

لەناوبردنی، فەرهەنگی دینی مادەکان، لە لایەن، یۆنانییەکانەوە، وەک کتێبی ئاڤێستا و هەندێ ڕەویە و ڕەوشتی دینی، کە توانای پتەوکردنی دینییان هەبووە، بەو نیازەی، تاوەکو بتوانن، یەکیەتی گەلە ئێرانییەکان لەناوبەرن و بەهۆیەوە، دنیا دەبێتە، ماستی مەییو، بۆیان، لەناوبرا!

واتە، کتێبی ئاڤێستا، زۆربەی بەشەکانی، سووتێنرا، جۆرە فەرهەنگی دیکەیان لەناوبرا و ئەو بەشانەشی، کە پەیوەندییان، بەئەدەب و حەکیمی و فەلسەفەوە، هەبووە، بۆ یۆنان براوە و زۆربەی زۆریشی، وەرگێڕدراوەتە، سەر زمانی یۆنانی (گریکی) کۆن!

ئێمە، لێرەدا، لەم کورتە سەرگوزەشتە مێژووییە، مەبەستمان، مێژوو نەبوو! بەڵکو، مەبەستی هەرە سەرەکیی، ئێمە، لێرەدا، ئەوە بوو، کە بتوانین دەستنیشانی، هەندێ شت بکەین و ناوی هەندێ چەرخی ڕۆشن و نارۆشن، (بەپێی پێناسەی گەشەی فەرهەنگ و زانیاریی و سست بوونی و لاواز بوونی) بەرین و بۆ ناسینی ئەو چەرخانەش، خوێنەر بەوە ماندوو نەکەین، کە بۆ مێژوو بگەڕێتەوە، بۆ زانین و ناسینی ئەو چەرخە، یان ئەوی

دیکەیان!! پێش ئەوەی، بێینە، سەر ناوەڕۆکی مەبەستەکە، پێویستە، ئەوە، لە یاد، نەکەین، کە ئەشکانییەکان، توانیان، یۆنانییەکان و دۆستەکانیان دەربکەن و پاش ماوەیەکی زۆریش، دەوڵەتی ساسانی هاتە کایەوە و ئەویش ماوەیەکی زۆر و درێژ، فەرمانڕەوایی سەرپاکی ناوچەکانی ئێران و کوردستانی کرد و بەنیسبەت، کوردەوە، هەر لە هەمان کاتدا، ڕۆمەکان هەبوون و بەشێکی زۆری کوردستانیان، بەدەستەوە بووە و پاشانیش، دەوڵەتی ئیسلام و تا ئەمڕۆیش بەم جۆرەیە، کە هەیە!

پاشماوەی هەخامەنشی، جگە لە نووسراوەکانیان، کاخەکانیان، شتێکی دیکەی بەفەرهەنگ سوودبەخش، بەجێ نەماوە، یان، ئەگەریش بەجێ مابێ، هێشتا نەدۆزراوەتەوە!

زمانی هەخامەنشیش، ئەگەر پێت تەتەڵە، بکرێ و لە زمانی ئاڤێستایی و (مادیی)، پاک بکرێتەوە، هەروەها، لە وشەی عیلامیی و سۆمەریی قەرزکراو جوێ بکرێتەوە، بۆمان دەردەکەوێ، کە لە شێوەی زمانێ دەردەچێ و هیچی بۆ نامێنێتەوە!

هەخامەنشییەکان، لە تەختی جەمشیددا، زۆر لایەنی فەرهەنگییان، ڕۆشن کردووەتەوە، کە ئەوان، زۆربەی زۆری شتەکانیان، یان مادین، یان لەسەر بنەڕەتی (مادی)یەت، دروست کراون و بۆ وێنە؛ لەو ڕووەوە، خۆیان لە نووسینەکانی ئەوێیاندا، وەها، لە قەڵەمیان دا، کە چەکەکان و جلی سەربازەکان و وڵاخەکان و هەڵسوکەوتی میهرەجانەکان و جەژنە دینییەکانیان، (مادی)ن، یان لەوانەوە، وەریان گرتووە!

هەروەها، جۆرە دەنگوباسی وەها، واتە؛ ئەو دەنگوباسانەی، کە پەیوەندییان، بەفەرهەنگ و ڕۆشنبیریی و زانیاریی مادەکانەوە، هەبێ، لە لایەن، گریکەکانەوە زۆر هەن و نرخێکی تایبەتیشیان، بۆ داناوە! بەڵام، دەنگوباسی مادەکان و باری ڕۆشنبیرییان و جۆری فەرهەنگیان و پلەی زانیارییان، لەوە بەملاوە، بەرەو ون بوون و نەمان و شاردنەوە، دەڕوا و بێگومان، هەروەک هەشە و زۆریشە، بەڵام دەست دەستێ دەکەوێ، کە دڵسۆز و ئەمین و ڕاستگۆ نییە!

ئەوجا، ئەگەر کێشەکە، وەها بێ! ئەگەر ئێمەیش، هەر وەها بین، کە هەین، بێگومان، بەرەو نەمان و بەرەو بیرچوونەوەش، دەڕۆین!

لێرەدا، بەتایبەتی، خوێندەوارەکانمان، ئەوانەیان، کە گۆشەی، ئەدەب و ڕۆشنبیرییان، خستووەتە، ئەستۆی خۆیان، بەرپرسن بەوەی، کە لەم ڕووەوە، چە جۆرە خزمەتێکیان، بۆ

خۆیان و گەلەکەیان کردووە! هەروەها، ئەرکی سەرشانیانە، کە جە جۆرە نەخشەیەک، بۆ ناسینی خۆیان و ناسینی گەلەکەیان دابڕێژن!!

لەم ڕووەوە، زۆربەی خوێندەوارەکانمان، جێگا سەرزەنشتن، چونکە؛ بەبێ بیر لێ کردنەوە، بەبێ ئەوەی توانیبێتی، ئەرکی سەرشانی خۆی بەرامبەر گەلەکەی، دیاریی بکات و لە کۆشکی تەممەڵی و تەوەزلی و خۆ بەخێوکردن و دوور لە بیر نەکردنەوە، لە خەڵکی دیکە، دەرباز بکات و جگە لەوەی، کە خۆیان، نایانەوێ، خۆیان، لەم بوارە بدەن، دوای مێژووی کورد و بەسەرهاتی و گۆشەکانی دیکەی ڕۆشنبیریی دیکە دەکەون و هەندێ جاریش، پرسیاری سەرسوڕهێنەر، دەخەنە، گۆڕەپانی دەمەتەقێوە، بەوەی، کە دەڵێن: (ئایا، کوردیش، مێژووی هەیە، یان زمانی هەیە، یان، ئایا زمانی کوردیی ڕێزمانی، وەک فارسی، یان، وەک عارەبی هەیە!؟)

بەهەرحاڵ، ئێمە، خۆمان، بەوەرامدانەوەی، ئەو جۆرە کەسانەوە، خەریک ناکەین و ئا لێرەدا، دەبێ ئەوە، بڵێین؛ بەتایبەتی بەو کوردانەی، کە مەبەستیان زانین و ناسینی، مێژووی کورد و بەسەرهاتیانە، دەبێ پەنا، بەرنە، بەر سەرچاوەی جۆراوجۆر؛ هی عارەبی و تورکی و فارسیی و گریکی و هی بێگانەی دیکەش و هەوڵ بدەین، کە لە دوێ توێی ئەوانەدا، زانیاری، هەمەجۆر لە بارەی باو و باپیری کوردەکان، مادەکان -ەوە، بدۆزینەوە و بییانخەینە، بەر سەنگی مەحەکی لێکۆڵینەوە و بەراوردەوە، تاوەکو بەهۆیانەوە، بتوانین زانیاریی زۆرتر و ڕەواتر، لە بارەی کورد و سەرگوزەشتەی دێرین و هی ئەمڕۆیان، بخەینە بەردەستی خوێنەر!!

کورد واتەنییەک، هەیە و دەڵێ: تۆ خۆت، لە هەموو کەسێ، باشتر دەناسی و دەتوانی بناسی!!

واتە؛ ئەو دڵسۆزییە، کە تۆ بۆ خۆت، هەتە، یەکێکی دیکە نییەتی و ناتوانێ هەیبێ!! جگە لەوەش، تۆ، لە هەموو کەسێ، باشتر، خاس و خراب و ڕاست و ناراست، دەتوانی، جیا بکەیتەوە!! ئەگەر پەیوەندیی، کارەکە، بەخۆتەوە، هەبێ!

ئێمە، تا ئێستە هیچێکی زۆر کۆنمان، کە پەیوەندیی، بەمێژووی کوردەوە هەبێ، لە لایەن کوردەوە، کە وەک نووسراوێکی ڕاست و ڕەوان، دەست نەکەوتووە!

ئێمە، لە ڕووالەتی نووسراو، لە چوارچێوەی ئەدەب و وەچەکانی، لە چوارچێوەی نووسراو و نەقش کردندا، لە قالبی پەیکەر و دراودا، لە چوارچێوە دینی، یان

هەڵسوکەوتی کەلەپووریی بەجێماویدا، زۆر دەوڵەمەندین! بەڵام، ئەوانە، وان بەدەست کێوە، لە لای کێن!، چە دەستێکی ناپاک و دەروون پیس، شتی وەهای لایە! یان شاردوویەتیە یاخود، لە کوێ، ئەو دراوانەی فرۆشتووە و بەکێی داون و ئەی ئەو کڕڕەرە، چی پێ کردوون و بۆ کوێی بردوون و لە کوێ، بەندی کردبن، یان بەبەندکردنی دابن!!

بەهەرحاڵ، ئێمە، لەو ڕووەوە، زۆر نەبێ، کەم، توانامان هەیە، کە هەندێ زانیاریی، بەنرخ، بخەینە، چوارچێوەی، ون نەبوونەوە! لەم لایەنەشەوە، ئەگەرچی، زۆر کەمی ماوە، بەڵام بەشی ئەوە، دەست دەکەوێ، کە مێژوو و فەرهەنگی، دەمێ، یان، چەند چەرخێ، لە چەرخەکانی مێژوومان، بۆ ڕاست بکاتەوە!

بۆ وێنە، قانیع، توانیویەتی، لە چوارچێوەی سەرگوزەشتەدا، هەندێ زانیاریی مێژووییمان، بۆ بخاتە، قاڵبی هۆنراوەوە و بێگومان، زۆربەی زۆری زانیارییەکانی، لەو ڕووانگەوە، پەنایان بردووەتە، بەر سەرچاوە، سا، بەهەر جۆرێ بووبێ!

لە بەرهەمەکانی مەولەوی لە لایەن زۆربەی خوێندەواران و زانایان و پیاو ماقووڵانی سەردەمی خۆی، تۆمار کراون و زۆر لایەنی هەڵسوکەوتی جافیش، بەوێنە، تابلۆ گیراون و لە بەرچاو و گوێ و ڕووەوەن!

سەیدی هەورامی یەکەم، دیمەنی هەورامان و جۆری هەڵسوکەوتی ئەو ناوچانەی، لە ڕووی مێژووەوە و لە ڕووی جوانی سروشتەوە، خستووەتە، ڕوو! سەدان، شاعیری دیکەی دێرینمان هەن و شتی بەنرخ و گرانبەهای ئەودەمانەیان، وێنە، بۆ گرتووین و کە خۆی لە خۆیدا، گۆشەیەکی گرانبەهان لە مێژووی کورددا!

مەلا شەریفی بێسارانی، وێنەی جەنگی (هەورامان و رووسی) بۆ گرتووین و خستوویەتییە، قاڵبێکی ئاوازی شیعرەوە! هەروەها، وێنەی ئەنجامی، ئەو شەڕەی، بۆ گرتووین، کە گرانییەکی، کوشندە بووە!

میرزا مەحموودی مستەوفی، بەنامەیەکی هۆنراوەیی، باسی دیمەنی بەندیخانە و هەڵسوکەوتی خەڵکەکەی دەکات!

(ئاغا عینایەت)یش، یەکێکە لەو ڕۆشنبیرانە، کە بەهۆی هۆنراوەکانیەوە، چەند شتێکی جوان و ڕازاوە و گرانبەهامان، بەدەستەوە، دەدات و ئەوانیش؛ بەلای ئێمەوە، لایەنی جوگرافیایی ناوچەی جوانڕۆ و هەورامان و لایەنی دیمەن و ڕواڵەتی چۆنیەتی گرتنەکەیان و هەروەها، دیمەنی هەڵسوکەوتی کاربەدەستانی ناو بەندیخانەکە و ئەوجا، دیمەنی ئێش و ئازاریی دەروونی خۆی!!

جگە لەمەش، ئاغا عینایەت، لە زینداندا، نامەی بۆ محەمەد بەگی ڕۆستەمی کە ئەویش، لەو زیندانی (ئەسفەهان)ەدا، بووە، نووسیوە و هەروەک، میرزا مەحموودی مستەوفی، لە زیندانی (قەجەر)دا، (کەریم سان)ی، بەنامەی شیعریی، هێناوەتەوە، گفتوگۆی شیعر وتن، ئەمیش، توانیویەتی، محەمەد بەگی ڕۆستەمی (بەهۆی نامەشیعرییەکەی هەردوولاوە، قسەڕەوانی و دەمپاراویی و هونەری هۆنراوەیەتی، و خۆشیی نێوانیان) بەهۆی نامەیەکی وەرامگۆنەوە، بەئێمە و خوێنەر، بناسێنێ و پتر لەوەش، نەمری خۆیان، بخاتە خانەی نەمریی و لە بیرنەچوونەوەوە!

لەوەش، بەولاوە، ئاغا عینایەت، سەرەڕای، ئەو پەشێوییە دەروونییەی و ئەو زۆر و جەورەی ناو بەندیخانە و هەڵسوکەوتی کاربەدەستانی ناوی، توانیویەتی وێنەی کیژێکی ئەرمەنی جوان –مان، بۆ بگرێ، کە لە بەندیخانەدا، بەرێککەوت بەرچاوی کەوتووە!

کەوا بوو، هۆنراوەکانی، ئاغا عینایەت، ئاوێنەیەکی پاک و بێگەردن؛ کە بەسەرهاتی خۆیان و هی گیراوییەکەی و سەفەری نێوان، جوانڕۆ و کرماشان و ئەوجا، هی ئەوێی بۆ ئەسفەهان و ئا لەوێشدا؛ لە بەندیخانەدا و، ناوەوەی بەندیخانە و جۆری خواردن و خۆراکی و ماوەی ئەو دە ساڵەی بەندیخانەی و جوگرافیای جوانڕۆ و هەورامان و باوەجانی روانسەر و کامیارانی، گەرمەسێر و... هتد جۆری ژیانی خەڵکەکەی، بەجوانی دەردەخات و بەرۆشنی دەیانخاتە بەردەم خوێنەری ئەمڕۆ!

لەوانەیە، کە هۆنراوەکانی، ئاغا عینایەت، لە ڕووی هونەری هۆنراوەیییەوە، لە پلە و پایەیەکی، زۆر بەرزدا، نەبن! بەڵام، لە ڕووی مێژووەوە و لە ڕووی سەرگوزەشتە و بەسەرهات و هەڵسوکەوتی، ئەو ماوەی بەندیی خۆیەوە، کە بۆ ماوەی دە ساڵێ بووە و لە ڕووی هەڵسوکەوتی کاربەدەستانی بەندیخانەوە و جۆرە ژیانیان و خواردنیان و لایەنی تەندروستیان و نۆشدارییان و بیروڕایان، بەرامبەر بەکەسوکاری دووریان و بەسەرهاتیان؛ هەروەها چە لە ڕووی مێژوویییەوە، چە لە ڕووی جوگرافیاییەوە، چە لە ڕووی ئابوورییەوە، وەک ئاوێنەیەکی ڕاستەقینە، وەک وێنەگرێکی لێهاتوو و داهێنەر، وەک ڕازخوانێکی دەمپاراو، سەرپاکی ڕووداو وێنەکانمان، دەخاتە بەردەم، بەتایبەتی مێژووی بەسەرهاتی ناوچەکانی هەورامان و جوانڕۆ و جوگرافیایان و زۆربەی ناوچەکانی دیکەی کوردستان و باری ئابووریی و کۆمەڵایەتییان!

ئێمە، پێش ئەوەی، کە بێینە، سەر هەندێ بەڵگەی هۆنراوەیی، بۆ بتەوکردنی جێگای وتەکان، لە بارەی، زانایی و لێهاتنی ئاغا عینایەتی هۆنراوەییە و بەتایبەتی، بۆ ئەوەی، کە خوێنەری ئاسایی، باوەڕیان پێ بێنێ، دەبێ ئەوە بڵێین، کە ئاغا عینایەت، پلەی خوێندەواریی، نزم بووە و لە لایەکی دیکەشەوە، جگە لەو ماوەی بەندیخانەیەی، کە بۆ ماوەی دە ساڵێ، لە بەندیخانەی ئەسفەهان، لەگەڵ محەمەد بەگی ڕۆستەمیدا، لەوێدا، بەند بوون، ئیتر نەیتوانیوە، (یان ئەگەر وتبێتی، بەرچاو نەکەوتووە!!) شیعر بڵێ!!

بەشێوەیەکی، ڕوونتر، ئەگەر بەندیخانە و ئەو جۆرە دەوروبەرە ناهەموارە نەبووایێ، کە بۆ ئاغا عینایەت، ڕەخساوە، لەو باوەڕەدام، کە ئێستە، ناوی ئاغا عینایەت، بەم جۆرەی ئێستا، نەدەچوویە، ڕیزی ناوی شاعیرانی نەمرەوە و پتریش، لەوە، ناوی، لەگەڵ، کۆچی دوایی خۆیدا، لەگەڵ ناوەڕۆکی گۆڕەکەیدا، دەڕزا و لە بیری کەسوکاریشی، دەچوویەوە!

کەوا بوو، دەبێ دان، بەوەدا، بنێین، کە، نەمریی، ئاغا عینایەت، دەگەڕێتەوە، بۆ دوو شتی گرینگ و ئەوانیش، هونەرمەندیی بۆ ئەوەی کە توانیویەتی، خۆی بخاتە، ڕیزی شاعیرانەوە و ئەوی دیکەشیان، لایەنی مێژوویی و لایەنی دیکەیە، کە لە شیعرەکانیدا، ڕەنگیان، داوەتەوە!

بەهەرحاڵ، ئاغا عینایەت، لە قەسیدەی (دڵەم نە جۆشەن)دا، زۆر لایەنمان، بۆ وێنە دەگرێ!

وێنەی، ئەو دەورەمان، بۆ دەگرێ، کە لە پێش حوکمی شاهانی پەهلەویدا، بووە؛ دەورەی قاجاری و هەڵسوکەوتیان و دەوری عەشایر و نەتەوەکانی ناوچەکانی ئێران و سەرۆک هۆزەکان و جۆری هەڵسوکەوتیان و جۆری لەشکرەکەشیی، هۆزێ، تیرەیێ بۆ سەر یەکێکی دیکە و، دەوری دەوڵەتی پچڕپچڕ لەو کردەوانە.

ئاغا عینایەت، بەم جۆرە، باسی دەوری دەوڵەتەکەی ئەودەمە دەکات و دەڵێ:

(ئەحکامی ئەوان، پێچیا، وە هەم
مەجلیسی، میللی، نەجاش، بیی، مەحکەم
تا بیست و پەنج ساڵ دەورەی هەرج و مەرج
هەرکەس،هەرچێش بێ، تەمام،کەردش خەرج
جە، مودەی، مەساف، ئی چەندین ساڵە
هەر شارێ، پەی وێش، نەی فیکر و حاڵە

تا، شاران، بەوتەور، جە بەین، مەوەردەن
عەشایر تەمام، تورەقیی، کەردەن!)

پاش، ئەوەی، کە ئاغا عینایەت، وێنەی حوکمی پاشاگەردانی، عەشایرەکانی ئێرانی، ئەو سەردەمە، دەگرێ و لاوازیی، دەوڵەتمان، دەخاتە، بەرچاو، دێتە، سەر ئەوەی، کە کەی، پالەویەکان، دێنە، سەر حوکم و قاجارییەکان، لەناو دەبەن و بەو بۆنەیەوە، جگە لە ڕووداوەکان، مێژووی حوکمی نوێشمان دەخاتە بەردەست و دەڵێ:

(جە سەنەی هیجریی، ئەلف و شین و میم
پەهلەویی، نە تەخت قاجار، بیی موقیم
سەنەی قەمەریی، من، حەساو کەردم
ئیشتیباه نەبۆ، مەعلووم، جە مەردوم
هەزار و سێ سەد و چواری شەمسیی
تاج گوزاریی کەرد،نیشت وە ڕووی کورسیی!)

ئاغا عینایەت، وێنەی ئەوەمان، بەزیندوویی، بەدەستەوە، دەدات، کە چۆن، لە کاتێک و دەمێکدا، دەوڵەتی ئێران، توانیویەتی، سەرپاکی سەرۆکەکانی هۆزە کوردەکان، بەخان و بەگ و بەئاغایەوە، بەدیل بگرێ و بەپێی و بەڕیزی چوار کەسیی، بەچەند ڕۆژێ بیانگەیەنێتە، کرماشان و ئەوجا، لەوێوە، بەهۆی ئۆتۆمبیلەوە، بۆ تاران و بۆ ئەسفەهان و بۆ شیرازیان بەرن! بەم بۆنەیەوە، ئاغا عینایەت، دەڵێ:

بیست و هەشت، نە بورج، یازدەی دە، ویەرد
ستارەی ئیقباڵ، ئێمە، غرووب، کەرد
ئەترافی مەنزڵ، ئیحاتە، کەردەن
ئەسامی ئێمە، یەکایەک، وەندەن
واتەن: حەسبەلئەمر، ئاغەی سوپاهپورد
دەس، نە پا، خەتا، بەکەردێ، بێ خود
تەوقیفەن نەی جا، چەند شەوانە و ڕۆ
تا، تەفتیش کەرمێ، قەڵای جوانڕۆ!

....

تا ئەگاتە ئەوەی، کە چۆن، چوار چوار، ڕیزیان دەکەن و هەر چواریان بەیەکەوە دەبەستن و بەپێ، دەیانخەنە، ڕێ، بەرەو کرماشان و بەم بۆنەیەوە، دەڵێ:

(هەر چوار نەفەر، وە هەم، مەوەستەن
دوو نەفەر، نیزام، نە مابەین، وەستەن
نە هەردوو تەرەف، دوو سەف دان، قەرار
پا وە پای، ئێمە، هەر سوب، تا ئێوار!)

کاتێ، کە بەو جۆرە، ئەو گیراوانە، دەخەنە ڕێ، خەڵکی جوانڕۆ، ژن و پیاوی پیر و کوڕ و کەنیشکەوە، دەکەونە، شین و زاریی و ئاغا عینایەت، ئەو دیمەنە، زۆر بەڕۆشنی، دەخاتە، ڕوو و دەڵێ:

(مەواتەن، سەردار، سام سەنگینم، ڕۆ
بابۆی فەرزەندان، نازەنینم، ڕۆ
هەریەکێ، ڕەئیسی، یەک مەحاڵم، ڕۆ
مەعقووڵ و مەقبووڵ، پەڕ کەماڵم، ڕۆ
یەکی، مەواتش؛ برای خاسم، ڕۆ
شارەزای دیوان، شاه شناسم، ڕۆ!)

لەو ڕێگە، ڕۆیشتنەدا، کە بەپێی ئەو بەندانە، کە بۆ کرماشان براون، چەند کەسێ، لە برسییەتی و لە نەخۆشیدا، مردوون و ئاغا عینایەتیش، ئەو هەواڵانەمان، بەجوانی، بەدەستەوە، دەدات و دەڵێ:

(جە موددەی دە ڕۆژ، چەند نەفەر مەردەن
هەر ئە کرماشان، نەعشش، سوپەردەن
یەکێ، نادرسان، هەورامانی، تەخت
دووەم، فەتحوڵڵا، ئیناخی بەدبەخت!)

ئاغا عینایەت، بەهۆی قەسیدەیەکیەوە، کە بەناوی (شەماڵ)ەوەیە و بەهۆی (شەماڵ)ەوە، گوایا، نامە، بۆ ماڵەوەیان، لە جوانڕۆدا، دەنێرێ، توانای ئەوەی هەیە، کە ناوی جوگرافیایی، جۆگەی ئاو، دەشت و تەپۆڵکە و شاخ و چەم و دۆڵەکان، بەتەواویی و بەشێوەیەکی، شارەزا، بەسەر بکاتەوە و وێنەی ڕازاوە و جوان جوانی، هەریەکێ لەوانە، بگرێ!

وشە و کەرەسەکانی، ناو ئەو پارچە هۆنراوەیە، کە ناوی (شەماڵ)ی هەڵگرتووە، کەرەسەی زمانە، وێنەی ڕەنگینن، جوگرافیان، مێژوون، ناوونیشانن، ژیانن و ئاوەدانی ژیان و ژینن! ئەگەرهاتوو، هەندێ لایەنی لاوازمان پشتگوێ خست، کە شێوەی زۆر

سەندنی ڕێکخستنیان، باشتر پێوە، دەردەکەوێ، تاوەکو ڕوواڵەتی هونەری هۆنەریی!

لە بەندیخانەدا، ئاغا عینایەت و محەمەد بەگی ڕۆستەمی بەهۆی نامەوە، نامە، لە چوارچێوەی هۆنراوەدا، بۆ یەکتریی، دەنێرن و لە نامەکەیاندا، بۆ یەکتریی، هەروەک، وەها، بەدەستەوەی، دەدەن، کە هەردووکیان دەمپاراو و قسە ڕەوان و دنیا دیدە بوون و پتریش لەوە، زۆریش ئیسلام بوون، ئەوە ئەگەر، لە دەرەوەی بەندیخانە و بەتایبەتی پێش زیندان بوونیاندا، وەها بووبن، کە خۆیان، لە هۆنراوەکانیاندا، داوایان کردووە ئەوە ڕەویەیەکی چاکە!

ئەم کورتە پێشەکییەی ئێمە، ئەگەرچی، زۆر سەرپێییە، بەڵام سوودێکی زۆری هەیە، بۆ ئەو کەسانەی، یاخود، ئەو خوێنەرانەی، کە بەوێنەیەکی سەرپێیی و دوور لە پشکنین و توێژ هەڵدانەوە و لێکۆڵینەوەوە، بەرهەم، دەخوێننەوە!

ئەوەشیی، کە دەیەوێ، ئاغا عینایەت، بەتەواویی و ڕاست و ڕەوانی بناسێ، پێویستی بەوە هەیە، کە هۆنراوەکانی، بەوردیی و بەچاوی، پشکێنەرەوە، بیانخوێنێتەوە و شان بەشانی ئەوانیش، خۆی ئاگاداریی ژیانی ئاغا عینایەت و فەرهەنگی کەرەستەوشەکانی ناو بەرهەمەکانی و جوگرافیا و هەڵسوکەوتی ناوچەکانی و خەڵکەکەی، لەوەدەمەدا، بکات!

بەهەرحاڵ، ببوورن، لەم کورتە پێشەکییە و من بەش بەحاڵی خۆم، بەکەمی نازانم و لە زۆر ڕوویشەوە، کورتی نەهێناوە! سوپاس

پاوە – خانەگا
م. هەورامانی
١٩٩٣/١/٢٠.

هەندێکی، دیکە، وەهای بۆ چوون، کە ئەو هۆزە ئاریانە، لە نێوان دەریاچەی تۆراڵی ئەمرۆ و ڕووباری دانووبدا، ژیاون و ئا لەوێوە، بەرەو ڕۆژئاوا و بەرەو هیندستان و ئەفغانستان و ئێرانی ئەمڕۆ و کوردستان، کۆچیان، لە ماوەیەکی درێژخایەندا، کردووە!

هەندێکی، دیکەش، لایان وایە، کە ئەو هۆزانە، لە ناوچەکانی سکاندناڤیاوە و هەر هەمان دەستوور، بۆ ماوەیەکی درێژخایەن، بۆ ناوچەکانی ئەوروپا و هیندستان و ئێران و کوردستان، کۆچیان کردبێ!

هەندێکی دیکەش، لەوانە، لایان، وایە، کە ئەو هۆزانە، بەدرێژایی، لە نێوان، هەزەبەی پامیرەوە، بەرەو دەوروبەری ڕووباری دانووب، بەو ناوچە جۆربەجۆرانەدا، نیشتەجێ بوون و بەهۆی ساردوسڕ بوون و یەخبەندانی ئەو ناوچانەوە، یان، بەهۆی هێرشی شەپۆلی پێست زەردەکانەوە، زۆریان، بۆ هاتووە و بەرەو وڵات و ناوچانی گەرمتر و لواوتر، بۆ ژیانی خۆیان و مەڕومالاتیان، بەشێوە شەپۆلی بەرودوا، کۆچیان کردووە!

کاتێ، کە بیر، لەو کۆچکردنە، دەکەینەوە و هەوڵی ئەوە، ئەدەین، کە شێوەی ئەو کۆچکردنە، بخەینە، بەرچاو، دەبێ، ئەم خاڵانە، ڕەچاو بکەین!

– یەکەم، ئەگەر ئەو هۆزانە، لە هەرچی جێگایەک بووبن و بەهۆی هەر هۆیەکیشەوە بووبێ، کە کۆچەکەیان، کردبێ، دەبێ سەرپاکیان، یەک شێوە زمانیان، نەبووبێ، یاخود، ئەگەریش، سەرپاکیان، یەک جۆرە زمانیان، بووبێ، بێگومان، دەبێ، هەر ناوچەیەک شێوەزارێکی تایبەتی خۆی هەبووبێ!

– دووەم، ئەو گەلە ئاریانە، دەبێ بریتی بووبن، لە هۆز و تیرەی جۆربەجۆر لەناودا، لە ئازایەتیدا، لە دەسەڵاتدا، لە کەم و زۆریدا، لە شێوە و کاتی کۆچکردندا و هەر هۆزێک، یان چەند هۆزێکی خزم بەیەکتریی، لە کاتێک و دەمێکدا پێکەوە، بەرەو ناوچەیەک ڕوویان ناوە و لەسەر بڕیاریی دەمڕاستیان، لە ناوچەیەکی لواودا، نیشتەجێ بوون!

– سێیەم، هەر کۆچێ، لەو کۆچانە، ناوچەیەکیان، یان چەند ناوچەیەکیان، بۆ ژیانی خۆیان و مەڕومالاتیان، گرتووە و بۆ خۆیانیان، تەرخان کردووە و لەوانەشە، ئەو داگیرکردنە، بووبێ، بەهۆی دژایەتییەکی زۆری، نێوانیان و نێوان، ئەو نیشتەجێیە بنەڕەتیانەی، کە لە کۆنی کۆنەوە و پێشتر لەوانەوە، ئا لەو ناوچەیەدا، یان لەو ناوچانەدا، هەبووبن!

– چوارەم، هەریەکە، لەو کۆمەڵە، کۆچ کردووانە، بەلای کەمییەوە، لەو ناوچانەدا، کە

بووە، بەنیشتمانی نوێ یان میرایەتییەکیان، بۆ خۆیان، دامەزراندووە، کە لە ڕاستیدا، بنچینەی سازاندنی ناوی نوێی، هۆزە ئاریایەکانە، کە زۆربەی کات، دەبێتە، هۆی سەرلێشێوانی مێژوونووسان!

بەشێوەیەکی، ڕوونتر، لەو جۆرە کۆمەڵگایانەدا، هەروەک، لە ئاڤێستادا، باسیان دەکات و سەرگوزەشتەیان، بۆ ئێمە دەگێڕێتەوە، ئەم، ناوانەمان، بەرچاو، دەکەون:

– (خانەدان) کە بەناوی (کەڤەیتۆ = Kavaeto)وەیە.
– (مان = مانۆ = Mano).
– (تیرە = Vis)، کە بە(ڤیس) ناودەبرێ.
– (هۆز = Zanto)، کە بەناوی (زانتۆ)ەیە.
– (دێهاتی = Dahya)، کە بەناوی، دەهیەوەیە.

بەسەرکردەی، هەریەکێ، لەوانە، (پۆیتی = Poiti) وتراوە بۆ وێنە:

– نۆمان پەیتی = Numan Paiti
– ڤیس پەیتی = Vis Paiti
– زەنتۆ پەیتی = Zanto Paiti

ئەوجا، ئەم کۆمەڵانە، بەپێی پێویستی دەوروبەری خۆیان و ژیانی ڕۆژانەی نیشتمانی نوێیان، پێویستییان، بەیەکگرتن، بووە و، بۆیە، بۆ مەبەست و ئاوات و ئامانجی گشتی سەرپاکیان، ئەوانە یەکیان گرت و هەر کۆمەڵێ لەو یەکگرتووانە، سەرۆکی دینی خۆیان، هەیان بووە کە لە پێش، هاتنی زەردەشتدا، دینی جۆراوجۆر و خوالەی جۆراوجۆر هەبوون!

ئاغا عینایەت:

ژیانی ئاغا عینایەت:

ئاغا عینایەت ناوی عینایەتوڵڵا (عنایت الله)، کوڕی ئاغا (هیدایەت)ە کوڕی مەلا (نەشئەت)ی کوڕی (مەلا حسێن)ی پاوەییە. ناوی دایکی (خاتوون لاڵێ) کچی خوالێخۆشبوو محەممەد بەگ –ی هەرە پێشووی وەکێڵی جوانرۆیە.

شایەنی باسە، ئەم محەممەد بەگە، هاوچەرخی میرزا ئۆلقادری پاوەیی بووە و لە یەکتربیدا و بەجیهانئاراخانیشدا، شیعریان وتووە و پیایدا، هەڵیان داوە.

ئاغا عینایەت، ناوبانگی، یاخود لەقەبی، کە لە لایەن (سالار الدولة)ەوە، بەسەرۆک هۆزان دراوە و یەکێکیش لەوانە ئەم بووە (صارم السلطان) بووە، (تأریخ مردوخ – ل – ٣٩١). لە ساڵی (١٢٦٠) هەزار و دوو سەد و شەستی هەتاوییدا، لە قەڵای جوانرۆ، لە دایک بووە.

هەروەک خۆیشی، لە دێڕە شیعرێکیدا، وەهای وتووە، لە تەمەن لاوییدا، دایک و بابی کۆچی دواییان کردووە و ئەوجا، خۆی لە هەموو رووەکەوە، بەبەرپرسی ئەرکی ژیانی دنیا زانیوە و بۆیە، بێ پەروا، خۆی خستووەتە، ناو لافاو و شەپۆلی ڕەنجکێشانی دنیاوە!

ئەمەش ئەو دێڕە شیعرەیەتی:

(هێمای نەفامام، هەوای گەرم و سەرد
داخڵ وە فرقەی، بەدبەختانم کەرد
فرستەتش نەدام، بزانوون دەردان
جە ئەدا و بابۆ، مەحرووومش کەردان)

خوێندەواریی:

ئاغا عینایەت، لە لای مامۆستایەکی دینی، بەناوی (مەلا عەلی موراد)ەوە بووە، خوێندوویەتی و بەڵام لەبەر ئەوەی، کە لە مامۆستاکەی ڕازیی نەبووە، ناتوانێ، زۆر لەسەر خوێندنەکەی، بەردەوام بێ!

بۆیە، لەم ڕووەوە، هەروەک خۆی دەڵێ، کوێرە سەوادێکی بەدەس هێناوە و بەڵام لەگەڵ ئەوەش، ئەو بەهەوڵ و کۆششی خۆی توانیویەتی کوێرە سەوادەکەی خۆی (پەرە) پێ بدات و پلەی خوێندەواریی خۆی و هی زانینی بەرز، بکاتەوە.

بەڵام عەزیزم تەقسیرمان نییەن
مەحەل، موحەقەر، تەنگ و وردییەن
مەدرەسەی علووم عەقڵ و فام و بەخت
یا سایەی دیوار، یا پەنای درەخت!
ئەو ڕۆ نیشانەی دەروە دەرمان بیی
مەلا عەلی موراد، تەعلیم دەرمان بیی
ئەو ئێمەش یاونا، وەی پایەی بڵند
(شیخ الازهر) بی، ئەو پیری دڵمەند)

وێنە و ناوەڕۆکی، ئەم چەند دێڕە شیعرەی ئاغا عینایەت، ئەوەمان، بەدەستەوە، دەدات، کە ئەودەمەی ئەوان، (مەلا) دەرسی وتووەتەوە و قوتابخانەکەشیان، بریتی بووە، لە سێبەر، یان پەنا دیوارێ، یان پەنای سێبەری درەختێ!

ژن هێنان:

ئاغا عینایەت، خاتوون (عافیە)ی ئامۆزای خۆی، دەکاتە، هامسەری ژیانی خۆی و ئەوجا، لە قەڵای جوانرۆوە، بۆ دێی (سەرۆ)ی خواروو دەگوێزێتەوە و ئەو دێی سەرۆ –ی خواروویشە، کەوتووەتە، ناوچەی جوانرۆوە. ئەو دێیەش بەموڵکییەت، لە باوکییەوە، بۆی ماوەتەوە و ئەمیش، وەک خاوەن موڵکێ لەوێ نیشتەجێ دەبێ!

شایانی باسە، ئاغا عینایەت، لەبەر ئەوەی، کە لە خاتوون عافیە، یەک لە دوای یەک کەنیشکی دەبێ، هەوڵ دەدات، بۆ ئەوەی ژنێ بهێنێ و بەڵکو ئەمە خوایە، خوا، کوڕی بداتێ و بۆ ئەمەش ژنێ دەهێنێ، کە بەناوی (خاتوو خانزاد)ە، کچی عەبدولکەریم بەگی وەکێلی جوانرۆیە، کە خاڵۆزای خۆیەتی.

لەم ژنە، کوڕێک و دوو کچی دەبێ و سەیر ئەوەیشە، لەویش دوو کوڕ و پێنج کچی دەبێ!

ئەوەی، کە دەبێ، بوترێ، ئەوەیە، ئاغا عینایەت، ژنی تازەی (خاتوو خانزاد) دەباتە دێی (کەلێ) و خۆیشی لەگەڵیدا، لە دێی (کەلێ) مایەوە و تاوەکو، ئا لەوێدا، کۆچی دوایی کرد، بەڵام ژنەکەی دیکەی، هەر لە دێی (سەرۆ)ی خواروو، مابوویەوە و ئەمیش (ئاغا عینایەت)، بەپێی هەڵسوکەوت، یان باووبرەو، سەری ئەو ماڵەی دەدات و نەیدەهێشت، هەست، بەناڕەحەتی و دوورەپەرێزیی ئەم بکەن!

بەندبوونی:

بەپێی ئەو سیاسەتەی، کە دەوڵەتی ڕەزا شای پالەویی، نەخشەی کێشا بوو و بەو نیازەی، کە سەرۆک هۆزی کوردان، لەناوبەرێ و شوێنەواریان، نەهێڵێ، هەروەک سەرپاکی سەرەک هۆزەکانی دیکە، ئاغا عینایەتیش، لەو لافاوی غەزەب و تووڕەییەی بێ بەش نەبوو، ئەوە بوو، ساڵی (١٣١٠)ی هەتاوی مانگی (٢٨)ی ڕێبەندان، بەپێی پیلان و نەخشەی سپاهبورد ئەحمەد ئاغاخان، بەدەستی ڕەشی سەرهەنگ محەمەد عەلی سەقەفی، لە قەڵای جوانرۆدا، لەگەڵ بەگزادەکانی جوانرۆ و سەرۆک هۆزانی دیکەی وەڵەد بەگی باوەجان هی دیکەدا، بەدیلی گیران و بەرەو کرماشان بران و ئا لەوێشەوە، بۆ تاران بران و بەشی ئەمانیش بەندیخانەی ئەسفەهان بوو، کە تیایدا، بۆ ماوەی دە ساڵێک هێڵرانەوە.

ئەو ماوەی دە ساڵەی، کە لە زینداندا، بەناڕەحەتی و چەکەمەسەری و نەخۆشیی و مەینەت، بەسەری بردووە، کەس، بەقەدەر خۆی - (هەروەک لە ناو شیعرەکانیدا، بەجوانی ڕەنگی داوەتەوە) - ناتوانێ، وێنەی بگرێ و بەهەرحاڵیش، خوێنەر، خۆی، پاش ئەوەی، شیعرەکانی ناو زیندانی ئاغا عینایەت و هی محەمەد بەگی ڕۆستەمی دەخوێنێتەوە، ئەو کاتە، بەئاشکرایی و بەڕۆشنی، دەزانێ وێنەی ئەودەمەی ئەو بەندیخانەی ئەوان و هەڵسوکەوتی نێوانی بگرێ!

ساڵی (١٣٢٠)ی هەتاوی، لە مانگی ڕەزبەردا، پاش دە ساڵێ بەندی، لە بەندیخانەی ئەسفەهاندا، بەردرا و هاتەوە، دێی (کەڵێ) و ئا لەوێ، نیشتەجێ بوویەوە، تاوەکو کۆچی دوایی کرد و لە گۆڕستانی (نوور وەسەر) نێژرا!

ڕووالەتەکانی ئاغا عینایەت:

ئاغا عینایەت، زۆر پیاوێکی پیاوانە و سوارچاک و تفەنگچی و قسەخۆش و دڵپاک و میهرەبان و مێوانپەزێر بوو!

حەزی زۆری لە ڕاوکردن و لە نیشانە شکاندن، لە سواریی و هونەریی سواریی و زۆربەی کاتی، بەکێیوەکاندا، دەگەڕا و ڕاووشکاری دەکرد و زۆریش (بەپا = بەقول = بەپێ) بوو لە ڕێگە بڕیندا، بەبێ! زۆر حەزی لە دوانی منداڵ دەکرد و منیش خۆیشم، یەکێ، لەوانە بووم، کە کچەزای بووم و هەمیشە هەوڵی دەدا، کە فێری خوێندەواریم بکات، بۆ ئەوەی، دیوانەکەی، کە لەو کاتەدا (تەمەنی من شەش حەوت ساڵێ بوو) و دەینووسییەوە،

لەناونەچێ و بیخەمە، بەردەست خوێندەواران و بۆیە منیش، بەم کارە، دەمەوێ، وتەکەی، ئەو، خواستەکەی باوام، بهێنمە دیی.

هەمیشە، ئاغا عینایەت، لایەنگری فەقیر و لێقەوماو و هەقق خوراو بوو و زۆربەی کاتیش، ماڵی هەتیوو و لێقەوماوی تیادا بووە و لەوێ، لە ماڵی ئەودا، بەخێو کراوە.

ئاغا عینایەت، لە زوڵم و زۆر و ملهوڕی و زۆربلێیی و ڕقی دەبوویەوە، بەتایبەتی، ڕقی لە دز و درۆزن دەبوویەوە و حەزی لە چارەیان نەدەکرد!

لە دێی (کەڵێ)، لەسەر ئەرکی خۆی مزگەوتێکی ڕێکوپێکی دروست کرد و ئەو مزگەوتەش، بریتی بوو، لە بەشی نوێژکردن و بەشی (توالێت) و بەشی جێی خۆ شوشتن، هەروەهاش، یاخود لە هەمان کاتدا، خۆی، بوو بەبانگدەری ئەو مزگەوتە و خۆیشی بەرنوێژیی، بۆ دەکردن و مەسرەف و خەرجی ئەو مزگەوتە، لەسەر خۆی بوو، ئەمە لە لایەکەوە، لە لایەکی دیکەوە، بۆ ئافرەتان و ژنانی دێیەکە، حەوز و ئاو و سەرشۆرگەی جیاوازیی دروست کرد. حاڵی حازر ئەو مزگەوتە، هەر ماوە و کوڕەکەی مەلای بۆ هێنا بوو!

شایانی باسە، خۆی قورئانی دەخوێند و دەلائیلیش و بەردەوام بەدرێژی تەمەنی تاوەکو کۆچی دوایی، هەموو ڕۆژێ قورئانی دەخوێندنەوە و پاشی قورئان خوێندنەوەکەش دەلائیل.

ئاغا عینایەت، بەعرفان و تەسەوفی ڕاستەقینە، باوەڕی زۆری هەبوو! بۆیە، جارێکیان، بۆ زیارەتی شێخ عەبدولقادری گەیلانی بۆ بەغدا چوو و ئەوجا، لە گەڕانەوەشدا، بۆ چەند ڕۆژێ، لە تەکیەی سۆڵەی قەرەداخ مایەوە!

ئاغا عینایەت، لە شیعرەکانیدا، وەک پەیامێ، داوای لەناوبردنی دەوڵەتی پالەویی دەکات وەهای لە قەڵەم دەدات، ئەگەر بێتو حکوومەتی پالەوی، لەناو نەچێ، میللەت خۆی لەناو دەچێ و بۆیە، بەماری خالاوی زەهراویی کوشندە، نیشانی دەدات. دۆستی هەرە نزیک و گیانی بەگیانی، ئاغا عینایەت، محەمەد بەگی ڕۆستەمی بووە و هەردووکیان کە پێکەوە، لەناو زیندانی ئەسفەهاندا بوون، بەنامەی شیعری، لە ناو زیندانەکەدا، بەحاڵ و ئەحواڵی یەکتریی ئاگادار بوون.

لە کۆتاییدا، دەبێ ئەوە بهێنینەوە، یاد کە ئاغا عینایەت، لە ڕۆژی پانزەی بەفرانباری ساڵی (١٣٣٥)ی هەتاویی، لە تەمەنی (٧٥) ساڵیدا، لە دێی کەڵێی جوانرۆ، کۆچی دوایی کرد.

سەید باقری هاشمی

هەڵبەستەکانی

دڵم نە جۆشەن.........

یاران هامسەران، دڵم نە جۆشەن
قوڵ مەدۆ وەهەم، بەس نە خرۆشەن
سفیدی تاڵەم، چون سیا پۆشەن
قەلب میحنەتبار، دایم بێ هۆشەن
چەن فیکر و خەیاڵ، زوخاو نەتۆشەن
کوورەی ئاهنگەر، جە لاش خامۆشەن
سەماوەر، جەو بۆن، هەر نەخرۆشەن
کەللەم بێ ڕەمەق، مدران، وە پاوە
ئینتیزاری مەرگ، بەیۆ جە لاوە
گۆش بەرگی نمناک ماتەمی پۆشان
دیدە، پەی بینش، هەر پا نەحاشان
مووی سیاه، مەیلش وەمن نەمەندەن
سفید نە موڵکش، خۆ، بەزرش شەندەن
قرمزیی روخسار، خەزانش کەردەن
باد، بەرگی خەزان، هەرد ئەو هەرد بەردەن
پیریی و جوانیی ئەسڵحە پۆشان
کەمەندی پیریی، جوانی کێشان
وەی تەور گرفتار، دامی ئەو بییەن
تا، ئاخر نەفەس، خەلاسیش نییەن
دندان، خۆ ئەسڵەن، توخمش نەمەنەن
دەلاکی پیریی، نە ڕیشەش کەندەن
روخساری سافم، چرچ و ئاوێزان
نووری بەشەریی نە ئەو گورێزان
پیریی وە سوپای، شەڕ ئەنگێزەوە
سوارەن یەکێک، وە شەودێزەوە

زەفەر وە لەشکەر، جوانی بەردەن
نە قەلعەی وجوود، مەحسوورش کەردەن
نمازۆ یۆشان، بکەران، هاوار
هەر ڕۆ، یەکێشان، مەکێشۆ وەدار
سێدارە نە پای، قەلعە نە کارەن
تێخێ جەلادیش، نە زەهری مارەن
دەسبەردار نییەن، تا نەفەس دارۆ
تا ئاخر لاشەش، وەخاک مەسپارۆ
دنیا، هەر وەی تەور، ئامان و شییەن
چەن هەزار هەزار، عەنایەت دییەن

فیکری جوانیی،......

کەوتەن، وە یادم فیکری جوانیی
بەدبەختیی بەختم، با خاس بزانی
رەنج مەشەققەت، نەی دنیای فانی
هێمای نەفامام، جە زیندەگانیی
نەویارام، یەک ڕۆ، وە کامەرانی
هێمای نەچەشتم، هەوای گەرم و سەرد
داخڵ، وە فرقەی، بەدبەختانم کەرد
فرسەتش نەدام، بزانوون دەردان
جە ئەدا و بابۆ، مەحرووموش کەردان
جە ماڵ و ئەموال، خەیلێ فراوان
پەی من، وەجا، مەن، میراسی ئەوان
رۆزگار ناستش، بنیشوون، وەشاد
هەر ڕۆ، وە دەردێ، یەکسەر، شیی وەباد
شەرحش خاس نییەن، پەرێ ئەوگاران
مەبۆ، وە سەربار، پەی دەردداران

وەلحاسڵ، وەی تەور، ویارام چەن ساڵ
ڕۆ نە ڕۆ، بەتەر، نە فیکر و خەیاڵ
چەن ڕۆ نە مەکتەب، موعەلیم، وەندم
کۆرە، سەوادێ، وە دەست، ئاوەردم
تا ئاخر هەوای سواریی کەردم
چەن ڕۆ بوبارۆن، هەم چەنی مەردم
ئەسپ و زین، چەنی تفەنگ و قەتار
کارم، هەر ئێد بی، نە سوب تا ئێوار
چەنی رەفیقان، مەکەردم بازیی
گاهێ سواریی، گا تیرئەندازیی
ئەو ڕۆ، نەو زەمان، گەدا، تا دەروێش
تایفوڵلووک، هەرکەس پەرێ ویش
هەرکەس، لەشکەرێ، پەی ویش ڕازنا
دەستە و بەستەیێ، پەی ویش، سازنا
هەرکەس، پەی کەسێ، لەشکرێ کێشان
جە قەتڵ و غارەت، دەست نمەکێشان
تەمامی ئێران، ئینە کارش بیی
جە شاه، تا، گەدا، یە بازاڕش بیی
شاه چەنی میللەت، میللەت چەنی شاه
ئەو پەی ئیستیقلال، ئێد مەشرووتە خاه
چەن ساڵێ، وەی تەور، نە مابەین ویەرد
ئاخر، مەشرووتە، قاجار نە بەین، بەرد
ئەحکامی ئەوان، پێچیا، وە هەم
مەجلیسی میللی، نەجاش، بیی مەحکەم
تا بیست و پەنج ساڵ، دەورەی هەرج و مەرج
هەرکەس،هەرچیش بیی،تەمام کەردش خەرج
جە موددەی مەساف، ئی چەندین ساڵە
هەر شارێ، پەی ویش، ئەی فیکر و حاڵە

تا شاران یۆتەر، جە بەین مەوەردن
عەشایر، تەمام، تەرەقی کەردن
جە سەنەی هیجری ئەلف و شین و میم
پەهلەویی نە تەخت قاجار، بیی موقیم
سەنەی قەمەریی، من حیساب کەردم
ئیشتیباه نەبۆ، مەعلووم جە مەردم
هەزار و سێ سەد، چواری شەمسیی
تاجگوزاریش کەرد، نیشت نە ڕووی کورسیی
مەتڵەب، با نەیجا، بمانۆ پەی ویش
بشین، وە سەر وەخت، تایفانی پێش
هەرکەس، نەجای ویش، ئیستیقلالش بی
هەرکەس خاک و ئاو یەک مەحاڵش بیی
هەریەک تەرتیبێ، پەی ویش، دا قەرار
سوارە و نۆکەر، ئەساسەی شکار
هەریۆ، مەحاڵێ، پەرێ شکارش
هەر یاگێ وەش بی، پەرێ هەوارش
سیا چادران، نە سەوزیی و شەتاو
فیکری ئەو تەمام، دڵ کەردەن کەواو
بۆی نەسیمی سوبح جە ئەترافاتش
زوانم، لاڵەن، جە تەعریفاتش
عەتری گوڵاڵان، سەحرا و دەشت و دەر
هەریۆ، نە ڕەنگی، مەکەردش زیوەر
سەدای ژەرەژان، نە سەر کەلاوان
هەریەک وە تەرزێ، جەرگم شکاوان
چریکەی شاهینان، وە بانی ماوە
هاژەی عوقابان، وە ڕووی هەواوە
هەر وەخت مەکەردیم ئارەزووی شکار
نە شادیی و وە شیی، ئەو ڕۆ، تا ئێوار

هەرکەس ئەساسەی، وێش مەکەرد تەیار
هەرچی، لازم بیی مەگیریا، وە بار
بنەو ئابداریی، ڕاهی مەکەردین
شەو مەنزڵگامان، وەکۆ مەوەردین
مەپۆشان، نە وەر، بەرگی کۆ گەردیی
لاقەید بین، نە وەشت نە گەرمیی و سەردیی
چەند نەوجەوانان، شۆخی تیرئەنداز
پەی ئەوان جەرگم، مەگێران، وە گاز
بەگزادە و نۆکەر، ئەسڵەحە، مەوەرد
جەودما، وەکێڵ، حەرەکەت مەکەرد
ڕوو مەکەرد نە کۆ، هەریەک جە لایێ
هەریەک، وە ڕەنگێ، هەریەک سەدایێ
ئاهستە و کەم کەم، پارێز مەوەردین
ئاخر کەڵڕەمان، نەزەر ماوەردین
ئەوان بێ خۆف بین نە مەرگی وێشان
بێ خەبەر، جە حاڵ، ئێشی گیان کێشان
تفەنگی پەنج تیر، لوول چون سیامار
فیشەنگ چەشنی ڕەش، مەکریان، نەکار
سەدای، مار دەمان، نە هەر کلاوێ
شێلک مەکەردن، مەمدران، تاوێ
یۆ، مەوات، ئاما، یۆ وات، من کوشتم
یۆ وات: ئافەرین، بۆ دەست و مشتم
تەفرەقە مەوین، جەرگەی کەڵڕەمان
هەر یۆ، نە لایێ، مەکریا بێ گیان
ئەو نە خۆفی گیان، وە ڕووی کەمەردا
پەی ڕاگەی نەجات، نە هەر گوزەردا
تەقالا مەدا، بەر بشۆ وە بەر
تفەنگچی نەوجا، گرتەبێ گوزەر

سەدای تفەنگان، جە لارە کاوان
دەنگ مەدا، وەهەم، کاوان مەلاوان
دێم، ئاما کەڵێ، سەرسام بیم لێوە
کەم کەسێ دییەن، ئەو شکڵ و شێوە
شاخ و هەیکەلش، تەمام درشتەن
خاڵ سیاو سفید، خالق وێش ڕەشتەن
شیم ئەو پارێزش، بێ خۆف و خەتەر
تا یاوا، بەوجا، گرتەبێم نەزەر
عەجەب، جە شادیی ئەو ڕۆ نەمەردم
ماردەم ئیشارەی ڕووی سینەش کەردم
جە سەدای تفەنگ، ڕۆ بیی چەواشە
کەفت نە ڕووی زەمین، ئەو شێوە و لاشە
تریقەی پەنج تیر، وە سافی ماوە
لوولە مەپێکا، وە ڕووی، هەواوە
کەلافە مەوەست وە ڕووی قەڵوەزدا
توولی قەڵوەزش، نە هەزار گەزدا
شیم ئەو سەرینش، زامدار و خەستە
من کە دیم، ئەو حاڵ، ئەو شێوە و جەستە
دیم کە مەناڵۆ بەو حاڵ و بەو دەرد
بەو زامی کاریی، هەناسانی سەرد
هووناو جارییەن، سەر تا، وە دامان
ئەوگارەن، جە دەرد، نە ئێشی زامان
هۆر کێشام خەنجەر، سەرەش، جیاکەم
ئاماوە جواو، چەنی من کەم کەم
واتش: بێ ئینساف، هەرزەی هەرزەکار
بێ خەبەر، جە دەرد، چەرخی ڕۆزگار
چەن ساڵەن، وەی تەور، ئینە کارتەن
نەی گشت ئازارە، چۆن قەرارتەن

کوشتاری ئێمە، وە خاس مەزانی
هەروەخت، کە یاوای، وە پەشیمانی
باوەر وە نەزەر حاڵ و جەستەی من
ئی هوونی جاری، جەستەی خەستەی من
بێ ئەجر نییەن، جە لای خوداوەند
شا و، گەدا، چون هەم مەکێشۆ وە بەند
تۆ کە، نەبادەی، جوانیی، مەستی
حەرفی من، جە لات، نەدارۆ هەستی
گۆش نەدام وە حەرف نەپەرسام، جە ئەو
سەر جیا کەردم، وە دەوانی دەو
هەرچی، وە من وات؛ بەو دڵەی پەڕ دەرد
واتەی ئەو وە من، ئەسەر نمەکەرد
نەزانام گەردوون، ئینە کارشەن
هەرکەس وە دەردێ، گرفتارشەن
ساڵ نە دوازدە، شاخ وێنەی کۆماج
شاوە مولکش بی، وەکەس نەدێ، باج
چەندین سەیادان، دییە بێ وە چەم
چەند میر شکاران، پێچابێ، وە خەم
تا ئەو ڕۆ ئەجەڵ، نامەش پەی وانا
پەنجەی تەقدیرش، نە ڕووی ئەو شانا
قابیز ڕۆحش، وە من دا، قەرار
هەر ئێدەن کارش، چەرخی ڕۆژگار
هەرکەس وەکەسێ، گرفتار کەرۆ
ئینسان و وەحشی، مارۆ مەوەرۆ
لاشەش کەفتەبێ، بە وێنەی گامێش
ئەمن، جە وەشیی، ئەو جە ئێشی وێش
کەس نییەن، ئەوحاڵ، جەو وەخت بزانۆ
ئەگەر بزانۆ، چەنی دەس شانۆ

ڕەفیقان، نەو وەخت، هەریەک جەلایێ
جەم بین، نە لای من، جە سایەی مایێ
چەن بارێ هێزم جەماوەر کەردین
ئایرێ، نەوجا، عەمەڵ ئاوەردین
هەرکەس پەرێ وێش پوخت و پەز مەکەرد
کەباب و چایی، چەنی ئاوی سەرد
هەر ڕۆ، نەجایێ، هەر شەو نەکاوێ
هەر لەحزە بەزمێ، نە سەر، سەراوێ!
گاه تیرئەندازیی نەوەر مەغاران
گاه شۆنی، کەڵڕەم، نەسەر دیاران
گاهێ، وە تاپڕ، وە ڕووی هەواوە
گاه گاه وە پلچە، وە سەری ماوە
نە هەر شکارێ، هەر ڕۆ وە بەزمێ
هەر ڕۆ، وە عەیشێ، هەر ساتێ ڕەزمێ
چەند ساڵ و چەند ماه، وەی کارە ویەرد
لاقەید، جە هەناسانی سەرد
هیچ کەس نەپەرسێ، جە شاه تا دەروێش
هەرکەس شایێ بێ، نە مەحاڵ و وێش
من پەرێ، ئەو ڕۆ، جەرگم کەواوەن
قووت، قنیاتم، زۆخ و هووناوەن
ئەو ناز و نیعمەت، ئەو شایی و وەشیی
یەکسەر، وەیەک ڕۆ، جە دەسمان، بەرشیی
چون کەسێ نەبێ، قەدرش بزانۆ
عاقیبەت پاسەن، مەبۆ، نەمانۆ
هەرکەس کەوتە بێ، وە تەمای کەسێ
فەرزەن جە بابۆ، خەبەر، نەپەرسێ!
کۆمەک، وە نەگبەت، یۆتەر مەکەردەن
هەرکەس، وە نەوعێ، نەبەین، مەوەردەن

جه کوشت و قەزا و مەردم ئازاریی
یەکسەر، گرفتار، وەی دەردی کاریی
ئەوەند، زەحمەتان، پەی وێشان تاشان
تا ، ئاخر ، دەوڵەت، کەفت وە تەماشان
توخمی ئینقلاب، وست نە دڵێشان
بەعزێ، وە حقووق، بەعزێ، ونیشان
یەکێ، وە خەلعەت، یۆتەر، وە وەعدە
یۆتەر، وە خەیاڵ، خدمەتش کەردە
تەمام ئەسڵەحەی، وێشان، جەم کەردەن
وە مەیلی وێشان وەمەرکەز، بەردەن
یەک جە قینی یەک، هەرکەس پەرێ وێش
جە زوڵمی یۆتەر، بێزابینی لێش
بە ئەو خەیاڵە، حەربە نەمانۆ
دەوڵەت، تەمامی حەقی ئەو سانۆ
موختەسەر، نەگبەت، وەی تەور نەڕا بەرد
هەرکەس، وە دەردێ، کەڕ و کۆرش کەرد
نە ئەو سەفحەی غەرب، غەیر جە هەورامان
باقی عەشایر، سەرتا، وە دامان
پەرێ ئیتاعەت، دەوڵەت حازر بێن
هەر ئەمرێ، مەکەرد، وە سیدق و یەقین
نە ڕای ئەنجامش، گیان بازیی کەردەن
وەی تەور یەکایەک، جە مەیدان بەردەن
تەنها ، هەورامان، وەحاڵی وێش مەند
دەوڵەت، کە هەرچەند، دانە پەرێش شەند
حقووقی دەوڵەت، جە دوور مەوەردەن
نزیکی ئەسڵەن، کەس، نمەکەردەن
تا ، ئاخر دەوڵەت، ئەمر دا قشوون
بکێشان پیشان، وەبێ چەندوچوون

ئۆردووی دەوڵەتی چەند شەوان و ڕۆ
کێشیا پەرێ، قەلعەی جوانڕۆ
ئەو ڕۆ، نە قەلعە حەرەکەتش کەرد
بەگزادە، تەمام، چەنی وێشان بەرد
قەسەم و قورئان، پەیشان، مەوەردن
پەرێ ڕاهنما ، تەماس، مەکەردن
پێش قەرەوڵیان، وە کەورگ یاوا
هەورامی نەوجا ، کەردش وە داوا
سێ شەو و سێ ڕۆ، نەوجا ، جەنگ کەردەن
نە هەردوو تەرەف، تەڵەفات، وەردەن
قشوونی دەوڵەت، هەر ڕۆ وە تەرزێ
تەقالا مەدان، پەی یاگەی بەرزێ
موددەی یەک ماهێ، نە دەوری قشلاخ
نە تۆی بەرف و یەخ، وە دڵەی پەڕ داخ
خەیلێ ئیفتیزاح نەوجاگە، وەردەن
چەنی موددەعی نەبەرد، مەکەردەن
ڕاگەی پەس و پێش، پەرێشان نەمەند
نە دەوری وێشان، مەکەردەن کەمەند
تا ، ئەو ڕۆ دنیا ، چەرخش نەکارەن
پەی ئەو خزمەتە، جەرگم، خارخارەن
ئەهلییە و رەعیەت، مەنسووبی ئەوان
سابیقەن، زوڵمێ، چەنیشان، کریان
مەئیووس بێن، نەحاڵ، گوزەشتەی وێشان
پەی ئینقلابێ، هەر ئاخ مەکێشان
تا ، ئەو ڕۆ وەی تەور، پێش ئامەدش کەرد
هەرکەسێ، پەی وێش، ئەسڵحە ماوەرد
مەدان، نە تحوێڵ، ساحیب مەنسەبان
ئیتاعەکێش بێن، وە دیدە و وە گیان

قەوڵ و ئیتمینان، پەی وێشان سەندەن
هەرکەس ئۆردوویێ پەرێش مەوەندەن
نە یەکجا حیلە، نەجا جا، فشار
ئەسڵحە، وەی تەور، تەمام کەردەن بار
ناگاه، جە تەقدیر، چەرخی چەپ کردار
دایم چەپگەردی، پەی وێش دان قەرار
هەر نە فرسەتەن، پەرێ بەدبەختان
کەچبازەن، چەنی گرۆی زام سەختان
ئی عومری کۆتاه، پەرێش دان قەرار
جە ساڵ، تا وە ماه، نە سوب تا ئێوار
وە دیدەی تەحقیق، وە نەزەر باوەر
عەیش و نیشاتش، شەربەت و شەکەر
هەریەک دەردێوەن، یۆ، جە یۆ بەتەر
بێ وەفا و پووچەن، فایدە و زەرەر
نارەزایەتی، دنیای دوونپەروەر
نەی جا، بمانۆ، تا (یومَ المحشرْ)
بشین، وە سەر وەخت کاری هەورامان
ئەو شایی و وەشیی، سەرتا، وە دامان
یەکسەر بیی وەشین، کەفتنە دلێشان
پاشیان، وە هەم قەومان و خوێشان
هەریەک لە لایێ، بێ وە چارەسەر
کۆه و بیابان، سەحرا و دەشت و دەر
پەنا، وە خاکی خارج بەردشان
وە کاری ئەوان، کۆمەک کەردشان
نەی دەمدا، ئاغەی سپاهپورد یاوا
وارد وە نەوسوود، بێ جەنگ بێ داوا
دیش، کە ئەوزاعات، دڵ بەخواش نییەن
ئەوکەس مەرامەن، جە دەس بەر شییەن

خەیاڵێ هەنی، وە نەزەر ئاوەرد
ساحیب مەنسەبان، تەمام ئیحزار کەرد
نە قەسری شیرین، تا وە مەریوان
دەستوور دا پێشان، بە خەفیە و پەنهان
واتە بێ هەریۆ، نە مەحەلێ وێش
کومەیسوون، کەران، جە شێخ تا دەروێش
خان و خەوانین، مالکین، تەمام
موتەنەفیزین، نە خاس و نە عام
جەم کەران، نەوجا، سوئال کەن لێشان
ئیلتیزام بدان، پەی قەومی وێشان
ئەسڵحە، جە لای هەرکەس پەیدا بۆ
بە عەزابی سەخت گرفتار مەبۆ
زاهیر، وەی تەورە، دەستوور دا پێشان
باتن نەوعێ تەر، واستەبێ، لێشان
سەرهەنگ سەقەفی، محەمەد عەلی، بەدخۆ
ماموور کریابێ، پەرێ جوانڕۆ
وەدام و دانە، وە حیلە و تەزویر
قورئانی ناهەق، مەردم بدان گیر
ماشتەی عەیاریی، نەوجا، وا کەردەن
جادوو ئەفسانە، گشت وەکار بەردەن
ئێمەیچ بێ خەیاڵ، بێ خۆف، بێ تەقسیر
یەکایەک، جەم بین، سەغیر و کەبیر
ئیعلان کەردشان، هەر ڕۆ دوو ساعەت
حازر بان، نەی جا، پەرێ مەشوەرەت
تفەنگ و خەنجەر، هەرچی مەندە بێ
نە عەهدی قەدیم، هەرکەس سەندە بێ
لوولەی رەشۆکیی و دەهەند پەڕ تەمام
جەم کەردەن، یەکسەر، وا مەندەی ئەیام

دریا نە تەحوێڵ، ئیستمینان سەندەن
دامی، بەدبەختی، پەی ئێمە تەندەن
بیست و هەشت نەبرج، یازدەی دە ویەرد
ستارەی ئیقباڵ، ئێمە، غرووب کەرد
ئەترافی مەنزڵ، ئێحاتە کەردەن
ئەسامی، ئێمە، یەکایەک وەندەن
واتن: (حسب الامر)، ئاغەی سپاپورد
دەست نە پا، خەتا، نەکەردێ، بێ خود
تەوقیفەن، نەی جا، چەند شەوانە و ڕۆ
تا، تەفتیش کەرمێ، قەڵای جوانڕۆ
وەلحاسڵ، ئەو ڕۆ، ئەو گرتە و بەستە
ئەو فشاری سەخت، ئەو حاڵ و جەستە
ئەو زەلیلی دەست، گرۆی بەدکارە
تا، دنیا دنیان، جەرگم خارخارە
چون وەبێ تەقسیر، وەی تەورە کەردەن
جە ویر نمەشۆ، تا وە ڕۆی مەردەن
شەرەفی چەند ساڵ، ئابڕوو و حورمەت
یەکسەر دان، وە باد، بێ دوون بێ جیهەت
قەڵەم نە شەرحش، تەمام عاجزەن
جە بۆنە وەهار عومرم، پایزەن
پەی کەسێ، غیرەت، بەشەریی دارۆ
هەر ساتێ مەرگێ، وەنەش مەویارۆ
نەک بە وێنەی من، بێ عار و بەدبەخت
وا مەندەی دەوران، جەفا و زوڵمی سەخت
پیششیای بۆتەی جەوری زەمانە
نارەزا جە دەس خوێش و بێگانە
شەرحی حاڵی وێم، نەی جا بمانۆ
دڵەی پەڕ زووخاو هەر قوڵ بشانۆ

چوارده ڕۆ، وەی تەور، نەو یاگە ویەرد
شەو و ڕۆ کەردیم، چەنی ئاهی سەرد
ناگاه، نەی دەم دا، سەردار ئەکرەم
رەئیس و نەجیب، خاس و موحتەرەم
چەندێ نە دەوران، دنیای ویەردە
نە ڕای ئیحتیرام، زیندەگی کەردە
ستەم دیدەی دەست، چەرخی چەپ وەردە
پەنای شەرافەت، سپاهپورد بەردە
وارد بی نەودەم، وە دەستی بەستە
ژاکیاو مەفلووک، مانیا و خەستە
سەفا و سەلامێ، نە مابەین ویەرد
سەرگوزەشتی ویش، تەمام بەیان کەرد
واتش: رەفیقان، یارانی دێرین
هەر جە مەریوان، تا قەسری شیرین
یەکسەر، وەی دەردە گرفتار بییەن
ئابڕوو و حورمەت، جە دەس بەر شییەن
کەس نمەزانۆ، پەی چێش وەی تەورەن
یا کاری بەشەر، هەر زوڵم و جەورەن
وەهەرحاڵ، ئەو شەو وە ڕۆ ئاوەردین
پەرێ مەینەتان، هەر ماین، نەمەردین
سەحەر، کە خورشید، بەر ئاما وە بەر
ئەو ڕۆ ڕۆیێ بی، بە وێنەی مەحشەر
چەند شەوانە و ڕۆ، مەوارا وە تاو
ئاسمان و زەمین، بیی وە دەریای ئاو
ئەمری حەرەکەت، نەو دەم دا، دریا
ئەساسەی قشوون، یەکسەر بار کریا
واتن: ئاغەیان، ئێوەیچ حازر بان
کەت بەستە و دەسنەنگ پەرێ کرماشان

نیزامی تەمام سەف ئارا کەردەن
نە بەینی ئەوان، ئێمەیچ ئاوەردەن
ئەهلییەی قەڵا، تەمامی یەکسەر
نمازان یەکێ، سەرکێشۆ، وەبەر
تا یاواین وە دەر خانەقا، کەم کەم
دین، کە مەحشەرەن، قوڵ مەدۆ وە هەم
هەر جە مەریوان، تاوە جوانرۆ
کەت بەستە و بەدبەخت کریان ڕەنجەرۆ
هەر چوار نەفەر، وەهەم مەوەستەن
دوو نەفەر نیزام، نە مابەین، وستەن
نە هەردوو تەرەف، دوو سەف دان قەرار
پاوەپای ئێمە، هەر سوب تا ئێوار
ئەو تۆفانی سەخت، ئەو دەشت و وارە
ئەو زوڵمی سەنگین، ئەو جەرگی پارە
ئەو بەحری قیرین، ئەو هەرگ و لیتە
ئەو باری سەنگین، ئەو فەزیحەتە
ئەو زەلیلی دەست، گرۆی بێ ڕەحمە
ئەو ڕۆی بەرگەشتە، ئەو مژ و تەمە
ئەو جە یەک بڕیای بابە و فرزەندە
مەبغووزی نەزەر، لای خودا و بەندە
نە هەزار یەکێ تەعریفی ئەو ڕۆ
دەفتەر سیاه کەم، تەمام نمەبۆ
ناگاه، نەی دەم دا، بیی بە واوەیلا
وێنەی واقیعەی دەشتی کەربەلا
بڵند بی نە ئەوج، سەدای زاریی و شین
فەڵەک پەی ئێمە، مەرێزا ئەسرین
سەدای خانمان، وەناز پەروەردە
نە پەردەی عیسمەت، زیندەگی کەردە

وە بانگی بێ شەرم، وە سۆزی دەروون
ناڵەی زاریشان، یاوا وە گەردوون
یە چە ڕۆژی بێ، ئێمە دین وە چەم
نەدیەنش، وەی تەور ئەولادی ئادەم
مەواتن: سەردار سام سەنگینم ڕۆ
بابۆی فرزەندان، نازەنینم ڕۆ
هەریەکێ، ڕەئیس، یەک مەحاڵم ڕۆ
مەعقووڵ و مەقبووڵ، پەڕ کەماڵم ڕۆ
یەکێ مەواتش: برای خاسم ڕۆ
شارەزای دیوان، شا شناسم ڕۆ
بێ خۆف و خەتەر، وە دام کەفتەم ڕۆ
زامانی کاریی، ئێش نەسرەفتەم ڕۆ
شێرانی جەنگی ڕۆی نەبەردم ڕۆ
لاقەید، نە هەوای، گەرم و سەردم ڕۆ
بێ باک نە دوژمەن، ڕۆژی جەنگم ڕۆ
سوپای سەڵم و توور، هەم فەرەنگم ڕۆ
کوشندەی گیرۆی کەڵڕەمانم، ڕۆ
هۆسای تیرئەنداز مار دەمانم ڕۆ
سەیادی کۆ گەرد شۆخ کەمانم ڕۆ
ساحیب بەزم و ڕەزم هامدەمانم ڕۆ
پەرێ ڕۆی شکار، بێ قەرارم ڕۆ
دارای شەوق و زەوق، میر شکارم ڕۆ
دەنگ بڕیای نە سەر کلاوانم ڕۆ
شۆن بڕیای، نەپای شەتاوانم ڕۆ
نەچیرگای قەدیم، بێ ساحێوم ڕۆ
زەلیل و زگار، حاڵ پەشێوم ڕۆ
ئەساسەی شکار، میراس کەفتەم ڕۆ
ئاخ زامانی سەخت ناسۆر کەفتەم ڕۆ

زەمزەمەی نۆکەر، دیواخانم ڕۆ
بەرزە هەوارگەی، ئێلاخانم ڕۆ
شۆڕەسواران ڕۆی مەسافم ڕۆ
بێ خۆف و خەتەر، بێ گەزافم ڕۆ
ئەسلحەی تەیار گشت خاسانم ڕۆ
تەفرەقەی دەستی، ناکەسانم ڕۆ
ئەسپ و ماین و زین، وەجا مەندەم ڕۆ
نۆکەر و رایەت، پەراگەندەم ڕۆ
خانمان وەناز، بێ ناز کەفتەم ڕۆ
ئای دیدەی لێلاو ئێش نەسرەفتەم ڕۆ
بابۆی منالان، نازەنینم ڕۆ
وەناز پەروەردەی شۆخ جەمینم ڕۆ
قەرەچۆڵ بڕیای ڕیشەکەنم ڕۆ
بێ قەدر و حورمەت، هەزار پەنم ڕۆ
ئەسیرکێش کریای، کول شارانم ڕۆ
تەفرەقە و تەقسیم، زیندانانم ڕۆ
زەلیل و ژێردەس، بێ ویجدانم ڕۆ
دووچاری دەردان، بێ دەرمانم ڕۆ
نە گۆشەی زیندان، کەساس کەفتەم ڕۆ
بێ چارە و فەقیر، زبان بەستەم ڕۆ
بێ خەرجی و موحتاج، هەم عوریانم ڕۆ
سۆچیای زوڵمی سەخت دڵ بریانم ڕۆ
ناخۆش و زەعیف، گشت مەفلووکم ڕۆ
هەریەکێ، رەئیس یەک، بلووکم ڕۆ
ڕۆ پەی بەرگەشتەی ڕۆزگارم ڕۆ
بێ دەوا و عیلاج، ناهەنجارم ڕۆ
وەفدای یەسیران، بێ کەس مەندەت بام
بێ یار، بێ یاوەر، پەراگەندەت بام

فێدای سەیرانگای کۆسارانت بام
کۆچ و مەنزڵگای، وەهارانت بام
دمای زاری و شین، واوەیلا و مەحشەر
حەرەکەت، کریا، پەرێ، ڕوانسەر
ئاسمان و زەمین، سەردا بیی وەهەم
ماچی پەی ئێمە، گرتەبین، ماتەم
ئەو ڕۆ، ڕۆیێ بیی، تاریک و زوڵمات
نەی پێش ئامەدە، عەقڵ مەبیی مات
هەرتا وە زانوو، نە تۆی هەڕگ و ئاو
هەم واران و وەفر، مەوارا، وە تاو
ئەو ڕۆ، تا ئێوار، وە چەند دەردیسەر
شەو مەنزڵگامان، بیی وە ڕوانسەر
ماڵ تەنگ و تاریک بێ ئاگر پەڕ دوود
ژێر، خاک لیباس تەڕ، هەوا نە بروود
هەر نەوع وەهەرحاڵ، شەو وە ڕۆ کەردین
ئاخ چەند بەدبەخت بین، چەنی نەمەردین
سوب سەحەر، وەی حاڵ، راهی بین جە نۆ
دامان نە ئاوی سەردی وشکەڕۆ
وەی حاڵی پەشێو، هەڕگ و هەوای سەرد
بێ نان، بێ خۆراک، دەرد وەبانی دەرد
گرۆی بێ ویجدان، هەم نە چوار ئەتراف
مەشین، وە ڕاوە، مەداشان گەزاف
ئەو ڕۆ هەم وەی تەور، جە سوب تا ئێوار
نە قەڵعەی رەزا، مەنزڵ دان، قەرار
ئەو شەویچ نەوجا، زیندەگی کەردیم
نان و خۆراکێ، وەگیر ئاوەردیم
سەحەر دووبارە، حەرەکەت کەردەن
قەڵعەی یاوەریی، نەزەر ئاوەردەن

گوزەرگا، نە پای، قولەی وەیس مەویەرد
هەرچەند ئیلتیماس، ئیلتیفات نەکەرد
ئەڵبەتە، ئێمەش، مستەوجیب زانا
وەر نە، پەی تەقاس، نەردێ مەشانا
هانا، هەر وە تۆن، وەیسی یەمەن ماڵ
باز هەم هیممەتێ، نە دمای هەشت ساڵ
ئەو ڕۆ، تا ئێوار، وە دەوانی دەو
مەنزڵ وە مەنزڵ، تا مەنزڵگای شەو
پاپەتی و برسیی، ئەلعەتەش، پەی ئاو
سەدەمەی وەی تەور، کەس نەدیەن نەخاو
غرووب وارد بین، وە قەڵعەی یاوەر
جای کەسافەتێ گرتەن ئەو نەزەر
پەی ئێمە نەوجا، تەوێڵە و ئەنبار
تاریک و نووتەک، مەنزڵ دان قەرار
بە وێنەی حەیوان پەڕ بیی نەمەردم
سەرتاپا، مەملوء، نە سپێی گەندم
نە خەو نە خۆراک، پا زەخم و ناخوەش
مانیا و مردگ، نائومێد دڵڕەش
تەعریفی ئەو شەو بێ زیاد و کەم
حەشر و جەهەننەم، هەردوو دین وەچەم
وە هەر گیان کەنیشت شەو کەردین وە ڕۆ
خودا، سامەرگێ، مەنزڵ، ئەو کۆ بۆ
سەحەر هەم جە نۆ، بە وێنەی جاران
سەف ئارا کەردەن، نیزام سواران
مەحبووسین، نە تۆی تەوێڵە و ئەنبار
یەکیەک شمەردەن، کەردەشان قەتار
ڕوو نە کرمانشاه، حەرەکەت کریا
بنە و بارخانە، یەکسەر بار کریا

یاوان نە گۆشەی قفەی گڕاوەنگ
چەند ساعەت نەوجا، ئێمە کەردەن لەنگ
نە تۆی قفەدا، ئێمە و نیزامیی
تا چەهار ساعەت، ئەوسا تەمام بیی
ڕاهیی بین وە ڕا، نەو دەشتی بێ پەی
داخم، شەو مەنزڵ، کۆ بۆ، خودا کەی!
وەلحاسڵ، ئەو ڕۆ، جە گشت ڕو بەدتەر
مانیا و خەستە، مەنزڵ، هەم دوورتەر
قەڵعەی هۆمەرمل وە مەنزڵ کەردین
ئەو شەویچ نەوجا، زووخاوان وەردین
سەحەر پەرێ شار حەرەکەت کریا
وێنەی هەر دە جار، تەرتیبات دریا
ئیعلان کەردەبین، وە تەمامی شار
ئوناس و زکوور، سەغیر و کیبار
پەرێ تەماشا، نە کەناری شار
بەیان بونیان، ئەسیرانی زار
وەی تەور نمایش مەدان بەوێشان
ئەسڵەن، خەجاڵەت، هیچ نمەکێشان
میللەتێ وە مەیل ئیتاعە کێش بۆ
گرتە و بەستەی ئەو هونەرش چێش بۆ
وەیەک نمایش، واردمان کەردەن
چمان ئەسیری خارج، ئاوەردەن
گاراژێ نەوجا، تەهیە، کەردەن
مەنزڵگای ئێمە، بەو یاگە بەردەن
بە وێنەی حەیوان، گەلەو گۆسفەند
کەردەن، نە ئەوجا، وەسەد هەزار پەند
ئەو کەسە، خەتای خانەدان، کەرۆ
قاتڵی چەند کەس، وە دەس باوەرۆ

رەفتارش، بەو تەور نمەبۆ چەنیش
بە غەیر، جە ئەشخاس، نامەرد و بەدکێش
دە شەوانە و ڕۆ، نەو یاگە، ویەرد
بێ فەرش و پۆشاک، نە ڕووی خاک و گەرد
ڕاگەی زیندەگی، بەستەبین، لێمان
یەکێ نانێ وشک، مەدریا، پێمان
دمای سەدەمە و زووخاو نە ئەوجا
دەسە وە دەسە، حەرەکەت دریا
جە مودەی دە ڕۆ، چەند نەفەر مەردەن
هەر نە کرمانشاه، نەعشش، سوپەردەن
یەکێ نادرسان، هەورامانی تەخت
دووەم فەتحوڵڵا، ئیناخی بەدبەخت
سا وە هەر نەوعێ کەسافەت کاریی
حازر کەردشان، ماشینی باریی
پەنجا، شەست نەفەر، نە تۆی یەک ماشین
مەئموور و حەبسی، چین نە بانی چین
وەچەند ئیفتیزاح حەرەکەت، کەردەن
ئیختیار نەبێ، هەرجا مەوەردەن
ڕاهی بین وە ڕاه، تا وە نیمەشەو
مەنزڵ وە مەنزڵ، وە دەوانی دەو
تا ئەسەد ئاباد، خەستە و نیمەگیان
تەوێڵە و کادان، مەنزڵ دان، پێمان
ئەو شەو وەهەرحاڵ، وە ڕۆ ئاوەردین
پەرێ بەدبەختی، هەر ماین، نەمەردین
سەحەر هەم جە نۆ حەرەکەت کەردەن
نە ڕای هەمەدان، گوزەر، مەکەردەن
وەختی نیمەڕۆ، نە کەناری شار
ئێستیگای ماشین، نەوجا، دان قەرار

نیم ساعەت کەمتەر، مدران، نە ئەوجا
ئەمری حەرەکەت، دووبارە، دریا
مەنزڵگای ئەو شەو قەزوێن دان قەرار
مەدارا نەبێ، ئەو ڕۆ، تا ئێوار
ڕاگەی دوورێ بێ، ئەو ڕۆ تەی کریا
ئای چەند زووخاوان، وە مەردم دریا
نیمەشەو وارد، بەو یاگەی خەراو
مانیا و مردگ ئەلعەتەش پەی ئاو
چێش واچوون، چەنی وەنەمان شیەن
سەحرای کەربەلا، وەی تەورە نەبیەن
دوو شەوانە و ڕۆ، نە قەزوێن ویەرد
جا تەنگ و تاریک، هەوا تۆف و سەرد
بەعزێ ئیفتیزاح نەوجا دین وە چەم
نەدیەنش هیچ کەس، ئەولادی ئادەم
ساحیب مەنسەبان، یەک ئۆردێ وەندەن
یەکی سێ قەران، جە گردین سەندەن
واتشان، ئاشێ، لازمەن، پەیتان
ڕەفعی خەستەگی، ڕا، کەرۆ، لێتان
یەک ئاشی ماشێ، پەیمان بار کریا
وە هەر تەرتیبی، زەهری مار کریا
داخم هەر ئیدەن، نەی دنیای ستەم
هەرکەس هەر کارێ، نەوینۆ وە چەم
واتەی کەسێ تەر، ئەسەر نەدارۆ
نەی گۆش مەشنەوۆ، نەو گۆش مەویارۆ
بازە با هەر وێم بسۆزوو وە دەرد
تا ڕووی قیامەت، چەنی ئاهی سەرد
چون، وەبێ جیهەت، دووچار بیەنان
نە تۆی پۆسی وێم بریان، بیەنان

دووباره ماشین، هەم حازر کریا
ئەمری حەرەکەت، پەی مەرکەز دریا
دمای نیمەڕۆ، وارد بین وە شار
باخی شاهە مەنزڵ، ئێمە دان قەرار
تا یاوان بەوجا، هووراشان کێشا
یەعنی حازر بان، پەرێ تەماشا
چەند دەسە، سەرباز، بە خەت و زەنجیر
ساحیب مەنسەب و موزیک و شەستیر
پلەی سەختێ بێ، ئەو ڕۆ، نە ڕێمان
ئومێدی حەیات، نەمەن، پەرێمان
جە بەدبەختی بێ، ئەو هەم نەکریا
نەک، جە خۆشبەختی، تەسویب نەدریا
تەمامی حەبسی، کول تەحویل دریا
سەد نەفەر نە تۆی یەک ساڵۆن کریا
ئەفسەری شاهی، نەوجا، ئەمرش دا
کەتی بەستەمان، ئەوسا، وا، کریا
وەلحاسڵ دە ڕۆ، هەم نە باخی شاه
زیندەگی کەردین، وە سەد ناڵە و ئاه
جەودما یەک ڕۆ سەف ئارا کەردەن
مەحبووسین، تەمام بەو یاگە بەردەن
دەسە، وە دەسە، ئەسامی وەندەن
پەرێ، زیندانان، تەقسیم مەکەردەن
گاهێ وە دڵتەنگ، گاهی هەم دڵشاد
ئێمەشان هەم بەرد، و عیشرەت ئاباد
یەک شەوانە و ڕۆ، نەوجا، هەم ویەرد
وە چەند خەیاڵات هەزار ئاهی سەرد
پەرێ چل نەفەر ماشین ئاوەردەن
یەک نەشۆنییەک کول سوار کەردەن

وە هەر تەرتیبێ حەرەکەت کریا
شاری قوم مەنزڵ، شەو قەرار دریا
ڕاهی بین وە ڕاه، تا وە نیمەشەو
وارد بین بەوجاه، بێ خۆراک بێ خەو
دوو حەبسی تاریک یاگە دان پێمان
بە وێنەی حەیوان، ئەو شەو بی جێمان
سەحەر دە نەفەر بەردەن وە زیندان
باقی ڕاهی بین پەی شاری کاشان
نەو ڕۆ، تا وە عەسر، مەدارا نەبی
گیان نەجای سەختەن، چەنی بەر نەشیی!
ئەو شەو نەکاشان، وە ڕۆ ئاوەردین
سا وە هەر نەوعێ، زیندەگی کەردین
دە نەفەر نەوجا، باز هەم جیا بی
حەواڵەی زیندان، کاشان کریا بی
بیست نەفەر، ئێمە، پەرێ ئەسفەهان
حەرەکەت دریا، خەستە و نیمەگیان
ساعەتی دوازدەی نیمەشەو تەمام
ئێمە دان تەحوێڵ، مەدرەسەی نیزام
دوو حەبسی تاریک، بێ نان بێ خۆراک
جا تەنگ و نمناک، غەڵتان، نە ڕووی خاک
بێ خورد و بێ خاو، شەو وە ڕۆ کەردین
جە، حەد، ویەردە، زوخاوان، وەردین
ئەو ڕۆ، کە سێزدەی عیدش، مەوانان
ئێمە دان، تەحوێڵ حەبسی ئەسفەهان
دمای تەشریفات، قانوون و تەفتیش
هەرکەس، هەرچیش بی، تەمام سەندەن لێش
تا ئاخر جەم بین، نە تۆی زەخیرە
ئەو ڕۆ دان، پێمان، قاتوخ و جیرە

نمەی یەک مەعلووم کەردەن پەرێمان
نە تۆی پەنج ئوتاق، قەرار دان، جێمان
ئەو شەو ساکن بین تا وەسوب سەحەر
واتشان، ئاما، بیست نەفەرێ تەر
ئەوان، هەم جە لای، ئێمە جاگە دان
هەورامانی تەخت، چەنی مەریوان
ئیسە بێ خەبەر، بێ جورم بێ دەلیل
جە دیوانی حەرب، مەحکەمە تەشکیل
دوو ڕۆ، پەی دەرپەی، یەکسەر کول بەردەن
هەریەک دووجار، مەحاکەمەش کەردەن
تا وەیەک حەفتە، هیچ باسێ نەبێ
یاوەر جەوادخان، ناگاه حازر بێ
دەسە وە دەسە، سەدا کەردەشان
پەرێمان، نامەی ئەعماڵ، وەندشان
دە ساڵ، تا پەنج ساڵ ئیبلاغ کەرد پێمان
حەبسی ئەسفەهان، کەردەن، وە جێمان
هەشت ساڵەن چەند کەس، ئامان و شییەن
هێمای ڕای نەجات، پەی ئێمە نییەن!
مەزڵوومی ئێمە، جە حەد ویەردەن
کەریم وە زاتت بێ پەنا و پەردەن
جە لای مەخلووقات ئومێدمان بڕیان
فەریادڕەسیی کەر، ریشەمان کنیان
وە ڕەحمەکەی وێت، ئیحیا کەر ئەمجار
خەلاسمان کەرە، ئەی زیندانی تار

ناردنی شەماڵ و پەنا پێ بردنی:

یەک ڕۆ، نیشتەبیم، نە گۆشەی زیندان
ڕەنگ زەرد و زایف تەن لوخت عوریان
دڵ پەڕ نە زوخاو دەردی نیهانی
سەر نیام، وەبان، کاسەی زرانی
دەس کەمەند کەردم، نە دەوری زانوو
نە دەریای بێ پەی، هەر باڵ مەشانۆ
قامەت خەمیدە، لوول وەردەن وە هەم
تاویای بۆتەی، هەتیتەی ستەم
زەلیل و زگار، دڵ پەڕ نە حەسرەت
کەوتەی سۆچیای نار و زوڵمی سەخت
بێ قەدر و قیمەت، بێ یار، بێ یاوەر
کەسیف و موحتاج، مەبغووزی نەزەر
ڕەنگم چون خەزان پایزان زەردەن
سەرتا پای تەنم ئالوودەی دەردەن
هەر دەردەن مەدۆم وە ڕووی زەمین دا
هەر ڕۆ دەردێ تەر هانە کەمین دا
یەک دەم ئاسایش پەیمان نەمەندەن
هەر ساتێ سەد جۆر گیان، لێمان سەندەن
هەشت ساڵەن وەی تەور نەی زیندانی تار
گرفتاری دەس زاڵم و ئەغیار
غەریب و بێ کەس پاشیای شاران
تەفرەقە و تەقسیم دوورکەفتەی یاران
رەفیقان تەمام یەک جە یەک بەتەر
غەرقەن، نە گێجاو دەریای پەڕ خەتەر
قەومان و خوێشان، هەریەک نە شارێ
هەریەک گرفتار دەستی ئەغیارێ

ئەوەن زووخاوان زیندانان وەردەن
یەک نە شوێنی یەک، کول گیان سپەردەن
هەم سەرانی من یەکیەک هەم مەردەن
لووان حەسرەتان وە گڵکۆ بەردەن
چێش واچوون جەو وەخت نەزعی گیان کێشان
نە یار، نە یاوەر، نە قەوم نە خوێشان
هەرچی چەم مەدان، پەرێ خەمخوارێ
کەسێ دیار نەبێ، جە هیچ دیارێ
ئەڵهای فەرزەندان، مەکەردەن تاو تاو
دڵ ئەرسەنگ مەبی، سەنگ مەبی وەئاو
وەلحاسڵ وەی تەور، نە گۆشەی زیندان
وە بێ نازکەفتە، تا بەر مەشیی گیان
دەردەم یەک نەفەر، حازر مەکەردەن
نەعشی، ئەو وە حەبس، تاریک مەوەردەن
نەوجا، کەفتەبێ، یەک شەوانە و ڕۆ
تا دوکتۆر بەیۆ، تەسدیق بکەرۆ
ئەوسا مەوەردن، وە کەناری شار
بێ قەدر و حورمەت، بە وێنەی ئەغیار
یاران، عەزیزان، گرانەن، دەردم
ئینە دیم، وەچەم، هەرمام نەمەردم
هەر جە ئارۆوە، تا عەهدی ئادەم
سەدەمەی وەی سەخت، کەس نەدیەن وە چەم
ئارەزووم ئیدەن، نەی دنیای فانی
قاسیدێ مەحرەم رازی نیهانی
با خەبەر نەحاڵ، جەمعی زیندانی
بکیانۆن وەلای یارانی گیانی
سەرگوزەشتمان، تەمامیی یەکسەر
مەنزڵ وە مەنزڵ، پێشان دۆ خەبەر

تەفەککر کەردم، غەیر جە بای شەماڵ
مەحرەمی ڕازەن، حاڵزانی ئەحواڵ
زەحمەتکێش بییەن، پەرێ بەدبەختان
سەفا بەخش بییەن، پەرێ زام سەختان
هەر ئەو مەتاوۆ ئەنجام بدۆ کار
کارش هەر ئیدەن، هەر سوب تا ئێوار
(طرفه العین)ێ، دنیا تەی کەرۆ
هەر خەبەرێ بۆ، مارۆ و مەوەرۆ
شەماڵ فیدات بام، گرانەن دەردم
فەریادڕەسیی کەر، وەر نە، ها، مەردم
شەماڵ، ئامانەن، مەدارا، مەکەر
ڕاگەی وڵایەت، بگێرە، نە، وەر
یا خودا وێران بۆ، ئەسفەهان، تەمام
بییەن، وە دۆزەخ، ئێمە خاس و عام
حەرەکەت بکەر، جەی وەر مەکانە
یا خودا، بۆ وە جێی باید قوشخانە
ڕاگەی دلیجان بگێرە نە وەر
مەنزڵگان، نەوجا، لادێ نیگاکەر
ئەر مەیلی سەیران، نە تەنز و کاشان
نە سەری ڕاتەن، بویەر، نە لاشان
نەوجا، ویەردی منارانی بەرز
بەرق مەدۆ وە هەم وە سەد هەزار تەرز
مەعسوومەی قومەن، گرتەنش قەرار
وە زاهیر مەدفوون، وە باتن بێدار
شەماڵ، دەخیلەن، ئامان سەد ئامان
زەلیل و بەدبەخت دەستم وە دامان
هەر تا، مەتاویی نەوجا ساکن بەر
پەی نەجاتمان، ئیلتیماس بکەر

مەلجەئو پەنای شاه و دەروێشەن
ئاگا ، نە ئەحواڵ، بێگانە و خوێشەن
پەرێ تەقسیرات، زوانم لەنگەن
دەستگیریی کەرۆ، عەرسەمان تەنگەن
غەریب و بێ کەس، بێ نەوا و فەقیر
بێ دوون، بێ جیهەت، هەشت ساڵ نە زەنجیر
غیرەت، هەر لایق وە ئەوان بییەن
ئومێدی حەیات، نە دەس، بەر شییەن!
دمای عەرزە و حاڵ، مەدارا مەکەر
دوو ڕا نەوجا ، هەن، خاس تەشخیس بدەر
دەستی ڕاست، جادەی شەهری تەهرانەن
ئیشتیباه نەبۆ، دەخیل ئامانەن
نە ئەوجا ، مەویەر، ئامان هۆشت بۆ
نەوا، ئاسیبێ، وە تۆیچ بیاوۆ
(دارْ المَظْلَمَنْ) قەتڵگای عامەن
مەنبەعی سدوور، حوکم و ئەحکامەن
هەشت ساڵەن، تەمام، ئێمە بێ تەقسیر
عەرز و حاڵ مەدەین، وە شاه و وەزیر
ئەسڵەن، جوابێ، پەی ئێمە نییەن
زوڵمێ، وەی سەختی، کەی بی، کێ دییەن!
شەماڵ دەسی چەپ جادەی عراقەن
بگێرە نە وەر، تاقەتم، تاقەن
مەنزڵ وە مەنزڵ، تا سوڵتان ئاباد
سەیری وێت کەرە، تۆ وە خاتر شاد
نە ڕای هەمەدان، حەرەکەت خاسەن
زووتەر مەیاوی، مەسڵەحەت پاسەن
هەر وەخت کە یاوای، وە کۆهی ئەڵوەند
لادێ نیگاکەر، بەو سەحرا و دەروەند

هەمەدان، یاگەی پەڕ، سەفا و سەیرەن
پایتەختی قەدیم، شاه و وەزیرەن
نەوجا ، نیگاکەر، پەی کۆهانی بەرز
خەتخەت و ڕەنگڕەنگ،هەریەک،وە یەک تەرز
کۆی بێستوونەن، نە عالەم بەرزەن
نەقش و نیگارش، وە هەزار تەرزەن
مەشهووری عامەن، ئۆستادیی فەرهاد
ڕەنجش پەی شیرین، یەکسەر، شیی وەباد
سەیری نەقاشی بێستوون کەردی
رەفعی خەستەگی، ڕاگەی دوور کەردی
رشتەی شاهۆ کۆ وەر نەدەی نە دەس
شەماڵ، دەخیلەن، تا ئاخر نەفەس
ئەو ڕا نموونە، پەرێ کوردستان
مەیاونۆت بەوجا ، وە سووک و ئاسان
نەوجا ، ویەردی، پەڕاو دیارەن
نە فەرقش دایم، تەم و بوخارەن
(دایم الاوقات)، وەفراو جارییەن
بەرز و بڵندەن، خاس دیارییەن
یاگەی کەڵڕەمان، میر شکارانەن
مەنزڵگای وەهار، شەدەلارانەن
سەختی کۆی پەڕاو، مەشهووری عامەن
ئەو هەم نەجای وێش، ساحیب مەقامەن
تاقۆسان، نە پای ئەو نەقشش کنیان
کۆسی کەیخوسرەو نەو یاکە ژنیان
شیرین و خوسرەو، وە شەو دێزەوە
تەمام سەرداران، شەڕ ئەنگێزەوە
نە وەحش و تیوور هەرچی هەن تەعام
کول نەقشش کنیان، خولاسەی کەلام

چەشمە و سەراوێ، نەوجا، جارییەن
شەماڵ، نیگاکەر، خاس دیارییەن
سەیرانگای سەیاح، تەمامی دنیان
ماچان تەعمیرش، هەم تازە کریان
شەماڵ، مەویەرە، گیانم فیداتەن
کرماشان نزیک نە سەری ڕاتەن
شارێ قەشەنگەن، پەڕ سەفا و سەیرەن
بازاڕ، خیابان، مەغازە و دەیرەن
ئەترافاتی ئەو چەشمە و سەراوەن
ئەویچ وە مەسکەن، ئێمە حەساوەن
خاس بگێڵ نەوجا، سەیرانی وێت کەر
قەوم و ئاشنا، باوەر، وە نەزەر
ئەر دیت ئەشخاسێ، پەی ئێمە کەیلەن
یا خەفەتبارەن، با وەفا و مەیلەن
سەفا و سڵامێ ڕەدو بەدەڵ، کەر
سەرگوزەشتمان، پەی ئەو بەیان کەر
بواچە پەنەش، حاڵ و باڵمان
سووچیای زوڵمەت، کۆی زوخاڵمان
جەودما، ئەمری، حەرەکەت بدەر
وێت ئاسا، بناڵ، گێجەلوولە وەر
ئامانەت فەرزەن، دەخیلەن شەماڵ
دیارەن قەندیل، وەیسی یەمەن ماڵ
یاگەی ئومێدەن، زیارەتگاهەن
دەستگیری مەزڵووم پەشت پەناهەن
سەحرای هۆمەرمل، بگێرە نە وەر
داخڵ بەر نەوجا، بێ خۆف و خەتەر
عالی مەقامەن، بڵندەن پایەش
ڕاحەت کەر یەک دەم، تۆ هەم نەسایەش

ئیخلاس وەرزیی کەر، وە دیدە وە گیان
سێیەکی ئۆمەت، وە ئەو بەخشیان
شەماڵ، تۆ وەکیل عەرزە و حاڵەنی
هەرچەند وێت شەخسێ پەڕ کەماڵەنی
غەریب و بێ کەس، دڵ پەڕ نە هیجران
هەشت ساڵ گرفتار، حەبسی ئەسفەهان
پیر و زەعیف و هەزار لا، بەدبەخت
ژاکیای دەوران، زوڵم و زۆری سەخت
نەحیف و خەفیف، مەحرووم، جە دنیا
ریشەی زیندەگی، سەد ساڵەم کنیا
یەکجار، پەشێوەن، حاڵ و باڵمان
عاڵەمش، گرتەن، بۆی زوخاڵمان
مەحروومی دیدار، ئەولاد و دۆستم
وەختەن بەرشۆ، نە پۆستم (ئسخوانم)
شەماڵ دەخیلەن، هەر تۆ هەنی کەس
ئامان دامانش، وەر نەدەی نە دەس
عەرز کەر، نە خزمەت، وەیسی یەمەن ماڵ
سەرتا وە دامان، بووین وە کۆی زوخاڵ
دووری هەناسەم بەر مەشۆ کۆکۆ
مەر قرچەی جەرگم، نەیاوان، وە تۆ
مشکڵ گوشادەن، پەی کول کەس هەردەم
(رجال الغیب)ەن، ئەوتادی عالەم
شەماڵ، قوربانت ئیستیغاسە کەر
تا قەوڵ، نەسانی، نەو یاگە، مەویەر
دمای ئیتمینان بوڵند بەر نە ئەوج
سەف ئارایی کەر، تیپ تیپ و فەوج فەوج
خیتەی ناو دەروەن بگێرە نەوەر
چاڵاوە و، بێ هەور، باوەر وە نەزەر

نەوجا، نیگاکەر، دەشتی سایدەشتەن
سەحرا و موسەتتەح، ماچی بەهەشتەن
تۆ تۆ و بن وە بن، چالاو بگێلّە
نەچیرگای سەیاد، هەوراگەی خێلّە
قاعیدە و قانوون، کول جە بەین شییەن
قەدیم، یاگەی عەیش، خەوانین بییەن
نەوجا، ویەردی، دەشتی ماراوەن
ئەو جە من بەتەر، جەرگش کەواوەن
ئەهالی ماراو عاجز و دلّڕێش
ئازیەتبارەن، پەی زیندانی وێش
شەمالّ دەستی چەپ فەرامۆش مەکەر
شالیاوان مەحدوود، خاکی روانسەر
ئیسمش مەشهوورەن، بیهتەر ئەملاکەن
پەی مەردانی، ئەو جەرگم چاکچاکەن
ئیسە نە زیندان، کەوتەن وەبێ کار
زەلیل و موحتاج، چون گەدای بازار
ئارام و کەمکەم حەرەکەت بکەر
قولە و قولە، تا وە روانسەر
شەمالّ، چەند ڕۆژێ، نەوجا مەکان کەر
بگێلّە پێش دا، ئی سەر، تا ئەوسەر
ئێلاخانی بەرز، چەشمە و سەراوەن
هەرکەسێ دییەن جەرگش کەواوەن!
یاگەی کەلّڕەمان، شکارگای خانەن
ئەلحەق شامولّکەن، بیهتەر مەکانەن
چەند سالّ، نە دەوران، دنیای دوون شییەن
یاگەی دەبدەبەی ئەردەلان بییەن
چەند وەلی نیعمەت، چەندێ، سەرداران
وە عەیش و عیشرەت، دنیا ویاران

چەند والی زادە، نەوجا، پەروەردەن
فەلّەک وە ناکام، دووبارە بەردەن
چەندێ نۆکەران، چەند فەڕاشباشیی
غولّام و کەنیز، چەنی داواشیی
چەند سوپا و لەشکەر، کۆس و بەشارەت
فەلّەک وە یەک جار، کول دا وە غارەت
ئەوەن نازاران کەفتەن، وە بێ ناز
پەی ئەوان جەرگم، مەگێران، وە گاز
شەمالّ، وە گیانت، فەلّەک، خدێشەن
تا نۆشێ بدۆ، سەد نێش، نەجێشەن
بویەرە، نەوجا، دلّ بیی وە کەواو
بشۆ، بنۆشە، ئاو کانی سورخاو
بنۆش ئەو شەربەت، چەند جام پەیاپەی
شەرتمان ئیدەن، یادیی ئێمە کەی
پشتە و دەرەویان، بانی زەڕ نە تەمام
بگێلّە پێش دا، وە مەیل و مەرام
زەڕنە مەشهوورەن، بیهتەر ئێلاخەن
چەند خان خەوانین، پەی ئەو وە داخەن
تەعریف و تەحسین، ئەو وەر مەکانە
هەرچی بواچوون، زیاد مەزانە
خەراجیانەن، نەوجا، دیارەن
پەرێ نەعلەی نی، ئازیەتبارەن
دمای سیاحەت، بان زەڕنە کەردی
ئەو چەشمە و سەراو ئاوێ سەرد وەردی
چەپ و ڕاست سەیران ئەملاکات نەوجا
وەشتەرەن، نە سەیر باغی ڕۆح ئەفزا
ملەی لۆن، نەوجا، باوەر، وە نەزەر
چالاوەی گەشن، بگێرە، نە وەر

نه ملەی گەشن، سەر باوەر وە بەر
سەیری ئەملاکات، روانسەر بکەر
چە خاس دڵگیرەن، ئەو زێد و ماوا
شەماڵ، وە گیانت، جەرگم شکاوا
بویەرە، کەمکەم کڵاوە و کڵاو
تا مەشییی وە بان چاڵاوەی سورخاو
چەند خان و ئەمیر، نەو یاگە نیشتەن
عەجایب ئاوەن، خوا سروشتەن
ساتێ ڕاحەت کەر، با سەفا و سەیرەن
سەوز و خوڕەمەن، یاگەی نەچیرەن
جۆق جۆق کەڵڕەمان، مدران وە پاوە
مەیان، مەویاران، وە لارە ماوە
نەوجا، ویەردی، گڵکێ دیارەن
ئامانەن شەماڵ، جەرگم خارخارەن
پەی توولی کەلام، ئەر تاقەت بارۆ
هەر قولە سەنگێ، یەک ئیسمێ دارۆ
ئەو تونکە تونکە، یەکسەر، هەوارەن
مەنزڵگای عێڵەن، یاگەی دەوارەن
پەی ڕۆی نەدامەت، نە جەمعی مەردم
چەن وەختێ مەنزڵ، نەوجاگە کەردم
ئیسە هەر ئەو فیکر، ئەو خەیاڵ ئەو خاو
سۆچنان جەرگم، کەردەن، وە کەواو
نەویر، نمەشۆ تا وە رۆی مەردەن
دین و ئیمانم جە دەسم بەردەن
بەدبەختی بەختەن، شەماڵ گیانی تۆ
وەر نە من جە کۆ! ئەسفەهان جە کۆ!
دەس مەدەر لە زام گشت گیانم خەستەن
عەقڵ ڕای تەقدیر، هیچ وەخت نەیەستەن

شەماڵ، مای میرەن جە حەد بەرشییەن
شکارگای قەدیم، حکوومەت بییەن
راحەت کەر، نەوجا، یەک شەوان و ڕۆ
تەمام سەیران کەر، خاکی جوانڕۆ
شەماڵ هۆشت بۆ، گیانم فیداتەن
سەراوگەڕ نەوجا، نە چێری پاتەن
ئامانەن دەخیل چێش مەکەری پێم
ها وەختە، ئایر یەکجار بشۆ لێم
حوبولوەتەنەن، نیسفولئیمانەن
فەرمووده و تەدسدیق پەیغەمبەرانەن
تا سەیری شاهۆ تەمام نەکەری
تەشریف وە دێهات، پاین نەوەری
مای میرەن بەرزەن، سەفا ماوەرۆ
نیگاکەر نەوجا، تا چەم کار کەرۆ
هەرجا مەیلت هەن، یەکسەر دیارەن
ئەر سەحرا و دەشتەن، ئەگەر کۆسارەن
ئای شەماڵ، یەکجار، گرانەن دەردم
چەند شەوان نەوجا، وە ڕۆ ئاوەردم
چەنی چەند سەیا، رەفیقی خۆشخۆ
کارم هەر ئێد بی هەر شەو تا وە ڕۆ
سەحەر هۆرێزە، نە ئەو سەرکڵاو
تەشریف بەر، وە بان، کانییەکەی مەڕیاو
ئاوی حەیاتەن، جامێ بنۆشە
وە گیانت شەماڵ، قەلبم بێ هۆشە
ئاخێزکەر، نەوجا، کەل بەورەوارەن
گوزەرگای عێڵەن، ڕاگەی هەوارەن
چەند ماجەمینان، نەوجا ویەردەن
چەنێ نازداران حەسرەتان بەردەن

چەند خان خەوانین ئامان و شییەن
کۆچ و تەڵمیت بار، ڕەنگینش دییەن!
بویەرە، نەوجا سێ خڕان، تەی کەر
شاه نشینەکە، باوەر، ئەو نەزەر
شاه نشینەکەی سانا و مەشهوورەن
پەی تۆ نزیکەن، پەی ئێمە دوورەن
شەماڵ نیگاکەر، هەوارێ وەشەن
نیشتەن، نەو یاگە، تەمام دڵکەشەن
بنیشە نەوجا، با سەفا و بەرزەن
سەیران، نە ئەوجا، وە هەزار تەرزەن
بەردی کە شکانەن، نە ئەو یاگەی بەرز
مەنزڵگای شەوەن، وەختی کەڵە هەرز
چگاکەی سانا و مەعروفەن، نەوجا
بەرز و قەشەنگەن، پەرێ تەماشا
کانی هەمرۆئی نە سەری ڕاتەن
سەرکەشیی کەرە گیانم فیداتەن
چاشتەوەر نەوجا، چە خاس دیارەن
هەمیشە و دایم، پەڕ نە شکارەن
کەلی گوڵیجێ، یاگەی هەوارەن
با سەفا و سەیرەن، جاگەی شکارەن
مەنزڵگای شەوبی، نە وەختی شکار
مەگێلاین پێش دا، دیار وە دیار
چەند وەختێ نەوجا، وە عەیش و عیشرەت
چەنی رەفیقان، مەکەردیم، سوحبەت
کەلی تفەنگچی و تەلاش، نیگاکەر
شەو مەنزڵگامان، باوەر وە نەزەر
بدیە ئاساری ئێمە، نەمەنەن
یەکجار، هەر ئێدەن، گیان جە من سەنەن

شەماڵ، یا نە گشت، بدەر دماوە
بشۆ وە خدمەت، پیر خدری شاوە
یاگە و مەقامش، عالیەن، نەوجا
مەشهوورەن قەدیم وە ساحێو پەنا
مەواچان پیری هەزار ماڵ جافەن
فەریادڕەس بییەن، هەم سینە سافەن
باپیرەی جاف و جوانڕۆ بییەن
ئیسە ئەولادەش، گشت زەبوون بییەن
ئەسیرکێش کریان، وە شارانەدا
تەفرەقە کریان، وە زیندانەدا
سەرگوزەشتمان، تەمام بەیان کەر
شەماڵ دەخیلەن بگێرەش کەمەر
واچە هەشتساڵەن غەریب و بێ کەس
زەلیل و بەدبەخت، نییەن فەریادڕەس
باپیرەمانەن، پەی کەی! پەرێ چێش!
هەر تا مەتاوی، تەعنە بدەر لێش
ئامانەن، شەماڵ، نە ویرت نەشۆ
کافییەن، وەسەن، ڕەحمش بجۆشۆ
دمای عەرز و حاڵ، نەوجا، نیگاکەر
چەپ و ڕاس، یەکسەر، باوەر وە نەزەر
تەمام دیارەن، کۆساران، جە دوور
داڵەهۆ، بەمۆ، دەشتی شارەزوور
هەورامان، پاوە، وە ئاتەشگاوە
شمشێر و سەریاس، قشلاخ تا شاوە
گەرمەزناوەن، چەنی ماکوان
جە نەزەرگاتەن، یەکسەر سەراوان
ساراوەند چەنی بەنیگەز، وەشەن
چەشمە و سەراوش، تەمام دڵکەشەن

جوانرۆ، تەمام نەسەری ڕاتەن
بگێڵە پێش دا، گیانم، فیداتەن
دمای سیاحەت، قەدەم، ڕەنجەکەر
ڕاگەی نیگاکەر، بگێرە نەوەر
شانی وزیمە، تا کەوەشیروان
ڕاخێز وە ڕاخێز، دەسم وەدامان
بدیە، کەڵڕەمان، نەوجا چێش کەران
جۆق جۆق و فەوج فەوج مەیان مەویەران
مەویەرە ئامان بنی بەرد وە بەرد
مەخسووسەن، وەشەن، سەیری هەوشە زەرد
کەورگی تفەنگچی، ئەسڵی مەکانەن
یاگەی زەمزەمەی رەئیس و خانەن
مەنزڵگای قەدیم، سەیادان بییەن
هەر وێش مەزانۆ چەند کەسش دییەن
ئێمەیچ چەند رۆژێ، نە عەهدی وێمان
رەئیس و مەرئووس، ئێد بێ خدێمان
وەلحاسڵ، چەند وەخت، وە کامەرانی
چەنی رەفیقان، یارانی گیانی
شەوان، تا وە ڕۆ، وە سەر مەوەردین
زەمزەمە و مەزاق، شکار مەکەردین
بێ خۆف و خەیاڵ، بێ ئەندێش نە کەس
لاقەید جە تەقدیر، فەردی فەریادڕەس
چەرخی چەپ، ناگاه، چەرخش وست ئەوکار
ناغافڵ پێچاش، بە وێنەی تۆمار
شەماڵ، بویەرە، دەردی دڵ بێشەن
ئەر شاه، ئەر وەزیر، ئەگەر دەروێشەن
جوانرۆ وەشەن، بیهتەر، وڵاتەن
شەماڵ، دەخیلەن، گیانم فیداتەن

مەکان وە مەکان بگێڵە پێش دا
یاگەی کێ بییەن، کێ گێڵۆ تێش دا
چەشمە و سەراوان، یەکیەک بگێڵە
گشت یاگەی خانان، مەنزڵگای خێڵە
ئاخێز کەر پەرێ دەشتی هەسێران
پەی سەیری کاوات، یاگەی ئەمیران
نیگاکەر کاوات، ئاوش چەند سەردەن
گەرەوش نە ئاو، کول دنیا بەردەن
قورەقەڵا بدیە، ئاوش زەڵاڵەن
شەماڵ، بنۆشە، بە تۆ حەڵاڵەن
چەمە میرانەن، یاگەی سەرداران
هەوارگە و مەنزڵ وەختی وەهاران
بێڵەگی خەیلێ نە ئەو وەشتەرەن
پەی هەردوو قەلبم، پەڕ جە نەشتەرەن
چەمە میرانەن سۆچنان جەرگم
بییەن، وە باعیس نەزدیکی مەرگم
چەمە میران بێ، مەرکەزی شکار
یاگەی عەیش نۆش مەخسووسەن وەهار
هەوارێ وە شەن، یەکجار با سەفان
عەیش، هەر ئێدەن، دنیا بێ وەفان
ئایشەدۆڵ تەی کەر، تاوە دارۆمەرد
بانی تووان و شیریدەر، بگەرد
ملەو دەشتی گەڕ، بگێرە، نەوەر
بیاشۆش، سەڕۆ، تاوە سەراوگەر
هەوارگەی پشتگەڕ سەنگڵاخ و سەختەن
گاه گاه مەنزڵگای بەندەی بەدبەختەن
هەرچەند نە ئەنزار، نا زیبا و زشتەن
شەماڵ، وە گیانت، پەی من بەهەشتەن

ئیسراحەت بکەر نەو چەشمە و سەراو
ئامانەن دەخیل، جەرگم بیی کەواو
دمای راحەتی، قەدەم ڕەنجەکەر
وێرانەکەی من، بگێر، ئەو نەزەر
داخڵ بەر نەوجا، خەستەگی دەرکەر
خاس دیقەت بدەر، مەلاحیزەش کەر
وێرانەکەی من نەپای، ئەو دارەن
مەنزڵگای قەدیم، لەیل و نەهارەن
دار وەنێ نەوجا، گرتەنش، قەرار
عومرش زیادەن، نەدارۆ شومار
سەربکێش نەوجا، بزان، کێ مەنەن
یاگەی کێ بییەن، ئیسە کێش چەنەن!

وەرامدانەوەی شەماڵ و هەواڵ هێنانی

بەو نام بەو نیشان، سەرکێشام نەوجا
دیم، کە دوو کۆتەی سۆچیای سیا
کەوتەن، نە بەرماڵ، مەناڵاَن وە دەرد
دەمدەم، مەکێشان، هەناسانی سەرد
چەند نەفەر ئەولاد سەغیر و کەبیر
نە لاشان، کەوتەن، بە وێنەی ئەسیر
واتم، ئێوە کێن، پەی چێش وەی تەورەن
مەرکاری دنیا، هەر جەفا و جەورەن
واتشان: تۆ کێی پەی چێش مەپەرسیی
دەردەدارەنی، یاخۆ چە کەسیی
واتم: من قاسید دەردەدارانم
مەحرەم و هامڕاز، شەو بێدارانم
ڕەفیق و شەریک، دڵ ئەوگارانم
ئاگا نە ئەحواڵ، پەشێو حاڵاَنم
یارانی عەزیز، نووری دیدەتان
ساحیب جاو مەقام بەر گوزیدەتان
ئەشخاسی ئەوسا، نەی وەر مەکانە
جای پەنا و مەلجەء خوێش و بێگانە
سەردار و ڕەئیس، خان و بەگزادە
لاقەید نە بەشەر، شاه و شاهزادە
ئیسە نە زیندان، بێ کەس مەهتووک
بێ قەدر و قیمەت، مەریز و مەفلووک
هەریەک نە شارێ، تەفرەقە کەوتەن
جۆشیای زوڵم و تاویای بۆتەن
غەریب و بێ کەس، موحتاج و بەدبەخت
زەلیل و ئەوگار فشاراتی سەخت

وەزع و حاڵشان، وەی تەور پەشێوەن
دووی هەناسەشان، بیشتەر پەی ئێوەن
ئێد واتم، ناگاه کەوت و شیی نە هۆش
وە دەم دەردەوە، بەر ئاما خرۆش
واتش: ئەی شەماڵ، هەی بەر گوزیدەم
قەدەمت وەبان بینایی دیدەم
یە تۆ بیت ئامای جە لای دەردەدار
نە خاوی غەفڵەت، ئێمەت کەرد بێدار
سەرگوزەشتمان، جە حەد ویەردەن
بەدبەختی ئێمە، بێ پەنا و پەردەن
چەند ساڵ، نە دەوران، فامیل ویەردەن
نە ڕای ئیحتیرام زیندەگیی کەردەن
ناگاه، چەرخی چەپ، خول ئاوەردەوە
زەمزەمە و بێسات، یەکسەر شەردەوە
مەحرووم، نە دیدار، برا و کەسوکار
یەک جە یەک بەتەر، بییەن گرفتار
ئابڕوو و حورمەت، نە دەستمان شییەن
ئیختیاری موڵک، وێچمان نییەن
ئەوەن بەدبەختی و سەختی و دەربەدەر
ئینتیزاری دەس، رایەت و نۆکەر
نەی کەلاوەدا، کەفتەن کەساس
کەس نمەپەرسۆ، خراو تا وەخاس
ئایرێ شییەن، نە پەڕ و باڵم
عالەم بێزارەن، نە بۆی زوخاڵم
ئایرێ گرتەن، سەر تا پای تەنم
بییەن، وە کۆتەی سۆتەی جەهەنەم
شەماڵ، فیراقەن، سۆچنان جەرگم
زیندەگی بێزار، رازیی وە مەرگم

شەماڵ، فیراقەن، فەرقم شکاوان
وە گیانت قەسەم، مەگێرەم تاوان
فیراقەن، تێشە، نە فەرقم شەنەن
فیراقەن ریشەی عومری من کەنەن
فیراقەن، ئایر وەردان، نە جەستەم
کەمکەم سۆچنان، پێشەی شکستەم
فیراقەن غەرقم کەردەن نە دەریا
ڕەنجی سەد ساڵەم، وە عەبەس بریا
هیجرانەن بییەن، سەرباری دەردم
هیجرانەن باعیس ئی ڕەنگی زەردم
هیجرانەن وە گاز، جەرگم مەکێشۆ
هیجرانەن، قەلبم، دایم، مەجۆشۆ
هیجرانەن، شعوور نە دەستم سەنەن
هیجرانەن، یاسین، پەی مەرگم وەنەن
هیجرانەن، هەرگیز، نە ویر، نمەشۆ
هیجرانەن، لیباس، ئازیەتی پۆشۆ
هیجرانەن، دڵ کەرد، وە کۆتەی قەساو
هیجرانەن، زامش، نە دارۆ حەساو
حەسرەت، نمازۆ، کۆنە بۆ، زامان
حەسرەت، دەردێوەن، نەدارۆ دەرمان
حەسرەتەن، دایم زامش، هەر وەسۆن
هەشت ساڵەن، مەکان حەسرەت جوانڕۆن
حەسرەتەن، قامەت، کەردەن وە کەمان
حەسرەتەن، سانان، بینایی چەمان
چێش وا چوون، شەماڵ، گیانم فیداتەن
نە هەزار یەکێ، دەردم نەواتەن
پەی جەستەی خەستەم، کافر کەرۆشێن
نە موڵکی وێمان، وێنەی غەریبێن!

بێ قەدر و حورمەت، کەساس کەوتە کار
کزکز، مەنیشین، نە پەنای دیوار
یانەی زیندانی، یەکسەر وەی تەورەن
شەماڵ، وە گیانت پەڕ جەفا و جەورەن
ئینە سەر گوزەشت، کول خاس و عامەن
هەرچەند عەرزی من، گشت ناتەمامەن
ڕاگەی وەی دووریی زەحمەتت کێشان
فیدای ئامات بام، سەر بدەر لێشان
نەی جا ویەردی، کەڵێ و تووڕکەپان
ئاڵیاوا، چەنی قەریەی ناوخۆشکان
هەر چوار پەرێ زیندانی وێشان
تا ڕۆی قیامەت، هەر ئاه مەکێشان
نە ڕای سەفیاوا، حەرەکەت بکەر
قەڵای جوانڕۆ، باوەر وە نەزەر
داخڵ بەر نەوجا ، ئەسڵی مەکانەن
پاتەخت و مەرکەز، حاکم و خانەن
چەند خان و حاکم، سەردارش دییەن
چەند بەگ و بەگلەر، نامدارش دییەن
چەند کوشت و قەزا و ئازارش دییەن
چەند شەدەلاران، نازارش دییەن
چەندێ رەئیس و وەکیڵش دییەن
چەند گەدا و دارا و زەلیلش دییەن
چەند شادیی و وەشیی و شیوەنش دییەن
چەند سوپا و لەشکەر، کوللینش دییەن
زەمزەمە و نۆکەر، دیواخان دییەن
سەفا و سەیرانگای ناو باخان دییەن
چەندێ تەپڵ و کوس، بەیداخش دییەن
چەندێ داخدار و بێ داخش دییەن!

چەند قازی و خەتیب، مستەوفیش دییەن
چەند شێخ،چەند دەروێش،چەند سۆفیش دییەن!
چەند خانم، خاتوون، مەحبوبش دییەن
چەندێ غاڵب و مەغڵوبش، دییەن
چەند مونشی باشیی و دەبیرش دییەن
چەندێ سەرعێڵ و ئەمیرش دییەن!
شەماڵ وە گیانت، ئینە کول واتم
ئامان و لووان، فیدای ئاماتم
دەورانی گەردوون چەپگەردی کەچ نەرد
سەنگی بنچینەی، گردین، بەر ئاوەرد
مەرکەز و ماوای، ئابا و ئەجدادەن
قەلب و رۆحمان، بەو یاگە شادەن
یاگەی بەزمگای شادی و وەشیمان
چمان خاوێ، بێ، دیمان نە دیمان
ناگاو ناغافڵ، بێ خەبەر جە دەرد
فەڵەک پەی ئێمە، دیسان شانان نەرد
سەرگوزەشتمان، هەر تا، وە ئاڕۆ
شەرحش، نە فەوقەن، لازم نەدارۆ
نەوجا ، نیگاکەر دەخیلەن شەماڵ
خاس دیقەت بدەر بە حاڵ و ئەحواڵ
ئەر دیت ئەشخاسێ، تاقەتش تاقەن
ئانە گرفتار، دەردی فیراقەن!
ئەر دیت کەسانێ، دەردش گرانەن
ئانە سۆچیای، ناری هیجرانەن!
بدیە، هەرکەسێ، جە کەسان تاکەن
ڕەنگ زەرد و زایف، دیدە نمناکەن!
کەوتەن، نە گۆشەی، کووچە و کەلاران
وێنەی پووڵی قەڵب، نارەوای شاران

زەلیل و زگار، کەفتەن، و بێ کەس
بزان و نەزان، مەکێشۆ، نەفەس
بۆی کززەی جەرگش نیشتەن نە ڕووی عەرش
تەن لوخت و عوریان، نە پۆشاک، نە فەرش
وێنەی یەتیمان، نە پەنای دیوار
نە مولّکی وێشان، خارجی و ئەغیار
ئانە، تۆ وەی تەور، مەوینیش وە چەم
خانمێ وەبییەن، ئەعلا و موحتەرەم
نامەحرەم، نەدیەن کەس وە دیدەی وێش
ئیسە ناعیلاج بییەن، وە دەروێش
شەماڵ، وە گیانت، جەرگم بریانەن
شەو و ڕۆ دایم، کارم گریانەن
یەکێ مەوینی، کەوتەن نە سەحراء
خاتونێ بییەن، موقتەدیر، دارا
یەکێ، پەی فرزەند، دەردش کارییەن
یەکێ، سەردارش، نادیارییەن
یەکێ، براڵەش، وە ئەسیر بریان
یەکێ، دارایيش، کول غارەت کریان
ئانە فرزەندش، نە دەسش شییەن
کەمکەم بینایيش، نابینا بییەن!
ئانە، مەوینی، کەوتەن، مەناڵۆ
فرزەندەن، پەرێ، بابۆش مەلاڵۆ
هەرکەس مەوینی، دەردش کارییەن
دەرمانی دەردش، نادیارییەن!
شەماڵ، وە گیانت، دنیا خەسیسەن
نۆکەر و یەتیم، وێشان، رەئیسەن!
ئەو مەکان، وەزعش، ریقەت ئاوەرەن
جۆشی دەروونم، چون، سەماوەرەن

بویەرە، ئەوجا، نەگبەت، ماوەرۆ
دەردشان، سەختەن، پایان، نەدارۆ
شەو و ڕۆ دایم، شین و زارییەن!
نە باقی ئەسرین، هووناو جارییەن!
بازە، هەر بەوحاڵ، جەستەی پەشێوە
تا ڕووی قیامەت، گێج وەران، پێوە
شەماڵ، قوربانت، نەو یاگە، مەویەر
زیارەتی مەرقەد، شێخ فەتاح بکەر
بشۆ وە خدمەت، ئەو پیری کامڵ
سەرگوزەشتمان، چەنی دەردی دڵ
بەدبەختیمانەن، چەنی نەدامەت
دیدار بینیمان، کەوتە قیامەت
زەلیل و غەریب، موحتاج و بێ کەس
ها، وەختەن، بەرشۆ، ئاخەرین نەفەس
دنیا، وەی تەورەن، عیلاج نەدارۆ
نە عەهدی قەدیم، هەر تا، وە ئارۆ
نە مەیدانی هەقق، عالەم کول خەستەن
ڕای قەزاوقەدەر، هیچ کەس، نەبەستەن
حەرەکەت، بکەر، نە ئەترافاتش
بگێڵە پێش دا، قەریە و دێهاتش
کەش و کۆسارش، یاگەی شکارەن
ئاساری ئێمەیچ، نەوجا، دیارەن
فرێمان کەردەن، نەو یاگەی شادیی
پەیمان بوازە، گەردەن، ئازادیی
فیدات بام شەماڵ، زەحمەتت کێشان
یانەی زیندانی سەر بدەر لێشان
دمای سەیرانگای جوانڕۆ کەردی
کەش و کۆسارش، گێجەلوول وەردی

ڕاگەی گەرمەسێر، بگێرە نەوەر
چەشمە و سەراوان، باوەر، وە نەزەر
باڵەخانییەن، نە سەری ڕاتەن
ئاوش، بە وێنەی چەشمەی حەیاتەن
موڵک و دێهاتش، با سەفا و سەیرەن
جە گشت نیعمەتێ، پەڕ دەخڵ و خەیرەن
یانەی ئیقباڵەن، دایم زاریشەن!
پەرێ سەردارش، بێ قەراریشەن!
ئەوان، هەم چەند ڕۆ، وە کامەرانی
عەیشی وێشان کەرد، نە باڵەخانی
فەڵەک هەم پەی ئەو دیسان شانا نەرد
ئیقباڵ ئیقباڵش، نەوجا، غرووب کەرد
ماچی ڕۆی ئەزەڵ، پەی زیندان تاشان
گەدا، نە لای ئەو وێنەی پادشان
شەماڵ بویەرە، نەوجا، پەی زلان
چەشمە و سەراوەن، بیهتەرین مەکان!
خوسووس، سەراوبەس، نەوجا، مەشهوورەن
مەجۆشۆ، مەیۆ، تەمام پەڕ نوورەن!
پەشتی سەراوبەس، کۆی ساراوەنەن
ئێلاخێ وەشەن، ریشەی دڵکەنەن
ئەم دەس و ئەو دەس، تەمام بگێڵە
کول ماجەمینەن، هەوارگەی خێڵە
یاگەی نازاران، ماجەمینانەن
مەنزڵگای قەدیم، میر و خانانەن
دەشتی گوڵاڵە، تا بەردی زەنجیر
چەند حاکم دییەن، سەرعێڵ و ئەمیر
بەردی زەنجیرەن، نەوجا، مەشهوورەن
ئاوساف و زەڵاڵ، ماچی کافوورەن

چەندێ، جە مەردان، ڕۆزگار دییەن
چەن نەوجەوانان، کارزار دییەن!
چەندێ نە دەوران، دنیای دوون شییەن
یاگەی بەگزادەی باوەجانییەن!
ئەوان، هەم چەن وەخت، نە دەوری وێشان
ڕۆزگارێ وەش، هەمڕا بی، پەیشان
ئیسە نەمەندەن، نە ئۆجاخشان
جوز، یەک، مەعدوودێ، بێ میقدارشان
ناراو، بەنیگەز، میراوا، گێڵە
شەماڵ، وە گیانت، کول یاگەی خێڵە
نە هەرجا بدیە، جارییەن، سەراو
مەخسووسەن، ئاوی چەشمەی بێڵەتاو
خاک و ئاو وەی تەور، نا پەیدان کەمەن
جای کیشت و زەرعەن، مەنزەرگای چەمەن
عێڵ و تایفەی پەڕ حەشەم دارۆ
عەیبش هەر ئێدەن، ڕەئیس نەدارۆ!
کەدخودا و ڕەئیس گرفتار بییەن
نە تۆی زیندانان، کول نەبەین شییەن!
یانەی زیندانیی، هەر ئاغە ڕۆشەن
هەرکەس، پەی کەسێ، دایم بێ هۆشەن!
تاوگۆز و کەڵاش، تا باوەجانی،
شەماڵ، بگێڵە، تۆ وە نیهانی!
وە هەرجا، مەشیی، شین و زارییەن!
ئەلوەداعی گەرم، بێ قەرارییەن!
ئەو سەرزەمینە، بگێڵە پێش دا
هەرکەسێ کەسەن، نەمەندەن تێش دا!
خێڵی باوای خدر، نەملەی لێواشە
هەر دەسە دۆعان، چەرخ بۆ چەواشە

کەرەوشاینگان، تا دەوڵەت ئاوا
شەماڵ، زەحمەتەن، خەیلێ ماڵ ئاوا
ئەوانیچ عەشرەت، هەم گرفتارەن
زەدەی زامی سەخت، نێشی یەک خارەن
سەر بدەر لێشان، کەسێ نەمەندەن
فەڵەک یانەشان، نە ریشە کەندەن!
کەرە مەنزڵگای، وەڵەد بەگییەن!
چەند شۆڕەسوار، ئامان و شییەن!
نە میر، نە رەئیس، نە سەردار مەنەن
یاگەی یانەشان، بەرزشان، شەنەن!
سەردار، نە زیندان، نە قەسری قەجەر
نەعشش، چون گەدا، کێشیان، وەبەر!
نەمەندەن، کەسێ، نە ئۆجاخشان
رەعیەتێ بییەن، وە ئەربابشان
دایم زارییەن، نە تۆی یانەشان
با هەر بگێلۆ، چەمەرانەشان!
ئای چەند نازاران، کەوتەن، وە بێ ناز
فەڵەک خدێشەن، نەشیب و فەراز
شەماڵ، فیدات بام، باوەر وە نەزەر
زیارەتی مەرقەد، دەوڵەت ئاوا کەر
گونبەدێ نەوجا، بوڵندەن پایەش
شێخی ئیرشادەن، بشۆ، نە سایەش
نەتیجەی پاکەن، جە پاک سروشتەن
یاگەی ئومێدەن، جای پەنا و پەشتەن
سەیدەن، جە نەسڵ، پاکی پێغەمەر
شافعی ئۆمەت، رۆی دەشتی مەحشەر
سەرگوزەشتمان، عەرز کەر، نە خدمەت
هەشت ساڵ گرفتار، ڕەنج و مەشەقەت

موعجیزاتشان مەشهووری عامەن
ساحیب هیممەتەن، بوڵند مەقامەن
فەقیر و غەریب، موحتاج و زەلیل
تەڵەب کەر، هیممەت، شەماڵ سەد دەخیل
هەرچەند موقەددەر عیلاج نەدارۆ
جە پێغەمبەران، هەر تا، وە ئارۆ
بەشەر حاڵشەن، وە ئومێد زیندەن
هیچ کەس ددانی ئومێد نەکەندەن!
دەوڵەت ئاوا، جای شەریعەت بییەن
جومعە و جەماعەت، تەریقەت، بییەن!
تەکیە و مەنزڵگای دەروێشان بییەن!
مەلجەئو پەنای دڵڕیشان بییەن!
ئیسە نیشانێ، جە ئەو نەمەندەن
فەڵەک ئەساسش بەرچیدە، کەردەن
هاشمی هەشت ساڵ، نە تۆی زیندانەن
پەی بەدبەختی وێش، جەرگش بریانەن
بێ جرم و تەقسیر، گرفتار بییەن
شان و مەقامش کول، نە دەس شییەن!
عایلە و کڵفەت، سەرگەردان، بەدبەخت
جۆشیای کوورەی زوڵم و زۆری سەخت
دایمولئەوقات، شین و زارییەن
پەی بەدبەختی بەخت، بێ قەرارییەن!
شەماڵ وە گیانت فەڵەک کارشەن
هەر ڕۆ، وە نەوعێ، یە بازاڕشەن!
شەماڵ، فیدات بام، زەحمەتت کێشان
قەدیم ئۆجاخان، سەر بدەر لێشان!
کەی، مەبۆ زەحمەت، تۆ فەرامۆشم
حەڵقەی غولامی، کەردی نە گۆشم!

نە هەرجا، رەئیس کورد زوان بییەن
سەردار و ئەمیر، کول، نە بەین شییەن!
بگێلە پێش دا، هەرکەس نەجای وێش
یەکسەر فامیلش، بییەن، وە دەروێش
نەجا، نە مەقام، نە شان، نە شێوە
کول پەی دەردی وێش، شێت بییەن، لێوە!
پارچەی نەورۆڵە، بگێرە نەوەر
سەیرانی دەشتی، ماهیدەشت بکەر
قەڵای باوانەن، ساحێبش نییەن!
مەرکەزی سەردار، سنجاویی بییەن!
سێ نەفەر سەردار، نەوجا، بەر قەرار
ساحێو تەپڵ و کوس، بەیداخ و سوار
ماڵ و دیواخان، دەبدەبە و ئەساس
لەشکەر و نۆکەر، یۆ جە یۆتەر خاس
کەدخودا و رایەت، تایفەی زیاد
گشت خۆش و خوڕەم، یەکسەر خاترشاد
نە ڕای ئیقتیدار، وە کامەرانی
چەند ساڵ، دیاران، نەی دنیای فانی
چەرخی چەواشە، چون هەردە جاران!
تەفرەقەشان کەرد، نە کووچەی شاران!
نە ماڵ، نە فرزەن، نە نۆکەر، نە کەس
ڕەنجی سەد ساڵە، بەرشیی وە عەبەس
وەی تەور، پاشیان، تەفرەقە و بێ کەس
یەکێشان ئەو توون، یەکێ ئەو تەدەس
حەیف پەی جوانان وێنەی شێری مەس
لاشەش خاک کەران، بێ برا و بێ کەس
ئیسە نیشانێ لێشان نەمەنەن
فەڵەک ئەساسش، نە ڕیشە کەنەن

وەی تەور پەشێو بی، حاڵ و باڵشان
کەس نمەزانۆ، ڕای مەزارشان
شەماڵ بویەرە، ماهیدەشت تەی کەر
مەدارا مەکەر، تاوە چوار – زەوەر
نیگاکەر نەوجا، دەشت گەواوڕەن
مەرکەز و ماوای عێڵی، کەڵوڕەن!
ئەرشەدەن، پەرێ تایفان نەوجا
مەردانی کاریی هەم ساحێو پەنا
سەرحەد نشینەن، پەی خاکی ئێران
خاکێ ئێرانەن، هەم یاگەی شێران
میللەتی ئێران، دوو خەسڵەت دارۆ
نە عەهدی قەدیم، هەرتا وە ئارۆ
ئیتاعەی ئەمری پادشای وێشان
وەتەن پەرستی، بییەن خدێشان
خوسووس، عەشایر، جەمعی دلێران
پاسەبان بییەن، پەی خاکی ئێران
چەنی خارجە، هەرچی جەنگ کریان
عەمەڵشان، نە تۆی تاریخ، سەبت کریان
پەی ئێمە، میللەت ئیفتیخار دارۆ
میهەنپەرستی، شەرافەت، مارۆ!
عێڵی کەڵهوڕ بی، مەقسوودم نەی جا
خاک و ئاوشان، لەشکر و سوپا
هەر نە چوار زەوەر، تا قەسری شیرین
مەنزڵگاشان بی، تەمام عێڵ نشین
کەوکەبەی داوود، ئەو نە عەهدی وێش
مەشهوور بێ، نە تۆی سەردارانی پێش
سەدای تەپڵ و کوس، لفەی بەیداخان
دەستگاهی ڕەنگین، ماڵ و دیواخان

زەمزەمە و بێسات، عەمەڵە و نۆکەر
کەم کەسێ دییەن، تەرەقی بەو تەور
چەند خان، خەوانین، رەئیس و سەردار
نە فەرمانی ئەو گرتە بێ، قەرار
سوارانی خاس، ئەسپ و زین تەیار
بازیی مەکەردەن، هەر سوب تا ئێوار
تەپڵی حازر باش، هەر وەخت مەزەندەن
شەش هەزار سوار حازر مەکەردەن!
حەیفەن، پەی ئەمیر، سەرداری کەڵهوڕ
شکست دا، وە تیپ، بەختیاریی و لوڕ
چون رۆی بەرگەشتە، نەدارۆ ئامان
نەو جەنگ و داوای ملەی هەمەدان
جە تەقدیری هەق، ئەمری خوداوەند
دوو تیر نازڵ بیی، پەی بابۆ و فرزەند
دوو سوپای عەزیم، کەردەن چەکاچاک
لاشەی ئەمیران، غەڵتان بین وەخاک
جەودما، فرزەند، چەنی نەبیران
چەند ساڵ، نەجای ئەو دنیا دیاران
رۆزگار مەیلش، سەرد بیی نە لێشان
کەمکەم ئیختیلاف، کەوت، نە دلێشان
حوببی ریاسەت، تۆغیانی بەشەر
مەبۆ وە قاتڵ فرزەند و پسەر!
مامۆ برازا، بین وە خەسمی هەم
مامۆی وێشان کوشت، پەی بەدبەختی هەم
هەرکەس خوداوەند، هۆرگێلاوە لێش
هەر وێش کۆمەکەن، پەی نەگبەتی وێش!
ئیسە نەو فامیل، یەکێ نەمەنەن
یاگێ یانەشان، بووڵشان شەنەن

مەحرووم بین نە رەنج چەندین ساڵەی وێش
گەداو، دەروەدەر، بە وێنەی دەروێش
شەماڵ، وە گیانت، فەڵەک کارشەن
دایمولئەوقات، یە بازاڕشەن!
شەماڵ دەستی راست گێڵە دماوە
تەختگە و شامار، بدەر و ماوە
یاگەی سەلاتین، گۆران بگێڵە
وێشان گرفتار، عایلەشان وێڵە!
حەفت سوڵتان، نەوجا، حوکمڕان بییەن!
هیچ کام، نەجای وێش، ئاسارش نییەن!
کول ساحێو سوار، تفەنگچی و نۆکەر
یاگەی سوپاخێز، سەرباز و عەسکەر!
تایفە و عەشرەت، ئەملاکاتی خاس
شەجیع و مەربوت، مەعقووڵ، شاه شناس
گاوارە، مەرکەز، حاکم نشین بێ
هەریەک نەجای وێش، ساحێو نگین بێ
داڵەهۆ، یەکسەر، کەش و کۆسارەن
یاگەی سەلاتین، نەوجا، دیارەن!
زەردە و یارانەن، زەهاو تا سەر پێل
گشت یاگەی چادر کەدخودا و سەرخێڵ
قەدیم ئۆجاخان، تەفرەقە و فیرار
رایەت و نۆکەر، بییەن وە جادار
شەماڵ، وە گیانت، دڵ پەڕ نەهوونەن
وەی تەور مەوینی، جەستەی تۆ چوونەن
سەرقەڵا، چەنی، جێگیران تەی کەر
بدیە، کێن نەوجا، کەردەنش گوزەر
چەند میر و سەردار، نەوجا ویەردەن
کۆچ و تەڵمیت بار، رەنگین پەروەردەن

باوەیسێ، نەوجا، یاگەی سەردار بی
جای عەیش و نیشات تەپڵ و سوار بی!
هەواش پەی زمان، خەیلێ تەمامەن
چەشمە و سەراوش، وێنەی حەمامەن!
سەوز و خورەمەن، زمان، وەک بەهار
چوار ئەترافش، وەشەن، پەی شکار
داخوم ئیسە کێ بەو یاگە، شیەن
پاسەبزانوو هەر ئەوش دییەن
شەماڵ، بگێڵە، ئەو سەرزەمینە
زمانش وەشەن، گشت عێڵ نشینە
قەدیم، سەرداران، یەکێش نەمەنەن
یاگێ یانەشان، مێخشان کەنەن!
ڕای دەروەن دەهۆڵ، بگێرە نەوەر
داری زەنگەنە و ئەزگڵە، تەی کەر
باخی سەیدی خان، هەوارگەی بنگوێز
بەرز و چەشم ئەنداز، با سەفا و ڕاخێز
سەیرانش، وەشەن، ئەو پارچەی بەمۆ
کول ماڵ جەمینەن، شەماڵ گیانی تۆ
قەیتوولەن، نەوجا، یانەی شێخ حەسەن
جەرگم بریانەن، تەمام بێ کەسەن!
وێش چەنی ئێمە گرفتار بییەن
هەشت ساڵ نەی وەرتەر، بە ڕەحمەت شییەن
ئەو نەتۆی زیندان مەشهەد فەوتش کەرد
بێ قەدر و حورمەت، وە سەد ئاهی سەرد
نە فامیلی وێش، وەی تەو بڕیان شۆن
کەس نمەزانۆ، مەزارش، جە کۆن!
تایفەی نەجیب ساحێو کەرامات
فەریادڕەسی عام، پەی کولی حاجات

بێ جورم و تەقسیر، ئەسیرش کەردەن
ئابڕوو و حورمەت، چەند ساڵەش بەردەن
ڕۆی گرفتاریی، هەر تا وە ئارۆ
دۆعا و موعجیزات، ئەسەر نەدارۆ
قەزای مویدەمەن، عیلاجش نییەن
نەزر و سەدەقە، کول نە بەین شییەن
شەماڵ، وە گیانت کڵفەتش وێڵەن
بە وێنەی دەروێش، کەڵپۆس نە پێڵەن!
بزان، یانەکەش، کەس مەنەن تێش دا
یاخو بادەقوش، مەوانۆ پێش دا!
عایلەش، جە کۆ تەفرەقە کریان
ماڵ و ئەموالش، وە میراس بریان
دەک فەڵەک چەرخت با چەواشە بۆ
نمەبۆ، رەحمت پەی کەسێ، بۆ تۆ!
بەڕوینبانەدار، تا وە خانە شوور
ئیسەر تا ئەو سەر، نزیک تا وە دوور
چەند ساڵ، نە دەوران رۆزگار شییەن
یاگەی قوبادی و باوەجانییەن!
یاگەی حکوومەت، حەبیبوڵڵا خانەن
جاگەی دەبدەبەی، مستەفا خانەن!
لازم نەدارۆ، شەرحش ویەردەن
یە گشت نیشانەی دنیای بێ پەردەن
نەوجا، ویەردی، ئاوی سیروانەن
مەشهوورەن، مەحدوود، خاکی ئێرانەن
ئاوی زمکان و لێڵە، جەو مەکان
داخڵ بۆ، نە تۆی روودخانەی سیروان
مەعرووفەن نەوجا، پردی کناچان
قەدیمەن ئیسمش، پاسە مەواچان

ئیسە وێرانەن، هەر پایەش مەنەن
دەورانی گەردوون، نە ریشەش کەنەن!
لاوران، چەنی، بێزەل، نە ئەوجان
شکارگای وەشەن، پەرێ زمستان
ئیمامی نەوجا، گرتەنش قەرار
جە گشت حەیوانێ، پەڕەن نە شکار!
مەکانێ وەشەن پەرێ زمستان
شەماڵ ئامانەن، نەوی هەراسان
تایفەی ئیمامی نەوجا دیارەن
پەی زیندانیشان، دایم خەمبارەن
یانەی هۆسمان بەگ، دڵشان نە جۆشەن
هەشت ساڵەن، تەمام کول سیا پۆشەن
ئەو چەمی سیروان، جە دەس وەر مەدەر
کوێڵە و ماکوان، وەشەن، پەی گوزەر
یاگە و مەکانی ئیناخی نەوجان
پەی بەدبەختیشان جەرگشان بڕیان
ملەی لەشگەرگا، هەنجیرک گێڵە
زی و هیرتا هەوار، نشینگەی خێڵە
هەریەک نە لایێ شین و زاریشەن
هەریەک، وە دەردێ گرفتاریشەن
زیندانی ئەوان، هەریەک نە شارێ
تەفرەقە کریان، وە سەر دیارێ
فەتحوڵڵا هۆسمان، هەر جە کرماشان
وە لوولەی تفەنگ، سەرباز کوشتشان
بدیە، هەرکەسێ ئالوودەی دەردەن
ئانە کەسێوەش، جە زیندان مەردەن
بازە هەر وەو دەرد سەختی گیان کێشان
تا ڕۆی قیامەت، هەر ئاخ بکێشان!

نەحیەی زەردۆیی بگێرە نە وەر
مەکانێ وەشەن مەلاحێزەش کەر
دەودان و رووان، تا وە باینگان
ساتیاریی وێراش، تا بەلەبزان
گلاڵ و دشە، خانەگا و پاوە
دووریسان، شمشێر، قشلاخ تا شاوە
نووریاو و نجار، بە وردە دێوە
شەماڵ، فیدات بام خاس بگێڵ پێوە
تەشریف بەر وەبان قوللەی ئاتەشگا
یەکسەر دیارەن، بکەر تەماشا
با سەفا و بەرزەن، جەشم ئەنداز دارۆ
هەرجا مەیلت هەن، وە نەزەر مارۆ
دێهاتێ نە فەوق، شەرحم دان پەی تۆ
هەشت ساڵەن شیوەن، واوەیلا و هەی ڕۆ
نە بڕیان سەدای، شین و زاریشان
نە دریان، قەرار، بێ قەراریشان
نە تۆی زیندانان، کول نەبەین شیەن
هەرکەس مەنە بۆ، نیمەگیان بییەن!
ڕۆی گرفتاریی، هەر تا وە ئارۆ
نەو قیتعە زەمین، ئایر مەوارۆ!
کوشتارێ زیاد، نەو یاگە کریان
هەرجا کەسێوەن، دە ئەسیر بریان
وە هەرجا، مەشیی، شەماڵ زارییەن
هەریەک چەند کەسش، نادیارییەن
خوسووسەن میرزا و مستەوفی پاوە
ریشەکەن کریان، جە هەردوو لاوە
میرزا مەحموود بێ، مونشی خۆش تەحریر
عاقڵ و فەهیم، هەم ساحێو تەقریر

مەزڵوومی دەسی زوڵمی هەورامی
درێخشان نەکەرد ڕاگەی بەدنامی
چەند ساڵ فیرار بێ، نەو زێد و ماوا
بەدبەختی کێشا ، هەر تا ، کە تاوا
ئارەزووش ئێد بی، بیاوۆ وە کام
دەوڵەت بسانۆ، پەرێش ئینتیقام
وەختێ کە قشوون حەرەکەتش کەرد
هەورامی نەوجا ، گشت فرارش کەرد
ئەو میرزای مەرحووم، بە خەیاڵی وێش
ئارەزووش بڕیان، تەمام یاوا پێش
بێ خەبەر نە چەرخ قەزای ڕەببانی
بەر عەکسەن دایم، شاد پەشیمانی!
عەبباس براڵەی گیانی گیانیش بێ
کول کەسێ عاشق وەش زبانیش بێ
ناگاه کومەیسوون، نەوجا تەشکیل دان
هەرچی مەنەبێ، ئەسڵەحە جەم دان
ئەو گرفتاریی نە فەوق شەرحم دان
جە قەسری شیرین، هەر تا مەریوان
مەقسوودم میرزای ساحێو شەوق و زەوق
شادیش بی وە شین، زەوقش بیی وە تەوق
وێش چەنی مامۆ، برا و مامۆزاد
گرفتار کەردەن، ڕەنجش شیی وەباد
وە چەند ئیفتیزاح فشاراتی سەخت
نە جەمعی مەردم، بە وەخت و بێ وەخت
تا داخڵ وە شار، تاران بیێ یەکسەر
یاگەی ئەوان دان، نە قەسری قەجەر
هەرچەند، کە ئیزهار، مەزڵوومی وێشان
مەکەردەن ئەسڵەن، نەشنەفتەن لێشان

هەریەکێ پەنج ساڵ حەپسشان بڕین
شەش ساڵ زیاتەر کێشان، وە یەقین
دمای سەدەمات، جە حەد ویەردە
زوڵم و زۆری سەخت، دنیای بێ پەردە
هەزار حەسرەتان، مەنەبێ نە دڵ
یەک نە شۆنی یەک، داخڵ بیێ وە گڵ
عوموom بێ دەمەق مدراین، وە پاوە
ڕیشەمان، بەنەن، وە بای فەناوە
شەماڵ ڕاهیی بەر، پەرێ هەورامان
خاکی ئێرانەن، سەرتا وە دامان
بگێڵە پێش دا، بێ سەفا نییەن
وەزعی سابقش، گشت نەبەین شییەن
تەرزێ جە دیدەن، ئیسە جەو وڵات
جادەی ماشینەن، عەقڵ مەبۆ مات!
هەورامی ئەوسا ، نە یاگەی وێشان
ئیقتیداریێ خاس، بێ نە دلێشان
هەریەک نەجای وێش، دەستگا و عومارەت
ماڵ و دیواخان، نۆکەر و رایەت
چەنی عەشایر، خارج و داخڵ
خەیلێ جەنگ کەردەن، شەجیع و پەڕ دڵ
کەمکەم تەرەقی دەست دا پەرێشان
قەریبی چل ساڵ، ڕاحەت، پەی وێشان
نە ڕای ئیقتیدار زیندەگی کەردەن
رۆزگاریێ وەش، وەسەر مەوەردەن
چێش وا چوون جە دەس، حاڵ و خدێشان
مووزی بیێ پەرێ، هەمسایەی وێشان
بێ تەقیە و ڕوودار، بێ شەرمی حوزوور
تەمماع پەی کول کەس نزیک تا وە دوور

ئەمەلاکی مەردم، بە زۆر مەوەردەن
نە قەوم و نە خوێش، دریغ نەکەردەن
غورووڕشان یاوا، سەر حەددی کەماڵ
نەوبەت کەفت وە دەس، ئەساسەی زەواڵ
نە ئەمری دەوڵەت تەمەڕرود کەردەن
فریبی توغیان، چەند ساڵە وەردەن
دەوڵەت قشوونش، کێشا پەرێشان
سەنگی تەفرەقە، کەوت نە دلێشان
هەریەک، نە لایێ، بێ وە چارەسەر
پەرێ خارجە، دەشت گرتەن نەوەر
هەرکەس تەسلیم بی، گرفتار کریا
نە قەسری قەجەر، یاگە پێش دریا
وەی تەور پاشیاو بڕیا و شۆنشان
کەس نییەن، نەجای هەوار کۆنشان
شەماڵ بگێڵە هەر سەیران خاسە
چەم پۆشیی کەرە، جەی دەنگوباسە
داریان و هەجیج، نۆتشەو شەڕەکان
چەشمە و سەراوەن، باغات فراوان
نەوسوودەن، مەرکەز حکومەت نشێن
بەرز و چەشم ئەنداز، باغاتش ڕەنگێن
وردە دێهاتش، یەکسەر باغاتەن
هانە گەرمەڵە، نە سەری ڕاتەن
ناحیەی لەهۆن، تەمام سەیران کەر
نە کەلی کاوێ، سەر باوەر وە بەر
ئەو یاگە بەرزەن، پەرێ سەیران گاه
هەرجا مەیلت هەن، بکەر تەماشاه
قولەی پیر رۆستەم، دیار وە دیار
دەشتی مەریوان، گۆلی زرێوار

ئەو قەریە و دێهات، مەوینی وە چەم
بەدبەختی شانەن، پێچیان وە خەم
قەدیم ئۆجاخان، بڕیا، شۆنشان
نەمەنەن بە غەیر، هەوار کۆنشان
مەخسووسەن، شاری هەورامانی تەخت
قەرەچۆڵ بڕیان، بەرچیدە و بەدبەخت
گشت سوڵتان زادە، ساحێو نان و خوان
نەجیب و مەعقوول، وەی تەور پێش ئامان
بەعزیشان ئەوەن، زووخاوان وەردەن
زەلیل و موحتاج، کول گیان سوپەردەن
بەعزێ بێ ڕەمەق، مدران، وە پاوە
ئینتیزاری مەرگ، بەبۆ جە لاوە!
عایلە و کلفەت، بێ قەدر و حورمەت
تاویای بۆتەی، زوڵم و مەشەقەت!
هەریەک پەرێ وێش، هەر ئاغە ڕۆشەن
هەشت ساڵەن، تەمام کول سیا پۆشەن!
شەماڵ فیدات بام، هەورامان تەواو
قەریە و دێهاتش، هەرتاکە ڕەزاو
یەکسەر وەی تەورەن، حاڵ و باڵشان
عاڵەمش گرتەن، بۆی کەواوشان
بێ جورم و تەقسیر، وەی تەور پێش ئامان
دەردش کارییەن، سەر تا، وە دامان!
هەوش و بەدرانی و دزلی مەویەرە
جای مەحموود خانەن، شەخسێ دلێرە!
چەند ساڵ، جەو مەکان، نە ڕای ئیقتیدار
ساحێو سوفرە و خوان، نۆکەر و سوار
شەجیع و زرنگ، بەخشندە و خەڕراج
خارج و داخڵ، وەکەس، نەدێ باج!

حەقیقەت حەیفەن، پەی مەردی ئێران
وەی تەور بان، پەنا، وە خارج بەران!
دەرەکێ یاگەی، ئەسەد بەگ بییەن
ئەو هەم مەشهوورەن، کول کەسێ دییەن!
یاگەی مەشوەرەت، خاس و عام بییەن
ساحێو دیواخان، وەش کەلام بییەن!
شەماڵ وە گیانت، جەی گشت ئەساسە
یەکێش نەمەندەن، تەمام ئیفلاسە
قەدەم ڕەنجەکەر، پەرێ مەریوان
ئەوسا مەزانین، چێش پەنەش ئامان
قەڵای مەریوان، پاتەختشانەن
یاگەی حکوومەت، رەئیس و خانەن
کانی سانان بێ، یاگەی مەحموود خان
دەستگاه مورەتتەب، سوفرە و دیواخان
بەگزادە و نۆکەر، تەپڵ و سووارە
داخڵ بیەبێ، نە تۆی ئیدارە
حقووقی دەوڵەت، ئابڕوو و حورمەت
مەنبەعی ئومێد، کەدخودا و میللەت!
باقی بەگزادە هەریەک نەجای وێش
تایفە و شەجیع، یەکسەر قەوم و خوێش
دەلەژێر، یاگەی کەیخەسرەو خان بێ
قەدیم، ریاسەت، کول مەریوان بێ
دەستە و بەستەی وێش، بەگزادە و نۆکەر
تەپڵ و سووارە، نە جەنگ، بێ خەتەر
فەرزەندانی خاس یاگەدارش بێ
کەدخودا و رایەت، بەر قەرارش بێ!
باقی بەگزادە و خوردە مالکین،
هەریەک نەجای وێش کول ساحێو تەمکین

نە ڕای ئیحتیرام زیندەگی کەردە
بێ خەبەر، نە چەرخ، دنیای بێ پەردە
شاویشان، یەک ڕۆ، یەکسەر بیی وەشین
بەو تەور، گرفتار، دامی بەڵا بین
چێش واچوون، شەماڵ، چێش ئاما وەسەر
ئەسڵەن یەکێشان، بەر نەشیی وەبەر
ئەو ئیفتیزاحە، کول دیمان، وە چەم
کەمکەسێ، دییەن، ئەولادی ئادەم
ئەوان، هەم تەقسیم، زیندانان کریان
هەریەک نە لایێ، وە ئەسیر بریان
ئەوەن زووخاوان، بەدبەختی وەردەن
قەلیلێ مەنەن، یەکسەر، کول مەردەن
ئیسە یانەشان، تەمام خاپوورەن
ڕۆی ڕۆشن، لێشان شەوی دەیجوورەن
عایلەشان، وەی تەور کول نەبەین شییەن
هەرکەس مەنەبۆ، کز و کۆر بییەن!
نەمەن هیچ کەس، نە ئۆجاخشان
رەعیەتەن، ساحێو، ئەملاکاتشان!
فیدات بام شەماڵ، قاسیدێ خاسی
سەرکەشیی کەرە، هەم جە کۆماسیی
ئەوان، هەم بەدبەخت هەم گرفتارەن
یانە وێرانەن، خەیلێ ئەوگارەن
بەگزادە و رەئیس، بییەن دەروەدەر
ها نە تۆی زیندان، نە قەسری قەجەر
دەروێش مەحموودەن، بێ چارە و بەدبەخت
موحتاج و زەلیل، نەی زیندانی سەخت
هەشت ساڵەن زووخاو، بێ سامان وەردەن
خەزان پەی بەختش، خەزانش کەردەن

یانەشان، دایم، شیوەن، نە تۆشەن
هەرکەس، پەی کەسێ، مەست مەدهۆشەن
شەماڵ عەرزم هەن، بدیە چێش ماچوون
لازمەن سەیران، کۆی تەورێز خاتوون
زەحمەتت کێشان، خەیلێ ماڵ ئاوا
ئێلاخێ وەشەن، ئەو کۆی زێڕئاوا
بدیە دیارەن، کۆی ئەفراسیاب
کۆی عەباس بەگەن، کول چەشمە و سەراب
هەر چوار ئێلاخ، یاگەی عێڵ بییەن
ئیسە قاعیدەش، بەرچیدە بییەن
قەریە و دێهاتش، تا چەم کەرۆ کار
هەر تا بیاوۆ، سەرحەدی هەوشار
یەکسەر ئێلاخەن، چەشمە و میرغوزار
سەوز و خوڕڕەمەن، نە وەختی بەهار
قەسەبچەی قەشەنگ، چەنەش مەویەرە
هەم حسێن ئاوا، هەم دیوان دەرە
سەد پارچە ئەملاک، نەوجا دیارەن
یەکسەر ئەملاکی ئەعیانی شارەن!
گەڵباغی و مەنمی، تایفەی بێ ئەندێش
ئانە کول واتم، گرتەبین، پەی وێش
جە کەناری شار، هەرتاکە بیجاڕ
ئەمسەر، تا ئەوسەر، حدوودی هەوشار
چەند ساڵ، نەو زەمان، دنیای هەرج و مەرج
وێشان، رەئیس بی، وەکەس نەدەێن خەرج
جە شاه تا وەزیر، سەردار و ئەمیر
خان و خەوانین، جەمعییەت، کەسیر
تەپڵ و بەیداخ و سوارە و نۆکەر
ماڵ و دیواخان، دەبدەبە و لەشکەر

ئەساسێ، وەی تەور، پەی وێشان سازان
بە زۆری بازووی وێشان مەنازان
تا ، ئاخر دەوڵەت، ئەمر دا قشوون
پەی سەر کوبیشان، وەبێ چەندوچوون!
شەریفوددەولە ، حاکم بیی ئەو ساڵ
پەنج هەزار نەفەر، تەمام و کەماڵ
سەردار رەشید بی، ئەو ڕۆ سوپاهدار
نە فەرمانش بین، تفەنگچی و سووار
شمشێر، حەمایل، خلعەتش کەردەن
جەنگی گەڵباغی، وە ئەو سوپەردەن
هەورامان، چەنی جوانڕۆ، تەمام
باقی عەشایر، جە خاس تا وە عام
جەنگ کەردەن پەیشان، جە شاری سنە
حەرەکەت دریا ، ئەساسە و بنە
یاوان، بەو مەحاڵ، ئەوان بین ماوا
فەوری حەملەدان، کەردشان، داوا
وەلحاسڵ، ئەو ڕۆ، سوب تا خۆرئاوا
زەد و خورد کەردەن، هەرتاکە تاوا!
هەرچەند شجاعەت، وە کار مەوەردەن
چون نەگبەتشان بێ، عیلاج نەکەردەن!
شکست وەردشان، کەردشان فیرار
غارەت و چەپاو، تەمام بێ شومار
کەفت نە ڕووی سەحرا ، هەرکەس پەرێ وێش
هەرکەسێ، یاوا، درێغ، نەکەرد لێش
نە هەردوو تەرەف، تەڵەفات کریا
خاتیمەی ئەو جەنگ وەی تەورە دریا
جەودما بەعزێ، رەئیس و سەردار
شەریفوددەولە ، ئومێد دان قەرار

پەنا، ئاوردەن، قەوڵ دا، پێشان
گوناھ و بێ گوناھ وە دارشان، کێشان
پێش ئامەدێ سەخت، پەڕ خۆف و خەتەر
پاشیان وە ھەم، بێ وە چارەسەر
دمای کوشتار و غارەت و زەرەر
خارج و داخڵ، دەشت گرتەن نەوەر
چەند ساڵ نە مابەین، ئی کارە ویەرد
باز نەجای وێشان، جەماوەری کەرد
دووبارە فریب، تەمەڕرود وەردەن
دەوڵەت ئەمرش دا، تەبعیدشان کەردەن
بەعزێ گرفتار، نە قەسری قەجەر
باقیشان یەکسەر، کریان دەروەدەر
تەفرەقە و تەقسیم، شار و دێھاتەن
چەمەڕای جیرەو، نان و بەراتەن!
گەدایی کەران، بە وێنەی دەروێش
نیمەگیانێ ھەن، بێزار بییەن لێش
شەماڵ، سەرگوزەشت، دنیا وەی تەورەن
راحەتیش نییەن، پەڕ جەفا و جەورەن!
ئیسە ئەو یاگە، تەمام وێرانە
بییەن وە لانەی، بادەقوشخانە
با ھەر بناڵان، تا ئاخر نەفەس
وە شاران دا، غەریب و بێ کەس!
فیدات بام شەماڵ مەنزڵت دوورەن
سەیرانی سنە، ئەو ھەم زەروورەن
شارێ قەشەنگەن، مەدارا مەکەر
بگێڵە پێش دا، ئەو کۆی ئاویدەر
کۆسارێ وەشەن، نەدارۆ جەفا
توخودا، بنۆشە، ئاو کانی شەفا

ئانە سەیرانگای ئەعیانی شارەن
بەرز و چەشم ئەنداز، کول جا دیارەن
بدیە خەسراوا، ماچی بەھەشتەن
نووری لەقای ھەقق، نەو یاگە وەشتەن!
پارچەی ئاویدەر، چەشمە و سەراوەن
عەیشگای عامەن، کززە و کەواوەن
چەمەنی موعتەمەد، یاگەی ئەعیانەن
تەفریحگای ئەشراف، تجار و خانەن
داخڵ بەر نە شار، قەڵای حکوومەت
بەرز و قەشەنگەن، نەدارۆ زەحمەت
بازاڕ، خیابان، مەغازە کەم کەم
تا مەشیی وە بان، ئاوکانی دووشەم
شەماڵ بگێڵە، یاخودا، وەشت بۆ
ئارەزووی منەن، کول یاوان وە تۆ
یانەی ئەعیانەن، ھەریەک نە جایێ
ئەوسا مەنمانان، بە وێنەی شایێ
دەستگا و عومارەت، تەلاری عالی
ساحێبی روتبە و، موشیر و والی
وەزیر و ئاسەف، موعتەمەد وەکیل
مەورووسیشانەن، ھەریەک چەند دەلیل
نۆکەر ئیقتیدار ئەملاکاتی خاس
مەشھوور و مەعروف، تەمام شاھ شوناس
موشکلّی نەبی نەکاران ئاسان
ساحیبی لەنگەر، یەکسەر کوردستان
حکوومەت دایم، بە مەیلی وێشان
مەعلووم مەکەردەن، جە مەرکەز پەیشان
ھەژدە بلۆکی کوردستان تەمام
وە ئەوان، کارش، مەدریا ئەنجام

مەلجەئو پەنای فەقیر و دەروێش
یاری دەهندەی، بێ نەواو دڵڕێش!
وەلی نیعمەتی، سەفحەی کوردستان
بەرپا کوونندەی گرۆی بێ کەسان
چەنێ جە ئەشخاس، بێ نەواو نادان
نە دەرماڵشان، بین، وە خانەدان
هەرچی تەعریف کەم، ئەوسافاتشان
دەبدەبە و ڕەواج، ئەحکاماتشان
زیاتەر بییەن، هەریەک پەی وێشان
ئیسە رۆزگار، سەرد بییەن لێشان
ئەوان، هەم چەنێ ئێمە، جەلب کریان
وە هەر بەهانە، پەی مەرکەز بریان
شەش ساڵ جە مەرکەز، نیشتەن پەی وێشان
ئیجازەی مەحەل، نە دریا، پێشان!
جە دمای شەش ساڵ هەناسانی سەرد
ئاسەفی ئەعزەم، نەوجا، فەوتش کەرد
نەعشش بە وێنەی یەک نەفەر گەدا
بەردەن، وە مەحەل، بێ سەر و سەدا
ئیسە نە ئەو قەدر، نە ئەو قیمەتە
نە ئەو ئیحتیرام، سەفا و زینەتە!
حاڵ و ئەحواڵشان، ئەگەر بپەرسی
ئەوان، هەم وێنەی یەک نەفەر شەخسی
زیندەگی کەران، نە یانەی وێشان
جەو ئیقتیدارە، کول دەسشان کێشان!
رۆزگار دایم ئینە خەدێشەن
یەکێ پادشا و یەکێ دەروێشەن!
دنیا، هەر وێشەن، بەشەر فانییەن
کۆشش پەی دنیا، پەشیمانییەن!

شەماڵ، فیدات بام، کافییەن زەحمەت
کێشات فراوان، ڕەنج و مەشەقەت
دنیا، وە هیچ کەس وەفاش نەکەردەن
کەس جە بێ وەفا، بەهرەش نەبەردەن!
چەند پادشاهان، جە بەشەر بێ باک
وە هەزار حەسرەت، سەر نیان وەخاک
کەیومەرس سەرتەوق پادشاهان بێ
سەر حەڵقەی زەنجیر ساحێو جاهان بێ
وە کۆ شیی جەمشید، ساحێو جامی جەم
وێش چەنی جامش، لووان، پەی عەدەم
کۆرشی کەبیر، داخوم، ئەو کۆ شیی!
سەر دوودەمانی، هەخامەنشیی!
هەریەک چەند حەسرەت، گرتەبین نە دڵ
یەک نە شۆنی یەک، داخڵ بین وە گڵ!
نەمروود و شەدداد، زوححاک و فیرعەون
ئیدیعاشان، چەنی، خوداوەند!
داخوم، جە کۆ بان، کەیانانی کەی؟
ئەو گورز و گۆپاڵ، ئەو ساقی و ئەو مەی!
کۆ شیی، کەیخەسرەو ساحێو تەخت و تاج
کۆ پەهلەوانان، نە پای کورسی عاج!
کۆسی کاوسیی، داخوم جە کۆ بۆ!
کەللەی کەیقوباد، جە کۆ کەوتە بۆ!
فەرەیدوونی فەڕ، بڵند بی پایەش
چەند ساڵ مەملەکەت، وەش بین نە سایەش!
گودەرز، وە حەفتا و حەوت فرزەندەوە
گیو وە ریازەت، خەسرەو سەندەوە
داخوم جە کۆ بۆ، شای ئەفراسیاو
ئیسمش مەوەردەن، سەنگ مەبی وە ئاو

رۆستەم جە کۆ بۆ، ئەسفەندیار جە کۆن
کەللەی دێو سفید، چەنی بڕیان شۆن!
نە ئی گشت پادشا و پەهلەوانی قین
چەنی جاشان بیی، نە سینەی زەمین!
داخوم جە کۆ بان، خەبەرشان، نییەن
کەوکەبە و ئەساس، کول، نە بەین شییەن!
هەر یەکێ هەزار، حەسرەتان، نە دڵ
وە چەند ئارەزوو سەر نیان، وە گڵ
چەند پادشاهان، ئەشکانی بییەن!
یەک نە شۆنی یەک، ئامان و شییەن
کەوکەبەی دارا، چەنی بیی تەمام
ئەسکەندەر نە شۆن، ئەو یاوا وەکام
ئەسکەندەر جە کۆن، پادشای نامیی
شەرق و غەربش گرت، ئەو وە تەمامی!
جە عومری کۆتاش ڕاحەتیش نەدیی
هەرچی ڕەنجش دا، وە عەبەس بەر شیی!
ساسانی جە کۆن، چەنی شین وە باد
نەوشیروان، بی، ساحیب عەدڵ و داد
کەیخەسرەو تەختش جە مەداین بێ
شیرین مەلیکەی ئێران زەمین بێ
کەمکەسێ دییەن، ئەو تەخت و ئەو تاج
مەتای ڕەنگاوڕەنگ، ئەو حوکمی رەواج!
دەبدەبە و بیسات بەزمی خەسرەویی
مەشهووری عامەن، هیچ کەسێ نەدیی
ئاخر گرفتار، چەرخی دنیای دوون
یەک شەو شیرین دیش غەڵتانەن نە هوون
ئەو سەردارەش دیی وەی حاڵ و وەی دەرد
شیرین، هەم جە گیان شیرینش ویەرد!

بە غەیر، جە شیرین، کەس نەدیەن وە چەم
دمای سەردارش، حازر پەی عەدەم!
شیرین بای شیرین، پەی شیرین کاریت
سەبت کریان تاریخ، پەی یادگاریت!
گەنجی باد ئاوەر، تەڵای دەست ئەفشار
وە غارەت بەردەن، دیار وە دیار!
تایفەی مەغۆل، ئەو جەنگی خوونخوار
جە کەللەی ئادەم، سازناشان مەنار
ئەوەن پادشاه، ئامان و شییەن
چەند هەزار هەزار ئیسمشان نییەن!
ئینە کول واتم، ئامان و بییەن
عەجەب تەر جە کار ئێمە کەم بییەن!
هیچ کەسێ نەدیەن، بێ گونا و تەقسیر
بەدبەختش کەران، دە ساڵ، نە زەنجیر
مەحروومی دیدار عایلە و فرزەن
فەریادڕەس نییەن، غەیر جە خوداوەن!
بە وێنەی حەیوان، دوڕندەی قەفەس
دە ساڵ نەکێشی، راحەت یەک نەفەس!
ڕەنجی چەند ساڵە، وە هەزار زەحمەت
تەمام نەبەین شیی، وە نیمەقیمەت!

پاڕانەوە، لە خودا بۆ لێبووردن، لە گونا و ڕزگاربوون لە بەندیخانە

ڕۆژگار شیشەی عومرم شکستەن
ڕاگەی ئومێدی حەیاتم بەستەن

تەکلیفم ئیدەن، پەرێ ڕای نەجات
موناجات کەروون، قازییولحاجات!

یا ڕەب بە حاجەت ڕەسوولی سەروەر
قازییولحاجات، ڕۆی دەشتی مەحشەر

یا زاتی، بێچوون، یا زاتی بێچوون
یا فەردی ئەعزەم، یا زاتی بێچوون!

یا خەیامی چەتر، چەرخی تیلەگوون
یا نازمی نەزم دەوری دنیای دوون

یا سانیعەسسونع، سەمای بێستوون
یا قودرەت بێ حەدد، جە حیساب ئەفزوون

یا کەرەم کانی، یا عەتای عەزیم
یا زاتی بێ عەیب ڕەحمانوڕەحیم

یا ئامیری ئەمر، فەرمان ڕەواهان
یا حاکمی حوکم، حیشمەت پەناهان

یا ڕەب بە حاجەت، جەلال و ئەقدەس
دەستگیری مەزلووم، غەریب و بێ کەس

یا ڕەب، بە حاجەت، زولجەلالی وێت
بە عەرشی عەزیم، لایەزالی وێت

یا ڕەب بە حاجەت، پێغەمبەرانت
بە عەرش و کورسیی، قەترەی بارانت

یا ڕەب، بە حاجەت، شای دلدڵ سوار
مورتەزا عەلی، کوشندەی کوففار

بە ئەشکی دیدەی فاتیمەی زەهرا
هەم بەو شەهیدان دەشتی کەربەلا

بە نالەی دەروون، عەبدالانی بەر
مەکێشان نە دڵ، وادەی سوب سەحەر

بە سەدای ئەزان، ئەڵڵاهو ئەکبەر
بە شوعلەی جەماڵ، پاکی پێغەمبەر

یەک ڕای نەجاتێ، بنێرە نەوەر
بە شەرافەتی سەیدی سەروەر

بە دەستی بەستەی، زیندانیانت
ئەسیر و مەزڵووم، گۆشەی شارانت

جەمعی زیندانی ئەکرادی بەدبەخت
فەریادڕەسی کەر، نەی فشاری سەخت

دە ساڵەن، زووخاو جارییەن لێمان
بەشەرێ نییەن، ڕەحم کەرۆ پێمان

یا ڕەب، بە حاجەت ئیسمی ئەعزەمت
بەو مەلایکان، خاسی مەحرەمت

یەک ئەمجار بەو ڕەحم بێ پایانەکەت
بەو عەتا و کەرەم، بێ سامانەکەت

تەرتیب دەهندەی تەنتەنەی شاهان
نگوون کوننەندەی سانی سوپاهان

مەلاز و مەلجەء، نە هەر تەرس و بیم
دانا و تەوانا، کارساز و کەریم

میعماری بینای بەرزە دیاران
قەدئارای قامەت، سپی چناران

خەتاتی خەتووت، خەتی نیگاران
خەیاتی کالای بالای نازداران

ڕەنگ ئامێزی ڕەنگ گۆنای گوڵاڵان
عەنبەر ڕێزی زوڵف، نازک نەوهاڵان

زینەت ئەفزای تاج، زەڕین کوڵاهان
ڕۆشن نمای نوور، نە سوبح گاهان

بەر ئارندەی گوڵ، نە سینەی خاران
تەقسیم کونەندەی شکۆفەی داران
ئاوان، نە دەروون، کۆهان بەر ئاوەر
پەردەی سیاهی، وە رووی شەوان دەر
ڕابیتەی دەروون ڕاگەی نیهانی
حەل نمای موشکڵ، کار وە ئاسانی
بێ میسل و مانەند، لا شەریکی فەرد
حەکیمی حالزان، ئاگای کولی دەرد
بینا و شنەوا، دانا و باخەبەر
وە نیک و وەبەد، وە سوود و زەرەر
کارسازی کاران، کولی مشکلات
لایقی تەمجید، تەوسیف و سیفات
وە نووری خورشید، جیلوەی جیهاندەر
وە هەوری رەحمەت، چەمەن ئارا کەر
وە شوعلەی شوعاع، مەهتابی قەمەر
شەوانی تاریک، وە ڕۆی ڕۆشنکەر
وە بادی موراد، کەشتی ڕەواندەر
نە گێجاوی گێج، دەریای پەڕ خەتەر
وە شنۆی نەسیم، گوڵان دەر ئاخێز
وە هەوای وەیشووم، بەرگی خەزانڕێز
پەنای مەزڵوومان، دادستانی عام
پادشای شاهان، حەیی، لایەنام
بێ ڕەنگ، بێ ڕەفیق، بێ ڕوو بێ فرزەند
بێ هەمتا و بێ باک، بێ میسل و مانەند!
فەریادڕەسی کولل یەکتای یەگانە
مەسدەری ئەوراد، کەعبە و بوتخانە
بۆپەی خاتران، ئیسمی ئەعزەمت
بە دەریای رەحمەت، کانی، کەرەمت

بە قووەی قودرەت، لا یەتەناهیت
نیشانەی دەلیل، پەی شەهەنشاهیت
بە مەلایکان، دایم نە سجوود
پەی پەی مەوانان، زیکری یا وەدوود
بە فەڕڕی فەرمان وەحییێ جوبرەئیل
ئاوەردەی تەورات، قورئان و ئینجیل!
بە زاریی ئادەم، بە سیدقی خەلیل
بە قوربی قوربان، زبحی ئیسماعیل
بە مووسای عیمران، کەلیمی کۆی توور
بە ڕۆحولقوددوس، بە سەفحەی زەبوور
بە زیکری یونس، نە بەتنی ماهیی
مەوانا، تەسبیح، زاتی ئیلاهی!
بە روتبەی رەفیع، رەسووڵی نازار
شافیعی گرووی، عاسی و گوناهبار
شەهواری رۆی عەرسەی عەرەسات
دارای دەلایل، بورهان و ئایات
بە پایەی بوڵند، پێغەمبەران گشت
بە چەشمەی کەوسەر، بە رەوزەی بەهەشت
بە سیدقی سدیق، بە عەدلی عومەر
بە شەرمی عوسمان، بە بازووی حەیدەر
بە ڕای شەهیدان، گیان فیدا کەردە
بە موجاهدین، هوونی دڵ وەردە
بە ڕای حاجیان، پەی بەیتولحەرەم
بە تەوواف چییان، بارەگای ئەعزەم
بە شای شەهیدان، حسێن مەزڵووم
بە دوازدە ئیمام، بە چواردە مەعسووم
بە بانگی ئەزان، سەدای بێ نەزیر
بە دەنگی پیران، جوابی تەکبیر

به ڕای زەواران، بێ سەر و سامان
مەگێلان نە دەور، بارگەی ئیمامان
بە ئەولیاهان، پیرانی کامڵ
ڕەهنمای ڕای ڕاست پەرێ سەرمەنزڵ
بە ناڵەی مەستان سوب سەحەرگاهی
سەرشارەن، وەجام، بادەی ئیلاهی!
بە سیڕڕی سینەی سافی سۆفیان
مەوانان تەوحید، نە ڕاگەی نیهان
بە تەوبەکاران، بێ پەنا و پەردە
نادم جە کردگار، کەردەی ویەردە
بە ئەندووی عوششاق، یانەی دەروون ڕێش
بە عیشوەی شۆخان، ریشەی جگەرکێش
بەسەر گەشتەگان، ڕوو نە وادی و دەیر
حەیران نەگەردش، چەرخی سەبک سەیر
بە ڕەنگ و ڕەونەق، سەفای نەوبەهار
مەنمانۆ قودرەت، جە لای جەهاندار
بە تەرزی تیراز، باڵای نەمامان
بە پێمی تورڕەی، خەیاتە خامان
بە نەغمەی مەلان، بە غەمزەی گوڵان
بە تەئسیری سەوت، سەدای بولبوڵان
بە عەزا داران، سیای سەودا پۆش
بە گۆشەگیران، هوونی جگەرنۆش
بە ناڵەی حەزین، یاهووی دەروێشان
بە ئاهی حەسرەت، تۆی دەروون ڕێشان
بە ئەشک و ئەسرین، دیدەی زیندانی
هەردەم، مەڕێزان، نەجای پەنهانی
بە ڕای غەریبان، زێد و ماوا دوور
مەحرووم و مەهجوور، یانەی دڵ خاپوور

تۆ وە ڕەحمی وێت، یا شای کەرەم دار
ببەخشە گونای بەندەی خەتابار!
مەعلووم مستەوجیب نەوعێ عەزابم
لایقی تەوبیخ، قەهر و عیتابم
ئەرسەد کە شەریک، شەرمەسارانم
بویەر، جە تەقسیر، کەردەی کارانم
ئاگا و موخبری، شەهەنشای شاهان
دە ساڵەن، نە حەبس، شاری ئەسفەهان!
وێم و ڕەفیقان، یەکایەک تەمام
زووخاو مەنووشین، هەر سوب، تا وە شام
ڕۆ، جە ڕۆ فیشتەر، گەرمەن ناڵەمان
مەشۆ وە گەردوون، سەدای لاڵەمان
فەریادڕەس نییەن، فەریادڕەس هانا
هانا، هەر وە تۆن، هانا، سەد هانا
بە کەریمی وێت، کەرەم فراوان
دەلیلی خەیرێ، بکەری ڕەوان
سەبەب سازی خەیر، کار وە دەس ئاسان
سەبەب سازیی کەر، باجەتی خاسان!
مەلوول و مەهجوور، مات و غەمبارین
مەحروومی دیدار، یار و دیارین
ڕەحمێ کەر، شامل، جەستە و حاڵمان
وە جەستەی سفتەی، وەک زوخاڵمان
پیر و ئاخرشەڕ، عاسی و عوسیانبار
قەبووڵ کەر، وەنەم، تەوبە و ئیستیغفار
خالق وە زاتت، غەیر، جە لوتفی وێت
ڕای ئومێد قەتعەن، مەخفیی نییەن لێت
ئاگاه، نە ئەحواڵ، دەردەدارانی
شەفا دەهندەی، کول بیمارانی

ئەم دەردە دووچار، ئێمە شان کەردەن
هەر ساتێ سەد نەوع، بەتەر، جە مەردەن
کەریم، کەرەم کەر، کەرەم بێ شومار
زیندەگی پەیمان، بییەن زەهر و مار
یا ڕەب بۆ بە عەشق خاسانی دەرگات
غەریب و بێ کەس دوورکەفتەی وڵات
مەزڵوومی ئێمە، جە حەد ویەردەن
ئیحیامان، کەرە، هەناسەم سەردەن
بەخشەمان، وە نوور پاکی پێغەمەر
نەی زیندانی تار، وەسەن دەردیسەر!
ڕەحمێ کەر وە حاڵ، عایلە و سەغیر
یا ڕەب، نەجاتێ، نەی دام و زەنجیر
تاقەت و سەبر و حەوسەڵە بڕیان
یەکسەر، تەمام بی، پەردەی دڵ دڕیان
زەڕەیێ ئیمان، جە موو باریکتەر
ها وەختەن شەیتان، باوەڕۆش وەبەر!
قووەی وجوودیم، کول، نە بەین شیەن
عومرم نە پەنجا و چوار ڕەد بییەن!
عەینم بێ عەینەک تەم و بوخارەن
زیندەگی پەڕیم، چون زەهری مارەن
یا خودا، وە ڕەحمت، کارێ بسازیی
با کۆتا کەروون، رووده درازیی
ئیستیدعام ئیدەن، جە لای خوداوەن
شاد کەرۆم دیدار، عایلە و فرزەن
عومری تەبیعی، سەر ئامان، جۆشۆ
قەبووڵ، مەفەرما، چی غوربەت بەرشۆ
ئارەزووم ئێدەن، یا حەیی داوەر
نەی زیندانی سەخت، باوەریم وە بەر

قووەی وجوودیی و سەروەتی دنیا
کول، تەمام بییەن، ریشەمان کنیا
بەدتەرین، زووخاو، دنیا کول وەردم
یەک ڕۆ ئاسایش، وەسەر نەوەردم
نەحیف و زەعیف، پیر و گرفتار
غەریب و بێ کەس، موحتاج دەردەدار
عنایەت فەردت، کول موناجاتەن
سەر تا وە پاین، دۆعای حاجاتەن
کافییەن، وەسەن، سەر دەرد ماوەرۆ
ئومێد هەن خودا، قەبووڵش کەرۆ
جە ئێد زیاتەر مەکەرمان، مەحرووم
بە حاجەتی نوور، ئەئیمەی مەعسووم!
ئیلتیجام ئێدەن، جە لای هامسەران
وە یەک فاتیحە، ڕۆحم شادکەران
دۆعای مەغفیرەت، نە دەرگای داوەر
دریغ نەکەران، بەشقی پێغەمبەر!

نامەی ئاغا عینایەت و محەمەد بەگ:

هەروەک، دەردەکەوێ، ئاغا عینایەت، قەسیدەی موناجاتەکەی، کە لە زینداندا، هۆنیویەتەوە، بۆ محەمەد بەگی دەنێرێ و داوای لێ دەکات، کە ئەویش، وەک ئەم، لە خودا، بپارێتەوە، بۆ ئەوەی خوای گەورەش، دەرگای ئازادییان، لێ بکاتەوە و محەمەد بەگ -یش، لەبەر هۆی نەخۆشی، نەختێ درەنگ وەرامی دەداتەوە و کاتێ، کە وەرامنامەکەی بۆ دەنووسێتەوە، بەم جۆرە دەیڕازێنێتەوە!

چەندێ جەی وەرتەر سارم نامەیێ
نامەی وەش مەزموون، خۆش خیتامەیێ
نویسا بێت وە لام، پەرێ موناجات
کەروو جە دەرگای، قازییولحاجات
ئەوەل مەعزوورم، بە هەزار زیان
تەئخیری جواو، نە بۆم وە تاوان!
مەریز بیم ناخۆش، تاوانم نەبێ
پەوکە، جواوت، ماتڵ، مەندە بێ
دووەم، یەک کەسێ، مەبۆ موناجات
کەرۆ، جە قاپی، قازییولحاجات!
سەراپا، تەمام، پاک و تاهیر بۆ
وێنەی ئاینە، جە لای زاهیر بۆ
تاویای بۆتەی عەقڵ و کەماڵ بۆ
شووشی سیم و زەڕ تەلای دووقاڵ بۆ
غەواسی دەریای، فام و هونەر بۆ
باری کەلامش، دڕ و گەوهەر بۆ
شەیدا بۆ، وە عیشق، حەقق و حەقیقەت
ئاگاه بۆ وە ڕاز سیڕڕی تەریقەت
عالم بۆ، وە عیلم، شەریفی ئیسلام
ئەسڵ و فەرع و روکن، بزانۆ تەمام!

ئەوسا لایقەن، جە دەرگای خودا
بوازۆ، حاجەت، بکەرۆ، دۆعا
وەر نە من وێنەی، ئاهەن سەرد و سەخت
دەروون پەڕ نە زەنگ، بە دەن پەڕ نەگەرد
بێ بای کوورەی گەرم، بێ جەوری ئوستاد
بێ عیلم و عەمەڵ، بێ خەت، بێ سەواد
غەریقی دەریای، عوسیان و گونام
کەی قابل وە عەرز لاڵە و ئیستیدعام
وەلێ، من لەبەر گلە گوزاریی
یا ئیتاعەی ئەمر فەرمان بەرداریی
ئەسرم کەرد وە هوون، موژەم وە میداد
وە قەدری قووەی، فەهم و ئیستیعداد
نویسام چەند شیعر، ها تەقدیم کەردەم
ڕەویەی بەندەگیی، وە جا ئاوەردەم!
ئومێد هەن قبووڵ، دەرگای باریی بۆ
باعیسی نەجات، ڕستگاریی بۆ!

ئاغا عینایەت، دووبارە، وەرامی محەمەد بەگ دەداتەوە و دەڵێ:

دۆستەکەی گیانی رۆستەمی نەژاد
نامەی شیرینت، خەمان، دا وە باد
ئەشعاری مەربووت، مەعدەنی شعوور
سەیقەل، کریابێ، بە وێنەی بلوور
موناجاتی خاس دڵ پەسەندیدە
وانام و ساوام وە هەردوو دیدە
ئاهەنگی ئەشعار، فیردەوسیت وەندم
جە دوڕ ئەفشانیت، من حەیران مەندم
ئەشعارت جە لام، وێنەی شەکەرەن
من جە واتەی وێم، قەلبم پەکەرەن!
حەیفەن قاتی بۆ، ئەو شیرین وەی تەڵخ
ئەو ئاوی سافەن، ئێد لەجەن، هەم بەڵخ
ئەو دانەی گەوهەر، ئێد سەنگی خاران
ئەو پارچەی حەریر، ئێد کۆنەی شاران
ئەو خشتی میعمار، باش هۆسای یەمەن
ئێد کەلارە کۆن، گڵ و خاک، شن!
فیعلەن ئەساسەی تەحریرم نییەن
پەی سەبتش، ئایر، نە قەلبم شییەن!
نیگاش مەداروون، تا دەرجش کەروون
هەر وەخت وەسیلەش، وە دەس باوەروون!
قاتی پاتی بۆ، خاس چەنی خراو
تا بۆ وە شەربەت، شەکەر، چەنی ئاو
یادگارییەن، پەی کەسێ مانۆ
شایەت، دروودێ، پەیمان بکیانۆ
وەسیلەش فەوریی، حازر دیاری
دەرج کەردم، نە فەوق، پەی یادگاری

ئیزهاری مەئیووس کەم سەوادی وێت
بێ عیلم و تەحسیل، نامورادی وێت
کەردە بێت وە لام، منیچ هەر بەو دەرد
جە کول کەس بەتەر، کەم فام و ڕەنگ زەرد
دمای پەنجا ساڵ، ڕەنج و کەردەی وێم
ئیسە سابتەن، مەعلووم بییەن، لێم
هەرچێ ڕەوم کەردەن، کول پەشیمانم
هەریەک دەردێوەن، نە ڕووی زامانم
ئینە کول باعیس، بێ ئیتلاعییەن
بێ خەبەر، نە چەرخ، دنیای فانییەن!
بێ عیلم و سەواد، جە نادانییەن
عاقڵ کەی کارش، پەشیمانییەن!
بازە، باسووچێو وەی داخ و وەی دەرد
جە هەردوو دنیا، مەحرووم و دڵسەرد
بەڵام عەزیزم، تەقسیرمان نییەن،
مەحەل موحەقەر، تەنگ و وردییەن
مەدرەسەی علووم عەقڵ و فام و بەخت
یا سایەی دیوار، یا نە پای درەخت
فەیلەسووفی عەقڵ، کانی مەعریفەت
ڕەواج دەهندەی عیلم و شەریعەت
ئەو ڕۆ نیشانەی دەر وە دەرمان بیی
مەلا عەلی مراد، تەعلیم دەرمان بیی
ئەو ئێمەش یاوا، وەی پای بڵند
(شیخ الازهر) بی، ئەو پیری پەڕ فەند

ئاغا عینایەت، بەناوی سکاڵای ڕەمەزانەوە، نامەیەک بۆ محەمەد بەگی روستەمی دەنێرێ و تیایدا، دەڵێ:

کەمێ نە ئەحواڵ، دەردانی کاریێ
ئیزهار کەم وەلای، نمرە چوارێ
پیر و لەڕ و چەق، هەر ساتێ دەردێ
زەعیف نائومێد هەناسە، سەردێ
دەردی گشتمان، میراس جێ ماگە
پەنج شەش دەردێ تەر، لە من ڕووی داگە
مانگی ڕەمەزان، وەک زاڵمێ جە بوون
سەری ناوێتۆ، لە بوون و نەبوون
هەرکەسێ بگرێت، هەر وێڵی ناکات
ئیدیعای خوێنی، کاکەی لێ ئەکات
گیرودەی دەسی، پەنج غەزا بووگم
لە دەس هەر پەنجیان، من لە دەس چووگم
دووانی دەوڵەتی، سییانی شەخسیی
هاوار داد، لە دەس، دۆکەشک و قەیسی
وە سکێ تێر و وە هەزار برسیی
خودا داد لە دەس، دۆکەشک و قەیسی
شەرتە لە داخی، دۆکەشک و قەیسی
کۆ گەردی بکەم، وەک دەروێش وەیسی
لە گشت زیاتەر وە عیشوە و نازە
سەحەریم دایم، نان و پیازە!
پەنێری کرمین، ئاشی قوڕباقە
هاوار داد، لە دەس، ئی فەقروفاقە
وەک هەڵوا، ئەی خوا، هەرکەسێ ساقە
داد بێ داد، لە دەس، ئاشی قوڕباقە
غەزای دەوڵەتی، شەفای مەزاقە
داد فەریاد، لە دەس ئاشی قوڕباقە

مەحکووم و مەزڵووم، ئەعماڵی شاقە
گرفتاری دەس، ئاشی قوڕباقە
بەخودا، عەزیزان، تەکلیفێ شاقە
خواردنی نییە، ئاشی قوڕباقە!
وەک بزن بگرێت، ئەو بەلەباقە
کردگیە، وە من ئاشی قوڕباقە
عوموومم، دەردمان دووریی و فیراقە
سەرباری دەردان، ئاشی قوڕباقە!
چون خۆیان یەکجار، کوونیان فەراقە
بۆیە، خۆشیان تێ، لە ئاش قوڕباقە
مەخسووسەن، هەر کام، ڕەئیس ئۆتاقە
باوکی ئەفرۆشێ، بۆ ئاش قوڕباقە
شەهەنشاهییە، تڕوتفاقە،
پەنێری کرمین، ئاشی قوڕباقە
بۆ ئێراد جۆیی، چاویان زاقە
هەرکەسێ نەی خوا، تەختە و شەلاقە
لە ئاو گۆشتە ڕەش، هەرچی بەیان کەی
تام و لەزەتی، وە قەوری کاکەی!
لە گشت بەترە، ئەو غەزای خاسە
هەر چڵک و چڵمە، ئەیکەنە کاسە!
تەتە بۆکەری، وەکۆی زۆخاڵ وێ
فیتوا دەرەکەی، توخمی گەماڵ وێ
مەگەر تەخت و بەخت بوێ چەواشە
ئەوسا واز بێرن، لەم ئاشی ماشە!
ئینساف خۆ نادەن، نایەژن بەسە
نام لە کوێ تێرن، ئەم گشت عەدەسە
پاکیچی ناکەن، پەڕ لەکاو تووکە
بێشتر دانەکەی، کووژی چەلتووکە

نەوع پەرەستی و میللەت پەروەریی
ئەم عەدالەتە، قوڕ بگرە دەری
کاغەزی دنیا، تەمام سیاوێ
دەردی دڵی من، هەر تەواو ناوێ
سەوزی خواردنی ئێوەیچ ئەزانم
ئەر ئیزهار بکەن، منەت وە گیانم
وەزعی خۆتان و مانگی ڕەمەزان
بنویسە لە من، کاک محەمەد گیان
حاڵم نەماگە، ئیتر بۆ من بەس
ناتەواوییەکەی، حەواڵەی ئێوەس!

وەرامی محەمەد بەگ:

دانای سوخەن فام، نمرەی یەک ماوا
باز هەم نامەی شۆخ شیرینت یاوا
شەممەی جە تەعریف، تەهیە و تەدارەک
پارشێو و بەرشێو، ماهی موبارەک
کەردە بێت ئیزهار، گران بی دەردم
وەک ماری زەخمی وە هەم پێچ وەردم
ئاشی دەوڵەتی، غەزای گەرم و سەرد
ریشەی نەخۆشی، سەر مەنشەئی دەرد
تەسدیقی کردگە، رەئیسی بیهداشت
ئاشی کەشک بۆ شام، نانی وشک بۆ چاشت
ناوی بۆ ئەوەی، باسی بۆ ئەکەی
یەختی و لووبیاکەی، وە قەوری کاکەی
چون دەوای موهلیک، ساختی ئەوروپا
پەڕە نە میکروب، تاعوون و وەبا
مایەی تەب و لەرز، قففە و خەفەخان
سفلیس و سووزاک، بەڵای ناگەهان

سەراسەر مەرەز، سیل و سەرەتان
بووگە وە باعیس، ناخۆشی بۆتان
ئاو و گۆشتە ڕەش، پەڕ دوود و دەرمان
وە دووکەڵی نەفت، تام و بۆ دریان!
سیاو بەدنما، ئیستیفراق تێرێ
هەر خۆی وە ناو دەم، ئەوە ئەینێرێ
کاری سەید مستەفا، ئەشێ هەر واوێ
هەڵوای سەرمەزار، قەوری بابای وێ
دڵە دەرد ئاوەر، شلە و شۆربا
سەروتای تەمام، وە ڕیشی بابا
تەماشای هەیئەت، کەسیفی ناکەی
هەر چوار پووتێکی وە گڵکۆی کاکەی
نە ئەسڵی مەتڵەب، ناوێ دەنگ بدەی
ئاشی ماش و شاش، وە گۆڕی بابەی
پەرسا بێت هەواڵ، کاروبارمان
غەزای سەحەریی، یا ئیفتارمان!
ئیمەیچ هەر لە دەس، ئاشی قوڕپاقە
لە ئێوە بەتر، تاقەتمان، تاقە
فرەمان، نەخۆش، کەممان ساقە
گشتی لە ئەسەر ئاشی قوڕپاقە
وە دگان دارمان، ئەسڵەن ناکەوێ
دگان بۆ خۆراک، چاخ و سەخت ئەوێ
وەلێ، بۆ پیاگی بێ دگان باشە
ئەگەر ئاوگۆشتە، ئەر ئاشی ماشە
تەجرەبەم داگە، خاس پێی ئەکەوێ
ریش چەرمگ ناکا، نەخۆش ناکەوێ
ئەمە تەفسیلات، غەزای دەوڵەتە
ئیتر نایەژم، مایەی زەحمەتە

غەزای خوسووسی، بۆت تەوزیح بدەم
بەیانی واقیع، هیچ شۆخی ناکەم!
دوو دوو سێ سێ، هاوخەرجین تەواو
شایی و دوو شایی، تێرینە حەساو
ماڵێ یەک نەفەر، سەرێ، یەک شایی
جەمع ئەکەین، ئەیدەین، وە تەڕە و شایی
بۆ ئێوارەمان، وە بێ کیبر و ناز
ئیزافەی ئەکەین، یەک دوو چڵ پیاز
شەو شەوێ پەنێر، شەو شەوێ شیرە
ئاوی تێ ئەکەین، ئەوێ وە شیرە!
وەلێ بۆ سەحەر، ئاشمان بارە
ئەرچی خواردنی، هەر عەیب و عارە
ئەوێ سەر داخەی، نەنواڕی بۆ کەس
عارەق برێژی، وەم دەس و وەو دەس
هەرتا بخورێت، پێم بکە باوەڕ
خەجاڵەتییە و کاری شەرم ئاوەر
ئەویچ هەر قەرزە، وە گیانی ئێوە
یەک قەرە پوولی خۆمی نییە پێوە
ئەنووسین بۆ ماڵ، پووڵ زوو بنێرن
جواو نادەنۆ، نییە، ناینێرن!
ئیمەیچ قەرز ئەکەین، هەروا ناپرسین
لە ڕۆژی ئەدای، ڕێزە ناترسین
ئێژین قەیناکا، خەرجی پارشێوە
برسیەتی ڕەگی، هاری وا پێوە!
مانگی ڕەمەزان، ناوێ، نەیگری
فەرزە، واجیبە، هەر وە جێی بێری
زووکەن، بیگرن، ئەمڕۆ و سۆزییە
مانگی ڕەمەزان، ساحێو ڕۆزییە!

چی درۆ نادەن، راسی هەر واسە
سوب تا خۆرئاوا، بێ قاڵ و باسە!
وەختی خۆرئاوا، ئەوێ وە گرمە
بۆمان تێرنۆ، کەوەر و برمە!
قەزییەمان نییە، وە دەس ئەیپاچین
چارەمان چییە، گشت ناعیلاجین!
تۆ خۆت قازیی وە، ئەوە ئیفتارە
یاخۆ ئیفتیزاح، سەرباری بارە!
بەرنامەی ئێمە و مانگی ڕەمەزان
ئەمەسە، تەمام، نووساگمە لێتان!

فەرهەنگۆک

ئابا (ن): (نوون) لە بریی (ناو) هاتووە!

(ئابا)، وشەیەکی عارەبییە و لە بنەڕەتدا، بەم جۆرەیە: (ئاباء = آباء)، کۆی (ئەب = أب)ە. لە کوردییدا، هەمزەی کۆتاییی‌یەکەی سواوە و بووە بە(ئابا)ی، ڕووت.

وشەی (ئابا)، لەم شیعرەی، ئاغا عینایەتدا، بەواتای باب و باپیرانی، دێرین، هاتووە.

ئابداریی (ن): ئابداریی، وشەیەکی داڕێژراوە، کە بەم جۆرە پێکهاتووە؛ (ئاب+دار+یی).

کەوابوو، بۆمان هەیە، کە بڵێین، وشە داڕێژراوەکە، بریتییە، لە وشەیەکی (سەرە) و چەند مۆرفیمێک، کە لە ڕووی ئاوازە و ڕێزمان و واتاوە، هەموویان، پێکەوە وشەیەکی نوێیان، پێکهێناوە و بەواتای کاریی (ئاوداریی) هاتووە، لە هەندێ، ناوچەی کوردەوارییدا، لە شێوە و ڕووالەتی (ئاوداریی)دا، بەکار دێت!

ئابڕوو (ن): لە بنەڕەتدا، ئەم وشەیەش لێکدراوە و پێکهاتووە، لە (ئاب + ڕوو)، کە هەریەکێ لەم وشانە، وشەی سەرەن.

کەوا بوو، بۆمان، هەیە، کە بڵێین، لێرەدا، ئەم وشەیە، بە(ئاوی ڕوو) هاتووە و لە کوردەوارییدا لە ڕووالەت و ئاوازی (ئاوەڕوو)دایە و بەواتای (حەیا) و (پیاوەتیی) و (شەرەف) هاتووە.

واتە، ئەو کەسەی، کە ئابڕووداره، خاوەنی حەیا و شەرەف و پیاوەتییە.

بەم جۆرە، وشەی (ئابڕوو)، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– کاوە، پارێزگاریی، ئابڕووی، خۆی و خێزانی کردووە!

– کامەران، کوڕێکی، ئابڕوودارە!

– شیرین، بە ئابڕووە!

ئاتاج (ئن): ئەم، وشەیە، بەم جۆرە ئاواز و ڕووالەتەوە، لە کوردستانی ئێراندا، بەکار دێ.

ئەم وشەیە، لە وشەی عارەبییەوە (احتیاج)ەوە وەرگیراوە و ئەوجا، بەرە بەرە، سواوە و لە ئەنجامیشدا بەم جۆرەی ئێستای لێ هاتووە و بەهەمان واتاش بەکار دێ.

وشەی (ئاتاج)، لە ڕووالەتی ناویشدا، دروست دەکرێ و دەبێ، بە(ئاتاجی) و ئەو کاتیشە، بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە:

– ئەو، ئاتاجی، بە تۆ نەماوە!

ئاتەشگا (ن): ئاتەشگا، ناوێکی کوردیی کۆنە و بەو جێگایە دەوترێ، کە لە کۆنی دێریندا، ئاگرێکی جەماوەریی تیادا، کراوەتەوە. لە دەمی خۆیدا، زەردەشتییەکان، چەند جۆرە ئاگرێکی جەماوەریان کردووەتەوە و یەکێکیش، لەوانە، لە جێگایەکی زۆر بەرزدا، بووە، بۆ ئەوەی، بەهۆیەوە، بتوانرێ، زۆربەی، خەڵکی ناوچەکانی دەوروبەر، بۆ کارێ، بۆ مەبەستێکی، پێویست و کتوپڕی، ئاگادار، بکرێن!!

لەم جۆرە، جێگایانە، شوێنەواری، زۆر بەجێماون و حاڵی حازریش، هەر بەهەمان ناوەوە، ناو دەبرێن!.

(ئاتەشگا) – ناو، لە چەند جێگایەکی، کوردستاندا، هەن و بۆ وێنە، (ئاتەشگا)ی ناوچەی بیارە و ئاتەشگای پشتی خانەگا، لە ملەی ئاتەشگاوە، کە جێگاکەی ئەوەندە بەرزە، کە لە شارەزوور و ناوچەکانی کرماشان –ەوە، لەبەر سەربەرزیی و لووتبەرزیی، دیارە.

بەشێوەیەکی، ئاشکراتر، ئاتەشگایەکی، وەک ئەوەی لای خانەگای پاوە، زۆرتر، بۆ مەبەستی، ئاگاداریکردنی خەڵکی ناوچەکانی دەوروپشت کراوە! گوایا، بەهۆیەوە، دەتوانرێ، هەواڵی، هەر میهرەجانێ، هەر جەژنێ، هەر هەواڵێکی ترسناک و ناهەموار، بدرێ، بەسەرپاکی ئەو خەڵکەی، ناوچەکانی ئەو دەوروپشتە، کە ئەو ئاگرەی تیادا، کراوەتەوە!

بەهەرحاڵ، (ئاتەش = ئاگر = ئاور = ئاتەر) و ئاتەشگا، یان ئاتەشگەدە، بۆ مەبەستی، پەرستنی نەبووە، هەروەک، دوژمنانی کورد، وەهای، لە قەڵەم، دەدەن! بەڵکو لای کوردە دێرینەکان، لە خۆشەویستی ئاگر، بۆ چەند مەبەستێ بووە! بۆ گەرم کردن و پاک کردنەوە و ڕۆشنایی و هەواڵ گەیاندن و خواردن دروست کردن و زۆرتریش، ئاگر توانای، لەناوبردنی، هەموو شتێکی پیس و خراپی، هەیە!!

ئاتەشگای (تیکاب)، یەکێ، لەو ئاگرانە بووە، کە بەردەوام، گڕاوە و بەتەنیشتی ئەویشەوە، خەڵکەکە، خواپەرستی (ئەهرۆمەزدە)ی تیادا، کردووە.

ئەو ئاتەشگایەی تیکاب، یاخود، ئەو پەرستگایەی ئەوێ، ئەوەندە، پیرۆز بووە، ئەردەشیری بابکان، هەموو ساڵێ، بۆ ئەوێ چووە و، کە کیلۆمەترێ، نزیکی بووەتەوە، پیادە بووە و بەپێی پەتی، بۆ ئەوێ، چووە!

ئاخ (ن): ناوی دەنگە و بەهەناسەی ئالۆز، کەفەسەرە. ئاخ، نیشانەی، نارەحەتی، نارەزایی، نائاسوودەیی، پیشان دەدات و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو رستەوە و دەوترێ:

– ئاخ و داخی دەروونی، دووکەڵی، لێ بەرز دەبێتەوە!

– شیرین، لەگەڵ شووەکەیدا، نارێکن، بۆیە، هەمیشە ئاخ ئاخیەتی.

ئاخر نەفەس (ن): ناوێکی لێکدراوە، لە (ئاخر + نەفەس) پێکهاتووە، کە هەردووکیان، لە زمانی عارەبی دان و بەڵام، لە زمانی کوردییدا، جێگای خۆیان، کردووەتەوە.

بەهەرحاڵ، مەبەستی، (دوا هەناسە)ی، ژیانە.

شایانی باسە، هەریەکە، لەم وشانە، کە وەک (ئاخر) و (نەفەس)، بەجیاجیا، لە کوردییدا، بەکار دێن دەوترێ:

– کارەکە ئاخری هات.

– کابرا، تەنگەنەفەسە.

ئاخێز (ئن): **ی**ئەم رەمزە (نیشانە) بۆ (ئاوەڵناو = جێناو)ە.

ئاخێز، بەواتای (گورج) ، (خێرا) هاتووە. بۆ، وێنە، دەوترێ:

– ئاخێز کەر! (ئاخێز بکەرە)، واتە: خێرا بکە، گورج، بکە.

بەم جۆرەش، بەکار دێ و دەوترێ:

– زوو خێز بە. واتە: گورج بە. خێرا بە.

لێرەدا، وشەی (زوو)، جێگای (ئا)ی گرتووەتەوە و پێکهێنانەکە، شێوەی لێکدراوی، وەرگرتووە و بەم جۆرەی، لێهاتووە:

(زوو + خێز)، کە (ئاوەڵناو)ە و لەگەڵ (ریشە)ی کاردا، یەکیان، گرتووە.

بەهەرحاڵ، (ئاخێز)یش، هەروەک وتمان، لێکدراوە و پێکهاتووە لە (ئا + خێز).

(ئا)ش، کورتۆبووەی (ئەوا)یە، کە بەواتای، پاتکردنەوە، یان پەلەکردن، دێ و ئەمەش، لە کۆنی کۆنەوە تا وەکو ئەمڕۆ، بەو جۆرە، هەر بەکارهاتووە!

کەوا بوو، (ئاخێز)، بەواتای (زووخێز) دێ!

ئاد (ر. ن): **نیشانەی (راناو)**. ئەم، راناوە، بەراناوی ئاماژەش، بەکار دێ و کۆش دەکرێتەوە و دەوترێ: (ئادێ).

(ئاد)، بەواتای (ئەو) لە شێوەی ئەدەبیدا، هاتووە، بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئاد، (بۆ کوڕ، نێرینە) ئاما.

واتە: ئەو هات. (ئەو کوڕە هات).

– ئادە، (بۆ ماینە دەبێ) ئاما.

واتە: ئەو هات. (ئەو کیژە هات).

ئارام (ن)، (ئن): ئارام وشەیەکی کوردیی کۆنە و لە ئاڤێستادا، بەهەمان ئاواز و واتاوە، هاتووە.

حاڵی حازر، یاخود کوردی ئەمڕۆ، (ئارام) وەک (ناو) و وەک (ئاوەڵناو) بەکار دەهێنێ و بەم جۆرە لە ناو رستەدا، بەکار دەهێنرێت و دەوترێ:

– کاوە کوڕێکی بوو و ناوی ئارام –ی، لێ نا!

– ئەو لەگەڵ هەموو کەسێکدا ئارامە!

کەوا بوو، (ئارام)، کە وەک ئاوەڵناو، واتای، بێدەنگی و هێمنی و لەسەرخۆیی، دەدات!!

ئارۆ (ن): (ئارۆ)، بەواتای (ئەمڕۆ)ی شێوەی، ئەدەبی هاتووە. بەهەرحاڵ، (ئارۆ)، بەم جۆرە دەخرێتە، ناو رستەوە.

– ئارۆ، کاوە، نەوەش بێ.

واتە: ئەمڕۆ، کاوە، نەخۆش بوو.

لە شێوەی هەوراماندا، بۆ هاوواتای (ئارۆ)، (ئی رۆ)شی، بەکار دێت.

ئارەزوو (ن): لە لایەن کوردی ئێرانەوە، (ئارەزۆ) بەکار دەهێنرێ و حاڵی حازریش، بەهەردوو شێوەکەی، بۆ ناوی (کیژ = کەنیشک = کچ) بەکار دەهێنرێ!

(ئارەزوو)، یان، (ئارەزۆ)، بەواتای (خواست) و (حەز) و (ویستن) دێ و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو رستەوە.

– لاولاو، ئارەزووی خوێندنی هەیە.

ئازار (ن)، (ئن): ناوی مانگێکە، لە رۆژنامەی زایینیدا و لە کوردی ناوچەکانی کوردستانی عێراقدا، بەهەمان واتا و هەمان شێوە و ئاواز، بەکار دەهێنرێت و هەروەهاش،

هەر ئەم وشەیە، هەروەک وتمان، بەواتای (ئێش) و (نارەحەتی) هاتووە.

لە لایەکی دیکەشەوە، هەندێ جار، وشەی (ئازار) بۆ ناوی هەندێ نەخۆشیی ساری، کە وەک (سیل = نەخۆشیی سییەکان) بەکار دەهێنرا!

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە:

– بیست و یەکی ئازار، ڕێککەوتی یەکەم ڕۆژی مانگی نەورۆزە!
– کابرا، زامدارە و ئەو جۆرە زامدارییەش، ئازاری زۆرە!
– ئازاری سیل، ئەوسا، چارەسەری، کەم بوو!
– ساواکی دەوری شاه، ئازاری مەردمیان زۆر دەدا!

ئازیەتی (ن): مەولەوی دەفەرمێ:

(شـــیرینی قـــامـــەت قـــیـــامـــەت نە وەرد
ســـەڵای فـــەرزی بەرگ، ئازیەتی ئاوەرد)

خانا دەڵێ:

(ئەویچ تا مـــانگێ شـــەراب نە نۆشـــا
بەرگی ســـــەودایی، ئازیەتی پۆشـــــا)

بەم پێیە، (ئازیەتی)، لە (ئازیەت + ی) پێکهاتووە، بەواتای تەعزیە، ماتەمی، سیاپۆشی، خەفەتباریی هاتووە.

وشەی (ئازیەت)، وەک، ئاوەڵناو، بەکار دێ و دەوترێ:

– ئەو، ئافرەتە ڕەشپۆشە، ئازیەتبارە!

ئاسا (ئن): ئاسا، بەواتای، (چون)، (وەک)، (ڕێکوپێک) وەک (جاران)، (هێمنی) هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو سوێسک ئاسا، دەڕوا بەڕێوە!
– شەڕ کۆتایی هات و باری ئاسایی بۆ وڵات گەڕایەوە.
– ئەوان، هەمیشە، لە دۆخێکی ئاسایی دان.

ئاسار (ن): ئەم وشەیە، لە وشەی (اثار)ی عارەبییەوە، وەرگیراوە: وشەی (آثار)ی عارەبی کۆی وشەی (أثَرْ)ە و بەواتای شوێنەوار هاتووە.

بەم، واتایەش، لە کوردەواریدا، بەکار دێ!

بۆ، وێنە، دەوترێ:

– ئاتەشگای پاوە، ئاسارێکی زەردەشتییە.

ئاسایش (ئن): وشەی (ئاسایش)، بەواتای (هێمنی)، (ئارامی)، (بێدەنگی) و (کپپی)، (ئەمنیەت)، هاتووە و لە بنەڕەتدا لە دوو پارچە پێکهاتووە (لێکدراوە) و ئەوانیش، (ئاسا) و (یش)ن و یاخود پێکهاتووە، لە (ئاسایی) و پاشبەندی (ش).

لە ناو کوردەواریی ئێراندا، وەک (ئاسایشت)، بەکار دەهێنرێ، بەتایبەتی، لە ناو بێ سەوادەکاندا.

ئاسایی (ن): بۆ زانین لە بارەی ئەم وشەیەوە، بۆ بەشی وشەی ئاسا بگەڕێرەوە.

ئاسەف ئەعزەم (ن): خێڵی (ئاسەف) ئێستا هۆزێکی گەورەی (سنە)ن، مەبەستی ئاغا عینایەت لێرەدا (میرزا عەلی نەقی خان) بووە، کە بەئاسەفی ئەعزەم (آصفی اعظم) ناسراوە.

ئاسیب (ن): ئەم، وشەیە، بەواتای (دەرد)، (بەڵا)، (نەخۆشی)، (هەرەس)، (درم) (وەبا = وبا) هاتووە.

بەهەرحاڵ، ئەم وشەیە، بەزۆری لە فارسیدا، بەواتای جۆربەجۆرەوە، بەکار دەهێنرێت.

بۆ وێنە لەکوردیی دا دەوترێ:

– بێ بارانی، ئاسیبی گرانی و هەژاریی، بەرپا، دەکات!

ئاش (ن): ئەم وشەیە، بەواتای (نان)، (خواردن)، (شۆربا)، (ئاسیاو)، هاتووە.

هەروەها، بەواتای، هارڕاوە، سواوە، تۆز هاتووە.

پتر لەوەش، بەواتای، هاژە، گرمە، دەنگەدەنگ هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو ئافرەتە، ئاشی چاک لێ دەنێ.
– ئاشەکەیان، ئاوی کەوتووە، چونکە دانی نییە!
– دنیا، ئاش و کاش نیشتووەتەوە.
– ئەو کیژە، پاش ئەوەی، کە شووی کرد، ئاش و کاش نیشتەوە.

ئاڵۆز (ئن): وشەی، (ئاڵۆز)، بەواتای، (تووڕە) و (کەم چیکەلان)، (پشێوی) و (تێک ئاڵاوی) هاتووە و بۆ وێنە، دەوترێ:

- کابرای بێ مێشک، قسەی لەگەڵدا، ناکرێ و لە خۆیەوە ئاڵۆز دەبێ (دەئاڵۆزێ)!.
- دنیاکە، بەجۆرێ ئاڵۆز بووە، کە زۆر بەزەحمەت ژیان، بەسەر دەبرێ.
- گلۆڵە دەزووەکە، ئاڵۆزکاوە!

ئالوودە (ئن): لە کوردیی ئەمڕۆدا، بەواتای (هۆگر) هاتووە و هەروەها، بەواتای (خوو پێ گرتوو) و (گیرۆدە) دێت! پتر لەوەش، بەواتای (ناپاک) و (نارەوا) دێت و بۆ وێنە، دەوترێ:

- کابرای، ساختەچی، ئالوودەی درۆیش بووە.
- ئەو ئالوودەی، جگەرە خواردن بووە.
- ئاوی، لیخن و ئالوودە، بۆ خواردن و خواردنەوە بەکار نایەت.
- هەوای هەندێ شاری قەرەباڵغ (شلۆق) ئالوودەیە.

ئاڵیاوا (ن): ناوی دێیەکە، کەوتووەتە ناوچەی (ڕوانسەر)ەوە. لە بنەڕەت دا لە (ئاریان + ئاوا)ەوە هاتووە.

ئاما (ڕ): (ئاما)، ڕستەیەکی تەواوە و خۆیشی کارە و (کارا)کەش بۆ ڕاناوی ئەو، دەگەڕێتەوە، چونکە لە دۆخی تاکە کەسی سێیەمدا (کەسی سێیەمی تاک)، ڕاناو، لەگەڵ، (کار)ی ڕابووردوودا، دەرناکەوێ، بۆ وێنە، دەوترێ:

- (ئاد) ئاما. یاخود، ئاما.

واتە: ئەو هات، یاخود، هات.

یاخود، ئەتوانین، بڵێین، کە (ئاما) پێکهاتووە لە (ئام + ا)، چونکە لە کاتی کۆکردنەوەیدا، بەم جۆرەی، لێ دێ:

- ئامێ = ئام + ێ.

واتە: هاتن.

بۆ کەسی یەکەم ـی تاک، دەبێ، بە(ئامام)، یان، دەبێ، بە(ئامانێ)، کە بەواتای (هاتم) دێ.

شایانی باسە، لە دۆخی تاکی سێیەمدا (کەسی سێیەمی تاک)، لە شیعردا، بە(ئامان)

بەکار دەهێنرێت. بەڵام، وشەی (ئاماوە)، بەواتای (هاتەوە)، هاتووە.

ئامانەت (ن): ئەم وشەیە، لە (ئەمانە = أمانة)ی عارەبییەوە، هاتووە و لە کوردەواریشدا، بەهەمان واتا، بەکار دێ و پتریش، لەوە، بۆ داوای (پەنا) و (بەرگری لێ گرتن) و (پاراستن) وەک داخوازیی، بەکار دێت. بەم جۆرەی خوارەوە، لە ڕستەدا، بەکار دەهێنرێت، بۆ وێنە، دەوترێ:

- کابرا، هەندێ پارەی، بەئامانەت لای من داناوە.
- لێقەوماوەکە، ئەمانی بردە لای خزمەکەیان.

ئامر = ئامیر (ن): ئەم وشەیە، ناوی کارایە و لە (آمر)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای سەرکردە، فەرماندە، سەرۆکە هێز، گەورە، خاوەن فەرمان، میری سوپا.

بۆ وێنە، دەوترێ:

- هەڵسوکەوتی لەشکەر لە کاتی جەنگدا، بەدەست ئامیرەکەیانە.

ئانە (ئامرازی ئاماژە): (ئانە)، وەک (ئامرازی ئیشارە) و وەک (ڕاناو)یش بەکار دێ و بەواتای (ئەوە) لە شێوەی ئەدەبیدا، هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

- ئانە کار و کردەوەی نیبیا!

واتە: ئەوە کاری کردەوە نییە!

ئاوەردم (کار - ڕ): ئاوەردم، ڕستەیەکی تەواوە و پێکهاتووە، لە کار (ئاوەرد) و لە ڕاناو (-م). کە بەواتای (هێنام) هاتووە.

بەشێوەیەکی ڕۆشنتر، کاری (ئاوەرد) تێپەڕە و بەم جۆرە، دەگرێتەوە:

هاوەردم (هێنام): ئاوەردم (هاوەردەم)

واتە: شتەکەم هێنا: چێوەکەم ئاوەرد.

ئاوێزان (ئاوەڵکردار): خانا، دەفەرمێ:

(چون نەسیم، یاوا، بەوجا، بەجەختێ
ئاوێزانش کەرد، نە پای درەختێ)

لەم، وەرگرتە، هۆنراوەیەی خانادا، بۆمان ڕوونە کە (ئاوێزان)، بەواتای هەڵواسین دێ.

ئاهەن (ئاهن)، (ن): ئاهەن، یان (ئاهن)، بەواتای (ئاسن) هاتووە و ئەم بەکارهێنانەش، زیاتر، لە ناو کوردیی ئێراندا، بەکار دێ. مەولەوی (ئاهێن)ی بەکارهێناوە و بەم بۆنەیەوە، دەڵێ:

(جەزبەی ئاهینم دەماخ، دان پەرداخ
میقناتیس تۆی جام، کەردەن، وە یاتاخ)

ئاهەنگ (ن): بەواتای، شایی، هەڵپەڕکێ، خۆشیی، زەماوەند، گۆیەند، بەزم و گۆرانی، هاتووە.

هەر کۆڕێکی بەستە و گۆرانی و ئاواز، کە بەبۆنەوە، بگیرێ.

ئاهیستە (ئن): زۆرتر، بەکارهێنانێکی فارسییە و بەواتای (یەواش)، (لەسەرخۆ)، (بەئارام)، (بەئەسپایی)، هاتووە. هەندێ جاریش، وەک فەرمان، بەکار دێ و لەم حاڵەتەیشدا، دەبێ، بە(کار).

بۆ وێنە، دەوترێ:

– بە ئاهیستە، بدوە!

بە ئاهیستە، بەڕێوە، بڕۆ!

ئایشە دۆڵ (ن): ناوی دێیەکە، کەوتووەتە ناوچەی (جوانڕۆ)وە، لەسەر ڕێگای (ملەپاڵنگانە و جوانڕۆ).

ئەئیمە (ن): کۆکراوەی ئیمام (امام)ە و مەبەستی ئاغا عینایەتیش، دوانزە ئیمامە کە یەکەمیان، حەزرەتی عەلی -یە و ئاخرەمینیشیان، حەزرەتی (مەهدی)یە، سڵاوی خوایان، لێ بێ.

ئەتراف (ن): وشەکە عارەبییە و کۆی (طَرَفْ)ە و بەواتای (لا) و (پەل و باڵ)، یاخود (دەست و قاچ) هاتووە.

حاڵی حازر، لە کوردیی ئێراندا (کوردیی کوردەکانی ئێران) وەک وشەیەکی باو، بەمەبەستی، بەدەستەوەدانی واتای (لا)، یاخود (لایەن)، بەکار دێ.

بەڵام، لە شێوە کوردیی ئەدەبیدا، وشەی (ئەتراف) بەهیچ جۆرێ، بەکار ناهێنرێ و لە بریتی و بۆ بەدەستەوەدانی، هەردوو واتاکە، وشەکانی، یاخود زاراوەکانی (بەژن و باڵا) و (لا) و (لایەنان) بەکار دەهێنرێن.

شایانی باسە، هەندێ جار، هەر لە لایەن، کوردەکانی ئێرانەوە، وشەی (ئەترافات)، بۆ بەدەستەوەدانی لایەنی زۆر، (گوایا، کۆی کۆیە) بەکار دەهێنرێت.

ئەجداد (ن): وشەکە، عارەبییە و بەم جۆرەیە (أجداد)، کە بەواتای (باب و باپیر) هاتووە و، ئەم وشەیەش، کۆی (جَدْ)ی عارەبییە، کە بەواتای (باوکەگەورە = بابا، باپیر) هاتووە.

لە کوردیی ئەدەبیدا، ئەم وشەیە، بەکار نایەت و حاڵی حازر، لەبریی، هەروەک، لە سەرەوە، وتمان، (باب و باپیر) بەکار دەهێنرێت.

وشەی (ئەجداد) و بەکارهێنانی، باب و باپیری دووسەرە لە (دایکەوە، بابەوە) دەگرێتەوە!

ئەجر (ن): وشەکە، عارەبییە و بەم جۆرەیە (أجْرْ). واتای ئەم وشەیە، هەروەک لە عارەبیدا، چۆنە، بەو واتایەش لە کوردییدا، بەکارهاتووە و بەکارهێنراوە.

بەهەرحاڵ، ئەمڕۆ و لە شێوە کوردیی ئەدەبیدا، وشەی (کرێ)، بەکار دێ!

جگە لەو واتایەی، سەرەوە، واتا، لە بەکارهێنانی وشەی (ئەجر)دا، بەواتای (پاداشت = پاداش) بەکارهێنراوە و بۆ وێنە، دەوترێ:

– خوا، ئەجری ئەو چاکەیە، دەداتەوە.

ئەجەڵ (ن): ئەم وشەیەش، عارەبییە و بەشێوەی (أجَلْ) نووسراوە و بەکار دێ و بەڵام، لە کوردییدا، بەدوو شێوە، بەکار دەهێنرێ و ئەوانیش: (ئەجەل) و (ئەجەڵ)ن. بەم جۆرە، لە ناو ڕستەدا، بەکار دەهێنرێت:

– ئەو ئەجەلی هاتبوو، بۆیە چووبووە، ناوجەرگەی شەڕەوە و نەدەترسا!

– ئەجەڵی هەریەکێ، لەگەڵ هۆیەکدا، دێ!

ئەحکام (ن):

کۆی وشەی (حوکم = حُکمْ)ە و ئەمیش، هەروەک دەردەکەوێ و زۆر ڕۆشنە، عارەبییە و بەزۆریش، لە هەموو لایەکی کوردستاندا، بەکار، دێ.

حوکم، بەواتای، (بڕیاردان)، (فیتوادان)، بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو حوکمی چوار ساڵی، بەسەردا، دراوە.

– واتە: ئەو بڕیاری چوار ساڵی بەندیی، بەسەردا، دراوە.

ئەدا (ن): ئەدا، وەک (کار)، بەواتای، (دەدا)، یان (دەدات)، هاتووە. بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو، پارە، بەسوود ئەدا!

لە لایەکی دیکەوە، (ئەدا)، بەواتای وشەی (دایک)ی شێوەی ئەدەبی، هاتووە.

بەشێوەیەکی ڕۆشنتر (ئەدا) لە شێوە کوردیی ناوچەی هەورامـاندا، لەبریی وشەی (دایک) بەکار دێ.

لە بنەڕەتدا، (ئەدا) لە (ئەداد)ەوە هاتووە و ئەمیش لە دەوروبەری پێش ئیسلامدا، (ئاداد) بووە و ئەمیش بەم جۆرەیە:

(ئا + داد).

(ئا)، خۆی، لە کوردیی کۆندا، ئامرازی دژژایەتی و نەفیە و (داد)، بەواتای، (یاساپەرست)، (ڕاستڕەو) و (ڕەحم لە دڵ) و (دڵسۆز) هاتووە.

لە کوردیی کۆندا، هەروەک وتمان، (داد) یاخود (دادا)، کە حاڵی حازر، بووە، بە(تات)، بۆ ناوی باوک، یاخود وەک بەدەستەوەدانی، واتای (باوک = باب = باو) هاتووە.

بەپێکەوەنانی (ئا)، وەک، ئامرازی دژژایەتی و نەفی و وشەی (داد)، کە وەک وتمان، واتای (باوک)؛ وشەی لێکدراو و ناساکاری، کە (ئاداد) بێ، دروستیان کردووە و ئەویش، ئەوەیە، کە لەگەڵ، یەکترییدا، دژژایەتی دروست دەکەن.

واتە، ئەگەر (داد)، (سالب) بێ، ئەو (ئاداد) مووجەبە و ئەگەریش، باوک، (سارد) بێ، ئەوە، دایک (گەرم)ە و بەو جۆرە.

لە ناوچەی هەورامـانـدا، دراوێک، بەناوی (ئاداد)ە، دۆزراوەتەوە و دەوری ئەو سکەیەش، دەگەڕێتەوە بۆ دەور و دەمی ئەشکانییەکان، لە کاتێک، کە یۆنانییەکان دەکەنە دەرەوە و سەرپاکی ناوچەکانی ئێران، حکوومەتی دەرەبەگییان، تیادا، دادەمەزرێ!

بەهەرحاڵ، ئەو دراوە، بەدیوێکیەوە، بەئەلفوبێی ئارامی، ناوی خاوەنی ئەو دراوە، یاخود ناوی حاکمی ئەودەمەی، ئەو ناوچەیەی بەسەرەوە، نووسراوە، کە بەناوی (ئاداد)ەوەیە و ئەو (ئاداد)ەش، واتای (ئەدا)ی ئەمڕۆ، کە (دایک)ی لەبریی، لە کوردیی ئەدەبییدا بەکار دێت و ئەو (ئاداد)ەش، هەروەک وێنەی سەر دراوەکە، دەری خستووە. ئافرەتێکە.

کەوا بوو، حاکمی ناوچەکانی هەورامان –ی ئەودەمە ئەو ئافرەتە بووە و کە بەناوی

(ئاداد)ەوە بووە و ئەو حاکمەش، جگە لەوەی کە حاکمی ناوچەکانی هەورامان بووە، لەوانەیە، لەوانەش بووبێ، کە حاکمی زوربەی ناوچەکانی کوردستان بووبێ و بۆیە، بەناوی خۆیەوە، دراوی لێ داوە و دووریش نییە، کە خاوەنی لەشکەری تایبەتی خۆی نەبووبێ، هەروەک زوربەی ستراپنشینی ناوچەکانی ئێران و سەرپاکی کوردستان، لەو دەمەدا، وەها بوون و بۆشمان هەیە، بلێین: کە بەم پێیە، بۆچوونەکەی سەرەوەمان، تەواوە بەهەرحاڵ، ئەم زۆرتری پێ دەوێ و هەروەها باش لێکدانەوەی نووسراوی سەر دراوەکەش، زۆرتری پێ دەوێ، ئەگەر بهاتایە لە ژێر دەستتدا، بووایە!

ئەردەڵان (ن): ناوی هۆزێکی گەورەی کوردە و گەلێ پیاوی گەورەیان، لێ هەڵکەوتووە، ساڵەهای ساڵ، حکومەتی کوردستانی ئەمدیو و ئەودیویان، بەدەستەوە بووە، وڵاتەکەشیان (کوردستانی ئێران) بەئەردەڵان ناسراوە.

ئەرشەد (ئن)، (ن): وشەی (ئەرشەد)، کە لە کوردییدا، وەک (ناو) بەکار دەهێنرێت، لە وشەی (أَرشَدْ)ی عارەبییەوە هاتووە.

لە زمانی کوردیی ئەمڕۆدا، هەروەک ناو بۆ کوڕ، یاخود نێرینە، بەکار دێ و پتریش لەوە، بۆ بەدەستەوەدانی واتای (زانا)، (پێگەیشتوو)، (دانا)، (تێگەیشتوو)، (کامڵ)، (گەورە)، بەکار دێ و بۆ وێنە، دەوترێ:

– کوڕی ئەرشەدی کاوە، کامەرانە.

– ئەو شاگردە، لە هەموو ڕوویەکەوە، ئەرشەدە!

– ئەو ناوی ئەرشەد –ە.

ئەزان (ئن)، (ن): ئەزان، ئەگەر بەواتای بانگ بێ، ئەوە، لە عارەبییەوە، وەرگیراوە و ئەویش (آذان)ی عارەبییە و لەوانەشە، لە (ئازان = آذان)ی، عارەبییەوە بێ.

بەهەرحاڵ، لە هەردوو جۆرەکەیدا، بەواتای؛ (ئاگادارکردنەوە، یان ئاگاداری کردنە، یاخود خەبەر پێ دانە، یاخود جۆرە ئیزن دانێکە) بۆ ئامادەبوون، بۆ نوێژێ، بۆ کارێ، بۆ ئیشێ.

ئەگەریش، لە (ئەزان)ی کوردیی، بکۆڵینەوە، دەبێ بڵێین، کە ئاوەڵناوە و بەواتای: (زۆر زانا و، زۆر لێهاتوو، زۆر وریا، زۆر دانا...) هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو خوێندەوارێکی، زۆر ئەزانە (زانا)یە.

ئەزگڵە (ن): ناوی دێیەکە، کەوتووەتە لای سەرووی سەرپێڵی زەهاوە و کەوتووەتە داوێنی کێوی (بەمۆ)وەوە و حاڵی حازر، سەر بەناوچەی جوانڕۆیە.

ئەزەڵی (ئن)، (ن): وشەی ئەزەڵی، یان ئەزەلی لە (أزلي)ی عارەبییەوە هاتووە و لە کوردی کوردەکانی ئێراندا، وەک (ئەزەڵی) و (ئەزەڵ)، بەکار دێت و واتای (بنەڕەت) و (بنچینە)، بەدەستەوە دەدات و پتر لەوەش، واتای (کۆن) و (دێرین)، دەبەخشێ.

بەهەرحاڵ، (ئەزەڵی)، کە ناوە، یاخود (ی) نیسبەتی وەرگرتووە، لە وشەی (ئەزەل)، یاخود (ئەزەڵ)ەوە، هاتووە.

بەم جۆرە، لە ڕستەدا، بەکار دەهێنرێت و دەوترێ:

– لە ئەزەڵدا، هەر بەو جۆرە دروست کراوە!

– ئەو خواکردە و لە ئەزەڵدا، وەهایە.

– لە ئەزەڵ دا، دنیا، خڕ، دروست کراوە!

ئەساس و ئەساسە (ن): ئەساس، لە وشەی، عارەبی (أساس)ەوە، وەرگیراوە و هەروەک، واتا، عارەبییەکەی، لە کوردیشدا، کە لە لایەن کوردەکانی ئێرانەوە، بەکار دەهێنرێ، بەواتای (بنەڕەت) و (بنچینە) و (بەردی بناغە) یاخود (بناغە) هاتووە.

بەڵام، ئەساسە، لە (أثاث)ی، عارەبییەوە، وەرگیراوە و بەواتای، کەلوپەلی ناوماڵ هاتووە، هەروەک، لە عارەبیشدا وەهای بەکار دەهێنن!

ئەسامی (ن): وشەی (ئەسامی)، لە (أسامی) عارەبییەوە وەرگیراوە و ئەویش، کۆی (إسم)ە و لە کوردیی کوردەکانی ئێرانیشدا، وەک لاسایی کردنەوەی زمانی فارسی، بەهەمان، واتا، بەکار دێ.

ئەسفەندیار (ن): ئەسفەندیار، ناوی کوڕی (گوشتاسپ)ی پادشای کەیانی بووە، کە بەدەست (ڕۆستەم) کوژراوە.

ئەسفەهان (ن): یەکێکە لە شارە گەورە و بەناوبانگەکانی ئێران و شوێنەواریی مێژوویی، زۆری تیادایە، وەک: کاخی عالی قاپوو، مەنارەی لەرزۆک (منارە جنبان)، مەدرەسەی چوار باخ، هەروەها پردی، سی و سێ کڵ (سی و سێ پل)، کە ئەڵڵاوێردیخان بەستوویەتی و هەندێ شوێنەواری دیکەش.

ناوی ئەسفەهان، گوایا، عارەبی کراوی (ئەسپاهان) و پێش ئەو ناوەش، بەچەند ناوێکی دیکەوە، ناسراو بووە، کە وەک (سوپاهان، ئەسپەهان).

لە دەمی سەفەوییەکاندا، کراوە، بەپایتەختی ئێران، لە زەمانی ڕەزا شاهدا، بەندیخانەیەکی زۆر گەورەی هەبووە، کە زوربەی سەرۆکەکانی، عەشایری کورد، لەوێدا، بەند کراون، بۆ وێنە، (ئاغا عینایەت) و (روستەمی) و (هاشمی) و چەندانی دیکە، ئا لەو بەندیخانەدا، بەند بوون.

ئەسکەندەر (ن): ئەسکەندەر، ئەسکەندەری مەکدۆنی (مەقدۆنی)یشی، پێ دەوترێ و بەم ڕووواڵەت و ئاوازەشەوە، بەعارەبی کراوە و ناوەکەی (ئەلەکسەندرۆز)ە و ناوی باوکی (فلیب)ە، یاخود (فیلپۆس)ی مەقدۆنییە.

لە تەمەنی بیستساڵیدا، لە مەقدۆنیە، نیشتەجێی باوکی و پیاوێکی دانا و هۆشیار و زانا و ئازا و نەترس بوو. لە بەهاری (٣٣٤) پ. زاییندا، بۆ گرتنی ئێران لەگەڵ چل هەزار سەربازدا، وەک لەشکرێ، لە تەنگاوی (دەردەنیل)ەوە بەرەو ئاسیا هاتووە.

پاش داگیرکردنی سوریە و میسر، بەرەو ڕووی دەوڵەتی هەخامەنشی بوویەوە و داریوشیش، لەم ڕووبەڕوو بوونەوەدا، داوای ئاشتی کرد، بەڵام ئەسکەندەر، گوێی بەداخوازییەکەی داریوش نەدا و لە لای هەولێر، لە جێگایەکدا، کە پێی دەوترێ (گۆگەمل) توانی، بەسەر لەشکری داریوشدا سەربکەوێ و داریوش هەڕا بکات و لە کاتی هەڕاکردندا، لە بەڵخ، لە لایەن ستراپنشینی (بەڵخ)وە، بکوژرێ و ئەسکەندەریش بەتەواوی، سەرپاکی ناوچەکانی ئێرانی خستە ژێر فەرمانڕەوایی خۆیەوە و ئەنجامەکەشی ئەوە بوو ساڵی (٣٢٣) پ. ز لە عراقدا، بەهۆی، مەلاریاوە بمرێ.

ئەسڵ (ن): ئەسڵ، لە وشەی (أصْلْ)ی عارەبییەوە، وەرگیراوە و بەواتای، (بنچینە) و (بنەڕەت) و (بناغە) هاتووە، هەروەها بەواتای (رەسەن) و (نەجیب) و (بوودە) و (خانەوادە) هاتووە. بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو، ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو ئەسڵی پووچەڵە!

– ئەو لە خانەوادەیەکی، ئەسڵە!

ئەسڵەحە (ن): وشەی ئەسڵەحە، لە وشەی (أسلِحة)ی عارەبییەوە وەرگیراوە و هەر بەهەمان، واتا، بەکار دەهێنرێ، بۆ وێنە، دەوترێ:

– لەشکرەکەیان ئەسڵەحەی، زۆر، نوێی، هەیە.

ئەسڵەن (ئاوەڵکار): ئەسڵـەن، بەواتای (هەرگیز) هاتووە و لە لایەن کوردەکانی ئێرانەوە، وەک لاسایی کردنەوەی، بەکارهێنانی لە فارسی، بەکار دێت.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو ئەسڵەن، کورد نییە!

ئەسەد ئاوا (ن): ئەسەد ئاباد، یاخود ئەسەد ئاوا، شارێکە، سەر بەستراپنیشینی شاری هەمەدانەوە و کەوتووەتە، سەر رێگای کرماشان و هەمەدانەوە، ئەسەد ئاباد، زۆرتر بەگەردنە، سەختەکەیەوە، بەناوبانگە کە بەناوی گەردەنەی (ئەسەد ئاباد)ەوە ناوی دەرکردووە و ئەو گەردەنەیەش سەیرانگایەکی جوانی هاوینانە.

ئەسەد بەگ (ن): ئەسەد بەگی (دەرەی کێ):

یەکێک بووە، لە بەگزادەکانی (دەرەی کێ)ی هەورامانی تەخت.

ئەسەر (ن): وشەی (ئەسەر)، لە (أثر)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای (شوێنەوار)ی ئەمرۆی، ناو کوردیی، شێوەی ئەدەبی هاتووە و زۆرتر، لە ناو کوردەکانی ئێراندا، بەکار دێ!

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەسەری پێی، لە زەویە نمدارەکەدا، دەرکەوتووە.

– ئەسەری، شوێنە ڕووخاوە کۆنەکان، وەک کەلاوەیەک، لە هەندێ جێگادا، بەرچاو دەکەوێ.

ئەسرین (ن): ئەسرین، بەواتای، فرمێسک، هاتووە و هەندێ جاریش، لەبریی، (ئەشک) و (ئەسر)، بەکار دەهێنرێن.

شایانی باسە، (ڕۆندک)یش، هەمان، واتا، دەدات. بەم بۆنەیەوە، خانا، یەژێ:

(بە مەوجی موژگان، بە ئەندۆی ئەسرین
بە نالانی ناز، دیا، بە شیرین)

ئەسیر (ئن): وشەی ئەسیر، لە (أسیر)ی عارەبییەوە هاتووە و بەواتای، (گرفتار) و (بەند) و (دەستگیرکراو) دێ و لە شێوەی کوردیی ئەدەبیدا، وشەی لێکدراوی، (دەستگیرکراو) بۆ بەکار دەهێنرێت.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– لە شەڕی عراق و ئێراندا، لە هەردوو لا سەربازی زۆر (ئەسیر) کران!

ئەشخاس (ن): ئەم وشەیەش، لە (أشخاص)ی عارەبییەوە، هاتووە، ئەمیش، کۆی (شخص)ی عارەبییە و بەواتای (کەسان) هاتووە. زۆرتر، لە لایەن کوردەکانی، ئێرانەوە، بەکار دەهێنرێت.

ئەشراف (ن): ئەشراف، لە وشەی (ئەشراف = أشراف)ی عارەبییەوە هاتووە و ئەمیش کۆی (شریف)ی، عارەبییە و بەواتای (پیاوانی شەریف) و (پیاوانی نەجیب) و (کەسانی رەسەن) دێ. لە کوردیشدا، بەهەمان واتای عارەبی، دێت.

ئەشکانی (ئن): وشەی (ئەرشەک)، وشەیەکی پارسی ئەشکانییە و (ر)یەکەی سواوە و بووە، بە(ئەشک)، کە بەباپیرە گەورەی پاشایانی ئەشکانی، لە قەڵەم ئەدرێ و بەو ناوەوە، خۆیان و دەوڵەتیان، (کە توانیان، یۆنانییەکان لە وڵاتەکانی ئێراندا، دەرپەڕێنن) ناوبانگیان دەرکرد و دەوڵەتی ئەشکانیش نزیکەی (٥) پێنج سەدەیەک خایاندی واتە؛ لە نێوان (٢٥٠ پ. ز – ٢٢٦ ز)دا.

ئەعلا (ئن): ئەم وشەیە، لە وشەی (أعلی)ی عارەبییەوەیە و لە شیعرەکانی، ئاغا عینایەتدا، بەواتا، خاستر و چاکتر و ڕەواتر، هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو ئەعلای ئەو هەموو شاگردانەیە.

– ئەم فەرشەیە، ئەعلایە.

ئەعماڵ (ن): وشەی ئەعماڵ، لە (أعمال)ی عارەبییەوە هاتووە و ئەمیش، کۆی (عمل)ە و بەواتای (کردەوە) و (کردەوان).

ئەعیان (ن): ئەعیان، لە وشەی (أعیان)ی، عارەبییەوەیە و ئەمیش کۆی (عین)ی عارەبییە و بەواتای، پیاوماقوڵ، خانەوادە، گەورە، شەریف، هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ماڵی موعتەمەد وزیری، لە ئەعیانەکانی سنەن.

ئەغیار (ن): ئەم وشەیە عارەبییە و لە (أغیار)ەوەیە و ئەمیش کۆی (غَیرْ)ە و بەواتای

(بێگانە) و (ئەوانی دیکە) و (دیگەران) هاتووە و لە لایەن کوردی ئێرانەوە بەزۆری بەکار دێ و بۆ وێنە، دەوترێ:

– مەجلیسێکمان پێک هێنا، خاڵی، لە ئەغیار.

ئەفراسیاب (ن): یەکێکە، لە پادشاه، بەناوبانگەکانی تووران و بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ، لەگەڵ ئێراندا، جەنگا و ئەنجامەکەشی ئەوە بوو، کە لە سەردەمی (کەیخوسرەو) شاهەنشاهی ئێراندا، کوژرا.

ئەفزا (ئن): زۆرتر، ئەم وشەیە، لە فارسیدا، بەکار دێت و چاوگەکەی (ئەفزوودەن)ە و بەواتای (خۆشکەر)، (فەرەح پێدەر)، (گەشەپێدەر) هاتووە و بەم جۆرە، دەخرێتە ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەمڕۆ، چوومە، ناو باخێکی ڕۆح ئەفزا –وە.

بۆ وێنە، خانا، یەژێ:

(خوسرەو، جە بۆسەی، ڕۆح ئەفزای، بێ غەش
یاوا، ئەفسەرش، بە چەرخی، زەڕکەش)

ئەفزوون (ئن): زۆرتر، لە لایەن، کوردەکانی ئێرانەوە، بەکار دەهێنرێ و بەواتای (زۆر) و (زۆرزۆر)، (فرە)، (بێ شومار) هاتووە، بۆ وێنە، خانا، یەژێ:

(فەرهاد داش، جەواب، بە سۆزی دەروون
وات: ئەی خیرەتمەند، مەعریفەت ئەفزوون)

ئەفسانە (ن): ئەفسانە، بەواتای داستانێ دێ، کە دوور بێ، لە ڕاستی و ڕاستەقینەی تەواوە و لەوانەشە، کە داستانێ بێ، بەسەر، ریشەیەکی ڕاستەوە، تەنرا بێ، یان دروست کرا بێ. لە کوردەوارییدا، داستانی زۆر هەن و لە هەندێ، لەو داستانانەدا، لەگەڵ، هینی فارسیدا، بەشداریی دەکەن و بۆ وێنە، داستانی ڕۆستەم و زۆراب و داستانی لەیلێ مەجنوون و داستانی یوسۆ و زلێخا و داستانی، شێخ کوولەکە و، داستانی زۆرابە کەچەڵ و داستانی هومەیلا و زلێخای یەمەن و بەو جۆرە.

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە:

– رازی، یاخود داستانی (مەم و زین) لەسەر هەندێ ریشەی ڕاستییەوە، دروست کراوە!

شایانی باسە، وشەی (فسانە)ش، لە لایەن (خانا)وە، بەواتای (ئەفسانە) هاتووە.

بۆ وێنە، خانا، دەفەرمێ:

(نەقشبەندی لەوح شیرین فسانە
بەی تەور کێشا، نەقش، شۆخ و مەستانە)

ئەفسوون (ن): وشەی (ئەفسوون)، بەواتای (حیلە، فێڵ، تەڵەکە، سیحر) دێ و بەواتای، یاخود لەسەر شێوەی (فسوون)یش، هاتووە. ئەم وشەیە، ئەگەرچی، کوردییەکی زۆر دێرین و کۆنە، بەڵام بەزۆری، لە لایەن، کوردەکانی ئێرانەوە، بەکار دێ! بەم بۆنەیەوە، خانا، یەژێ:

(وەختێ ڕەزاشەن، بوانۆ، ئەفسوون
ماوەرۆ، بە وار، خورشید، نە گەردوون)

ئەفسەر (ن): وشەی ئەفسەر، وشەیەکی کوردیی کۆنە و بەواتای، (تاج، کولاوی شاهی، خاوەن پلەی زابتی و ئەوانەی، کە پایەی فەرماندارییان لە ئەفسەریدا، هەیە:

بۆ، وێنە، خانا، بەم بۆنەیەوە، دەڵێ:

(جە لاش، یەک جامێ، شەرابی، ئەحمەر
گرانیی تەرەن، جە شاهیی و ئەفسەر)

ئەقدەس (ئن): وشەی ئەقدەس، لە وشەی (أقْدَسْ)ی، عارەبییەوە هاتووە و بەواتای: (پاکیزتر و بەڕێزتر و بەپایەتر و بەپیرۆزتر و بۆ پایەبەرزیی خوای گەورەش، وەک بەرزترین، پایەدار) بەکار دێ.

ئەڵبەت (ئەڵبەتە): هەروەک دەردەکەوێ، لە وشەی (الْبَتة)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەڵام، لە کوردییدا، لە ڕووالەتی (هەڵبەت)دا، بەزۆری، بەکار دەهێنرێت و بەواتای، (لەوانەیە)، (ڕەنگ بێ) و (دوور نییە) و (زۆر نزیکە) بەکار دێ. بۆ وێنە، دەوترێ:

– هەڵبەت کاری هەبووە، بۆیە هێشتا نەهاتووە.

ئەلحەقق (ئاوەڵکار): ئەم وشەیە، لە وشەی (الحق)ی، عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای، (بەڕاستی) هاتووە و بەم واتایە، لە زمانی کوردیی کوردەکانی ئێراندا، بەزۆر، بەکار دێ.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەلحەقق، گوتەکەی، زۆر تەواوە!

ئەلعەتەش (ئن): وشەی ئەلعەتەش، لە (العطش)ی عارەبییەوە، هاتووە بەواتای:

(تینوویەتی، تینگی، تەژنەیی) هاتووە و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە:

– دەنگی ئەلعەتەش –ی سەربازەکان، بەرز، بوویەوە!

ئەلوەداع (ن): ئەم وشەیەش، لە (الوداع)ی عارەبییەوە، هاتووە و هەر بەهەمان، واتاش، لە کوردیی کوردەکانی ئێراندا، بەکار دێ.

زۆرتریش، بە(ئەلوەدا) – (سوادی – دەنگی عەینەکەی) بەکار دەهێنرێ و دەوترێ:

(هەرچەند پەرێ من تۆ **ئەلوەدا**تەن
ئاخر سەرئەنجام، ئی جاگە جاتەن)

(ئەحمەد بەگی کۆماسی)

ئەڵوەند (ن): ناوی کەژێکە، لە هەمەداندا، بەرزی دەگاتە (٣٧٤٦) گەز هەمیشەش، بەفری گرتووە. هەروەها ڕووبارێکە، کە لە نزیک شاە ئاباد (ئیسلام ئاباد) و کرندە و سەرچاوەی لە شاخەکانی زەهاوەوە، هەڵدەقوڵێ و بەناو شاری قەسری شیریندا تێدەپەڕێ و لە عراقدا، دەڕژێتە ڕووباری (دیالە)وە.

وشەی (ئەڵوەند)، یاخود (ئەروەند)، وشەیەکی کوردیی کۆنە و بەواتای (تووش و توندوتیژ) هاتووە.

ئەڵها (ئاوەڵکردار): کەڵکەڵە، ئارەزوو، خواهیش، خواست، زۆرتر، لە کاتی سەرەمەرگدا، بەکار دەهێنرێ، بەتایبەتی یەکێک لە کاتی کیانکەنیشتدا، یاخود نەختێ پێش کیانکەنیشتدا، داوای، ئارەزووی خواهیشی؛ خواستی، شتێ، یەکێ، دەکات!!

بۆ وێنە، شاعیرێ، یەژێ:

(ئازیز وەبێ تۆ، گلاراومەن
وێنەی ئازاردار، ئەڵهای ئاومەن)

ئەمر (ن): ئەم وشەیە، لە وشەی (أمر)ی عارەبییەوە، وەرگیراوە و بەواتای، (فەرمان) هاتووە. زۆرتریش، ئەمر، لە گەورەوە بۆ بچووک، دەردەچێ!! (فەرمان)یش، جۆرە ئیزنە، بەکارکردن و (هەر جۆرە کارێک)!

خانا، دەفەرمێ:

(جەودما، بە ئەمر بینای بیهەترین
خازنی بەهەشت، جە رەوزەی بەرین)

ئەملاک (ن): ئەملاک، کۆی (موڵک)ە و لە بنەڕەتدا، وشەکە لە (أملاک)ی عارەبییە و بەواتا، موڵک، سەروەت، سامان، هاتووە و هەروەها، بەواتای (فریشتان) و (شاهان) دێ.

ئەموال (ن): ئەمیش، لە وشەی (أموال)ی عارەبییەوە، هاتووە و هەر، بەهەمان واتای عارەبی، بەکار دێ، کە واتای (سەروەت و سامان و موڵک و ماڵ) ئەدات.

ئەمیر (ن)، (ئن): ئەمیر، لە وشەی (میر)ەوە هاتووە و هەروەک دەریشدەکەوێ، کە لە بنەڕەتدا، وشەکە (میهر) بووە و عارەبەکانیش لە کوردیی کۆنەوە، وەریان گرتووە و کردوویانە بە(أمیر) و کوردەکانی ئێرانیش، لەو ڕوواڵەتە عارەبییەیەوە، وەریان گرتووە، یان بەکاری دەهێنن.

(میر)، بەواتای، (سەرۆک، گەورە، فەرماندار، فەرمانڕەوا، سەردار، سوپاهسالار) هاتووە. لە دەوری ئیسلامەتیدا و سەرانسەری و هەروەهاش، لە سەرانسەری فەرمانڕەوایی ئەشکانی و ساسانیدا، کوردەکان، لەملا و لەولاوە، میرایەتییان، وەک دەوڵەتی سەربەخۆ، بەخۆیان، دامەزراندووە، بۆ وێنە، وەک، میرایەتی بابان، میرایەتی سۆران، میرایەتی ئەردەڵان، میرایەتی زەنگەنە و باجەڵان، میرایەتی ئامێدی،... هتد.

ئەنبار (ن): (ئەنبار) و (هەمار) یەک واتای هەیە و ئەو جێگا تایبەتییەیە کە تیایدا، (شت، کەلوپەل، دانەوێڵە، کەلوپەلی زیادە) هەڵدەگیرێ و پارێزگاری دەکرێ و هەروەهاش بۆ جەم کردنی ئاو تیایدا، بەکار دەهێنرێ.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو کەلوپەلە زیادەکەی خستووەتە ناو هومارەکەوە.

– ئەوان، ئەنباری ئاویان، هەیە!

ئەنجام (ئاوەڵکردار): ئەنجام، بەواتای، دوایی، کۆتایی، پایان، هاتووە، هەروەها، بەواتای، جێبەجێ کردن و کردەوە، بەکار دێ!

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەنجامی کارەکەی، زۆر سوودبەخش، بوو.

– لە ئەنجامدا، نەیتوانی دەربچێ!

ئەندوە (ن): ئەم وشەیە، لە کوردیی کۆندا، هەیە و لە بنەڕەتدا، ناساکارە، یاخود

لێکدراوە و پێکهـــاتووە، لە (هەن + دوو)، یان (هەناســـە + دوود)، کـــە واتای هەناسەیەکی دووکەڵاویی، پڕ لە ئێش و ئازار، دەدات.

ئەندوهدار، هۆی خەفەتباری و نارەحەتییە و بۆیە هەمیشە، هەناسەکانی، دەنگی (ئاخ و داخ)یان، لێوە بەرز دەبێتەوە!

بەم بۆنەیەوە، خانای قوبادی یەژێ:

(ئەوەن زاریی کـــەرد جـــە ئەندوی دەروون
خرۆش کەرد نە سەنگ قوللەی بێستـوون)

ئەندێش (ن): (ئەندیشە)، یاخود (ئەندێش) لە کوردیی کۆن و دێریندا، وەک ناساکار، (لێکدراو)، هاتووە و ئەویش پێکهاتووە، لە (هەن + یش)، یاخـود، لە (هەناسـە) و (وردبوونەوە) یان، ئیشێ، کارێ، لێکۆڵینەوەیێ، پشکنینێ، نەخشەیێ، پیلانێ. ئەگەر بمانەوێ، بەکوردیی ئەمڕۆ، لێکی بدەینەوە، بۆمان هەیە، بڵێین، کە واتای (بیری قووڵ) و هەناسەدرێژی کەفەسەر بەبیر و بەرپرسیی، دەدات.

لەم بارەیەوە، خانا، یەژێ:

(بەڵێ هەرکـەسێ، سـاحـیب ئەندێشـەن
عـالی هیـمـمـەتەن، سەخـاوەت پێشـەن)

ئەنزار (ن): ئەنزار، لە (أنظار)ی عـارەبییـە و ئەمـیش کـۆی (نظر)ە و لە کـوردیشـدا، بەهەمـــان واتا، بەکـــار دێ و زۆرتریش، بەم واتایانە: (ڕوانین، چاوان، لەبەرچاوان، ئاشکرا، ئاگاداریی).

ئەنگێز (ئن): ئەنگێز، بەواتای، (هاندەر)، (پاڵ پێـوەنەر)، (گەشەپێدەر) هاتووە و لە لایەن، فەرهەنگی فارسییە، لە حاڵەتێکی لێکدراودا، بەزۆری بەکار دێ.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەگەر ئەتوانی بۆ خوێندنەکەی ئەنگێزی بکە!

واتە: ئەگەر ئەتوانی، بۆ خوێندنەکەی هانی بدە!

یاخود دەوترێ:

– کابرا شەڕئەنگێزە.

واتە: کابرا، شەڕ هەڵگیرسێنەرە (شەڕانییە)!

لەم ڕووەوە، کۆماسی یەژێ:

(ئەو دیدەی مـەخـمـوور، ئاهووبێـزی تۆ
ئەو قـەوسی قـەتران، شـەڕ ئەنگێـزی تۆ)

ئەوتاد (ن): ئەوتاد، لە (أوتاد)ی عارەبییەوە، هاتووە و ئەمیش کۆی (وَتَدْ)ی عارەبییە و واتای (مـێخ) دەدات. بەڵام بەشـێـوەیەکی ئیـسـتـیـعـارە، بەئەو کـەسانە دەوترێ، کـە پێشەوایانی ڕێگەی سۆفیگەرییەتین.

ئەوج (ن): ئەم وشەیە، لە (أوج)ی عـارەبییەوەیە و بەواتای؛ زۆر پۆپە و زۆر قوللە و زۆر بەرزایەتی، زۆر باڵایی، بەکار دێ.

ئەوزاع (ن): ئەم وشەیە، کۆی (وەزع)ە و ئەمیش لە (وَزْعْ)ی عارەبییەوە، وەرگیراوە، یان هاتووە و بەواتای، چۆنیەتی حاڵ و سەرگوزەشتە و ژیان و هەڵسوکەوت هاتووە. هەندێ جاریش، وەک کۆی کۆ، بەکاری دەهێنن و دەڵێن (ئەوزاعات)، مەبەستـیش لەم وشەیە، سەرپاکی چۆنیەتی، یاخود هەنیی، ژیانە.

ئەوساف (ن): ئەم وشەیە، کۆی (وەسف = وَسفْ)ی عارەبییە و، بەواتای (ناوونیشان و ڕووالەت و چلۆنی و چۆنی) هاتووە.

ئەوگار (ئن)، (ن): وشـەیەکی کـوردیی کـۆنە و بەواتای، (پەرێشـان، بریندار، نائاسـوودە، نارەحەت، پەشێو، لێقەوماو، شپرزە، نەخۆش) هاتووە.

ئەولاد (ن): ئەولاد لە (أولاد)ی عـارەبییـەوەیە و ئەمـیش کـۆی (وَلَدْ)ە و بەواتای منداڵ، کوڕ، هاتووە.

ئەولیا (ن): ئەمـیش، کـۆی (وَلي) عـارەبییـە و بەواتای، (گـەورە، خـواترس، جـێگەدار، ئاگاداریکەر، سەرپەرشتیکەر) هاتووە.

ئەوەند (ئن): کـورتەی (ئەوەندە)یە و بۆ تێک نەچوونی ئاواز و کێشـەی شیعرەکـەی پێ لەنگ نەبێ و بەواتای (چەند و چەن) هاتووە. یاخـود، وشـەیەکـە، بۆ پێـوانی شـتێ، یان کێشانی بەکار دێت. بۆ وێنە، دەوترێ:

– دا، نیو کیلۆ گۆشتم، بۆ بکێشە! چونکە خۆم بەتەنیام و ئەوەند (ئەوەندە)م، بەسە.

ئەهلییە (ن): ئەم وشـەیە، لە (أهلیة)ی عـارەبییـەوە، وەرگـیـراوە و بەواتای؛ (خـێـزان،

خەڵکی گەڕەک، هاووڵاتی، خزم و خوێش) هاتووە.

ئەیام (ن): ئەمیش، عارەبییە و کۆی وشەی (یَوْمْ)ە و بەهەمان واتایش، لە ناو کوردەواریی ئێراندا، بەکار دێت و بەواتای (ڕۆژان، دەمان، چەرخان، زەمان) دێ.

ئۆتاق (ن): ئەم، وشەیە، لە بنەڕەتدا، تورکییە و بەواتای (چادری بیابان، دەوار) دێ و لە ناو کوردەواریی ئێراندا، هەروەها، لە ناو فارسیش، بەواتای (ژوور، هۆدە، حوجرە) بەکار دێ.

ئۆجاخ (ن): لە بنەڕەتدا، وشەکە تورکییە و بەواتای، (سێ کوچکە، کوانک، ئاگردانی چێشت و نان کردن و جێگای کەباب برژاندن) هاتووە.

لە کوردیشدا و لە فارسیشدا، بەم واتایانە هاتووە و پتر لەوەش، بەواتای (خانەدان) و (خانەوادە) و (نەجیب زادە) هاتووە و لە لایەکی دیکەشەوە، بە(نەوە، نۆبەرە، وەچە) دەوترێ و بەم جۆرە، لە ڕستەدا، بەکار دەهێنرێت و دەوترێ:

– ئەو، کوڕی نییە و، ئۆجاخی، کوێرە!

– کەیخەسرەو، ئۆجاخزادەیە!

– ئۆجاخی، چایخانەکەی، جوان و ڕازاوەیە!

شایانی باسە، بەشێوەی (ئۆجاغ، ئۆجاق)یش، لەسەر زاران، دەبیسترێ!

ئۆرد (ئن): ئەم وشەیە، لە ئێرانی (ئاریانی) کۆن دەکات و حاڵی حازر، بەواتای، (وەک، چون، بەوێنە) هاتووە.

ئەگەر، وەک چاووگی فەرمان (ڕەگی کار)یش بەکار بهێنرێ ئەو کاتە، شێوەی فەرمان دەگرێتە، خۆی و بەم جۆرەش هەر تەنیا، لە سەربازییدا، بەکار دەهێنرێ و ئەوکاتەش ئەم جۆرە بەکارهێنانەش، لە لایەن، ئۆردووی تورکەکانەوە بەکارهاتووە و ئەو وڵاتانەش، کە کەوتوونەتە، ژێر دەسەڵاتی تورکە عوسمانییەکانەوە، هەمان وشەی (ئورد)یان، وەک فەرمانی ئاگاداریی کردنەوە، بەکارهێناوە!

ئۆردوو (ن): وشەی ئۆردوو، بەلەشکرێکی هەمەڕەنگ و جۆراوجۆری نەتەوە دەڵێن و حاڵی حازریش، بەزمانی هیندی و پاکستانی، زمانی ئوردوو دەوترێ، کە بریتییە، لە زمانێکی تێکەڵاو!

وەک، دەوترێ، وشەکە، لە بنەڕەتدا، تورکییە!

ئۆستاد (ن): وشەیەکی، کوردیی کۆنە و بەجۆری (ئۆستا، ئۆسا، هۆسا) لە ناو کوردییدا، بەکارهاتووە و بەکار دێ و بەواتای خاوەن پلەیەکی بەرز، (لە هەر کارێکدا، لە هەر گۆشەیەکی زانیاریی و زانین)دا دەوترێ.

بەم بۆنەیەوە، دەبێ بوترێ، کە (أستاذ)ی عارەبیش هەر لەوەوە، وەرگیراوە و بەم جۆرەش دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو ئۆستایە، لە دارتاشیدا!

– لە ئەستێرەشناسیدا، ئەو ئوسایەکی ڕەوایە!

بەم بۆنەیەوە، خانا، یەژێ:

(خامەی خوسرەویی خانای قوبادیی
خاستەر، جە شاپوور، جە ڕای ئۆستادیی)

ئوناس (ن): کۆی (أنثى)یە و وشەکە عارەبییە و بەهەمان واتاش لە کوردیی ئێراندا، بەکار دێ و بەواتای (ژنان و کیژان) دێ.

ئیبلاغ (ع): ئیبلاغ وشەیەکی عارەبییە و ئەویش، واتە (ابلاغ) بەواتای (پێ وتن، پێ ڕاگەیاندن، هەواڵ پێ دان) هاتووە.

ئیتاعەت (ع): ئەمیش وشەیەکی عارەبییە و لە (إطاعة)ی عارەبییەوەیە و بەواتای (گوێڕایەڵی کردن) هاتووە.

ئیتلاعییە (ع): ئەمیش لە (اطلاعیة)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای (بۆ ئاگاداریی، بۆ زانین، بۆ وریابوونەوە) هاتووە.

ئیتمینان (ع): ئەمیش، لە وشەی (إطمئنان)ی عارەبییەوە هاتووە و بەواتای دڵنیایی و ئاسوودەیی و ئارامی و ڕەحەتی بیر و هۆش، هاتووە.

ئیحاتە (ع) (ئاوەڵکردار): ئەمیش لە وشەی (إحاطة)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای (دەورەدان، دەوروبەر گرتن، زۆر بۆ هێنان و ڕاپێچکردن) هاتووە.

ئیحراز (ع) (ئاوەڵکردار): ئەمیش لە وشەی عارەبی (احراز)ەوە هاتووە و بەواتای سەرکەوتن و بەدەست هاوەردن –ە.

ئیحزار (ع) (ئاوەڵکردار): ئەمیش وشەیەکی عارەبییە و لە وشەی عارەبی (إحضار)ەوە

هاتووە و، بەواتای (ئامادەکردن و بەسەرکردنەوە و بانگ کردن، بۆ کارێکی دادگا) هاتووە.

ئیحیا (ع): ئەمیش، لە وشەی (إحیا)ی عارەبییەوە هاتووە و بەواتای، زیندووکردنەوە و ئاوەدان کردنەوە، دێ.

ئیختیار (ن): ئەم وشەیە، لە (اختیار)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای (هەڵبژاردن و دیاریکردن و هۆرچنیەی) هاتووە.

ئیختیلاف (ن): ئەمیش لە (اختلاف)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای (دژژایەتی و مڕڕایەتی و یەکنەکەوتن و هاوڕەنگ نەبوون و بەگژ یەکتریدا چوون) ئەدات.

ئیدیعاء (ن): لە (ادعاء)ی عارەبییەوە هاتووە و بەواتای (وا لە قەڵەم دان وەها سەرژمێر کردن، وەها بەنیاز بوون، وەها بیرکردنەوە) هاتووە.

ئیراد (ن): ئەم وشەیە، لە (وارد)ی عارەبییەوە هاتووە و لە کوردیی کوردانی ئێراندا، بەواتای (بیانوو، بەهانوو، ڕازی نەبوون، ڕەخنە) دێ.

ئیرشاد (ن): لە (ارشاد)ی عارەبییەوەیە و بەواتای (ڕاهنمایی، ڕێنموویی، ڕێ نیشان دان، خستنە سەر ڕێی ڕاست) دێ.

ئیزافە (**ئیزافات**): ئیزافە، لە (اضافە)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای (خستنە سەر، بۆ زیادکردن،...) هاتووە.

ئیزهار (ن): وشەی ئیزهار لە (إظهار)ی عارەبییەوە هاتووە و بەواتای (دەرخستن و خستنە بەرچاو ڕۆشنکردنەوە) هاتووە.

ئیستگا (ن): ئەم وشەیە، بەواتای (جێگای وەستان، وێستگە، جێگای بڵاوکردنەوە، یاخود هەر جێگایەکی تایبەتی بۆ وەستانی جەماوەریی، کاروباری دیکە) هاتووە.

ئیستیدعاء (ن): ئەمیش، لە (استدعا)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای (بانگ کردن و داوا لێکردن، خواهیش لێکردن) لێ دێ.

ئیستیغاسە (ن): ئەمیش، لە وشەی (استغاثة)ی عارەبییەوە، هاتووە و زۆرتریش، بەواتای، (بەهاوارەوە چوون، فەریادڕەسی و داوای کۆمەک کردن) هاتووە.

ئیستیغفار (ن): لە وشەی (استغفار)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای (داوای لێبووردن، داوای لێ خۆشبوون، پاشگەزبوونەوە و تۆبەکردن) دێ.

ئیستیفراق (ن): ئەمیش، لە وشەی (استفراغ)ی عارەبییەوەیە و بەواتای (ڕشانەوە، خاڵیکردنی دەروون، ئاسوودەکردنی دەروون) دێ.

ئیستیقلال (ن): لە وشەی (استقلال)ی عارەبییەوەیە و بەواتای سەربەخۆیی و ئازادیی دەدات.

ئیسخان (ن): بەواتای، (ئیسقان) دێ.

ئیسراحەت (ن): ئەمیش، لە وشەی (استراحة، راحة)ی عارەبییەوە هاتووە و بەواتای، پشوو، ڕەحەتی، ئاسوودەگی، بەکار دەهێنرێ و زۆرتریش بۆ ڕەوینەوەی، ماندووبوونە.

ئێش (ن): وشەی، ئێش، بەواتای، (ئازار، ناڕەحەتی، نەسرەویی) هاتووە. بەم بۆنەیەوە، مەولەوی دەڵێ:

(هامەدردان ئێشێ، هامەدردان ئێشێ
پێمەوەن، ئێشێ، چە تەرزە ئێشێ
ئێشێ پێچ چون ئێش، وە ماران ڕێشێ
ئێشێ، پەڕ نێشێ، ریشەی گیانکێشێ!)

ئیشارە (ن): ئەمیش، بەواتای (ئاماژە)ی کوردیی هاتووە و لە بنەڕەتدا، لە (اشارة)ی عارەبییەوە، وەرگیراوە.

شایانی باسە، لە بنەڕەتدا، ئاماژە، نیشاندانێکە، یاخود دیاریکردنە، بەهۆی دەستەوە، چاوەوە، یان هەر شتێکەوە، حاڵی حازریش، ئیشارە، چووەتە چوارچێوەی وتن و نووسین و جۆرە هۆی دیکەی قسەکردنەوە.

بەم بۆنەیەوە، مەولەوی، یەژێ:

ئیشارە وەناز، لەب خەندەی وەنەرم
نمانای خاڵان نە تۆی پەردەی شەرم

ئێشان (ن): ئێشان، لە (ئێش)ەوەیە و بەواتای (ئێشای) هاتووە و هەردووکیان چاوگی ئاوەڵناوین و بۆت هەیە، تەماشای وشەی (ئێش) بکەیتەوە.

ئیشتیباه (ئن): لە وشەی (اشتباه)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای، (نەزانین و هەڵەکردن) هاتووە.

ئیعلام (ن): ئەمیش، لە وشەی(اعلام)ی عارەبییەوەیە و بەواتای، (پێ زانین، ئاگادارکردن، هەواڵ پێ دان، پێ ڕاگەیاندن) هاتووە.

ئیعلان (ن): ئەمیش، لە وشەی (اعلان)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەهەمان واتای (ئیعلام) بەکارهێنراوە.

هەروەها، بەواتای (ڕوونکردنەوە)ش هاتووە.

ئیفتار (ن): لە وشەی (افطار)ی عارەبییەوەیە و، بەواتای (بەربانگ کردنەوە، ڕۆژوو شکاندن، بەهۆی خواردنی خۆراکەوە، یا هەرچی شتێ کە ڕۆژوو، بشکێنێ) هاتووە.

ئیفتیخار (ن): ئەمیش، لە وشەی (افتخار)ی عارەبییەوەیە و بەواتای (خۆ بەزل زانین، خۆ بەگەورە زانین، فەخرکردن) دێ.

ئیفتیزاح (ن): ئەمیش لە وشەی عارەبی (افتضاح)ەوە، هاتووە و بەواتای (ڕیسواکردن و ئابڕوو بردن و ئەتک کردن) دێ.

ئیقباڵ (ن): ئیقباڵیش، لە وشەی (اقبال)ی عارەبییەوە، هاتووە و واتای، (شانس و بۆ هاوردن) دەدات.

ئیفلاس (ن): ئەمیش، لە وشەی (افلاس)ی عارەبییەوە هاتووە و بەواتای، (هەڵشکیان و نەداریی و بێدەسیی و هەژاریی) هاتووە.

ئێل (ئێڵ) (ن): وشەی (ئێل)، یاخود (ئێڵ) لە ناو جافەکان (کوردە کۆچەرەکان)دا بەکار دەهێنرێ و زۆرتر، بەچەند کەسێ، یان چەند خێزانێ دەوترێ، کە خزمی یەکن و لە یەک هۆزن و هۆزێکیان پێکهێناوە.

لە بارەی بنەڕەتی وشەی (ئێڵ)ەوە، وەها لە قەڵەم دەدرێ، کە وشەیەکی تورکی مەغۆلی بێ و بەواتای دۆستان و خزمان و خوێشان، هاتووە.

بۆ وێنە، وەلی دێوانە دەڵێ:

وەرنە گشت ئێلێ، ئێلی مورادیی
بەیان، وەدامان، وە زەوق و شادیی)

ئێلاخ (ن): ئێلاخ، بەو کوێستانانە دەوترێ، کە جێگا هەواری هاوینانەی ئەو خێڵە جافە گەرمیان و کوێستانکەرانە (ئەوانە کە بەدوای مەڕومالاّت بەخێوکردنەوەن)یان تێدایە، کە ژیانیان لەسەر بەرهەم و بەروبوومی مەڕومالاّت بەخێوکردنە.

شایانی باسە، ئێلاخ، کۆ دەکرێتەوە و دەبێتە (ئێلاخان).

ئیلتجا (ن): ئەمیش، لە وشەی (التجأ)ی عارەبییەوە، وەرگیراوە و بەواتای، (پەنابردنە بەر، خۆ خستنە لا، خۆ خستنە ماڵ، هانابردنە بەر) هاتووە.

ئیلتیزام (ن): ئەمیش، لە وشەی (التزام)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای (دەست پێوەگرتن و هاوڕایی کردن و بەئەستۆ گرتن) هاتووە.

ئیلتیفات (ن): ئەمیش، لە (التفات)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای (ئاوڕدانەوە، تەماشاکردن، بەزەیی پیادا هاتنەوە) هاتووە.

ئیلتیماس (ن): ئەمیش، لە وشەی (التماس)ی عارەبییەوە هاتووە و بەواتای (لێ پاڕانەوە، لێ لالانەوە، خواهیش لێ کردن) هاتووە!

ئیمامی (ن): ئیمامی ناوی هۆزێکی کوردە، کە لە ناوچەی (ئیمامی) سەر بەناوچەی جوانڕۆدا، دەژین و سەر بەهۆزەکانی جافن.

ئیناخی (ن): ناوی هۆزێکی جافە، کە لە ناوچەی ئیناخی، سەر بەناوچەی جوانڕۆ، دەژین.

ئینتیزار (ن): ئەمیش، لە (انتظار)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای (چاوەڕێ کردن، بەدیارەوە نیشتن، سەبرلەسەرکردن، پێ بەپێ کردن، جڵەو بۆ شل کردن، بەرگە بۆ گرتن) دێ.

ئینتیقام (ن): ئەمیش، لە وشەی (انتقام)ی عارەبییەوە، وەرگیراوە و بەواتای (تۆڵە سەندن، حەقق سەندن، یاخود تۆڵە لێ کردنەوە، حەقق لێ سەندنەوە، هەقق لێ کردنەوە) دێ.

ئینساف (ن): ئەم وشەیەش، لە (انصاف)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای، (ڕاستڕەوی و ڕاستگۆیی و بێ لایەنی و دادەوانی) هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– فلانە کەس، لە بەش کردنەکەیدا، زۆر بەئینساف بوو!

ئینقیلاب (ن): ئەم وشەیە، لە (انقلاب)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای، (هەڵگەڕانەوە، ئەمدیو ئەودیو کردن) هاتووە، هەروەها لە لایەن ئێرانییەکانەوە، بەتایبەتی فارسەکان، بەواتای (شۆڕش) هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئینقلابی ئێران، ئینقلابێکی ئیسلامی بوو!

ئینە و ئێد (ڕاناو ئاماژە): هەردووکیان، لە زۆر ڕووەوە، هاوواتان، واتە (ئینە) بەواتای (ئەمە) و (ئێد)یش، بەواتای (ئەم) هاتووە.

ئێوار، ئێوارە (ن): وشەیەکی پەتییە، لە زمانی کوردییدا و بەواتای کۆتایی ڕۆژ و دەست پێ کردنی شەو هاتووە. بەم جۆرە دەخرێتە ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– دوێنێ ئێوارە، سەرم لە برادەرێکی خۆشەویست دا.

باتین (ن): باتین، لە وشەی عارەبی (باطن)ەوە، وەرگیراوە و لە کوردیشدا، هەر بەهەمان واتا، بەکار دەهێنرێ و بەواتای (دەروون، ناخ و پەنهانی) هاتووە و هەندێ جاریش، بەشێوەیەکی هەڵە، بۆ واتای (دڵ) بەکار دێ و وەک ناوێ، لە ناوەکانی خودایش، لە هەندێ جێگادا، بەکار دەهێنرێ!

باج (ن): (باژ)، یاخود (باج) وشەیەکی کوردیی کۆنە و، بەکارهاتنی دەگەڕێتەوە، بۆ دەمی ئارياییيەکان و لە دەمی مادەکاندا، وەک (سەرانە) لە گەورەی ئەو ناوچانە سەندراوە، کە تازەگی کەوتووەتە ژێردەستیانەوە و پاشان، لە دەمی دواتردا، بووە بە(باج) و تا ئەمڕۆیش، وەک سەرانە، یان شاخانە، یان ڕێڕەوانە، یان گومرگانە، دەسێنرێ و هەر بەهەمان ڕووالەت و ئاوازیشەوە، بەکار دێ.

بەم جۆرە دەخرێتە ڕستەوە و بەکار دەهێنرێ:

– کەس ناوێرێ، کاسپی بکات، چونکە قازانجەکەی باجگیران دەیبەن!

– لە هەر ناوچەیەکدا و جۆرە باجێ هەیە!

باخی سەیدیخان (ن): باخ و سەراوێکە کەوتووەتە، خۆرئاوای (ئەزگەڵە)ەوە، لە داوێنی شاخی (بەمۆ)دا، سەر بەناوچەی جوانڕۆیە.

باخی شا (ن): یەکێکە لەو باخانەی، کە لە نزیک تارانەوە، کاتی خۆی دروست کراوە و حاڵی حازر، کەوتووەتە، ناو چەقی تارانەوە.

شایانی باسە، کە لە دەمی قاجارییەکاندا، کۆشکی حەسانەوەی هاوینانی شایانی قاجاریی بووە و حاڵی حازریش، پادگان (مُعَسْكَرْ)ی نیزامییە.

باد (ن): باد، وشەیەکی کوردیی کۆنە و واتای (وا، هەوا) دەدات و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– زۆر ڕەنجی لەگەڵ، کوڕەکەیدا، کێشا، بەڵام (ڕەنجی) بەبادا، چوو!

بادە (ن): وشەیەکی کۆنی کوردییە و لە بنەڕەتەوە، (باتە)، یان (باتەک) بووە و بەو خواردنەوە، وتراوە، کە تەسکینی بەدڵ بدا و مەستی بۆ تەن بهێنێ و ئالوودەیی و کپپی بۆ بیر و هۆش، بهێنێ!

بەم، بۆنەیەوە، هێمن دەڵێ:

(ساقیا، وا، بادەوە، وا، بادەوە
ڕوو لە لای من کە، بەجامی بادەوە
موشتەریی وەک من، لە مەیخانێ کەمن
زوربەیان شاد و بەکەیف و بێ خەمن)

بازە (ف – ک): خۆی لە خۆیدا، ڕستەیەکی فەرمانییە و بریتییە، لە (فرمانی فەرمان) و لە ڕاناوی کەسی سێیەمی تاک و واتای (بهێڵە، بێڵە) دەدات و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– بازە، با، هەرمانەکێش، بکەرۆ!

واتە: بهێڵە، با کارەکەی بکات!

بازیی (ن): (بازیی)، یاخود (وازیی)، یاخود (یاریی)، یاخود (گەمە) یەک واتایان هەیە و جۆرە کردەوەیەکە، بەمەبەستی، خۆش بەسەربردن و گاڵتەوگەپ، لەگەڵ دۆستدا، لەگەڵ خۆشەویستدا، دەکرێ!

بۆ وێنە، دەوترێ:

– با ئەمشەو بەگۆڕەوەبازیی، بەسەربەرین.

باعیس (ن . کارا): ئەم وشەیە، لە وشەی (باعث)ی عارەبییەوە، وەرگیراوە و لە کوردییدا، بەواتای، (هۆ، سەبەب، هاندەر، ژیانەر، زیندووکەر) هاتووە و بەم جۆرە، لە ڕستەدا، بەکار دێ:

– باعیسی سەرکەوتنی کاوە، کامەران بوو!
– خوای گەورە، باعیسی، ژیانی زیندەوەرانە.

باقی (ن . کا): (باقی) لە وشەی عارەبی (باقِ)یەوە، وەرگیراوە و بەواتای، (نەمر و زیندوو و جاویدان و مەزن) هاتووە و بەم جۆرە، دەخرێتە ناو ڕستەوە و دەوترێ:
– جگە لە خوا، کەس باقی نییە!
لە لایەکی دیکەشەوە، بەواتای (ماوە، پاشماوە) هاتووە و بۆ وێنە دەوترێ:
– تکات لێ ئەکەم، کە باقی پارەکەم، پێ، بدەیتەوە.

باڵ (ن): باڵ، بە(باڵی) پەلەوەر دەوترێ، کە بەهۆیانەوە دەفڕێ و هەر بەو بۆنەشەوە، بەهەردوو پەلی پێشەوە، یان سەرەوەی مەردم، لە بنی قۆڵەوە، تاوەکو نووکی پەنجەکانی دەست، (باڵ) دەوترێ و جۆرە هەڵپەڕکەیەکی باڵ فش کردنەوەش هەیە، هەر لەوەوە، (واتە؛ لە جۆری جموجووڵی باڵی باڵندە، لە کاتی فڕیندا) وەرگیراوە و بەهەرحاڵ، بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:
– ڕێگاکە، زۆر ناهەمووارە، باڵدار ناتوانێ لێی بدات!
– ئەو، ئەوەندە پەل و باڵی کوتاوە، وا لە ماڵەوە، وەک مردوو ئاگای لە دنیا، نییە!
بەم، بۆنەیەوە، هێمن، دەڵێ:

(پەڕ وەریوی، باڵشکاوی دەنگ بڕاو
بێ بژێوی، بەش خوراوی دەرکراو)

باڵاخانە (ن): ناوێکی لێکدراوە، یاخود ناساکارە و بەو ژوورانەش، یاخود بەو بەشە خانووە دەوترێ کە لە نهۆمی دووەمدا، یان هی سێیەمدا، دروست کرابێ و تارمەی هەبێ و بڕوانێ، بەسەر، ڕێگاوبانی ئامۆشۆکەراندا. واتە، خانوویەک، کە کەوتبێتە، بەشی هەر باڵای خانووەکەوە.

باڵەخانی (ن): ناوی جێگە و هەوارگەیەکە، کەوتووەتە نێوان دێی (زلان)ی (دوێ توێ)وە، لە ناوچەی باوەجانی، سەر بەجوانڕۆ، جێگای و هەوارگەی دانیشتنی هۆزی (ئیقباڵ)ە.

بان زەرنە (ن): ناوی هەوارگەیە، لە چوار کیلۆمەتری ڕوانسەردایە و بەملەی (گەشن) ناودەبرێ.

بانەدارە (ن): ناوی دێیەکە، لە (سەلاس و باوەجانی) سەر سنووری باوەجانی قووایی و نێوان سنووری عراق و ئێران.

بانی تووان (ن): دەشتێکە، کە لە دێی (سەڕۆ)ی خوارەوە، بەرەو دێی ئایشەدۆڵ، درێژ دەبێتەوە و دەکەوێتە داوێنی شاخی ملەپاڵنگانەوە.

باوای خدر (ن): ناوی خێڵێکە لە هۆزی (قووایی)، کە لە دێی (بانەدارە)دا، دادەنیشن.

باوەجانی (ن): ناوی هۆزی گەورەی جافە، کە زوربەیان، سەر بەجوانڕۆن و بڕێکیشیان، دانیشتووی شاری (کرند)ن. ناوچەکەیان، زۆر بەربەڵاوە و هەر بەناوچەی باوەجانی ناسراوە.

باوەڕ (ن): باوەڕ، وشەیەکی کوردییە و بەواتای؛ (وەرگرتنی وتە، گفتوگۆ، ئامۆژگاریی) دێ و لە لایەکی دیکەشەوە، جۆرە تەسلیم بوونێکی بیرییە و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:
– ئیسلامی پاک ئەوەیە، کە باوەڕێکی بتەوی بەپێغەمەر هەبێ!
– من چۆن، باوەڕ، بەکابرایەکی شێتۆکە دەکەم!

باوەقوش (ن): بایەقوش (باوەقوش)، باڵندەیەکە، کە لە ناوچەکانی دەوروبەری سلێمانیدا، (کونەبەبوو) یاخود (بوو)ی پێ دەوترێ و بەباڵندەیەکی شووم و ناحەز و ناخۆشی هێنەر، دەزانرێ و هۆیەکەشی ئەوەیە، کە لە کەلاوە کۆنەکاندا، کەلاوە ڕووخاو و وێرانکراوەکاندا، دەژیی و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:
– ماڵەکەیان، ڕووخاوە و باوەقوش تیایدا، دەخوێنێ!

باوەیسێ (ن): چەند دێیەکن، لە گەرمەسێری کوردستانی ئێراندا، کە جێگای دانیشتنی ئێلی وەڵەدبەگی بووە و سەر بەناوچەی سەرپێڵی زەهاوە.

باینگان (ن): ناوی دێیەکی گەورەیە، سەر بەناوچەی جوانڕۆیە.

بەتەر (ئن): بەتەر، ئاوەڵناوی بەراوردە، لە بنەڕەتدا، لە وشەی (بەدتەر)ەوە هاتووە و بەواتاد (خرابتەر) هاتووە. بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:
– ئەم کارەی، بەدتەر (بەتەر)ە، لەوەی پێشووی.

بەحر (ن): وشەی بەحر، لە (بحر)ی عارەبییەوە، وەرگیراوە و لە کوردیی ئەمڕۆدا، وشەی

(دەریا)، یان (زەریا)ی بۆ بەکار دێ. بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو مامەڵەی ماسی لە بەحردا، دەکات!

بەخت (ن): بەخت، بەواتای (شانس) و (خواست) و (چارە)، هاتووە و لەوە دەکات، کە کوردییەکی زۆر کۆن بێ، بەڵام من دڵنیا نیم لەوەی، کە (بخت)ی عارەبی و ئەم (بەختی) کوردییە یەک نەبن!

لە ڕاستیدا، لە ڕووی ڕەسەنی ئاوازی وشەکەوە و واتای و دەنگەکانییەوە، دوورە، لەوەوە، کە لە بەختی عارەبییەوە، وەرگیرا بێ و خەریکیشە ئەوە بڵێین کە (بخت)ی عارەبی، دەبێ لە (بەخت)ی کوردییەوە بێ!

بەختیاریی (ن): بەختیاریی، لە وشەی (بەختیار)ەوە، هاتووە و (بەختیار)یش بەواتای (کامەران) هاتووە، کە لە چوارچێوەی ئاوەڵناو و ناودا، کار دەکات و هەڵدەسووڕێ و بەم جۆرە واتایەش و بەم جۆرە ئاوازەشەوە، وشەیەکی کۆنی کوردییە، یاخود ئاڤێستاییییە و وشەی بەختیاریی، ناوە، چونکە بەهۆی (ی)ی نیسبەتەوە (بەختیار) کراوە بەناو کە (بەختیاریی)یە.

لە لایەکی دیکەوە، بەختیاریی، ناوی ئێلێکی بەناوبانگی کوردە و، کە لە ئێراندا، بەفارسیان لە قەڵەم دەدەن. ئێلەکانی بەختیاریی، لە ناوچەکانی خوزستان و بیابانەکانی ئەوێوە، نیشتەجێ بوون و بەرە بەرە بەرەو ناوچەکانی نزیک لوڕستان و ئەسفەهان کشاون.

بەڵام حاڵی حازر، بەختیارییەکان، لە فارس و خوزستان و ئەسفەهان و ڕام هورمز و شوشتەر و دیزفوول ئیزە و مەسجدی سلێماندا، دەژین.

بەد (ئن): ئەم وشەیە، زۆر دێرینە و دەگەڕێتەوە، بۆ زمانی بنەڕەتی ئارییاییەکان و لە زۆربەی زمانە هیندوئێرانییەکان و هیندۆئەورووپاییەکاندا بەهەمان واتا و هەمان ئاوازەوە، (ئەم وشە دێرینەیە) بەکار دێ.

ئەم وشەیە، بەواتای (خراپ)، (ناڕەوا)، (فیتنە)، (ناڕاستی) هاتووە و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– تاوەکو (بەد) نەبینی، یادی بەد ناکەیتەوە!

– یاخود دەوترێ، بەدگۆیی ئەو ئاشووبی لە ناو خێزانەکەدا، بەرپا کرد.

(بەخت) لەگەڵ، (بەد)دا، هەندێ جار و بۆ بەدەستەوەدان واتایەکی نوێ و مەبەستێکی

نوێ، وشەیەکی ناساکار، پێک دەهێنن و (بەدبەخت) دروست دەکەن و ئەمانیش، بەهۆی (-ی)ی پاشبەندەوە (بەدبەختی) وەک (ناو) دروست دەکەن و کە واتای (بەدشانیسی)، (بەدچارەیی) و (چارەڕەشیی) و (بەدتالعەیی) و (تالعڕەشی) دەدات.

بەدخوو (بەدخۆ) (ئن): (بەدخوو)، یاخود (بەدخۆ) وشەیەکی ناساکارە و پێکهاتووە، لە وشەکانی (بەد) و (خوو) یان (خۆ) و هەریەکێ لەوانە، وشەیەکی کوردیی کۆنە و (بەد) هەروەک لە سەرەوە ڕوونمان کردەوە، بەواتای (خراپ) و (ناڕەوا) هاتووە و (خوو) یان (خۆ)ش، بەواتای (ئالوودەگی، موعتاد، هۆگر) هاتووە و بەهەردووکیانەوە، لە چوارچێوەی (بەدخوو)دا، یەکیان گرتووە، بۆ ئەوەی واتای: (کردەوە خراپ)، (کردەوە ناڕەوا)، (بەدکردار) و (بەدڕەفتار) بەدەستەوە بدات.

بەر ئاوەرندە (ن . کا): ئەم وشەیە، لە چەند وشەیەک پێکهاتووە و ئەوانیش، (بەر) و (ئاوەر) و (ندە).

بەهەرحاڵ، وشەکە، کوردییەکی کۆنە و پارچەکانیشی کوردیی ڕەسەنن و ئەمڕۆ، لە چوارچێوەی (بەر ئاوەر) بەکار دێ و ئەم جۆرەش، (ناوی کارا)یە، لە ڕووی ئەرکەوە و هەر بەو ڕوواڵەتەشەوە و ئاوازەشیەوە، بەواتای (دەرهێنەر)، (سەرفرازکەر)، (نەجاتدەر) هاتووە.

بەربشۆ (ف): فرمانێکە و لێکدراوە، یاخود دوو پارچەیە و بەواتای (دەربچێ) هاتووە و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– گیانش بەربشۆ، گفتوگۆش چەنی مەکەرۆ!

واتە: گیانی دەربچێ، گفتوگۆی لەگەڵدا، ناکەم!

بەهەرحاڵ، وشەکەم بەم جۆرەیە:

– (بەر)، بەواتای (دەر) هاتووە.

– (بشۆ)، بەواتای (بچێ) هاتووە.

بەرپاکونەندە (ن . ک): ئەمیش وشەیەکی، ناساکارە و پێکهاتووە، لەم وشانە:

– (بەر)، (پا)، (کونەندە).

حاڵی حازر، لە شێوەی کوردییدا، (بەرپاکەر)ە و فارسەکانیش بۆ ئەوەی، وشەکە، بکەن بەهیی خۆیان، (نەدە)یان بۆ خستووەتە، سەر و کردوویانە، بە(بەرپاکونەندە)، کە

واتای (بەرپاکەر)، (پێکهێنەر) دەدات و ئەم جۆرە بەکارهێنانەش کە ئاغا عینایەت، بەکاری هێناوە، بەکارهێنانێکی کوردیی فارسییە.

بەرچیدە (ئن): ئەم وشەیە، بەواتای (پێچراوە)، (هەڵگیراوە)، (داخراوە)، هاتووە و بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەم کارە، پێچراوەی ئەوە.

– بەزۆر دووکانەکەیان، پێ پێچرایەوە!

بەرد (ن): بەرد، کوردییەکی کۆنە و بەواتای (سەنگ) و (تەوەن) هاتووە، ئەگەرچی (تەوەن) سیفەتی ئاوەڵناویی هەڵگرتووە و بەواتای (ڕەق) و (بتەو)ی بەرد هاتووە. واتە: یەکێ لە سیفەتەکانی بەرد (تەوەنی)یە، کە واتای ڕەق و بتەوی، بەدەستەوە، دەدات.

بەهەرحاڵ، بەرد، بەواتای، (تەوەن)، (کوچک)، (خڕەبەرد)، هاتووە.

بەردەن (ف): بەردەن، خۆی لە خۆیدا، بەڕووتوقووتی، فرمانە و بۆ کەسی سێیەمی تاک و بەواتای: (ئەو بردوویەتی) دێت و ئەمەش خۆی لە خۆیدا، لەگەڵ ڕاناوی کەسی سێیەمی تاکدا، دەبێ بەڕستەیەکی خەبەری تەواو!

بەردی زەنجیر (ن): سەراوێکە، کەوتووەتە نزیک دێی (زلان)ەوە و سەر بەناوچەی (سەلاس و باوەجانی)یە.

بەردی کەشکان (ن): ناوی هەوارگەی، دێی (سەرۆ)یە، کەوتووەتە داوێنی شاخی (شاهۆ)وە و لە لایەکی دیکەشەوە، (بەردی کەشکان)ی دیکە هەیە، کە ناوی (یاڵ)یکە و کەوتووەتە، پشتی دێی (دووریسان) و دێی (شمشێر)ەوە و سەر بەناوچەی پاوەیە.

بەرشیی (ف): بەرشیی، فرمانە و بۆ کەسی سێیەمی تاکە و بۆیە، بۆمان هەیە بڵێین؛ کە خۆی، لە خۆیدا، ڕستەیەکی، تەواو و بەم جۆرە واتایە، هاتووە:

– بەرشیی، واتە: دەرچوو!

بەرشیی و دەرچوو، هەریەکێ، لەمانە، کار و کردەوەکەی بۆ کەسی سێیەمی تاک، دەگەڕێتەوە و واتە بەم جۆرە:

– ئاد، بەرشیی؛ واتە: ئەو دەرچوو!

بەرعەکس (ئن): بەواتای پێچەوانە، هاتووە و بەم جۆرە، دەخرێتە ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو هەمیشە بەرعەکسیی، براکەی دەجووڵێتەوە!

بەرف (ن): (بەرف) و (بەور) و (وەفر) و (وەرو) و (بەفر) هەر یەکێکە و سەرپاکیان، یەک واتایان هەیە.

بۆ وێنە، مەولەوی دەڵێ:

(بەرزان هیــلال تار، وەروان قــەرار دا
غــورەی شــاری شــۆر، دڵان، دیار دا)

بەرق (ن): بەرق، لە وشەی (بَرْق)ی عارەبییەوە هاتووە و لە ناو کوردیی کوردەکانی ناوچەکانی ئێراندا، بەزۆری بەکار دێ و بەواتای (ڕۆشنایی، پرشنگدەر، ڕووناک پژێن، کارەبا، ڕوونکەرەوە) هاتووە.

بەم جۆرە دەخرێتەوە ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەمڕۆ، لە سەرانسەری کرماشاندا، بەرق خامۆش بووبوو!

بەم بۆنەیەوە، مەولەوی دەڵێ:

(عــەرەقــچین نە تۆی ســورمــەدا، غــەرقێ
وە فــەرقی فــەرقێ، با زەرق و بەرقێ)

هەروەها، (فتح الله)ی (فهیم)، شاعیری بەناوبانگی سنجاویی لەم ڕووەوە، دەڵێ:

(تەراقــەی ترووق گــاوســەر، نەوشــەو
بەرق مــەدا، چون لاڵ باڵی کــەیخــوســرەو)

بەرگ (ن): (بەرگ)، بەواتای (پۆشاک) و (گەڵا) و (وەڵگ) و هەر گەڵایەکی گیا، درەخت، کە پانوپۆڕ بێ و لە ڕاستیشدا، وشەکە، کوردییەکی ڕەسەنە.

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– زستان، هاتە پێشەوە و بەرگی فەقیر و هەژار دڕا!

بەرگوزیدە (ن. بەرکار): بەرگوزیدە، بەواتای (هەڵبژێراو)، (هۆرچنیاو) هاتووە. هەروەها، بەواتای (ڕەوا)ش، (سەرلەبەر) هاتووە.

بۆ وێنە، میرزا ئۆلقادری پاوەیی، یەژێ:

(وەش ئامای وە خەیر، هەی، بەرگوزیدەم
سا قەدەم، باوەر، وە بانی دیدەم)

بەرگەشت (ن . ج): ئەم وشەیە، بەواتای، (گەڕانەوە)، (هەڵۆگەڕانەوە) بەکارهاتووە و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– بەخت بەرگەشت بوومەوە.

بەرِوێن (ن): جێگای هۆزی (قووایی) و کەوتووەتە عراقەوە.

بەزر (ن): ئەم وشەیە، لە وشەی (بَذْر)ی عارەبییەوەیە و بەواتای (تۆو)، هاتووە.

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەمساڵ، زەویەکەیان، لەبەر بێ بەزری، بەبێ بایەخی، ماوەتەوە!

بەزم (ن): بەزم، بەواتای (بیانوو) و (ئاواز و گۆرانی) و (شایی) و (جەمی شەراو و مەیی و میوانداریی و خۆشیی و رابواردن، جۆری گۆرانی و سیاوچەمانە) دێ. بەم جۆرە دەخرێتە ناو ڕستەوە:

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو ئافرەتە، بەزمی زۆری لێ ئەبێتەوە!

– سیاوچەمانە، پتر لە بیست بەزمێکی هەیە!

بەم بۆنەیەوە، مەولەوی دەڵێ:

بەزمەن، شادییەن، عەیشەن، نیشاتەن
کەیفەن، شۆخییەن، شەوقەن، حەیاتەن.

بەس (ن): بەس، لە وشەی (بەست)ەوە، هاتووە و وشەیەکی کوردییی، کۆنە و بەواتای (وەس) و (کافی و کوسایی) هاتووە، ئەگەر بە(بەس) گۆ بکرێ و بەواتای (بەند) یاخود (سەد)ەی عارەبی، هاتووە، ئەگەریش، بە(بەست) بخوێنرێتەوە.

بەهەرحاڵ، بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– نامەیەک بەسە، بۆ بەسەرەوە کردنەوەی!

– ماڵەکەی بەستە (بەسە)و کەس ناوێرێ، ڕووی تێ بکا!

بۆ وێنە، مەولەوی دەڵێ:

(ئازیز، وەس بوزەم، نە گێجاوی خەم
وەس، چون بینایی، پەنهان بەر نەچەم)

بەستە (ن): (بەستە)، ئەگەر بەناو بێ، بەواتای (بەزم) یان (جۆر) هاتووە، هەروەها بەواتای (بەستراو)، (گیراو)یش هاتووە، پتر لەوەش، بەواتای یەخکردوو، رچیاو هاتووە، ئەگەر لە ڕەگی کاری، یاخود چاوگی (بەستەی = بەستن)ەوە، هاتبێ!

هەر لەمەوە، واتە، لە ڕەگی (کار = فرمان)ەکەوە، (بەستەن) هەیە، کە کردەوەیەکە، بۆ کەسی سێیەمی تاک و لە دۆخی رابوردوودا! بەم بۆنەیەوە، مەولەوی دەڵێ:

(وێنەی عوقدەی پێچ ریشەی ئەروا و دڵ
بەستەبۆ، جە نم، خوی مۆبەت، زەنگڵ)

بەم بۆنەیەوە، میرزا ئۆلقادری پاوەیی یەژێ:

هەرکۆ خەمێ بۆ، نە ئاڵەم ئیمشەو
گردین، جەم بەستەن، نە تاڵەم ئیمشەو!

بەشارەت (ن): ئەم وشەیە، لە وشەی (بشارة)ی عارەبییەوە، هاتووە و واتای (مزگێنی)، (هەواڵی خۆشیی)، (موژدەی فەرەح) دەدات.

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– بەشارەتی بەربوونی کوڕەکەی لە بەندیخانەدا، دایێ!

بەعزێ (ئا . ژمارە): لە وشەی (بعض)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای (چەندێ)، (هەندێ)، (نەختێ)، هاتووە، بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– بەعزێ پیاو، بۆ ماڵی کاوە چوون.

– بەعزێ برنجی کڕیبوو، بەڵام، ڕزا بوو!

– بەعزێ، پوولی، بۆ ناردبووم!

بەق (ن): (بەق)، بەنێری (کەو) دەوترێ و جۆرە ڕاوێکیش هەیە، کە بەهۆی (بەق)، یان کەوی (نێر)ەوە دەکرێ، پێی دەوترێ، (شەڕە بەق).

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– بەقەکەم، کەوێکی زۆر چاکە و شەڕە بەقی چاک دەکات!

بەڵخ (ن): ئەم وشەیە، بەو پارچە سپی کارەیە دەوترێ، کە ناوی قوڕی ئاو گەرم کردن،

سەمـاوەر دەگریّ و هەروەها بەو ئەشـەناتە سـەوزکـامـە دەوتریّ، کـە لە ناو هەندیّ ئاوی کانیاودا، دەکەویّتەوە سەر ئاو، یان بەبەردەکانیەوە، دەنووسریّ، هەروەها، بەکەڕووی نان و بەرد و هەندیّ شتی دیکە، دەوتریّ!

لە ناو کـوردەواریی جـافـەکـانی جـوانڕۆدا، (خلت) و (جـرم)ی بۆ بەکـار دەهێنن و لە فارسیدا (کفک)ی پێ دەوتریّ!

بەلەباقە (ن): جۆرە نەخۆشییەکە، کە بزن دەیگریّ و ئەویش، نەخۆشی ناو سمەکانیەتی کە وەک دابخورێن و نەتوانیّ بیانخاتە سەر زەویی و ئەنجامەکەشی، زوربەیان بەو نەخۆشییە (لە دەوری کـۆندا) کـوژراون و لەناوچوون و لە هەندیّ جـێگاشـدا، (بەلەواقـە)ی پێ دەوتریّ:

بەم بۆنەیەوە، میرزا ئۆلقادری پاوەیی، یەژێ:

(بۆ، مـن، خـۆ، ناویّ، هەرگـیـز، ئی – تاقـە
بـزن، کــــەی دەرچـوو، لە بـەلـەواقــــــە)

بەلەبزان (ن): هەروەک، کوردەکانی جوانڕۆ، وەها دەڵێن، (بەلە) بۆ بـانگ کردنی (بزن)ە و (بزان)یش کۆی (بزە)، یاخود کۆی (بزن)ە و وەک دێیەک لە نزیک، ڕووباری سیروان، لە نزیک دەودان -ەوەیە و سـەر بەهەورامـانی لهـۆنە و حـاڵی حـازر، هەورامـانی لهـۆن، بەشێکە، سەر بەکرمانشاه.

بەمۆ (ن): ناوی شاخێکە، کە کەوتووەتە قەراغ سیروان و بەرامبەری شاری هەڵەبجە.

بەند (ئن): (بەن) و (بەند)، ناوبەناو بەهۆی پەڕینی دەنگی (د) دێوە، تێکەڵ بەیەکتریی ئەبن و یاخود، بەیەک دەزانرێن و بەهەرحاڵ، وا ئێمەیش، لێرەدا هەوڵی جویّ کردنەوەیان، دەدەین:

(بەن)، بەو (ڕێسە) دەوتریّ، کە بەهۆی ڕێسانەوە، لە (خوری و کوڵک و موو)، ئامادە دەکـریّ و بۆ دروسـتکردنی (خـەرار) و (هۆڕ و توورەکـە) و بۆ دەرگـا بەسـتنی (گـونی و هەمانە و توورەکە) بەکار دەهێنریّ و کەواتە، (بەن) بەواتای: دەزووی لە (موو) ڕێسراو لە (کورک و پەشم) ڕێسراو، هاتووە.

(بەند)یش، بەواتای (حـەبس) یاخود (سـجن)ی عـارەبی هاتووە، هەروەها، بەواتای (درز) هاتووە، پتر لەوەش بەواتای، (گرتن، بەستنەوە، وەستاندن) هاتووە، جگە لەوەش بەشێوەی (بەندە)، وەک (عەبد = خزمەتکار) بەکار دێ.

(بەندیخـانە)ش، بەهۆی (بەند)ەوە، دروست دەبێ و بەواتای (سـجن و حـەبسـخـانە) هاتووە.

بەم بۆنەیەوە، قانیع یەژێ:

(بیــری ئازادیی لە زیندانا، فــراوانتــر ئەبێ
قوڕ بەسەر ئەو دوژمنەی هیـوای بەبەندیخانەیە)

بەنیگەز (ن): ناوی، ڕیزە شاخێکە، کە لە ناوچەی سنجاوییەوە و دەست پێ دەکات، بەناوچەی وەڵەدبەگی و باوەجـانی قـووابیـدا، بەرەو ژوورووی ڕۆژئاوای ئەو ناوچانە دەڕوات، تاوەکو دەبڕێتەوە.

بەورەوار (ن):

ناوی ڕێگایەکە، کە لە ناوچەی جوانڕۆوە بەرەو شاهۆ دەڕوا.

بەهانە (ن): بەهانە، وشەیەکی پەتی ڕەسـەنە و بەواتای (بیـانوو) هاتووە و لە بنەڕەتدا، (ڤەهانە)، (وەهانە) بووە و ئەمەش هەروەک وتمان، بەواتای (ملەجیریّ ناپەسەند و بەبێ هۆ) دەگرێتەوە (پەڵپ).

بەهەرحاڵ، بەم جۆرە، دەخرێتە ناو ڕستەوە و دەوتریّ:

– ئەو بۆ بیانوو دەگەڕیّ بۆ ئەوەی سەرمان لێ نەدات!
– ئەو بەبەهانەی نەخۆشییەوە، بۆ دەوام نەچوو!

بەم بۆنەیەوە، میرزا ئۆلقادری پاوەیی، دەڵێ:

(توخـــوا، یا شــێخ مــەگــرە بەهانە
من جـە ئەورەحـمـان، کـەمـتـەر مـەزانە!)

بەیان (ن . ف): (بەیان) بەهۆی جۆری ئەکسنت و جۆری گۆکـردنییەوە، لە ناوەوە، دەبێ بە(فـرمـانی) داخـوازیی یان هی (فـەرمـان) و بەهەرحـاڵ، (بەیان) وەک ناو، لە لایەکەوە کـۆی (بەی = بەهێ)یە و هەروەها بەواتای (سـوبح = سـۆح)، (سـەرەتای سـوبح) دێ و ئەگەریش، ئاوازەکەی بگۆڕین، دەبێ، بە(فرمان) و بەواتای (با، بێن) یاخود، (با، بێن) دێ و کە ئەمەش، وەک ڕستەیەکی تەواو سەرژمێر دەکریّ و ڕاناوەکەشی (ئەوان)ە.

بەم بۆنەوە، حەسەن کەنۆش، دەڵێ:

جە بەیانەوە،..............
حـــاڵیّ پێم یاوا، جــە، بەیانەوە

خـالّیَ دیم نه بەین، دوو بەیان –ەوە
مەدرەوشۆ، چون نەجم، وە بەیان –ەوە
حـەکـاکـانی، دەور، گـشت بەیانەوە
کیَ دییـەن، مـەغـریب، وە بەیانەوە.

بەیتولحەرەم (ن): ئەم وشەیە، لە (بيت الحرام)ی عارەبییەوە هاتووە و مەبەستی لەم وشە ناساکارە، (کەعبە)یە.

بەیداخ (ن): ئەم وشـەیە، بەواتای (درەفش) و (عـەلەم) و (پەرچەم) هاتووە و ئەمـەش پارچە قوماشێکە، کە ڕەمزی دەوڵەتیَ کۆمەڵیَ دەنوێنیَ و وەک دروشم، بۆ هەر دەوڵەتیَ، لە قـەڵەم دەدریَ و کـەوتنی، ئەو بەیداخـە، یاخـود، ئەو درەفـشـە، بەکـەوتنی خاوەنی ئەو پەرچەمە، لە قەڵەم، دەدریَ و لە هەموو ڕوویەکەوە، ئەو بەیداخە، خاوەنی ڕێز و ئیحترام و خۆشەویستییە و وەک (بەیاخ) لە ناو کوردەوارییدا، یاوە.

بەیدیَ (ف): (بەیدیَ)، (فەرمانە) و بەخۆیەوە و بەڕاناوی کۆیەکەوە، کە وەک پاشبەندیَ، پێیەوە بەند بووە، (ڕستەیەکی فەرمانی)یە و بەواتای؛ (وەرن) دیَ.

بەیۆ (ف): ئەمیش، بەجۆری (فەرمان) و بەجۆری (ئیزندان)، یان (داوا لێکردن) بەرچاو دەکەویَ و بەم واتایانەوە، هاتووە:

با، بەیۆ!: بابێت! (ئیزن)، (فەرمان)
بلّێین، بابێت! (داخوازی)

بۆ (ف): ئەمـە، فـەرمـانە و بەواتای (وەرە) هاتووە و هەندیَ جـاریش وەک (ناو) کـە بەواتای (بۆن) دیَ، بەکار دەهێنریَ.

بەم بۆنەوە، میرزا ئۆلقادری پاوەیی دەڵیَ:

(بۆ، مـەشـۆ وەسـەیر، وێت، مـەدەر، ئازار
چەمـەن، بیَ سەیرەن، تا، چەم، کەرۆ، کـار)

هەروەها، میرزا ئۆلقادری پاوەیی لە جێگایەکی دیکەوە، دەڵیَ:

(گـولّ، جـە عـەشقی، ئەو، دایم، تـاسـەشـەن
گــولاّو ئینتــیــزار، بۆی هەناســەشــەن)

بوخار (ن): ئەم وشەیە، لە وشەی (بخار)ی عارەبییەوە هاتووە و بەواتای (هەڵم)، دیَ و

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوتریَ:

– وا، دیارە، دنیا گەرمی کردووە، چونکە هەڵم لە ئاوەکان بەرز ئەبێتەوە.

بۆتە (ن): ئەو ئامـێرەیە، کە بۆ تـواندنەوەی، هەندیَ کـانزا، بەکـار دیَ و لەوە دەکات، کـە وشـەیەکی کـوردیی زۆر کـۆن بیَ و لەوەش دەکـات، کـە بەو دەقـە (البـودق)ی عـارەبی، لەوەوە، وەرگیرا بیَ، یاخود ئەو بیَ بەعارەبی کرابیَ.

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوتریَ:

– ئەوە بۆتەی، قورقوشم تواندنەوەیە.

بورج (ن): بەقـەڵای بەرز، کـە بەمـەبەستی پاسـەوانی و ئێـشک کـردن و ئاگـاداریکردن، دروست دەکـریَ، دەوتریَ، هەروەها، بەهەریەکیَ لە دوانزە بورجـەکـانی سـاڵ دەوتریَ و پـتـر لەوەش، وەک نیشانەی مانگ، یاخود، بۆ ناوی مانگ بەکار دەهێنریَ:

بۆ وێنە، دەوتریَ:

– هەریەکی لە دوانزە بورجەکانی ساڵ ناوێکی تایبەتی هەیە!
– مانگی، چوار جار، لەو بورجەدا، ئێشک دەگریَ!
– جەژنی پیرۆزی ئینقلابی ئیسلامی ئێران ڕێککەوتی (٢٢) بورج دەکات!

بووازە (ف. فە): واتە، فـرمانی فـەرمانە و بۆ کـەسی دووەمی تاکە و بەواتای (بخـوازە)، (داوا بکە)، (قەرز بکە)، (دەستەوامی بکە).

(بووازوون) بەواتای (بخوازم) هاتووە و بەم بۆنەیەوە، میرزا ئۆلقادری پاوەیی دەڵیَ:

تـاکــــــەی بـووازوون ئـاوات وە عــــــەدەم
تاکـەی، مـیلی خـەم، بکێـشـۆن، نە چەم!

بۆوە (ن. ج): بەواتای (وەرەوە)، (دەبێـتـەوە) هاتووە. بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕسـتـەوە و دەوتریَ:

– بۆوە، ئۆ سلێمانی!

واتە: وەرەوە بۆ سلێمانی!

بویارۆن (بویاروون): ئەم وشـەیە (بویارۆن) بەواتای (ڕابـوێریَ)، یان (بیـپـەڕێنیَ) دیَ و (بویاروون)یش، بەواتای (ڕابـوێرم)، یان (ببـپـەڕێنم) دیَ. بەم جـۆرە، دەخـرێتـە، ناو

ڕستەوە و دەوترێ:

– چەودما، پەی، وێم، بویاروون!

– واتە: لەو دوا، بۆ خۆم، ڕاببوێرم!

یاخود دەوترێ:

– با، پەی وێش، بویارۆن!

واتە: با، بۆ خۆی، ڕابوێرێ!

بیابان (ن): بیابان، یان بیاوان، بەواتای دەشتایی چۆڵ و بێ ئاو دێ. بەم جۆرە، لە ناو ڕستەدا، بەکار دێ:

– لە بیاباناندا، مەگەر، بەباران گیا سەوز بێ، ئەگەر بباریێ!

بیاشۆش (ن): ناوی دێیەکە، لە دێیەکانی جوانڕۆ، کەوتووەتە، سەر ڕێگای ڕوانسەر و جوانڕۆوە.

بێ پەی (ئن): ئاوەڵناوە و بەواتای (بێ بن)، (نەزانراو)، هاتووە. بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و، دەوترێ:

– بیرەکەم، دۆڕاندووە و چووەتە، دەریایەکی، بێ پەیەوە!

بەم بۆنەیەوە، سەی یاقووی مایدەشتی وتوویەتی:

(عارف ئوستادان، سەڕافانی حەیی
حازق غەواسان، بەحرانی بێ پەی)

بیجاڕ (ن): شاری (بیجاڕ) یان شاری گەڕووس، کەوتووەتە ناوچەکانی کوردستانەوە و سەر بەکوردستانی سنەیە و شارێکی کوردیی کۆنە و بەقاڵیکردنەوە ناوبانگیان، دەرکردووە و لە لایەکی دیکەوە، بەرزترین شاری ئێرانە، لەسەر ڕووی دەریاوە!

بێ جیهەت (ئن): پێکهاتووە، لە (بێ) کە ئامرازی نەفی کوردییە و (جیهەت)یش وشەیەکی عارەبییە و بەهەردووکیانەوە، وەک وشەیەکی مەتوربەکراو، بەواتای (بێ لایەن) هاتووە. هەروەهاش، لە ناو کوردەکانی ئێراندا، بەواتای (بێ هۆ، بێ دەلیل) هاتووە!

بۆ وێنە، دەوترێ:

– تۆ بێ جیهەت، لە من، ڕەنجاویی!

بێچار، بێچارە (ئن): وشەی (بێ چار = بێچار) بەواتای (بێ دەرمان)، (بێ شانس) و (بێ ئیقباڵ) و (بێ تاڵع) هاتووە، هەروەها، بەواتای، (داماو، نەتەوانا، کەلەلا، هەژار،...) هاتووە.

شایانی باسە، وشەی (بێچارە)ش هەر هەمان، واتا دەگرێتەوە، بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو، ئەو نەخۆشییەی، بێچارەی کردووە!

– بێچارەی وەها چییە، کە تۆ لێی بگریی!

– بێچارەیە، بۆیە ئەویش، پێی، ڕازیی، نەبوو!!

بێچوون (ئن): وشەیەکی ناساکاری کۆنە، لە کوردییدا و بەواتای، (بێ وێنە)، (بێ هاوتا)، (بێ هاوکار) هاتووە و سیفەتێکی جاویدانییە، بۆ خوای خوایان.

بێخود (ئن): (بێخود)، بەواتای (بێ هۆش) و (بێ سوود)، (بێ ئیرادە) و (بێ هەوەس) و (بێ هاز) دێت.

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو کارەی کە تۆ، خەریکیتی، بێ خودە!

بێ داخ (بێداخ) (ئن): بێداخ، بەواتا، (بێ دەرد)، (بێ ئۆف) و (بێ ئێش) دێ و بەم جۆرە، دەخرێتە ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– تا، ما، بە بێداخ دنیای گوزەراند!

بێدار (بێ دار) (ئن): ئەم، وشەیە، بەواتای، (بەئاگا، نەخەوتوو، بەهۆش) هاتووە و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە:

– حەز دەکەم کە براکەت، لە خەو بێدار بکەیتەوە!

بێدوون (بێ دوون) (ئن): پێکهاتووە، لە (بێ)ی کوردیی و (دون)ی عارەبی، یاخود هەر عارەبییە و ئەویش (بدون)ە و بەواتای (بەبێ) هاتووە. لە لایەن کوردەکانی ئێرانەوە، بەم جۆرە دەخرێتە ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– بێ دوونە جیهەت، لە من عادز، بووە!

بیر (ن): بیر، لە کوردییدا، بەواتای (چاڵ) و (چاڵاو) و (ویر) و (فیکر) دێ و بەم

جۆره دەخرێته، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– بەبیری من، ئەو کاره نەکات باشه.

– ئەو کابرایه، بەبێ بیرلێکردنەوە، کار دەگرێته بەر!

– بیری ئاوەکه، ئاوەکەی، کەم بووەتەوە.

شایانی باسه، (بئر)ی عارەبی، له (بیر، ویر)ی کوردییەوە، وەرگیراوە و چونکه، وشەی (ویر، بیر) وشەیەکی ئاڤێستاییە!

بێزا (بێزا) و (بێزار): (بێزار)، بەواتای، (بێتاقەت)، (بێ هەوەس) و (بێ مەیل) هاتووه و بەم جۆره دەخرێته، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– بێزارم، لەم ژیانەی، که حاڵی حازر، هەمە!

بەڵام (بێزا) و (بێزیا)، بەیەک، واتا، هاتوون و ئەویش، واتای (لووتەلا بوون) و (نەفرەت لێکردن)، (ئیتر نەویستن) هاتووه و بەم جۆره، دەخرێته، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– درۆزنی وەها، له لای هەموو کەسێ، بێزیاوە!

بۆ وێنه، جهان ئارا خانم دەڵێ:

(ئەو حەکیم بدۆ، دەوا، پەیاپەی
خۆ من بێزارم، جەو جام و جەو مەی)

بێزەل (ن)، (ئن): ئاوەڵناوە، له کاتێکدا، که بەجێگایەک بوترێ، کەم ئاو بێ و زەل و زووزی تیادا، نەڕوێ و ئەگەریش، بەپێچەوانەوە بێ، ئەوە (زەلدار)ی پێ دەوترێ!

بەڵام، وەک (ناو) بەم جۆرەیە:

ناوی هەوارگەیەکی، ئیناخی و ئیمامییە، کەوتووەتە، نێوان سنووری تاوگۆزی و ئیناخی و ئیمامییەوە.

بیسات (ن): ئەم وشەیە، له (بساط)ی عارەبییەوەیە و بەواتای، (فەرش) و (پانتایی) و (سەرمایه) و (کەلوپەل) و (دەستگا و کەلوپەل) و (بەزەویوزار)، بەکار دێ!

بەم بۆنەیەوە، خانا، دەڵێ:

هەم خوسرەو نەوجا، ئاراست بیساتێ
بیساتی رەنگین، پەڕ، جە نیشاتێ

بێستوون (ن)، (ئن): وەک ئاوەڵناو، بە(ئاسمان) دەوترێ، چونکه بێ کۆڵەکەیە و

(ستوون)یش، وشەیەکی ئاڤێستایی کۆنه و بەهەرچی بانێ که کۆڵەکەی نەبێ؛ بانی بێ کۆڵەکه، هەیوانی بێ (ستوون) کۆڵەکه، بێستوون، دەوترێ!

بەڵام بێستوون، وەک ناو، ناوی شاخێکی بەناوبانگه دەکەوێته ڕۆژهەڵاتی شاری کرماشانەوە و نووسینەکانی دەوری هەخامەنشی بەسەریەوە، هەڵکەندراون، که له لایەن راولنسۆن –ەوە کاتی خۆی، نووسرانەوە و برانه ئەوروپا، لەوێ خوێندرانەوە و ئەمەش بوو بەهۆی ئەوەوە، که نووسینه مێخییەکانی دیکەی دەوری هەخامەنشی بخوێنرێنەوە.

بەهەرحاڵ، ئەو نووسینانه، که بەچەند جۆرێ نووسراون، له لایەن داریۆشی گەورەی هەخامەنشییەوە، نووسراون و زۆرتر باسی خواپەرستییە و ئەهرۆمەزدەش پشتی داریۆشی گرتووه، چونکه ئەم بەدڵ و دەروون، ئەو دەپەرستێ!

بەم بۆنەیەوە، خانا یەژێ:

پەی مەرگی فەرهاد، نه پای بێستوون
نوختەی ماوی خاڵ، کەندەن، بەناخوون

بێشتەر (ئن . بەراورد): بێشتەر و فیشتەر و بیشتەر، هەرسێکیان، هەر یەک واتا دەدەن، بەواتای، زۆرتر، فرەتر، زیاتر، لەبەرتر، هاتوون و بەم جۆره دەخرێنه، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– من ئەوم، بیشتەر له براکەی خۆشترم دەوێ!

بۆ وێنه، جیهانئارا خانم، دەڵێ:

(نەمەندەن تاقەت تەوانای تانه
جەی فێشتەر عەزاب پەنەم، مەنمانە!)

بێعار (بێ عار) (ئن): (بێ عار) متوربەکراوی کوردیی و عارەبییە و (بێ) وەک ئامرازی نەفی و که کوردیی و (عار)یش عارەبییە، که واتای (عەیب) و (ناڕەوا) ئەدات و بەهەردووکیانەوە، وشەیەکی لێکدراوی دووڕەگیان دروست کردووه و بەواتای (بێ چاوڕوو) هاتووه و بەم جۆره دەخرێته ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو، بەبێعاریی، دنیای بردووەته سەر!

بیل (ئیڵ) (ئن . ن): (بیل) وەک، ئاوەڵناو، بەواتای یەکێکی بچکۆله و کورت و ناتەواو له بنیاددا، هاتووه، هەروەها، بەواتای (قوری لیته) هاتووه. بەڵام هەندێ جاریش، وەک (ناو) بەکاری دەهێنن و ئەو کاتیش بەئامرازێ دەوترێ (بێڵ)، که بۆ هەڵکەندنی زەوییە،

کشا وەرزییەکان خاوەن زەویوزار (کشاوەرز) بەکاری دەهێنێ!

بۆ وێنە، دەوترێ:

– کوڕە، وازم لێ بهێنە، ئەگینا لە داخی تۆدا، خۆم دەخەمە بیلەوە.

– ئەو کابرا، بیلە، چە کارێکی پێت هەیە!

– هەرچی، خاوەن باخ و باخات هەن، بێڵ و خاکەناز و زەنگنی، تایبەتی خۆیانیان هەیە!

بێڵەتاو (ن): ناوی باخ و سەراوێکە، لە کێوی (بەنی گەز)دا.

بێڵەگی (ن): ناوی دێیەکە، لە دێیەکانی جوانڕۆ.

بێ نەزیر (بێنەزیر) (ئن): ئەم وشە لێکدراوە، دووڕەگە و پێکهاتووە، لە (بێ)ی کوردیی و (نظیر)ی عارەبی و بەهەردووکیانەوە، بەواتای، (بێ وێنە)، (زۆرچاک)، (بێ هاوتا) هاتووە.

بەم، جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو، بۆ، زیرەکیی و لێهاتوویی و سەوادداریی، بێنەزیرە!

بەم بۆنەیەوە، خانا یەژێ:

(بانوو، جە خزمەت، ئەو شای بێ نەزیر
بەشەو هەم بەڕۆ، هیچ نەکەرد تەقسیر)

بێهتەر (ئن . بەراورد): ئەم وشە کوردییە، بەواتای (خاستەر) و (چاکتەر) و (سەرلەبەرتەر) هاتووە و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو، لە شیعر داناندا، بێهتەرە، لە کاوە!

هەر لەو وشەیەوە، (بیهتەرین) وەک پلەی بەراوردی بالا، بەکار دێ و بۆیە، دەوترێ:

– ئەو بیهتەرین، شاگردە، لە ناو ئەو هەموو شاگردانەدا.

بێهداشت (ن): ناوێکی لێکدراوە، کە واتای تەندروستی ئەدات، بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– بێهداشت، بۆی هەیە، کە خواردەمەنی پیس و پۆخل بسووتێنێ و نەیەڵێ کەس بیخوا.

– بیهداشت، پارێزگاری تەندروستی دەکات و توانای بەرگریکردنی نەخۆشی هەیە.

بێ هەور (بێهەور) (ن . ئن): بێهەور، وەک ئاوەڵناو، بەواتای، سافی و پاکی ئاسمان، کە هەوری پێوە نییە و سایقەیە، هاتووە، هەروەها، لە شێوەی ئیستیعارەدا بەواتای، بێ لەکە، بێ درۆ، بێ فرتوفێڵ دێ!

بەڵام (بێهەور)، وەک (ناو) و ئەویش دێیە، بەم جۆرەیە:

ناوی دێیەکە لە دێیەکانی ناو دەروەن، سەر بەناوچەی کرماشان، کەوتووەتە، سەر ڕێگای (کرماشان – کامیاران)ەوە.

بیی (کاری یاریدەدەر): بیی، کارێکە، باسی رابوردوو، دەکات و بەواتای (بوو) هاتووە و بەم جۆرەش هی دیکەی لێوە، وەردەگیرێ:

– بیم، بەواتای، بووم هاتووە.

– بییەن، بەواتای بوو –ە، هاتووە.

بەم بۆنەیەوە، جیهانئارا خانم یەژێ:

دەروونم، جە عەشق، بالات قەقنەس بیی
رۆحم، چەنی رۆح پاکت، پەیوەست بیی!

هەروەها دەڵێ:

ئەرێ کەرەم دار، ئاگای کوللی حاڵ
تۆ وێت عەلیمی، ها، بیم، وە زوخاڵ.

هەروەها، خانا یەژێ:

هەرچەند مورغی دڵ، پا بەستش بییەن
پۆسەمە شنەفت، نیشانەش، نییەن!

برا (براڵە) (ن): (برا) و (براڵە)، هەر یەکێکن و تەنها ئەوە هەیە، کە (براڵە) نەختێ خۆشەویستی و بچووکی پیشان دەدات و بەم جۆرە، لە کوردستانی عراق و هی ئێراندا، بەکار دەهێنرێ و براڵەش، بەزۆری لە ناوچەکانی هەوراماندا، بەکار دێ و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– من دوو برای گەورەم هەیە و براڵەیەکیش!

بریا، بریان، بڕیان: وشەی (بریا)، بەواتای (برا) هاتووە و (بریان)یش، بەواتای (براو) هاتووە و بەڵام بەواتای (پیشراو)یش هاتووە. (بڕیا) و (بڕیان)یش، بەواتای (بڕا) و

(براو) هاتوون و بەم جۆرە، دەخرێنە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– هەرچی کەلوپەل هەن، بریان (براوە).

– ئەمڕۆ، چێشتی (بریانی)مان، هەس!

– سەرتاپا، جلێش پۆرە، بریان!

– ئەو ناویە، پێدا، بریاوە!

بەم بۆنەیە، جیهانئارا خانم، دەڵێ:

بەچەند کەسش دان، زەردیی بەگۆناش
خوسووس ڕەنگی من، بریان، وە باڵاش

برێژیا (ک): ئەم، وشەیە، کوردیی کۆنە و ریشەیەکی ئاڤێستاییيە و بەواتای برێژرابایە، دێ و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە:

– خۆزگە، ئەو خواردنەت برێژیایە و بەو سفلەیەت، نەدابایە!

برووە (ئن): لە وشەی عارەبییەوە (برود) وەرگیراوە و واتای (ساردیوسڕی)، بەدەستەوە، دەدات و بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو لەگەڵ خزمانیدا، برووەت، پیشان دەدات.

بزانۆن، بزانوون، بزانی: وشە، یاخود (زان) ریشەیەکی ئاڤێستاییيە و کوردیی پەتی ئەمڕۆیشە و (بزانۆن)، بەواتای (بزانێ) هاتووە و (بزانوون) بەواتای (بزانم) هاتووە و (بزانی)یش، بەواتای تۆ بزانی، هاتووە.

بەم جۆرە، دەخرێنە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– دەبێ بزانۆن (بزانێ) بۆچی بێکارە!

– دەبێ بزانوون (بزانم) بۆچی بێکارم!

– دەبێ بزانی، بۆچی بێکاریی!

بەم بۆنەیەوە، جیهانئارا خانم یەژێ:

دووبارە، واتەن، مەر ئەو حەکیم بۆ
دەوا بزانۆ، پەرێ، دەردی تۆ

هەروەها دەڵێ:

(تەمام هەر جەتیر، تانەی بەدکاران
مەرحەق بزانۆ، چۆنم، ویاران)

بشۆ (بشین): بشۆ، بەواتای (برۆ) دێت و (بشین)یش، بەواتای (برۆین) دێ و بەم جۆرە، دەخرێنە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– بشۆ، وەسەردەم کارتەوە.

– بابشین، وەسەردەم ماڵە و منداڵەکەمانەوە!

بکەران (ف. ر): ریشەی (کەر) کوردییەکی زۆر کۆنە و (بکەران)یش، بەواتای (بکەن) هاتووە و بەم جۆرەش، لە ڕستەدا، بەکار دێ:

با، کارەکەشان، بەخاسیی بکەران

واتە: با کارەکەیان، بەخاسیی بکەن!

بکیانۆ (ف. ر) بکیانۆ، خۆی لە خۆیدا، ڕستەیەکی تەواوە و لە دۆخی (ئیزن) و (فەرمان)دایە یاخود، جۆرە داخوازییەکە و بەواتای (بنێرێ)، یان، (بابنێرێ) هاتووە و بەم جۆرە، لە ڕستەدا، بەکار دێ و دەوترێ:

– پێی، بڵێ، با کوڕەکەی بۆ لام، بنێرێ (بکیانۆ)!

– با، پێخامش پەی بکیانۆ!

واتە: با پێخامیی، بۆ بنێرێ!

(بلووک)(ن): بەناوچەیەک دەوترێ، کە چەند دێیەکی تیادا کۆ بووبێتەوە، یاخود بەگەرەکیش دەوترێ و بەم جۆرە بەکار دەهێنرێت و دەوترێ:

– خاڵم، گەورەی بلووکێکە لە کوردستاندا.

– ماڵیان، کەوتووەتە، بلووکی ئەدەبەوە.

بمانۆ (ن. ر): خۆی لە خۆیدا، ڕستەیەکە و بەواتای (بمێنێ) یان، (با بمێنێتەوە) دێ و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– باچاگە بمانۆ، تاوەکو من مەو!

واتە: با لەوێ، بمێنێ، تاوەکو من دێم!

بن (ن): (بن) بەواتای (بێخ) و (چڵ) دێ و (بن وەبن)یش، هەر لەمەوە وەرگیراوە و بەم

جۆرە، لە ڕستەدا، بەکار دەهێنرێ و دەوترێ:

– قەڵەمەکەی کەوتە بنی حەوزەکەوە!

– لە بن، ئەو دارەدا، تەڵێ مێوی ناشتووە!

– کابرا، بن وەبن، بەدواییدا، دەگەڕێ!

بنە (ن): ئەم وشەیە، بەواتای، (بەشێ، وەچەیێ، سووکەماڵێ) دێ و بەم جۆرە، دەخرێتە ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– عیلەکە بارگەوبنەی پێچایەوە.

– ئەوان، لە ناو باخەکەیاندا، بنەیەکیان هەیە!

– لە بنەماڵەی ئەواندا، هەریەکێکیان ماوە!

بنگوێز (ن): ناوی هەوارگەی هۆزی (شەرەفبەیانی)یە و پاڵی داوە، بەکێوی (بەمۆ)وە و سەر بەعراقە.

بنیش (بنیشن) بنیشۆن، بنیشوون: بنیش، ڕەگی فرمانە و چاوگیشیەتی و وەک فەرمانێکیش، بەواتای (دابنیشە) هاتووە و (بنیشن)یش فەرمانە بۆ کۆی دووەم، یاخود ئیزندانە، (بنیشۆن) داخوازییە، بۆ تاکی سێیەم (بنیشوون) داخوازییە، بۆ تاکی یەکەم و بەم واتایانە، هاتوون:

– (بنیش)، بەواتای (ڕەگ، چاوگ) دابنیشە، دانیشە.

– (بنیشن)، بەواتای، دابنیشن، هاتووە.

– (بنیشۆن)، بەواتای، دابنیشێ، هاتووە.

– (بنیشوون)، بەواتای، دابنیشم، هاتووە.

پا (ن): (پا) بەواتای (پێ) هاتووە، هەر لە کۆنەوە، بەو جۆرە بووە و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ها وەپاوە. بەواتای: ها وەپێوە ڕاوەستاوە، هاتووە.

– پا وەپای ئەکا. واتە: بەپێی ئەو بەرێوە دەڕوا.

– پای کردە پالا. واتە: زۆر پەلەی لێ کرد.

– پالا. بەواتای (پێلاو، کەوش) هاتووە.

پاپەتی (ئن): پاپەتی، ئاوەڵناوە و بەو کەسە دەوترێ، کە:

– پێڵاو (پالا)ی لە پێدا نییە!

– دەست کورت و نەدارایە!

– وەک لەقەوێکیش، بە(عارەب) دەوترێ:

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– لەبەر پێخاوسی عەرەب، بە پاپەتی ناوبانگی دەرکردووە!

پار (ن): بەواتای، ساڵی ڕابوردوو هاتووە و هەندێ جاریش، بەواتای پارچە، تیکە، لەت، شڕ، دڕاو، ڕزاو، هاتووە. بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– پار و ئەمساڵ، بۆ گرانی، هەر مەگەر خوایان یەکێک بێ!

– مۆرانە، جلەکانی پارە پارە و ئەنجڕ ئەنجڕ کردووە!

پاراو (ئن): واتەی، کەفەسەر بەئاو، تێرئاو، مەلاو، دەدات و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو دوو ڕۆژە لەسەریەک دەبارێ و بەجارێ دنیا پاراو بووە!

– فیکری ئەو پاراوە، بەفەرهەنگی ڕۆژئاواییەکانەوە.

پارێز (ئن): پارێز، بەواتای، دوورکەوتنە لە هەندێ هەڵسوکەوت و خواردن، ئاگاداریکردنی خۆ، لە هەندێ شت، دوورەپەرێزی، لە هەندێ کەس، هەندێ کردەوە، هەروەها بەواتای، بە(ئەسپایی و نەدیدەنی و بێدەنگی نزیک بوونەوە).

بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– دەستی شکاو، پارێزی گەرەکە.

– ئەو، پیاوێکی زۆر ڕەوایە و لە ئاوی شەو، پارێز، دەکات!

– بەپارێز، توانی خۆی نزیک بکاتەوە، لە بزنە کێوییەکە!

بەم بۆنەیەوە، خانا یەژێ:

(بەو تەور، جە شەوان، مەشیم وەپارێز
ڕێزەی ڕێخ جە پام، نمەکەرد ئاخێز)

پاس (پاسەبان و پاسەوان) (ن): (پاس)، ڕەگی کارە و چاوگیشە و بەواتای (ئێشک)،

(ئاگاداركردن)، (چاودێری كردن)، (بەخێوكردن) دێ و (پاسەبان) یان (پاسەوان)یش بەو کەسە دەوترێ، کە کاری (پاس) دەکات و بەم جۆرە، دەخرێتە ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– پاسەوانی، پاسگاکە، شەو و ڕۆژ، پاس، دەکات!

پاسە (پاسەن): ئەم وشەیە، بەواتای وەها (بەو جۆرە) هاتووە و دووەمیشیان (پاسەن) زیاتر و پتر، دڵنیایی، بەدەستەوە، دەدات.

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– پاسە ئاما، کە نە لۆوە!

واتە: وەها هات، کە نەڕواتەوە!

یاخود: بەو جۆرە هات، کە نەڕواتەوە!

پاشیان (ف): بەواتای (بەلاو، پرژناء، پژگاندن) هاتووە و بەم جۆرە، دەخرێتە ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– تازە کۆچشا کەردەن و یانە کەشا، پاشیان.

واتە: تازە کۆچیان کردووە و ماڵەکەیان بلاو بووەتەوە.

بەبیروڕای ئێمە، (پاش)، لە (پژگاندن، ڕژاندن)ەوە هاتووە و بەم جۆرەی خوارەوە، لەگەڵ، (ئاو) و (شلە)ی دیکەدا (کە وەک دەوا و دەرمانی گیراوە) بەکار دێ و دەوترێ:

ئاو پژ، بووە بە، ئاو پاش.

دەرمان پژ، بووە بە، دەرمان پاش.

پاوە (ن): ناوی (شارێکی) ناوچەی هەورامانی لهۆنە و کەوتووەتە بناری ڕۆژئاوای شاهۆوە و حاڵی حازر، مەرکەزی قەزایەکە، کە سەر بەناوچەی کرماشان -ەوە. ناوی بنەڕەتییەکەی (پاڤە)یە، کە لە گەشتەکەی زەردەشتدا، لە قەراغ سیروانەوە، بەرەو ئاویەدر ڕۆیشتووە، هاتووە و مەردۆخ لە لێکدانەوەی وشە (پاوە)دا، باشی بۆ نەچووە! (تەماشای، کوهای ناشناختە و غرب ایران – دوڵتشاهی) بکە.

میرزا شەفیع یەژێ:

سەراو چوون هەوڵی مەسکەن چوون پاوە
ماچی بەهەشتەن، وە ڕووی دنیاوە!

میرزا ئۆلقادریش دەڵێ:

ئافەرین شەفیع، شوعرای خۆش خەیاڵ
فەردت باقییەن، تا وە هەزار ساڵ
سەرا و چوون هەوڵی، مەسکەن چوون پاوە
ماچی بەهەشتەن، وە ڕووی دنیاوە!
منیچ تەسدیقم یەکجار کەردەن پێش
یەقین بەهەشتەن، بۆی حۆر مەیۆ لێش.

پایان (ن): پایان، بەواتای (کۆتایی) هاتووە، ئەمە ئەگەر وشەکە، وەها لێکی بدەینەوە، کە لە فارسیدا، بەکار دێ، بەڵام لە زمانی کوردییدا، (وەک کۆ) بەواتای (پلە) و (پایە) و (کۆڵەکە) دێ، کە کۆبەکیان (پلان)، (پایان)، (کۆڵەکان)ە و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– کارەکەی ئەوان پایانی هات.

بەشێوە کوردییەکەی بەم جۆرەیە:

– ئەوان، لە پایانێکی بەرزدان.

– دەوڵەت، مزگەوتێکی سیی پایانی، کردووەتەوە.

شایانی باسە، وشەی (پایان) بەهۆی لێکدانی لەگەڵ (بێ-)دا، (بێ پایان) پێک دەهێنن و بەواتای (فراوان)، هاتووە و بەم جۆرە، لە ڕستەدا، بەکار دێ و دەوترێ:

– ئەو سەروەت و سامانێکی بێ پایانی هەیە!

پەڕ (ن. ئاوەڵکردار): پەڕ، بەواتای، (سەرسنوور)، یاخود (مەرز) هاتووە و هەروەهاش بەواتای پەڕی مریشک و باڵندە (پەل) هاتووە.

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەمڕۆ، لەوپەڕی باخەکەمانەوە، (کاوە)م بەرچاو کەوت.

– زوربەی سەرینەکانمان، لە پەڕی مریشک دروست کراون.

لە شێوەی ناوچەی هەورامانیشدا، بەواتای (پڕ) هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– پەڕی، بەرمیلێ (بۆشکەیێ) نەفتمان پەی ئامان.

واتە: پڕی، بەرمیلێ (بۆشکەیێ) نەفتمان بۆ هاتووە!

پەڕاو (ن): ناوی شاخێکە، کە کەوتووەتە پەڕی کرماشان –ەوە و بەشی لای ژوورییەوە.

هەروەک (مەحرووم) دەڵێ:

مەخمووریی دیدەی قەترانی خاڵان
نیم نیگای موژەی گەردەن غەزاڵان
ئەر بگنۆ وەهەرد قولەی کۆی پەڕاو
وەزاتی موتڵەق، مەکەڕۆش وەئاو!

پەرداخ (ئن): بەواتای، ڕێکوپێک و جوان و ڕازاوە، هاتووە، هەروەها، بەواتای (لێوان)، یان گڵاسی ئاو خواردنەوە، هاتووە. لە لایەکی دیکەشەوە، ئەگەر بێتو (ڕ)یەکە، قەڵەو ببێ واتای، (پڕ لە داخ) ئەدات!

بەم جۆرە، دەخرێتە ناو ڕستەوە:

– ئەو خۆی، پۆشتە و پەرداخ، کردووە!

– بەسەر، هەریەکێ لەوانەدا، پەرداخێ شەربەتی دابەش کرد.

– ئەو ئەوەندە نارەحەتە، هەمیشە هەناسەی پەڕ لە داخ، هەڵدەکێشێ!

پەرسام (ف. ر): پەرسام، ڕستەیەکی تەواوە و بەواتای (پرسیم) هاتووە. بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– پەرسام، جە حاڵ و ئەحواڵیشا!

واتە: پرسیم، لە حاڵ و ئەحواڵیان.

پەرسە (ن. ف): پەرسە، بەواتای (بپرسە) هاتووە، هەروەها بەواتای (پرسە) هاتووە و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– دوێنێ، چوومە (پەرسە = پرسە)ی، خزمەکەی، کامەران.

– پەرسە، بزانە، دەرچووە! پەرسە، بزانە، بەرشییەن!

واتە: بپرسە، بزانە، دەرچووە!

پەڕ فەند (ئن): (پەڕ فەند)، هەر بەواتای (پەڕ فەن) و (پڕ فەن) و (پڕ هونەر) هاتووە و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە:

– ئەو خانوویەکەی، بەشێوەیەکی پەڕ (پڕ) فەنننانە کردووەتەوە!

پەرگەندە (ئن): ئەمە بەواتای (پەراگەندە) هاتووە، کە لە شێوەی کوردییدا، بووە بە(پرژ و

بەڵاو)، (پەخش بوو)، (پرژۆ بوو)، (بەڵاوۆ بوو)، بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە:

– جووجەڵەی مریشکەکە، بەهۆی داڵەوە، پەرگەندە بوون!

پەز (ن): پەز، بەواتای (مەڕ) هاتووە و (پەز)، وشەیەکی ئاوێستاییی کۆنە و بەڕوواڵەت و ئاوازی (مێ)ش، یاخود (مێشن) بەکار دێ و لە کۆنیشەوە بەکارهێنراوە.

بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو، خاوەنی، ڕانە پەزێکی گەورەیە.

پەس (ئن): پەس و پەست، بەواتای (عادز) و (خراپ و نالەبار) و (خەماویی) و (بێ هەوەس) دێ و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو، نزیکەی دوو ڕۆژێکە پەسە و قسەی نایێ!

– فلانە کەس ئینسانێکی پەسە.

پەشێو (ئن): (پەشێواو)یش، لە (پەشێو)ەوە، وەرگێراوە و (پەشێو)یش بەواتای (تێکچوو)، (پەس)، (خەماویی) و (عادز) هاتووە و بەڵام عادزی و تێکچوویی پەشێو، لە هی (پەس) پترە.

بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو چەند ڕۆژێکە پەسە و پەشێوە، داخوم، هۆی چی بێ!

– پەشێواوییەکەی، درێژەی کێشا و هۆیشی نازانرێ!

بەم بۆنەیەوە، کۆماسی یەژێ:

(بەو چنگی چل چنگ، تۆ تاتات، مەکەرد
ئیسە، پەشێویان، چون ڕێحانی هەرد)

پەکەر (ئن): ئەمیش، بەواتای (پەشێو) و (پەس) و (عادز) هاتووە.

بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە:

– ئەمڕۆ فلانە کەس لەوەی دەکرد، کە زۆر پەکەرە!

پەل (ن): ئەم وشەیە، بەواتای (نارەحەت) و (خەفەتبار) و (پەشێو) هاتووە و هەروەها، بەواتای (پەڕ)یش بەکار دێ و پتر، لەوەش، بەواتای (گەڵا)، یاخود (پارە = پارچە) بەکار دەهێنرێت و دەوترێ:

– ئەو بۆ دووریی کوڕەکەی پەلە.
– ئەوان سەرینی پەلاوییان هەس.
– دوو پەلێ نانی بۆ چەند کەسێ دانا بوو!
– درەختەکە پەلەکانی دەوەرێن!

پەلامار (ن): پەلامار، بەواتای (هێرش بردن) هاتووە و بەم جۆرە دەخرێتە ناو ڕستەوە و دەوترێ:
– وەک گورک، پەلاماری منداڵە بەسەزمانەکەی دا!

پەلە (ئن): پەلە، بەواتای (زووخێزیی) و (عەجەلە)ی عارەبی هاتووە و هەر لەم وشەیە، وشەی (پەلەپەل) دروست کراوە و بەڵام هەر بەهەمان واتاوە، بەڵام بەشێوەیەکی زۆرتر، هاتووە:
بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:
– مامەڵە کردن، یاخود کڕین و فرۆشتن پەلەپەلی پێ ناوێ!

پەن (ن): (پەن) بەواتای، (ریسوا) کردن و گاڵتە پێ کردن و خەڵەتاندن دێ و لە لایەکی دیکەشەوە، بەواتای (شت لێوە فێربوون)، (دەرس لێوە وەرگرتن) دێ و لە هەندێ جاریش، لەبریی، (پەند) بەکار دەهێنن.
بەم جۆرە، بەکار دێ و دەوترێ:
– لە وتە دێرینەکانمان، پەند (پەن) وەردەگرین.
– پەندەکانی پیرەمێردی شاعر، زوربەیان، چاپ کراون.
– ئەو پەنی، بەبراکەی دا و بەشەکەی بەهەرزان، لێ کڕیی!
بەم بۆنەیەوە، جیهانئارا خانم یەژێ:
(پەی تۆ وێم کەردەن وە پەنی شاران
مەحرووم، جە دیدار، بەرزی کۆساران)

پەنا (ن . ئاوەڵکردار): پەنا، بەواتای (پاڵ)، (سێبەر)، (ژێر) هاتووە و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە:
– لێقەوماوەکان، چوونە پەنای برا کوردەکانی ئێرانیانەوە!
– باران دایکرد و چووە، پەنای بن بەردێکەوە.

پەننام (ن . ئن): پەنام، بەواتای (ئاوسیا) و (پەننەمیا) و (هۆرئاما) و (ماسا) و (کیز) کردن هاتووە و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:
– پای پەنەمیاگە، یا، پای، پەننامی هاوردگە!
واتە: پای ئاوساوە، یاخود، پاش، ماسان!

پەنج تیر (پەنجتیر) (ن): جۆرە تفەنگێک بووە، کە (٥) پێنج دانە فیشەک، خواردووە. بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:
– بەفیشەک لۆخەوە و بەتفەنگێکی پەنج تیرەوە، عەکسی گرتووە!

پەنجە (ن): پەنجە، بەواتای (پەیجە) و (پەیژە) هاتووە و وشەکەشی کوردییەکی پەتی کۆنە و بەواتای (دەست = هەر پێنج پەنجەکەی دەست)یش دێ و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:
– ئەو پەنجەکانی، هی کرێکار، نین و خوا هەر بۆ قەڵەم دروستی کردوون!
– ئەو بەپەیجە (پەنجە)دا، بۆ ژوورەکەی سەردەکەوێ!

پەوسە (پەوکە): پەوسە و پەوکە، بەواتای (چونکە) و (لەبەر ئەوە) (وەها) هاتوون و لە لایەکی دیکەشەوە، بەواتای (وەکی دیکە) هاتووە.
بەم جۆرە، دەخرێتە ناو ڕستەوە:
– پەوکەی خەبەرم پەی کیاستی، کە زوو بەی!
واتە: بۆیە، خەبەرم بۆ ناردیی، کە زوو بێی!
یاخود دەوترێ:
– پێسە کار مەکەرە، پەوسە، خاسا!
واتە: وەها، کار مەکە، وەکی دیکە خاسە!

پەهلەویی (ن): ساڵی (١٣٠٤) ڕۆژی، ڕەزاخان، دەوڵەتی قاجاری لەناوبرد و خۆی بەناوی (ڕەزا شاه)ە و چووە سەر کورسیی حوکم، دەوڵەتی پالەوی سازدا.

پەنهان (ئن): پەنهان، بەواتای، (نهێنی، شارراوە) هاتووە و لە بنەڕەتدا، وشەیەکی کوردیی ڕەسەنی کۆنە.
بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو هەموو شتێکی پەنهانی و شارراوەیە!

پەی پەی (ئن): (پەی پەی) و (پەیاپەی) و (پەیدەرپەی)، هەر بەیەک واتا هاتوون و بەواتای (گورج و گورج) و (زوو زوو) و (خێرا خێرا) و (یەک لە دوای یەک) و بە(دوای یەک)دا هاتووە.

بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو پەیدەرپەی، ئامۆشۆی، دراوسێیەکەیان، دەکات و پەیاپەی کەلوپەلیان، بۆ دەکڕێ و پەی پەی، خزمەتیان، دەکات!

پووچ (ئن): بەواتا، خاڵی، بێ مێشک، نەزان، هیچ، بێ عەقڵ، بێ ئەرزش هاتووە و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو کابرایەکی هیچ و پووچە و بۆ ئەوە ناشێ، کە ئامۆشۆی بکرێ!

هەروەها، بەواتای (پووت) هاتووە، ئەگەرچی (پووت)، لە کوردیی کوردەکانی ئێراندا، بەواتای (تەنەکە)ی نەوت، هاتووە.

پوخت و پەز (ئن): بەواتای (برژاندن و سوورکردنەوە) هاتووە. بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە:

– بێشتر، خانمەکان، کاریان لە ماڵەوە پوخت و پەزە.

واتە: زۆرتر، خانمەکان، لە ماڵەوە، کاریان، پوخت و پەزە (خواردن دروستکردنە).

پوور (ن): کوردییەکی کۆنە و بەواتای (کوڕ) هاتووە، بەم جۆرە دەخرێتە ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– حوسەین پووری عەلییە!

پۆس (ن): بەواتای پێست هاتووە و کوردییەکی پەتی کۆنە و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە:

– پێڵاو، لە پۆسی گا، دروست دەکرێ!

پۆش، پووش، پۆشان (ن): پۆش، بەواتای (پۆشاک، جلوبەرگ) هاتووە و هەروەها بەواتای چار، یان ئەو کەسەی کە خەریکە چارەی سەری بەرەو سپییەتی دەڕوا.

(پووش)یش، بەواتای (گیای وشک بوو پەڕیو) دێ. یاخود بەواتای سووک و بێ

بایەخ و بێ قەدر، دێ.

(پۆشان)یش، بەواتای (لەبەری کردووە)، (پۆشیویەتی) هاتووە. بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئافرەتی تۆبەکار سەرپۆشی سپی بەسەریدا، دەدا.

– ئەو هەمیشە ئاڵووالآ دەپۆشێ!

– ئەو کابرایە، لەبەر درۆی زۆر، خۆی کردووە، بەپووش.

– ئەو پۆشان –ەی ئەو، بۆ مناڵ ئەوجا، دەشێ!

پووڵ (ن): پووڵ، بەواتای (پارە)، (زەڕ) لە لایەن کوردەکانی ئێرانەوە، بەکار دێ، بەڵام، لە لایەن کوردی عێراقەوە، بەشێوەی (پوول) وەک (طابع)ی عارەبی بەکار دەهێنرێ و بەم جۆرە، دەخرێتە ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو پووڵی زۆرە، بۆیە، ژنان شووی، پێ دەکەن.

– پوول، دەخەیتە سەر نامە و ئەوجا، دەینێری بۆ شارێکی دیکە!

پردی کناچان (ن): پردێک بووە، لە حەسنەوەیەکان، لە شارەزووردا، بەسەر سیروانەوە بەستوویانە و پێش گرتنەوەی حەوزی دەربەندیخان، پایەکانی هەر مابوون، بەڵام حاڵی حازر، بوون بەژێر ئاوەوە.

پسەر (ن): (پسەر)، وشەیەکی فارسییە و بەواتای (پوور) و (کوڕ) هاتووە.

پشتەو دەرەوویان (ن): ناوی دوو (دێ)ن، لە دێیەکانی ناوچەی ڕوانسەر بەرەو کامیاران.

پشوو (ن): پشوو، بەواتای، (ئیسراحەت)، (ماوەی حەسانەوە) هاتووە بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– لە هەر هەفتەیەکدا، ڕۆژی هەینی و شەممە، پشوو وەردەگرم!

– یاخود، بابڕۆین و پشوویێ، بدەین.

پێچیا (ن. چە): پێچیا، یان (پێچیای) چاوگە و بەواتای (پێچراوە) هاتووە، یاخود بەواتای پێچانەوە، هاتووە. بەم جۆرە دەخرێتە ناو ڕستەوە:

– ئا گیواوە، پێچیا، پامەرە!

واتە: ئەو گیایە، پێچرا، بەپێما!

پیرخدری شاوە (ن): ناوی (سەید، شێخ محەمەد زاهیر)ە و بەپیرخدری شاهۆ ناوبانگی دەرکردووە و، گەورە و سەرۆکی هەزار ماڵی جاف بووە، مەبەستی ئاغا عینایەت، لە شیعرەکەیدا، شاخێکە لە شاخەکانی شاهۆ، کە ئەڵێن پیرخدر، لەو شاخەدا، خواپەرستی کردووە.

پل (ن . ئن): (پل) بەواتای پارچەیەکی بچکۆلە هاتووە هەروەها، بەواتای (ئێش)یش هاتووە و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– گۆشتەکەی (پل پل) کرد و کردی بە(سیخ)دا.

– زامی دەستەکەی زۆر ئاوساوە و سوور بووەتەوە و پل ئەوەشێنێ!

– زامەکەی، زۆر زۆرە و لەبەر ئەوەی خۆی (پل) ئەخوا!

پلچە (ن):

– (پلچە) و (فلچە) هەر یەکێکە و جۆرە تفەنگێکی شکارییە و هەمیشە ڕاوچییەکان بەدوایدا، دەگەڕێن، بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە:

– فلچەیەکی پینج تیری زۆر باشم کڕیوە، بەبڕنەوێ نایگۆڕمەوە!

پڵمژیا (ئن): پلمژیا، بەواتای (دژراو)، (شپرزە) دێ و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ژنی نەزان، هەمیشە پڵمژیاگە!

پلە (ن): (پلە) یاخود (پلیکانە) هەردووکیان، یەک واتا، دەدەن و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو ڕێگایە، بەرەو ژوورکەو پلەدارە، بۆیە سەرکەوتنی زۆر زەحمەتە.

– پەیژەکەمان چەند پلەیەکی شکاوە!

پێسە (ن): (پێسە)، وەک ناو، بەواتای (پێستە)ی حەیوانات، بەکار دێ و لە شێوەی کوردیی هەورامانا، بەواتای (وەک) و (چون) هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– پێسە، بنیادمی لووە ڕارە!

واتە: وەک بنیادم برۆ، بەڕێوە!

یاخود، دەوترێ:

– پێسەی گا، خۆش دەکرێ و دەباغی دەکرێ، ئەوجا پێڵاوی لێ دروست دەکرێ!

پێش ئامەدە (ئن): وشەکە دووڕەگە و بەواتای (پێشهاتوو) هاتووە. بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– من لەم پێش ئامەدە، خۆشحاڵم!

واتە: من، لەم پێشهاتووە، خۆشحاڵم!

پێشە (ن): (پێشە)، بەواتای (ئێسقان) هاتووە و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– خزم گۆشتی یەک بخوا پێشەی یەک ناشکێنێ!

– ئەو کار و پێشەیەکی دیاریی نییە!

بەپێی کوردیی کوردەکانی ئێران (پێشە) بەواتای (پیشە)ی ئەدەبی هاتووە، هەروەک، ئەم ڕستەیەی سەرەوە، وەها، دەریخست.

پیشیا (ئن): ئەم وشەیە، بەواتای (پیشراو) هاتووە و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو منالە، لە گەرمادا (پیشا) پیشیا!

پێڵ (ن): (پێڵ)، بەواتای (شان)، یان (کۆڵ)، یان (پرد) هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو کۆڵێکی، هەجیجیانەی، داوە، بەپێڵیا!

– ئەو منالانە، لە بان پێڵەکە، گەمە، ئەکەن.

واتە: ئەو منالانە لە بان پردەکە، یاری ئەکەن!

تاپڕ (ن): تاپڕ، ناوی، جۆرە چەکێکە، کە تایبەتییە، بەڕاوکردن و ڕاوچییەوە، هەیانە دوو لوولە و هەشیانە، یەک لوولە و فیشەکیشی لە فیشەکی تفەنگی ئاسایی، بەگەورەیی و بەئەستوورییدا، جیاوازترە: (تاپڕ)، پێکهاتووە، لە (تا + پڕ) و (تا)ش، بەواتای (لا) هاتووە، واتە، شتێک، دوو (تا)، یان دوو (لا)ی هەیە و یەکێکیان؛ واتە، یەکێ لەو (لا)یانە، یان لەو (تا)یانە، پڕە!

بۆ، وێنە، باری (وڵاخ)، دوو (تا)یە، (هۆڕ) کە گەنمی، تێ دەکرێ، یان خەلە (دەغڵ)ی، تێ دەکرێ، دوو لای هەیە و ئەگەر لایەکیشی، یان تایەکیشی (پڕ) بێ، پێی دەوترێ، ئەو هۆڕەی، کە تایەکی پڕە.

شایانی باسە، لە هەندێ، ناوچەی کوردەوارییدا، بە(تاپڕ) (ساچمەزەن)، دەوترێ!

تاتە (ن): تاتە لە (داد)ەوە، هاتووە، وشەیەکی ئاریانی کۆنە و لە ئاڤێستادا، هاتووە و بەواتای (باوک)، (باب) هاتووە!

حاڵی حازر، لە زوربەی زۆری زمانە، ئەوروپاییەکاندا، وشەی (داد = تات) بەواتای (باو = باب = باوک) بەکار دەهێنرێت!

(داد) یاخود (تات)، بەواتای (عادل)، سەرۆکی (خێزان) دێ و ئەوەشی، کە دەبێ بوترێ، ئەوەیە، کە زوربەی، شایانی ئەشکانی بەلەقەبی (داد = تات) کۆتایی ناوەکەیان هاتووە!

بۆ وێنە، (تیردات = تیرداد) ناوی ئاوداری تایبەتی (ئاستیاک) بووە.

بۆ وێنە، شایەکانی ئەشکانیان، بەم جۆرە:

- (تیرداد)ی یەکەم، کە ئەشکی دووەم ئەکات.
- (میهرداد)ی یەکەم کە ئەشکی شەشەم دەکات.

ئەوجا، وشەی (ئاداد)، یاخود (ئەدا) – کە حاڵی حازر، لە هەورامانندا، (داد و ئاداد -یش) بەکاردێن – بەواتای دایک هاتووە. واتە؛ (ئا)، ئامرازی نەفییە و (داد)یش، بەواتای (باوک) هاتووە، کەوا بوو، بەخستنە پێشەوەی ئامرازی (نەفی)، یان، دژژاوەریی، وشەکە، لێکدراوێکی دژژاوەریی بەکارهێناوە، یان دروستی کردووە و ئەویش وشەی (ئاداد = ئادا)یە، کە حاڵی حازر، لە ناوچەی هەورامانندا، بەواتای، دایک، بەکار دەهێنرێت.

تاجگوزاریی: وشەکە پێکهاتووە، لە (تاج + گوزاریی) و ئەمەش، زۆرتر، بۆ شایان، یاخود، بەبۆنەی، چوونە سەر تەختی پاشاوە، بەکار دێ، یان دەوترێ!

بەهەرحاڵ، لەو بۆنەیەدا، کڵاوێ، کە کڵاوی شاهەنشاهی پێ دەوترێ و ئەو کڵاوەش، تەوقێک، یاخود هەڵقەیەکی بڕگە بڕگاویی لە (تلا = زێڕ) دروستکراوی پێوەیە، دەکرێتە سەری شاه، یان شاهەنشاه و ئەو ڕۆژەش بەجەماوەریی و دەستووریی و شەرعی دەکرێ و

بەو ڕۆژەش، هەروەک وتمان، (تاجگوزاریی) پێ دەوترێ، کە لە عارەبیدا، (جلووس)ی پێ دەوترێ!

تاریفات (ن): (تاریف) لە (تەعریف)ی عارەبییەوە، هاتووە و لە کوردییدا، زۆرتر بۆ ستایش کردن، یاخود پیاداهەڵدان، دێ!

ئەوجا، (تاریفات)، کۆکراوەیە، لەسەر شێوەی فارسیی و مەبەستی لە ستایشی زۆرە، یاخود مەبەستی، لەوەیە، کە یەکێ ستایش بکرێ، بەڵام ستایشەکە، یاخود پیادا، هەڵدانەکەی، لە سنوور بەدەر بێ و زۆری پێوە، ببەستێ!

تاس (ن): (تاس)، بەواتای (قاپی قووڵی مسین) هاتووە، هەروەها، بەو (سەرە) دەوترێ، کە مووی سەری وەریبێ!

هەروەها، (تاس)، بەواتای بوورانەوە هاتووە. هەروەها، بەواتای خنکاندن، یاخود نەفەس، بڕین هاتووە!

وشەی (تاسە)، بەواتای، (ئارەزوو)، (تامەزرۆ) هاتووە!

تاش (ن): (تاش)، ئەگەر وەک ناو بێ، ئەو بە(ما)، بە(کاو)، بەبەردی گەورە، کوچک، تەوەنی گەورە، دەوترێ!

بۆشمان، هەیە، وەک، ڕەگی کار وەریبگرین و ئەو کاتەش، بۆمان، هەیە، ئەم وشانەی، لێ دروست بکەین:

- تاشای: واتە، تاشیی (بۆ وێنە، سەری تاشی، یان، دارەکەی تاشی).
- تاشات: واتە، تاشیت (سەرت تاشیی، ریشت تاشی، دارت تاشیی).
- (تاشا) بەواتای ناوی جێگایێ دێ، کە کوچکاوی و بەردەڵان و تاشدار بێ!

شایانی باسە، (تاشا)، لە هەندێ ناوچەی کوردەواریی ئێراندا، بەواتای (تەواشا) یان (تەماشا) دێ و گوایە، دەنگی (و)کەی، پەڕیوە!

تاعوون (ن): نەخۆشییەکی کوشندەیە و کاتی خۆی، بەبۆنەی، نەزانینی خەڵکەوە و پیسی و پۆخڵیانەوە و تووشی (نەخۆشی، تاعوون) بوون و بەتاکوتەراک، خەڵک لێی ڕزگار بوون! لە هەندێ ناوچەدا، بەم نەخۆشییە، (چاوەقووڵە)، یان (ڕشانەوە) دەوترێ!

تاق (ن): (تاق)، بەواتای، جێگایێ دێ، کە لە دیواری ژووردا، دەکرێ و زۆرتریش بۆ ئەوەیە، کە وردە شتی تێ بخرێ، سندووقی بچکۆلە، دەفتەر و قەڵەمی منداڵان، یان

هەرچی شتێ، کە بتەوێ، لە بەردەستدا، نەبن!

(تاق)، بەواتای، خڕ، یان نیو خڕ دێ، بەواتای، سەری (قاپی = دەرگا = بەرە) یا سەری پەنجەرە، یاخود سەری خانوو، لەسەری سەرەوە، بەشێوەیەکی خڕ دروست دەکرێ و هی بەناوبانگ و ناسراویش (تاقی کیسرا)یە، لە (سەلمان پاک = مەدایان) کە لە نزیک شاری (بەغداد)ەوەیە!

(تاق)، بەواتای (تاک)، یاخود دژی جووت دێ، جگە لەوەش ئەگەر یەکێ، خۆی بەتەنیا بێ، یاخود، زۆر زانا بێ، پێی دەوترێ، (تاک) و (تاقانە)ش، بەکار دێ!

(تاک) سیفەتێکی تایبەتی خوای گەورەشە، کە جگە لە خۆی خوای دیکە نییە و هەر خۆی بووە و هەر خۆیەتی!

(تاقتاقکەرە)ش، ناوی باڵندەیەکە، کە بەشەودا، دەخوێنێ و خوێندنەکەشی، بەئاوازی (تاق)، (تاق)ە و زۆرتریش، ئاوازێکی بێدەنگی و بێداریی و چۆڵەوانی پیشان، دەدات.

(تاقە)، وەک ناوی پارچە قوماشێکی تایبەتی، کە تەختەکەی تەلآیی ڕەنگ بێ و گوڵی تیادا بێ و ئەو گوڵانەش، لە ڕەنگی تەختەکەی نەبن!

تاقۆسان (ن): ئاواییەکە، کە بۆ ماوەی حەوت کیلۆمەترێ، کەوتووەتە، لای ژووری شاری کرماشان، لە بناری شاخی (پەڕاو)ەیەوە.

بەم جۆرە، ناوی وتراوە و بیستراوە:

(تاق و ستام)، (تاق گوستەهەم).

ئەمانەش، هەندێ وتەی کوردیی فۆلکلۆرین:

بنووسن، وەبان، تاقێ، تاق وەسان
تاکەی بکێشم، جەوری، ناکەسان!

گرینگی (تاقۆسان): تاقۆسان، لە ڕووی مێژوویییەوە، زۆر گرینگە، چونکە لە ناوجەرگەی کوردستانی ئێراندایە و، ئەو جۆرە هەڵسوکەوتەش پیشان دەدات، کە شایانی ساسانی دەسەڵاتدار، چۆن، لە لایەن، گەورەپیاوانی دینەوە، تاجگوزاریی کراوە و ئەمەش، خۆی لە خۆیدا، ڕووداوێکی دینی و هی دنیایی دەمی ساسانیەکان، پیشان دەدات.

بەشێوەیەکی ڕۆشنتر، لە بناری شاخی (پەڕاو)دا، لەسەر سەرچاوە ئاوێکی جوان و سارد و ڕۆشندا، لە قەدپاڵی شاخەکەوە، چەند تاقێ، هەڵکەندراون و هەریەکێ، لەو

تاقانە، بەهەڵکەندراوی نووسین و بەهی وێنەوە، هەندێ، سەرگوزەشتەی، دەمی ساسانی، پیشان دەدەن.

هەرە کۆنترین، تاق و هەڵکەندراوی، ناو ئەو تاقە، هی ئەردەشێرە، کە لە لایەن، ئاهورامەزدا و لە لایەن، میتراوە، هەڵقەی سەڵتەنەتی، پێ بەخشێنراوە!

تاقەت (ن): تاقەت، لە (طاقة)ی عارەبییەوەیە، بەواتای (توانا، تەوانا، سەبر، حەوسەڵە، وزە، هێز) هاتووە!

بۆ وێنە، دەوترێ:

– تاقەتی، دەرس وتنەوەم، نەماوە و ماندووم!

– چاوم، کەم تاقەتن و تاقی ڕانندەگیی ماشینم نەماوە!

تاڵ (ن): (تاڵ)، بەواتای، جۆری تام و مەزەیێ هاتووە، کە دژی (شیرین)ە، بۆ، وێنە، شەکر، شیرینە، خەیار و ترۆزی (تاڵ)یش هەن، کە سەرپاکیان تاڵن.

– کاڵەک، کە هێشتا، (زرکە) تامەکەی تاڵە!

– چای، بەبێ شەکر، تاڵە و کە شەکریشت تێ کرد، شیرین دەبێ!

بۆ وێنە، شاعر، دەڵێ:

ئەو دڵەی عەشقی نەبێ، من کۆشتی کاڵم بۆ چییە!
ئەو سەرەی شۆڕی نەبێ، من گرکەتاڵم، بۆ چییە!

(تاڵ) لە وشەی (طحل)ی عارەبییەوە، وەربگیرێ و دەبێ، بە(تاڵ)، یا (تاڵە).

(تاڵ)، بەواتای، ڕەنگی ناشیرین و نالەبار، دێ، واتە، ڕەنگێکی ترش و تاڵە، کەوا، لە نێوان (زەرد) و (ڕەش)، یان (سەوز) و (ڕەش)دا، بۆ وێنە، دەوترێ:

– هەرکە، گوێی، لە هەواڵەکە بوو، ڕەنگی تاڵ، هەڵگەڕا!

(تاڵ)، بەواتای (طالعة)ی، عارەبیش، بەکار دێ، کە بەواتای، (شانس)، (چارە) و (بەخت) دێ!

بۆ وێنە، دەوترێ:

– لەبەر بێ شانسی خۆم، کوڕەکەشم، لێم ناپرسێتەوە!

واتە: لەبەر بێ تاڵەیی خۆم، یان بەدتاڵەیی خۆم...

یان دەوترێ:

تاڵەم ڕەشە، بۆیە، کەسەکانیشم، منیان، خۆش ناوێ!

تاو (ن): (تاو)، بەواتای (تیشکی کەم)ی خۆر دێ، بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو پیاوە پیرە، لە بەرتاوی خۆردا، دانیشتووە!

هەروەها، بەواتای، تین، دێ، بۆ وێنە دەوترێ:

– سۆپەکە، تاوی گەرمایی، نییە!

هەروەها، تاو، بەواتای، تاڵە دەزوو، دێ، بۆ وێنە، دەوترێ:

– بەڵکو، ئەو تاوەم، بۆ پێوە بکەی!

(تاو)، بەواتای، (باران)، (گەرمی غار)یش دێ، بۆ وێنە، دەوترێ:

– تاوی باران، دای کرد و تاوێ دەزووی وشکم پیادا، نەما!

– ئەسپەکەی تاو داوە و دەرەقەتی نایێ بیگرێتەوە!

هەروەها، بەواتای، (سەبر، تاقەت، کاتی کەم) دێ، بۆ وێنە، دەوترێ:

– تاوی ئەوەم نییە، کە زۆر بەپێوە، ڕابوەستم!

– تاوێ، لە لای ئەو دۆستەم، دانیشتم!

تاوان (ن): بەواتای (گوناھ)، (خەتا)، کۆی (تاوە) و (تاوانەوە) هاتووە!

بۆ وێنە، دەوترێ:

– تاوانم، بۆی نەبووە و لە خۆیەوە، باشیمان، ناڵێ!

– ئەو تاوانە، هەر چواریان، بەچەندن!

– تاوانی، ئەو کردەوە ناپاکەیە، دایەوە!

– ڕەحمی زۆر و دڵسۆزیی، ئەوی تاوانەوە!

تاوتاو (ئاوەڵکردار): بەواتای، (ناوبەناو) هاتووە، بۆ وێنە، دەوترێ:

– نەخۆشییەکەی، ئەو، تاوتاوە!

تاوشت (ن): تاوشت، بەواتای، (هێز، وزە، تاقەت، توانا، حەوسەڵە، سەبر، ڕووی وتن، حەز، ویستن، ئارەزوو) هاتووە، بۆ وێنە، دەوترێ:

– تاوشتی ئەوەم نییە، کە ئەو هەواڵەی پێ بگەیەنم!

بەم بۆنەیەوە، میرزا شەفیع یەژێ:

(هیچ کەس نەواچۆ، جە وەشیمانەن
جە تاوشتی دەرد، دڵڕیشیمانەن!)

تاوگۆز (ن): ناوچەیەکە، کە بەشێکی کەوتووەتە عراقەوە و بەشەکەی دیکەشی کەوتووەتە، ئێرانەوە و مەولەوی کورد، بەمەولەوی تاوگۆزیی ناسراوە!

تاویی: (تاویی)، ئەگەر بەشێوەی ناوچەی هەورامان، لێک بدرێتەوە، دەبێ، ڕستەیەکی، پرسیار ڕەنگ بێ و کە بەواتای، (دەتوانی!) دێ و لە ڕوویەکی دیکەشەوە، بەواتای (ئانی = کاتی = دەمی) دەمێ، بۆ وێنە، دەوترێ:

– نەخۆشی، (فێ)، تاو تاوییە!

یاخود، بەواتای، (شێوەی تاڵە دەزوویی) بەکار دێ، بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو زۆر باریکە و لە شێوەی تاویی دایە!

یاخود، بەواتای، (تین)، (گڕ)، (ئارەزوو)، (سۆز) هاتووە، بۆ وێنە دەوترێ:

– ئەو تاوی جەرگی تاوی داوە و سەری خۆی هەڵگرتووە!

– برسیەتی، تاوی داوە و نازانێ چی بکات!

تاویا (فـــر = ک): (تاویا)، (تاویاوە)، هەریەک واتایان، هەیە و بەواتای (توان) و (توایەوە) هاتووە!

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ڕۆنەکە، لەبەر خۆرەوە، تاویاوە! (توایەوە)!

– ڕۆنەکە، لەبەر خۆرەوە، تاوایەوە!

– لە خەجاڵەتیدا، تاویاوە!

تاهر (ن): (تاهر)، یاخود (تاهیر)، بەواتای (پاک)، یاخود، (ناو)، هاتووە، شایانی باسە، لە (طاهر)ی عارەبییەوە هاتووە!

تایفان (ن): تایفان، کۆی (تایفە)یە و لە وشەی (طائفة)ی عارەبییەوە، وەرگیراوە و لە کوردییدا، بەواتای، (هۆز) دێ.

(تایفولموک)یش، لە (طائف الملوك)ی عارەبییەوە، هاتووە، کە بەواتای ئەوەوە دێ، کە هەر هۆزی مەلیکێک، یاخود شایەکی هەیە!! بەشێوەیەکی ڕوونتر، مەبەستی لەوەیە،

که هەر هۆزێ، بۆ خۆی شاهێکی بۆ خۆی داناوە و بەبێ ئەوەی، گوێ، بەهۆزە خزمەکانی دیکەیان، بدەن!

تەب و لەرز (ن): ناوێکی لێکدراوە و لە کوردیی ئەمڕۆدا، (لەرزوتا)، (یاوولەرز)، (تاولەرز)ە.

جۆرە نەخۆشییەکە، کە حاڵی حازر، لە عارەبیدا، (ملاریا)ی پێ دەڵێن. ئەم نەخۆشییە، بەهۆی مێشوولەی (ئەنوفلیس)ەوە، لە یەکێکەوە، بۆ یەکێکی دیکە، دەڕوا و نەخۆشییەکەی، تاوتاوییە و بە(تا) دەستی پێ دەکات و ئەوجا، تایەکە، بەرەو (لەرز) دەڕوا.

تەپڵ و کۆس (ن): ناوێکی لێکدراوە، پێکهاتووە، لە (تەپڵ + کۆس) و بەهۆی ئامرازی (و)ی پەیوەستەوە، وشەکان بوونەتەوە بەیەک، یان خراونەتە، سەر یەکتریی!

(تەپڵ)، بەواتای (دەهۆڵ) دێ و (کۆس)یش، بەواتای (کاس)، یان (ساج) هاتووە.

(تەپڵ) و (کۆس) هەردووکیان، لە بەردەم لەشکەردا، بۆ لێدانی زەنگی شەڕ، بەکار دێ و نیشانەی، دەستپێکردنی(شەڕ)یان، نیشانەی، بەرەو ڕووی، شەڕ، پیشان، ئەدات!

تەتەبۆ (ن، ئاوەڵکردار): جۆرە کردەوەیە، بۆ پاککردن و هەڵتەکاندن خەڵە، لە تۆز و، لە دانی بێگانە، بەکار دێ! پێشی دەوترێ (تەتڵە).

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو خەریکە گەنمەکەیان تەتەبۆ دەکات (تەتڵە دەکات)!

یان دەوترێ:

– برنجەکە، باش پاک نەکراوە، یاخوا دەستی (تەتەبۆ)کەرەکەی بشکێ!

تەخت (ن): تەخت، بەواتای (ڕێک) و (ساف) و (قەرەوێڵە) و (سارایی) و جێگای شاهی، دەدات، بۆ وێنە، دەوترێ:

– شاه، لەسەر تەخت دانیشتووە!

– زەویەکە تەخت بکە، ئەوجا، ڕەنگی برێژە!

– ئەو لەسەر تەختە چێوینەکەی خۆی نووستووە!

– تەلانی باخەکەی تەخت و خۆشن!

تەختگە (ن): ناوی دێیەکە، لە ناوچەی (گۆران)، کە سەر بە(ئیسلام ئاباد)ی عەرەبە.

تەختە شەلاق (ن): ناوێکی لێکدراوە و پێکهاتووە، لە (تەختە + شەلاق)، کە بەهەردووکیانەوە، تەختەیەکی (پانوپۆڕ) کە یەکێکی لە سەرەوە، بەدرێژی بخەفێنرێ و ئەوجا، لەسەریەوە، بەقامچی، (شەلاقە)، یاخود (فەلاقەی) بکەن، یاخود لێی بدەن.

ئەمە زۆرتر، لە بەندیخانەکانی کۆندا، بەکار دەهێنرا!

تەرز (ئاوەڵناو):

ئەم، وشەیە، لە (طرز)ەوە، هاتووە و بەواتای (جۆر) دێ.

(تەرزە)ش، بەواتای (تەوەرگ) دێ و ئەمیش، جۆر بەستنێکی دڵۆپە ئاوی گەورەیە، کە لە هەوادا، بەهۆی بای ساردەوە، دەبیەستێ و، لە بەهاراندا، بەزۆری دەبارێ و بارینیشی دەبێ، بەهۆی زیانێکی زۆرەوە، کە لە بەر و گەڵا و گۆپکە و گۆپیتەی درەختی، دەدات.

(تەرز)ەش، بەواتای، لقێکی باریکی، دەزوو ڕووالەت و دەزوو ڕەوت، کە کوولەکە، یاخود خەیار، لە هەڕەتی زۆرکردنیدا، فرێی دەدات.

هەر لەهەمان، وشەوە،(تەرزی تراز)یشی، لێ دروست بووە، کە بەواتای، جۆری جۆر، دێ!

تڕوتفاق (ن): تڕوتفاق، بەواتای کەلوپەل و ئازووقەی، ناوماڵ، یاخود، زەخیرەی خۆراک و خواردەمەنی، وشکە، بۆ زستان، هاتووە.

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– کابرا، تڕوتفاقێکی باشی بۆ زستانی، پێکەوە ناوە!

– کە چووینە ماڵیان، تڕوتفاقێکی باشیان هەبوو!

تەڕە و شایی (ن): ناوی دوو گیان – (تەڕە) و (شایی) – ئەوانیش، وەک سەوزە، لەگەڵ خۆراکدا، دەخورێن.

تریقە (ن): (ناوە)، لە لایەکەوە و لە لایەکی دیکەشەوە، ناوی دەنگە، بۆ وێنە، بەدەنگی پێکەنین، دەوترێ (تریقە). یاخود، بەشتێکی بچکۆلەی زەرد دەوترێ، کە لە هەندێ ناوچەدا، پێی دەوترێ (ترێقە) و (تەرەقە)ش پێی دەوترێ و ئەمیش، بۆ فیشەک داگرتن بەکار دێ و ئەو بەشە بچکۆلەیە، کە دەرزی تفەنگەکەی، لێ دەدرێ و بەهۆیەوە، دەرمانی ناو فیشەکەکە، گڕ دەگرێ و دەتەقێ.

وشەی (تەریق)یش، هەیە، کە بەواتای (شەرم) دێ و ئەویش، بەم جۆرە، بەکار دێ و دەوترێ:

– کە قسەکەی لە دەم دەرپەڕی تەریق بوویەوە!

تەفریحگا (ن): ناوێکی لێکدراوە لە وشەی عارەبی (تەفریح) و لە وشە، یاخود پاشبەندێکی کوردیی (-گا) پێکهاتووە و بەهەردووکیانەوە، بەواتای، جێگای خۆشی و ڕابواردن، دێ.

تەقاس (ن): بەواتای تۆڵەسەندن، هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو تەقاسی گونای خۆی ئەداتەوە دەس!

تەقالا (ن): بەواتای (هەوڵ) و (کۆشش) و (ڕەنجدان) هاتووە! هەندێ جاریش، (تەقەلا) دەوترێ و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو تەقالایەکی، زۆری دا، بەڵام سوودی نەبوو!

تەقیە (ن): تەقیە، بەواتای (شەرم) و (حەیا) هاتووە و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو تەقیەی باوکی نەیگرت و لەگەڵ دەستگیرانەکەیدا، پێکەوە چوونە دەرەوە!

تەڵا (ن): (تەڵا) بەواتای (زێڕ) و (ئاڵتوون) هاتووە و دەوترێ:

– ئەو زۆر حەزی لە تەڵایە و هەموو شتێ بۆ زێڕ دەفرۆشێ!

تەڵای دەست ئەفشار (ن): ئەم ناوە لێکدراوە و پێکهاتووە لە:

(تەڵا + ی + دەست + ئەفشار)، کە خۆی، لە خۆیدا، فرەیزێکە، بەڵام، چووەتە قاڵبی ناوێکەوە، کە واتاکەی، بەم جۆرە دەگرێتەوە، (گوشین دەبێ، بەهۆی تەڵا)وە، واتە، شتێ، شەمامەیێ، تۆپێ، بەدەست دەگوشرێ و دڵۆپێ شتی لێ دێتە دەرەوە ئەگەر بکرێتە، ناو ئاوەوە، ئەو ئاوە، دەبێ بەزێڕ، یان (تەڵا) و هەروەک، وەها دەوترێ و زوربەی فەرهەنگە فارسییەکانیش وەهایان، لە قەڵەم داوە، کە (خەسرەو پەروێز) شەمامەیەکی بەو جۆرەی هەبووە!

تەڵاش (ن): بەواتای (کۆشش) و (تەقالا) و (هەوڵ) و (ڕەنجدان) هاتووە و بەواتای

تەڵاشی دار (کاتێ، کە دارتاش، دار دەتاشێ و تەڵاشی لێ دەخات)یش، هاتووە و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو بۆ سەرکەوتن تەڵاشێکی زۆری کرد!

– ئەو دارتاشە، تەڵاشێکی زۆری خستووە و بۆ نان کردن، سوودیان هەیە!

تەلار (ن): بەشێوەی (تالار)یش دەوترێ و بەباڵاخانە و هەیوانی سەرەوە، دەوترێ، کە بەسەر ڕێ و شەقامدا، بڕوانێ!

وشەی (تەلار)، یان (تالار)یش، بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– تالارەکەیان، بەسەر دەشتەکەدا، دەڕوانێ و هەموو لایەکی لێوە، دیارە!

تەڵخ (ئاوەڵناو): ئەم وشەیە، بەواتای، (ناخۆش)، (خراپ)، (تاڵ)، (ناڕەحەت)، (نائاسوودە) هاتووە و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئاوارەکان، شەو و ڕۆژیان، زۆر بەتەڵخی، دەبردە سەر!

تەڵەب (طلب): وشەکە، لە عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای (داوا) و (داخوازیی) و (ویستن) هاتووە و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– (لە شێوەی کوردیی ئێراندا، بەزۆریی، بەکار دێ و بەم جۆرەیە) –

کتێوەکەم لە ئەو تەڵەب کرد و بۆی ناردم!

تەڵەفات (ن): وشەکە، لە (تلف)ی عارەبییەوە هاتووە و لە کوردیی ئێراندا، بەو جۆرە، کۆ کراوەتەوە و بەواتای (خراپ بوون)، لە (ناوچوون)، هاتووە، بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– جەنگی ئێران و عراق، بۆ هەردوو لا، تەڵەفاتی، زۆری، هەبوو!

تەڵمیتبار (ن): بەواتای (کۆچ و بار) کردن، هاتووە، واتە، کاتێ، کە، (جاف)، یان کوردی کۆچەر، لە جێگایەکەوە، بۆ جێگایەکی دیکە، کۆچ و بار دەپێچنەوە و دەکەونە ڕێ، بەو کۆچ و بارە، دەوترێ (تەڵمیتبار)، بەڵام وشەی (تەڵمیت)، بەواتای ئەسپی کۆتەڵ دێ، ئەسپی ئاڵای و کۆتەڵی، پیاوێکی سەرەک هۆز و گەورە، کاتێ کە دەمرێ، جل و پۆشاکەکەی دەدەن، بەسەر ئەسپەکەیدا و خەڵک لەبەرودواوە، دەکەونە دوای و بەری ئەسپەکە و شیوەنی بۆ دەکەن و بەو ئەسپە و پۆشاکی مردووەکەی سەری، (تەڵمیت) دەوترێ!

تەڵە (ن): تەڵە، بەواتای، (داو = دام) و (فخ)ی عارەبی هاتووە، زۆرتر، بۆ گرتنی، کەروێشک و ڕێوی و گورگ، بەکاری دەهێنن و هەر لەم وشەیە، وشەی، (تەڵەن) هاتووە، بەتایبەتی، لە شێوەی، هەورامان و جوانڕۆدا و دەوترێ:

– ئەوان، بۆ ئێمە، تەڵەن!

واتە؛ ئەوان، بۆ ئێمە، جگە لەوەی، کە باش نین، بەڵکو خراپەیش دەربارەمان دەکەن و هەمیشە بۆمان، مەڵاسیان داوە!

تەم (ن): ناوە، بەواتای (توالّی) و (مژ) هاتووە.

وشەی (تەم) لەگەڵ (مژ)دا، یەک دەگرنەوە و دەبێ، بە(تەمومژ)، بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەمڕۆ، ڕۆژێکی تەمومژە و ڕۆژی سەفەر نییە!

هەندێ جاریش، (تەمان)، بەواتای چاوەڕوان، دێ. بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەوان، بەتەمان، کە تۆ سەریان لێ بدەی!

(تەمام)، بەواتای، (تەواوبوون) دێ و بەم جۆرە:

– کارەکەم تەمام!

واتە: کارەکەم تەواو!

تەماس (ناوی کارە): لە بنەڕەتدا، لە (تماس)ی عارەبییەوەیە و بەواتای (پەیوەندیی) دێ، بۆ وێنە، دەوترێ:

– تەماسی لەگەڵدا، بگرە!

– من لەگەڵ براکەمدا، بەتەلەفۆن، تەماسم گرت!

تەن (ن): وشەیەکی ئاڤێستاییە و بەواتای (لەش = بەدەن) هاتووە، بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو تەنێکی باش و ڕێکوپێکی پێوەیە.

وشەی (تەندروستی)یش، هەر لەم وشەی (تەن)ەوە، وەرگیراوە، یان، دروست بووە و کە بەواتای، (لەش دروستی)، یان، (لەش ساغی)، دێت!

وشەی (تەننەن)یش، لە (تەندەن)، یاخود لە (تەندوویەتی)یەوەیە، بەڵام وشەی

(تەنتەنە)، کە لە کوردیی ئێراندا، بەزۆری بەکار دێ، بەواتای (جەلال و شکۆ) و (گەورەیی و کەشخەکردن) دێ!

تەوق (ن): ناوە، بەواتای (قورسی) یان قورسی و سەنگینی و ناڕەحەتیش دێ، بۆ وێنە دەوترێ:

– کابرا، وەک تەوقە، لە کۆڵ نابێتەوە!

هەروەها، وشەی (تەوق)، وەک هەڵقەیەکی ئاسنینی گەورە، بەکار دێ و لە حەبسخانەکانی ئێرانی قاجاردا، ئەو جۆرە، تەوقانە، هەبوون، کە دەکرانە، ملی بەندیی، لە بەندیخانەکاندا.

هەروەک دەوترێ، شەیتانیش، تەوقی نەعلەتی کراوەتە مل!

تەوێڵە (ن): ناوی شارۆچکەیەکە، لە کوردستانی عراقدا و کەوتووەتە، ناوچەی هەورامانی لهۆنی عراقەوە و لە لایەن، یاسای بەعسی نەگریسەوە، کاول کرا و، حاڵی حازریش، لە ژێر ئاڵای دەوڵەتی فیدراڵی کورددا، خەریکە ئاوەدان دەکرێتەوە.

لە لایەکی دیکەوە، (بەگەوڕی وڵاخی بەرزە)ش دەوترێ!

تەهیە و تەداروک (ن . لێک): واتە، ئامادەبوون و ئامادەکردن و سازکردن و سازدان. بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– بۆ سەفەرەکەم، تەهیە و تەداروکم کردووە.

تەیار (ئاوەڵناو): بەواتای ئامادەبوون، حازربوون، لەسەرپێ، هاتووە. بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو هەمیشە، بۆ ڕاو، خۆی تەیار کردووە!

تۆتۆ (ئاوەڵناو):

بەواتای، (توێ توێ) هاتووە و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

میرزا ئۆلقادری پاوەیی دەڵێ:

سا تۆ، بۆ دیدەم، بێ پەروا و بێ خەم
تۆتۆ، تۆی جەرگم، جیاکەر، جە هەم
تۆتۆ و بەندە و بەند، بگێڵە پێش دا،
ئەر تۆ دیت، تۆیێ، غەیر جە تۆ تیش دا!

توخم (ن): توخم، بەواتای (تۆ) و هاتووە، هەروەها، بەواتای (تۆم)، (ڕەچەڵەک)، (نەژاد)، (ڕەسەن)یش، بەکار دێ.

– ئەو توخمی ئەوە، بۆیە، ئەوەندە، زۆرزانە!

– کورد توخمی ئاریایە!

تورکەپان (ن): ناوی دێیەکی جوانڕۆیە، حاڵی حازر کەوتووەتە، بەشی سۆفی بەگی حەمەرەشید بەگی وەکێڵی.

توغیان (ئاوەڵناوە): لە وشەی (طغیان)ی عارەبییەوە، هاتووە، لە ناو کوردەکانی ئێراندا، بەواتای، داپۆشین و هاتنە سەر لافاوکردن هاتووە، هەروەها بەواتای سەرپێچی کردنیش، هاتووە.

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– لافاوەکە، توغیانی کردووە و سەرپاکی دەشتەکانی دەوروپشتی داپۆشیوە!

– کابرا، لە دەوڵەت توغیانی کردووە و داویەتە کەش!

تۆف (ئاوەڵناوە): بەواتای (باپێچ و کڕێوەی بەفر و باران) دێ، هەروەهاش، بەواتای (هەڕەت)یش، دێ!

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەمڕۆ، دنیا، بەفر و باران و ڕەشەبایە، تۆف دەکات و ڕۆژی چوونە دەرەوە، نییە!

– ئەو لە تۆفی جوانیدایە، بۆیە، گوێ لە سەرما و گەرما، شل نییە!

وشەی (تۆفان = طوفان)یش، بەواتای هەڵسانی لافاویش، دێ!

تۆڵە (ن): تۆڵە، بەواتای، (حەق لێ سەندنەوە) دێ، بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو تۆڵەی خۆی لە دوژمنەکەی خۆی سەندەوە!

تووڵ (ن): بەواتای، (لاو)، (گەنج)، (تازەپێگەیشتوو)، هاتووە، بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو تووڵە و هێشتا باش پێ نەگەیشتووە.

یان، بەواتای (شووڵ)، یاخود لقی خامەی دار، بەکار دێ، بۆ وێنە، دەوترێ:

– تووڵەخامەی ئەمساڵی ئەو نەمامە گوێزە، دووگەزێ دەبێ!

جگە لەوە، (توولە)ش، بەواتای بەچکەی (سەگ) دێ و دەوترێ:

– ئەو دوو توولە تانجی کڕیوە!

هەر لەم وشەیەش، (توولەڕێ) وەرگیراوە، جگە لەوەش، بەبەچکەی لاواز و جوان و ناسک دەوترێ، توول، بۆ وێنە، دەوترێ:

توولەنمام، توولەئەسپ، توولەسەگ.

تۆم (ن): بەواتای (توخم) و (تۆو) هاتووە، هەروەها، بەواتای (تۆ)ی (من)یش، هاتووە، بۆ وێنە دەوترێ:

– من، تۆم لە بیر چووبوویەوە!

– ئەو تۆمی نەوەشاندووە!

واتە: ئەو، تۆوی نەوەشاندووە!

تۆمار (ن): پارچە کاغەزێکی درێژە، کە پارچە پارچە خراونەتەوە، سەر یەکتریی و نامەی جۆربەجۆری لەسەر نووسراوە، بۆ ڕاهێنانی، تازە فێربووان، تازە خوێندەواران، بۆ ئەوەی، فێری جۆری نامەنووسین بن.

حاڵی حازر، بە(نووسینەوە)، یاخود، بە(تەسجیل) دەوترێ، تۆمار، بۆ وێنە، دەوترێ:

– من چەند تۆمارێکی کۆنم هەن، کە نامەی هەندێ شایانی قاجاری تێدایە!

– من گۆرانیەکانم، تۆمار کردن!

تونکە تونکە (ئاوەڵناو): دەشتی تەپۆڵکاویی، جێگایەکی گردۆڵکاویی، دەواری جافان، بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو دەشتەی ئەوێ، تونکە تونکەیە!

– دەوارانی ئەو هۆزە، تونکە تونکە هەڵیانداوە!

توون و تەوەس (ئاوەڵناوە. ن): بەجێگایەکی ناڕەحەت و سەخت دەوترێ، (توون) و (تەوەس) دوو جێگان، (توون) لە شارە کۆنەکانە کەوتووەتە خوارووی خوراسان و حاڵی حازر پێی دەوترێ، (فردەوس) و (تەوەس)یش، ناوچەیەکە لە خوراساندا و کە شارستانی (فردەوس) دەگرێتەوە.

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– کە ناخوێنێ و سوودی خۆی نازانێ، بەتوون و تەوەس!

تیپ تیپ (ن. ئاوەڵناوە): بەواتای، ریز، (بەش بەش)، هاتووە. بۆ وێنە، دەوترێ:

سوپایەکە (تیپ تیپ) وەستاون، وەک خۆیان بۆ کارێ ئامادە کردبێ وەهایە!

تیپ تیپ، بەواتای (دەستە دەستە)ش هاتووە و سوپایش، بەسەر (تیپ تیپ)دا، دابەش دەکرێ و هەر تیپێکیش کارێکی پێ دەسپێررێ!

تێخی جەلادی (ن. لێک): ناوێکی لێکدراوە، یاخود فرەیزێکە و بەواتای (تێخێ) هاتووە، کە هی خوێنرێژە. (جەلاد)یش، یاخود خوێنرێژیش، کاری رێژتنی، خوێنە و وەک پیشە، هەمیشە لە بەرچاویەتی و بەکاری دەزانێ! لای هەندێ کەسیش، بە(میرغەزەو) ناودەبرێ!

بۆ وێنە، دەوترێ:

- جەلاد، هەمیشە بەتێخی جەلادییەوە، ئامادەی فەرمانن!

تیرئەندازیی (ن): پیشەی ئەو کەسانەیە، کە دەستیان بەهۆی ڕاهێنانەوە، ڕاست دەپێکن، یاخود خەریکی کاری تیرئەندازین و بەو کەسانە، (تیرئەنداز) دەوترێ و بەکارەکەشیان، کاری تیرئەندازیی، دەوترێ.

- ئەو لە تیرئەندازیدا، دەستی زۆر ڕاستە و بەیەکەم دەرچوو!

تێشە (ن): بەواتای، (تەوشێ = تەشوو = ترێشتە) هاتووە. لە ئاسن دروست کراوە و دەمەکەی تیژە و دەسکی داری بۆ دەکرێ و بۆ بڕینەوەی، دار، هێزم، چیو، چۆ، بەکار دێ!

بۆ وێنە، دەوترێ:

- بەتێشەی زوڵم، ریشەی دەرهێنا (کورد واتەنی).
- بەتەشوو، دارەکانی سۆبەکەی بڕیەوە.
- بەترێشتە، قەندەکەی شکاند!

جا (ن): (جا) و (جێگا) و (جێ) و (یاگە)، (جێگە) هاتووە، هەروەها، بەواتای، ئەوجا، لەپاشا، هاتووە، جگە لەوەش، بەواتای (پلە) و (پایە) و (نوێن و جێگەوبان)یش هاتووە.

بۆ، وێنە، بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

- ئەوان، جایان، زۆر فراوانە.
- جاکەیان، تەسکە و ڕێی دوو کەسێکیان هەیە!
- جاکەی ئەو، زۆر بەرزە و کارمەندێکی گەورەیە.

- جاوبانی پاک و پوختەی باشیان هەیە!
- جا، کەی، تۆ، سەفەر دەکەی!
- پاش ئەوەی، کە ئەو ڕۆیشت، جا تۆش وەرە بۆ لامان!

(جادار)یش، هەر لە هەمان، وشەوە دروست بووە و بەواتای، ڕێز و عاقڵ و بەحورمەت و جێ نشین و جێگەگر، هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

- ئەو پیاوێکی جادارە و کار بۆ هەموو کەسێ دەکات!

جادوو (ن): بەواتای (سیحر) هاتووە، هەروەها، بەواتای (فێڵ)، (تەڵەکە) دێ و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

- هەندێ کەس وەک (جادوو) خەڵک فریو دەدەن.
- کابرا، جادووگەرە و هەزاران، جادوویی دەزانێ!

جاریی (ئاوەڵکار – ع): لە وشەی عارەبی (جاري)یەوە هاتووە و لێرەدا، بەواتای، ئەوەی دەم و ئەوەی مەیدان، هاتووە، هەروەها، بەواتای، (ڕۆیشتن)یش هاتووە و بۆ وێنە، باوە و دەوترێ:

- ئەسرین، لە دیدەم جارییە!

جام (ن): بەواتای (شووشە) و بەواتای (ئاوێنە) و (کاسە) و (جێگای من) هاتووە، بۆ وێنە، دەوترێ:

- من جام، زۆر ڕەحەتە!
- جامی پەنجەرەکە شکاوە!
- جامم نییە، تاوەکو سەرمی لەبەر دابهێنم!
- بەجام، ئاو دەخۆمەوە!

جامی جەم (ن): ناوێکی ناساکارە، بەو جامە ئەفسووناوییە وتراوە، کە دنیای تیادا، دیار بووە و وەهای لە قەڵەم ئەدەن، کە هی کەیخوسرەو بووە.

جەبوون (ئاوەڵناو): وشەکە عارەبییە و لە وشەی (جبان)ی عارەبییەوەیە و بەواتای ترسەزاڵ، لە کوردیی ئێراندا، بەکار دێ.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو لەبەر جەبوونی خۆی لە ژیانیدا، سەرنەکەوتووە!

جەرگە (ئاوەڵناو): بەواتای، ناوەڕاست، هاتووە، بۆ وێنە دەوترێ:

– ئەو ناوجەرگەی زەوییەکەی داگیر کردووە.

هەروەها، بەشێوەی (ناو)یش، هاتووە و ئەویش، بەواتای (گروو) و (دەستە) هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– من چوومە ناوجەرگەی بەدبەختانەوە، بۆیە وەها بەدبەخت بووم!

جەستە (ن): بەواتای، (بەدەن، تەن، لەش، ئەندام) پەیکەر هاتووە، بۆ وێنە دەوترێ:

– جەستەم، هاتووەتە لەرزە، نازانم چیمە!

– جەستەی تۆ و ئەم، زۆریان، جیاوازە.

– کافر، وە جەستەم نەبێ!

جەڵەب (ئاوەڵناو): بەواتای، (ناکەس، نالەبار، بەدجینس) هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

کابرا، جەڵەبە، بۆ مامەڵە ناشێ!

جەم (ن): وشەیەکی کۆنە و بەواتای کۆبوونەوە دێ و ناوی جەژنێکی دینی کاکەییەکانە و (جەمەجەم)یشی پێ دەوترێ. هەروەها، ناوی شایەکی پێشدادیە!

وشەی (جەماوەریی)ش، هەر لەمەوە، وەرگیراوە، کە بەواتای کۆکردنەوە، دێ.

وشەی (جەمشید) و (جەمشێر)یش، وەک ناو، لە کوردەوارییدا، بەکار دێن و لە ڕاستیشدا، (جەمشید) و (جەمشێر) هەر یەکێکن و ئەویش هەروەک وتمان، ناوی شایەکی پێشدادیە و کە بە(جەم)یش، ناودەبرێ!

جەمین (ن): هەروەک لە جەبین (جبین)ی عارەبییەوە، وەرگیرا بێ، وەهایە و بۆ دەستەوەدانی واتای (تەوێڵ و ناوچاوان) بەکار دێ و بۆ ناوی ئافرەتیش بەکار دێ!

بەم بۆنەیەوە، ئەحمەد بەگی کۆماسی دەڵێ:

(من پەرێ، تۆمەن، شۆخی جەمین جام
جۆشی جوانیت، زوو مەبۆ تەمام)

جەودما (ئاوەڵکار): جەودما، بەواتای؛ لە پاشدا، ئەوجا، لە دواییدا، هاتووە. بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– جەودما، سەری لێ ئەدات.

واتە: لەپاشا سەری لێ ئەدات!

(جەو دەمدا)ش، بەواتای، (لەو کاتەدا) هاتووە، بۆ وێنە، دەوترێ:

– جەو دەمدا، کە تۆ هاتی، ئەویش هات!

جەور (ن): جەور لە (جبر)ی عارەبییەوە، هاتووە و بەواتای (ستەم کردن) و (زوڵم کردن) و (ستەم و زوڵم)، هاتووە!

بۆ وێنە، دەوترێ:

– فلانە کەس، زۆر جەور کێشە!

– جووتیارەکان، لە ژێر زوڵم و جەوری بەگدا، دەلەرزان!

جەهاندار (ئاوەڵناو): بەواتای، بەتوانا، دێت و زۆرتر سیفەتی خوایە و بەشاش دەوترێ. بۆ وێنە، بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– خوا، خۆی جەهاندارە و هەر خۆی دەزانێ چی بکات!

جیرە (ن): بە(بەش) دەوترێ، بەتایبەتی؛ بەشی نانی خۆراک و خواردەمەنی و مووچە و بەرات، ئەم جیرەیەش، بەخۆڕاییە، لە یەکێکی دەوڵەمەند و گەورەوە بۆ یەکێکی کەمدەس و هەژار.

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو، ڕۆژانە، جیرە خۆراکی خۆی، لە ماڵی سان –ەوە، وەردەگرێ!

جێگیران (ن): ناوی ناوچەیەکە، لە گەرمەسێری کوردستانی ئێراندا، بەناوی (سەرقەڵا و جێگیران) ناودەبرێ و خۆی بەخشێکە (ناحیە) و سەر بەناوچەی (سەرپێڵ)ە و کەوتووەتە، سەر مەرزی عێراق و ئێرانەوە.

جووق جووق: بەواتای، دەستە دەستە و گرو گرو و تیپ تیپ هاتووە و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە:

ئەحمەد بەگی کۆماسی دەڵێ:

گـــــولاَن ئيـــد ئەژنين نە تۆی پەردەی خـــــار
جووق جووق و تيپ تيپ، چون تيپی خوونكار

جۆشەن: لە (جۆش)ەوەيە و بەواتای (قولْ)، (تين) هاتووە، هەروەها بەواتای، بەيەک و لەگەلْ يەكدا، جۆش كردن، يان لەحيم كردن -يش، دێ و جگە لەمەش، بەواتای (هەڕەت) دێ.

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– بۆ دووری ئەو دلْم، جۆش ئەدات!

– ئەو لە جۆشی جوانی دايە!

– ئەو دوو پارچە ئاسنەی بەيەكدا، جۆش داوە!

بەم بۆنەيەوە، كۆماسی دەلْێ:

(ئيـــسەهای نەی جـۆش، ئەوەلْ جـۆشـــەدا
نەی تافی توغـــيـــان، فـــام و هۆشـــەدا)

چار (ن. ئاوەلْناو): چار، بەواتای؛ ناوەڕۆک، ناوەڕاست، ناوچاوان، ناوچاوان ســـپی، دياريی، بەخت، عيلاج، هاتووە!

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو نەخۆشييە، چاری نييە!

– مارەكە، خۆی خستە چارەی شەخەلْەكەوە.

– ئەو چارەی ڕەشە و كەس خۆشی ناوێ!

– مانگاكەی، چارە، دياريیە!

لە وشەی (چار) و (چارە)وە، (چارەسەر) و (ناچار) دروست كراون و ئەمانەيش، بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو چارەسەری دەردەكەی خۆی كردووە!

– بەناچاری، كارەكەی قبوولْ كرد!

بەم بۆنەيەوە، مەحوی دەلْێ:

(بەنووری بادە كـەشـفی زولْـمـەتی تەقـوا نەكـەم چی بكەم
بەشەمعێكی وەها، چاری شەوێكی وا، نەكەم چی بكەم!)

چارەكە (ن): چارەكە، ئەو پارچەيە، كە دەگيرێتـە كۆلْ و كورديی ناوچەكانی سنجاويی و ماهيدەشت، بەچارەكە، (ماشتە)، دەلْێن.

شايانی باسە، چارەكە تايبەتييە، بەپۆشاكی ئافرەتەوە!

زوربەی كات، چارەكەی ئافرەت، بريتييە، لە (مشكی)، يان (هەوری = سركەيی).

چارەوا (ن): بە(ئەسپ و ماين) چارەوا، دەوترێ:

بۆ وێنە دەوترێ:

– فلانە كەس چارەوای باشی هەيە!

چاشت (ن): (چاشت)، بەواتای (چێـــشـت) هاتووە و جگە لەوەش، لە ناوچەكـــانی كـوردسـتـانی ئێـراندا، (چاشت) بەو خـواردنە سـوكـە دەوترێ، كـەوا لە نێـوان، بەيانی و نيوەڕۆ – (چاشتينگا) -دا.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– پێش ئەوەی نيوەڕۆ بێتە پێشەوە، با چاشتێ بخۆين.

هەر لەم وشـەيەوە، (چاشـتـەوەر)يش، دروست بـووە، كـە بەواتـای، (چەشـتـە) هاتووە، تاوەكـو، (چەشت) ببێ و ئەوجا، بەو بۆنەيەوە، داوێكی بۆ دابنرێ! ياخود، يەكێ، فـێـر بەمـالْێ دەبێ و هەمـوو ڕۆژێ، لە هەمـان كاتدا، بۆ ئەو مـالْە دەچێ، چونكە (چاشتەوەر)، يان، چەشت، بووە!

ڕاوچی، چەشـتـە، يان چاشـتـەوەر، بۆ دڕندە، دادەكـات، تاوەكـو، ئەو دڕندەيە، چەشت دەكات و ئەوجا، بەهۆيەوە، بەتەلْەوە، دەبێ!

چاک (ئاوەلْناو. ن): چاک، بەواتای؛ (خـاس)، دڕاو، گـۆشـەی خـوارەوەی كـەوا (كـراس)، داوێن، هاتووە و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– كەواكەی چاک پانە.

– ئەو پياوێكی چاكە.

– چاكی كەواكەی چاكچاكە!

– كەلوپەلە وردەكەی خستووەتە، چاكەكەيەوە!

چاگـە (ئاوەلْكار): (چاگـە)، بەواتای (لەوێ) هاتووە، بۆ وێنە، بەم جـۆرە، دەخـرێتـە، ناو

ڕستەوە و دەوترێ:

– چاگە، لە ماڵی ئێوە، ئەوم بەرچاو کەوت!

واتە: لەوێ، لە ماڵی ئێوە، ئەوم بەرچاو کەوت!

چاڵاوە (ن): ناوی ئێلاخێکە لە ناوچەی ڕوانسەردا، چاڵاوەی گەشن، جێگایەکە، کەوتووەتە، ناوچەی ڕوانسەرەوە و حاڵی حازریش، بە(ملەی گەشن) ناودەبرێ!

(چاڵاوەی سورخاو)یش، تەماشای (کانی سورخاو) بکەرەوە.

چەپکردار (ئاوەڵناو): بەکاری پێچەوانە، بەکاری نالەبار، دەوترێ، چەپ و ئەوەش، کە کاری وەهای پێچەوانە و نەویستراو دەکات، (چەپکردار)ی پێ دەوترێ!

(چەپکردار) بەواتای (چەپگەرد)یش هاتووە!

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ڕۆزگاری چەپکردار و چەپگەرد، ئارامشی پێ نەبەخشین!

چەرخ (ن): چەرخ، بەواتای، پێچکەی خڕ، بەدەوران و زەمان و بەمەکینەی جل دوورین و دمەزەرد، یان تیژکردنەوە، یان دەمەتەقێ، هاتووە.

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– چەرخەیەکی ئەو دووچەرخەیە، هەوای تێدا نییە!

– ئەو بەچەرخ، جل دەدوورێ.

– چەرخ، باشی بۆ هێناوەتە بەرەوە!

– تیخەکەی، بەچەرخ تیژ کردەوە!

– ئەو دەمی داوە، لە چەرخ!

وشەی، (چەرخیا) و (چەرخیای)، لێوە دروست بووە، کە بەواتای، (وەرگەڕا) و (وەرگەڕایت) هاتووە.

چەشتم (ڕەگی کار): واتە، چێژام، بەشێوەیەکی ڕوونتر، (چەشتم) ڕستەیەکە و پێکهاتووە لە (چەشت + م)، واتە، تامم کرد، خواردم، یان، لێم خوارد.

چەشمە (ن): چەشمە، بەواتای، (چاوگە) و (کانی) و (سەرچاوە) هاتووە و بە(کانی) (کەوسەر)یش، (چەشمەی کەوسەر) دەوترێ.

چەشن (ن): چەشن، بەواتای (جۆر، وەک، شێوە) هاتووە.

(چەشنی)یش هەیە، کە بەواتای (تەرەقە) و (جۆرە جێژەیەکی ترش) بۆ ناو چێشت، دێ، بۆ وێنە، دەوترێ:

– جاشینی (چەشنیی) چێشتەکەت، بەئاوی قۆرە، بدە!

چەکاچاک: بەواتای، تێبەربوونە لەیەکتریی و لە یەکتری دان، لە گەرمەی جەنگ (شەڕ)دا، هاتووە.

چەم (ن. ئاوەڵناو): چەم، بەواتای، (دۆڵ) و بەواتای (چاو) و بەواتای (چەماوە) و بەواتای ڕووبار، هاتووە.

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– چەمەکە، لافاوی کردووە و سوور بووە!

– چەمی، ئەو دیو، لەوەڕی زۆرترە.

– یەکێ، لە چەمانی، سەوزە!

– ئەو لە خەجاڵەتیدا، چەمیاوەتەوە!

بەم بۆنەیەوە (جیهانئارا خانم) دەڵێ:

(چەمە سابدیە، وە زەردیی چەم دا
شەماڵ، نەمامان، مەدۆ، بەهەم دا).

هەروەها، میرزا ئۆلقادری پاوە دەڵێ:

(سا وەبانی چەم، بۆ تەشریف باوەر،
سەیری (چەم)ی چەم، شەتاوی من کەر،

هەروەها دەڵێ:

ئارۆ، زەلالەن، هەوای چەم سەردەن
چنارانی چەم، وەهەم، چەم وەردەن)

هەر لەم وشەیەوە، (چەمەریی) و (چەمەرانە) هاتووە و هی یەکەمیان، جۆرە شیوەنێکە و جۆرە بەزمێکی شمشاڵییە، یان زوڕنا و دهۆڵییە، کە بۆ مردوو، پیاوێکی گەورە، سەرەک هۆزێ، ساز دەکرێ و (چەمەرانە)ش، تەڵمیتەکەیەتی، کە لە (تەڵمیت)دا، باسمان، لێوە کرد!

چەمەمیران (ن): دێیەکە، لە دێیەکانی جوانڕۆ.

چەمەنئارا (ن. ئاوەڵناو):

ناوێکی لێکدراوە، بەواتای (ڕێکوپێککەر و ڕازاوەکەر) دێ!

وەک، سەید تایری هاشمی دەڵێ:

تازە نیهالێ، چەمەنئارای فەرد
سوب، نە کاخی وێش، چون خۆر تلووع کەرد!

چەن (ن): بەواتای، (دەرزی)، (چەند)، (لەگەڵ) هاتووە و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– هەموو گیانم، وەک چەن ئاژەن کرابێ وەهایە و ئازارم زۆرە.

– ئەو (چەن) ڕۆژە، نەتدیوە!

وشەی (چەنی) و (چەن)یش، بەواتای (لەگەڵ، لەتەک) هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو چەنی تۆ هاتووە. (ئەو، چەن، تۆ، هاتووە!)

واتە: ئەو لەتەک (لەگەڵ) تۆ هاتووە!

چەواشە (ئاوەڵناو): چەواشە، بەواتای؛ (تێکچوو، ئەمدیو و ئەودیوکراو، شێویاو، هەڵوگەڕاو) دێ و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– بۆ کراسەکەی گۆرەویەکانی، ژوورەکەی چەواشە کردووە.

– کەواکەی، بەچەواشە، لەبەر کردووە!

چواردە مەعسووم (ن): بریتییە، لە (دوانزە ئیمام و حەزرەتی محەمەد و حەزرەتی فاتیمەی کچی).

چوار زەوەر (ن): ناوی دێیەکە و ملەیەکە، کەوتووەتە، سەر ڕێگەی (کرماشان و شاهئاباد)ی ئەمڕۆ!

چگا (ن): ناوی چیایەکە، یاخود بەجێگای بەرز دەوترێ!

چمان (ئامراز): چمان، بەواتای، (وەک شتێ، هەروەک، لەوانەیە، لەوە دەکات، دەتەوێ) هاتووە.

بەم بۆنەیەوە، میرزا ئۆلقادری پاوەیی دەڵێ:

(قیبلەم چەم کەردەن،...
چەمت، چمان مەیل، سەیری چەم کەردەن!

چێر (ئاوەڵکردار): چێر، بەواتای (ژێر) هاتووە، بۆ وێنە، بە(ژێرپیاڵە)، (چێرپیاڵە) دەوترێ.

(چیڕ)یش هەیە، کە ئەوەیە، ددانی بەدەرەوەیە و لەبەر لێو کورتی، بە(چیڕ) ناودەبرێ.

(چیرە)ش، بەواتای (ڕەنگ و ڕوخسار و دەموچاو) هاتووە، بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو ددانی لێم چیڕ کردووەتەوە.

– لە کاتی خەوتندا، چیڕەی دانی، دێ!

– ئەو لە چیرە، وەرگەڕاوە و چێرەی جارانی پێ نەماوە!

– ئەو بەسەریدا چیرە بوو (واتە: بەسەریدا، زاڵ بوو).

چێگە (ئاوەڵکار): بەواتەی (لێرە) هاتووە!

چین (ن): چین، بەدیوار (ڕیزێ دیوار) دەوترێ، هەروەها وەڵاتی (سین)یش، (چین) دەوترێ و بەزوڵفی لوولیش، (چین چین) دەوترێ.

حاجەت (ن): حاجەت، بەکەلوپەلی ناوماڵ دەوترێ و هەروەها، بەواتای (مەبەست و پێویستی و نیاز) هاتووە.

(حاجات)یش، کۆی (حاجەت)ە.

حازرباش (ئاوەڵناو)، (ئاوەڵکردار): بەواتای، ئامادەبوون، دێ.

حاشا (ئاوەڵکردار): بەواتای (نەفرەت لێ بوون، وازهێنان، دوورلێگرتن) هاتووە.

حاڵ (ئاوەڵکردار): (چۆنیەتی)، (چلۆنی)، (جۆری هەڵسوکەوت، جۆری ژیان، دەردەخات)، لەم وشەیەوە کە عارەبییە، (حاڵزان) و (حاڵنەزان) دروست بوون.

بەم بۆنەیەوە، جیهانئارام دەڵێ:

(ئەرێ حاڵنەزان، دوور جە وەفا و مەیل
ئەرێ، شەڕفرۆش، هوونی قەتڵی لەیل)

حەبس (ن): بەواتای (زیندان) هاتووە، بەڵام (حەبسی) بەواتای (زیندانی) هاتووە، شایانی باسە، کوردی عێراق، بەزیندان (حەبسخانە) دەڵێن.

(حبیب الله خان) (ن): ناوی سەرۆک هۆزی باوەجانییە.

حەد (ن): بەواتای مەرز، یان سنوور دێ، هەروەها، بەواتای تەمێیەکی شەرعی و ئاینی، (وەک حوکم)یە، لە ناو کوردیی ئێراندا، بەواتای (قەدر) و (پلە)ش، بەکار دەهێنرێ.

بەهەرحاڵ، بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو لەسەر (حەد) گیری خواردووە و نایەڵن بێتە ناوەوە!

– لەبەر خراپە، داری حەدی لێ درا!

– ئەو لە حەدی ئەودا نەبوو، بۆیە، نەیتوانی بیبینێ!

حەربە (ن): بەکەلوپەلی جەنگ (نەیزە، شمشێر، گورز، خەنجەر) دەوترێ.

حەریر (ن): (حەریر)، بەئاوریشم دەوترێ و بنەڕەتەکەشی (حریر)ی عارەبییە و هەروەها دێیەکیش هەیە بەناوی (حەریر)ەوەیە و کەوتووەتە سەر ڕێی (ئیسلام ئاباد) و (سەرپێڵ)ەوە.

(حسب الامر): (بەپێی دەستوور و فەرمان).

حەشەم (ئاوەڵناو): بەواتای، (سەروەت، دارایی، قەرەباڵغی) هاتووە. هەروەها، بەواتای خزمان و نۆکەران و کەسوکار و مەڕوماڵات، هاتووە!

حەمایل (ن): جۆرە جانتایەکە، بەچەپ و ڕاستدا، دەکرێتە (مل) و بەشمشێرێکیش دەوترێ، کە بەچەپ و ڕاستدا، بکرێتە (مل)، هەروەها، جۆرە نیشانێکی ئاوریشمینە کە (شاه) بەنیشانەی ڕێز لێ گرتن، بەیەکێکی لە خۆشەویستانی، دەدات.

حەلنما (ئاوەڵناو): (چارەسەر، لێکدەر، ئاسانکەر). لێکدراوە، لە عارەبی (حل) و پاشبەندێک (-نما) سیفەتێکی خوایە و بۆیە، بەم جۆرە بەکار دێ و دەوترێ:

– خوای گەورە، حەلنمای، گیروگرفتە!

حەواڵە (ن): لە (حوالە)ی عارەبییەوەیە و بەواتای، (پارەی نێردراو) بەهۆی پۆستەوە، یان، بەهۆی (یەکێکەوە) یاخود بەهۆی (ڕووبەڕوو کردنەوە) یاخود بەهۆی (دەست بەدەستی) کردنەوە.

حەوسەڵە (ئاوەڵناو): بەواتای، (سەبر، پشوودان، تاقەت، لەسەرخۆیی) هاتووە!

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو، حەوسەڵەی دەرس وتنەوەی منداڵانی نییە!

حەیات (ن): لە (حیات = حیاة)ی عارەبییەوەیە و بەواتای (ژیان) هاتووە و وەک ناوی ئافرەت، گێژ، کەنیشک، بەکار دەهێنرێت.

حەیران (ن): ناوی گۆرانییەکی ناو کوردەوارییە و لە لایەکی دیکەشەوە، بەواتای (عاشق) دێ و وەک ناوی ئافرەتیش، بەکار دێ.

لەم ڕووەوە، شێخ ڕەزای تاڵەبانی دەڵێ:

(قوربانی روخت بم کە شکستی بەقەمەر دا
حەیرانی لەبت بم، کە ڕەواجی بەشەکەر دا!)

حەیف (ئامراز): بەواتای (ئەفسووس، بەداخەوە، داخەکەم) هاتووە!

بۆ وێنە، دەوترێ:

– حەیف، ئەو کیژە باشە، بەو نامەردە، دراوە!

حب الوطن: بەواتای (خۆشەویستی نیشتمان) بەکارهاتووە.

حورمەت (ن): بەواتای (قەدر، ڕێز، پایە، پلە) هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو حورمەتێکی ئێجگار زۆری هەیە، لە ناو خەڵکدا!

حسین ئاوا (ن): ناوی دێیەکە، لە نزیک شاری سنە، لە کوردستانی ئێراندا.

حیشمەت (ن . ئاوەڵناو): وەک ناوی پیاو بەکار دەهێنرێ و هەروەها، بەواتای، (گەورەیی، ویقار، سەروسیما) هاتووە.

حیلە (ن): بەواتای ناوی دەنگی (ئەسپ) دێ و جگە لەوەش، بەواتای (گز، گزنی، فێڵ و فەڕە) هاتووە.

خاپوور (ئاوەڵناو): بەواتای، وێران، کاول، ڕووخاو، هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– بەزۆر دێیەکەیان، خاپوور، کرد!

خار (ن): بەواتای، دڕکوداڵ، خارشت، دێ. هەروەها، بەواتای، (شەقار شەقار) هاتووە!

خاس و عام (ن. ئاوەڵناو): ئەمیش عارەبییەکەیە – (خاص و عام) و (خاس) بەواتای (چاک) و تایبەتی و چاک، هاتووە. (عام)یش، بەواتای ئاسایی و تێکەڵ و هەمەچیزە هاتووە. لێرەدا، مەبەستی (لە گەورە و بچووکە) بەتێکڕایی!

خامۆش (ئاوەڵناو): بەواتەی (نووستوو، کوژراو، بێدەنگ، کپ) دێ.

خان (ن. ئاوەڵناو): بەو جێگایە دەوترێ، کە بەشەودا، کاروانی تیایدا، ماوەتەوە، کە (کاروانسەرا)یشی پێ وتراوە و جگە لەوەش، وەک (لەقەبێ)، بەهەندێ سەرۆک هۆزانی کورد وتراوە و حاڵی حازریش، بۆ لەقەبی ئافرەتی گەورە و بەڕێز، بەکار دەهێنرێت.

(خانەدان)یش، بەهۆی وشەی (خان)ەوە دروست کراوە و بەواتای زادەی خانان، هاتووە.

(خانەوادە)ش، هەر لەم وشەیە وەرگیراوە و بە(واتایێ) هاتووە، کە خاوەنی، خێزانێکی بەڕێز و گەورەیە و لە ئەشرافانە و خاوەنی دیواخانە!

خانەشوور (ن): ناوی دێیەکە، لە دێهاتەکانی (سەلاس و باوەجانی).

خانەقا (ن): خانەقا (خانەگا)، دێیەکە، لە دێیەکانی پاوە، کەوتووەتە بناری شاخی ئاتەشگا، لای ژووری و کەوتووەتە، سەر دوواوانی پاوەرۆ و چەمی دووریسان و شمشێر.

خاو (ئاوەڵناو): خاو، بەواتای (گێل و شل و شێویا و بێ تام و ناگرژ و نەگەییو و خەو و بەلایەکدا، خوارۆ بوو، نە ڕێساو، خۆشنەکراو،....) هاتووە.

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو زۆر خاوە، ئاگای لە دنیا نییە!

– لەبەر خاویی خۆی، چی تێ ناگا!

– قژەکانی خاون و نەرمن!

– ئەو خواردنە، هێشتا خاوە و نەکوڵاوە!

– ئەو چووە، بەخاوی حەوت شەوە و حەوت ڕۆژەدا.

– خاوی فەرشەکە بەولایەدا، کەوتووە.

هەر لەم وشەی (خاو)ە، (خاوەخاو) و (خاوێر) دروست بوون و بەم جۆرە دەخرێتە ناو ڕستەوە:

– فلانە کەس، لە کارکردندا، زۆر خاوێرە!

– ئەو لە کارەکەیدا، خاوەخاو دەکات!

خەتا (ن): خەتا، ناوی وڵاتێکە، لە ناوچەی تورکستانی شورەوییەوە و ئەگەر لە (خطأ)ی عارەبیشەوە، وەرگیرا بێ، ئەوە، بەواتای (هەڵە) و (گوناه) هاتووە.

خەتات (ئاوەڵناو): لە (خطاط)ی عارەبییەوەیە و بەواتای (خۆشنووس) دێ.

خەرراج (ئاوەڵناو): لە عارەبییەوە (خراج) وەرگیراوە و بەو یەکە دەوترێ، کە لە ماڵی خۆی زۆر خەرج بکات.

خەراجیان (ن): ناوی دێیەکە، لە دێیەکانی روانسەر، هەروەها دێیەکیشە، لە نزیک شاری سلێمانییەوە، کە کەوتووەتە، سەر ڕێگای سلێمانی و عەربەت.

خەزان (ن. ئاوەڵناو): بەو دەمەی پاییز دەوترێ، کە گەڵای داران زەرد دەبێ و دەوەرێ و لە لایەکی دیکەشەوە، بەکاری گەڵاڕێزان، خەزان دەوترێ. وەختی وەها، درەختێ بەبۆنەی تینوویەتییەوە، بەرەو وشکی دەڕوا و گەڵایەکانی زەرد دەبن و دەوەرن و خەزان دەکات.

خەزان، وەک ناوی ئافرەت، بەکار دێ.

بەم بۆنەیەوە، جیهانئارا خانم دەڵێ:

(گۆشە گۆش بدەر، وە دەردی خەزان
جە سەختی خەزان، مەبەر حاڵنەزان!)

خەستە (ئاوەڵناو. ن): خەستە، بەواتای (ماندوو، شەکەت، نەخۆش) دێ، هەروەها وەک ناویش بەکارهاتووە و شاعرێکی ناوچەی خانەگا، بەناوی (خەستە)وەیە.

(خەستەگی)ش، کە بەواتای (ماندوویەتی) هاتووە، هەر لەوەوە، دروست بووە.

خەسرەوئاوا (ن):

گەڕەکێکی ناو شاری سنەیە و کاتی خۆی دێیەک بووە، لە نزیکیەوە.

خەسڵەت (ن): ئەم وشەیە، لە (خصلة)ی عارەبییەوە، وەرگیراوە و لە کوردییدا، بەواتای (خوو و ڕەوشت) بەکار دەهێنرێ!

خەسیس (ئاوەڵناو): ئەمیش لە (الخسيس)ی عارەبییەوە، وەرگیراوە، بەواتای (ڕژد، مشت قووچاو، ڕەزیل) دێ.

خەفیە (ئاوەڵناو): بەواتای (زوانگیر، خەوەرچین) هاتووە و زۆرتر، بەیەکێ، دەوترێ، کە بەشێوەی پەنهانی و نەزانراو، کاری جاسووسی بکات، یان، لە بارەی یەکێکەوە، شت بزانێ!

خەفیف (ن. ئاوەڵناو): ناوی تفەنگی شکارە (فلّچە) و هەروەهاش بەیەکێ دەوترێ، کە (سووک و خوار) بێ و بە(بچکۆلەش) دەوترێ.

خەفەخان (ن. ئاوەڵناو): جۆرە هاتنەوەیەکی گەروو و قوڕگە، کە ئەو نەخۆشە، بەزۆر و بەهەناسەبڕکێ، هەناسە، هەڵدەکێشێ و زۆرتریش، بەهۆی (ملەخڕەوە) دەبێ.

خەلاس (ن. ئاوەڵناو): لە (خلاص)ی عارەبییەوەیە و بەواتای (ڕزگار) بەکار دێ و هەر لەم وشەیەش، (خەلاس بوون) بەواتای (ڕزگار بوون) بەکار دێ.

خەلعەت (ن): بەواتای (خەلات) هاتووە و بەو شتە دەوترێ، کە گەورەپیاوێ، بەیەکێ لە خۆشەویستانی (دیاریی = خەلات) دەبەخشێ!

خەمیدە (ئاوەڵناو): خەمیدە، بەواتای (چەماو) هاتووە.

خەوانین (ن): ناوی کۆیە بۆ (خان).

خەیام (ن): خەیام، کۆی خەیمەیە و ناوی شاعرێکی گەورەی ئێرانیشە و بەو کەسیشە دەوترێ، کە چادر دوورە.

خەیلێ (ئاوەڵناو): بەواتای، زۆر، فراوان، هاتووە.

خۆ (ن): (خۆ) و (خوو) یەک واتایان هەیە و ئەویش (ڕەویە و ڕەوشت و هەڵسوکەوتە).

هەروەک، ئامرازی (هۆ) بەکار دێ و دەوترێ:

– خۆ من هاتم، کەچی تۆ لەوێ نەبووی!

خوار (ئاوەڵکار. ئاوەڵناو. ن): بەواتای (لار، نارێک، زەلیل و سووک، دژێی ژوور) هاتووە، بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو زۆر لە خوارەوە دانیشتووە.

– ئەو بەخواریی دەڕوا، بەڕێوە.

– ئەو لە مامەڵەدا، خوارە!

خۆرشید (ن): بەواتای (خۆر) هاتووە، وەک ناویش، بۆ (ژن و پیاو) بەکار دەهێنرێ.

خرۆش (ئاوەڵناو): بەواتای (بەکوڵ، بەئارەزوو) هاتووە.

خورەم (ئاوەڵناو): بەواتای، چیمەن و سەوزایی، خۆش ئاو و هەوا، هاتووە. هەروەها، بەواتای (شاد، خۆشی) هاتووە.

خونخوار (ئاوەڵناو. ن): بەواتای خوێنمژ، هاتووە.

خول (ئاوەڵکردار، ئاوەڵناو): خول، بەواتای (سووڕان، دەورەدان، گێل و نەزان) هاتووە، بەلام (خۆڵ)، بەواتای، (خاک) هاتووە.

خولاسە (خلاصە): عارەبییە و بەواتای (خەستە، پوختە، بنەڕەت، کورتە، جەوهەر) هاتووە!

خۆشخۆ (ئاوەڵناو): (خۆشخۆ) و (خۆشخوو) هەردووکیان، یەک واتایان هەیە و بەواتای (خۆشڕەفتار و خۆشکردار) هاتووە!

خۆف (ن): لە (خوف)ی عارەبییەوەیە و بەواتای (ترس و بیم) هاتووە.

خوێش (ن): بەواتای (قەوم و خزم و نزیک) هاتووە و هەندێ جاریش بەشێوەی (خوێشان) کۆی دەکەنەوە!

خیتامە (ختام): لە (ختام)ی عارەبییەوەیە و بەواتای کۆتایی پێ هێنان هاتووە.

خیتە (خطه): بەواتای تیکەیەک لە زەوی دیاریکراو هاتووە، یاخود بەناحیەیەکیش دەوترێ!

خێڵ (ن): خێڵ، بەواتای کۆمەڵێ هەوارگەچی، ئەوانەی کە کۆچەرن و گەرمیان و کوێستان دەکەن!

لەوانەیە، چەند هۆزێ، خێڵی دروست بکەن.

وشەی (خێل)یش، بەواتای، چاوخوار، چاولار (خوێل) هاتووە. وەلی دێوانە، بەم بۆنەیەوە، دەڵێ:

هەی دەلیلەی ڕەم هەردەی هەڵەت گێڵ
هەی سەرداری پۆل، تەتارانی خێڵ!
ڕاز ڕێزەی نەوات، ڕەندی ڕەویلان
ناز وە نزاکەت، نازداری خێڵان!

دادستان (ن): دادستان، بەواتای (داوەر، قازیی، حاکم) دێ. زیاتر، بەوە دەوترێ، کە داد بسێنێ و نەیەڵێ، یەکێ مافی بخورێ.

دارا (ن . ئاوەڵناو): دارا، ناوێکی شاییبیەکی ئێرانە و، وەک ناویش، لە ناو کوردەوارییدا، بەکار دێ و بە(بوودە)ش دەوترێ!

هەروەها، بەواتای (پارچە) قوماشێ، دێ.

لەم وشەیەوە، (دارایی) دروست بووە، کە بەواتای (سەروەت و سامان) دێ.

دارۆ: دارۆ، بەواتای (هەیەتی) هاتووە. هەروەهاش، بەواتای (ئاو دەدات) دێ. (دارِوو)ش، بەواتای (دەرمان) هاتووە.

دار المظلم: بەواتای جێگای زوڵم و زۆر (زوڵم خانە) بەکاری هێناوە!

دارۆمەرد (ن): ناوی شەخسێکە، کە خەڵکی ئەو ناوچانە، دەچنە زیارەتی.

دارەوەن (ن): بەداری (قەزوان) دەوترێ.

داریان (ن): ناوی دێیەکە، لە هەورامانی لهۆنی ئێراندا و کەوتووەتە بەرامبەر نۆتشەوە.

داری زەنگەنە (ن): ناوی دێیەکە، کەوتووەتە، ناوچەی سەرپێڵ -ەوە، نزیک بەمەرزی عراق.

داڵەهۆ (ن): ناوی شاخێکە، کەوتووەتە، ناوچەی باوەجانی و گۆران و گەرمەسێری ناوچەی سەرپێڵ و زەهاوەوە.

دام (ن): بەواتای (تەڵە، داو) هاتووە، هەروەها، بەواتای (پێم دا)ش هاتووە! (دام و دانە)ش، بەواتای (تەڵەنانەوە و چەشەرێژان) دێ.

دامان (ن . ئاوەڵکار): دامان، بەواتای، (داوێن و بنار و داماو و پێمان دا) هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– پارەکەمان دامانێ و هیچ حەقێکیان، بەسەرمانەوە نەماوە!
– لە دامانی شاهۆدا، خێڵیان هەڵداوە!
– لە دامانەکەیدا، وەها دەردەکەوێ، کە خەجاڵەت گرتوویەتی!
– دامانی کراسەکەی زۆر درێژە، بەزەویدا، دەکێشرێ!

هەندێ جاریش لەبریی (دامان)، (دامەن) بەکار دەهێنرێ.

داماو (ئاوەڵناو . ن): بەواتای، (پەککەوتوو، کەمدەس، هەژار، مات، لێقەوماو) هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:
– ئەو داماوی، دەستی ڕۆژگارە.

داوا (ن): بەواتای، (داخوازیی و بەواتای جەنگ) هاتووە. بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:
– ئەو داوای، ئەو کیژەی کرد و نەیاندایێ!
– ئەو لە داوای گەورەدا، بەشداریی کردووە.
– داوای ئەو ئەوەیە، کە یاریدەی بدەی و دەست بدەیتە دەستی!

داواشی (ن): بەواتای (کوێخا، گزیر، نوێنەر، وەکیل)ی ئاغای (دێ) هاتووە.

داود (ن): ناوی پێغەمەرە، بەڵام ئەم مەبەستی ناوهێنانی، یەکێ لە سەرەک هۆزانی کەڵهوڕە، کە پێی دەوترا، (داودخانی کەڵهوڕ).

دەبدەبە (ن): بوزورگی و گەورەیی و شکۆمەندیی، ئاوازی دەهۆڵ و نەقارە. ناوبانگیی، بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە:
– بەدەبدەبەیدا، وەها، دەردەکەوێ، کە خاوەن دیواخانە، کەچی وەها نییە!

دەبیر (ن . ئاوەڵناو): وشەیەکی کۆنی ئاڤێستاییە و بەواتای (نووسەر، وتارنووس) هاتووە. حاڵی حازر، بە(مامۆستای دەبیرستان) دەبیر، دەوترێ.

دەخڵ (ن): لە (دخل)ی عارەبییەوە، وەرگیراوە و بەواتای (دەستکەوتی ساڵانە)ی پووڵ، هاتووە.

(دەخڵ و دان)یش، بەبەرهەمی ساڵانەی (گەنم و جۆ و برنج و دانەوێڵە) دەوترێ.

دەخیل (ئاوەڵکار): بەواتای (پاڕانەوە، ئامان خواستن) هاتووە.

دەرج (ن . ئاوەڵناو): بەواتای، (نووسین، تۆمارکردن) هاتووە.

دەردەدار (ئاوەڵناو): بەواتای (نەخۆش، خەستە) هاتووە.

(دەردی دەردان) و (دەردی کاریی)یش، بەهۆی وشەی (دەرد)ەوە دروست بوون و هەردووکیان، یەک واتایان هەیە، کە بەواتای، خراپترین نەخۆشی، یان نەخۆشیی چارەنەکراو، یان نەخۆشیی گران، هاتووە.

دەروەدەر (ئاوەڵکار): بەواتای (وێڵ و سەرگەردان) هاتووە، بۆ وێنە، دەوترێ:

فلانە کەس، قەرز و قۆڵە، دەربەدەری، کرد!

دەروەند (ن): بەواتای (دەربەند) هاتووە و بەتەنگیبەرێ نێوان، دوو ئەشکەوت دەوترێ.

دەروەن دەهۆڵ (ن): ناوی دۆڵ و چەمێکە، کە ئەوسا، سەر بەناوچەی قەسری شیرین بوو، بەلام حاڵی حازر، سەر بەناوچەی جوانڕۆیە و هەوارگەی هۆزی (قووایی)یە.

دەرەی کێ (ن): ناوی دێیەکی ناوچەی هەورامانی تەختە، کەوتووەتە نێوان، ڕێگای هەورامانی تەخت و دزڵێییەوە.

دەروێش مەحموود (ن): خەڵکی کۆماسییە و لە قەسری قەجەردا، بەند کراوە!

دەسبەردار (ئاوەڵکار): بە(وازهێنان، دەست لێ هەڵگرتن) دەوترێ و بۆ وێنە دەوترێ:

– ئەو دەسبەرداری دەستگیرانەکەی بوو!

دەستگا (ن): بەو جێگایە و کەلوپەلە دەوترێ، کە کاری پیشەسازیی، لێ دەکرێ، بەلام بۆ مەبەستی دیکەش، بەکار دێ و بەهەرحاڵ، لەم ڕستانەدا، بەڕۆشنی، واتا، جۆربەجۆرەکانی دەردەکەون.

– دام و دەزگای ئاسنگەر، زۆر قورس و قەبەیە.

– فلانە کەس، دەستگایی خانووی کڕیوە!

– دامودەزگای ناوماڵەکەی، لە هی، شاه دەکات!

دەست و مشت (ئاوەڵناو . ن): دەست ڕاست، نیشانەشکێن، بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو لە نیشانە شکاندندا، خاوەنی دەست و مشتە.

دەستە (ن): بەواتای، (گرو) و (فەوج) و (تیپ) و (تاقم) هاتووە. بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەوان، بەدەستە دەستەوە، دابەش، بوون.

دەستوور (ن): بەواتای (فەرمان) و بەواتای، (ڕێڕەو) هاتووە. بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– بەپێی دەستووری شاه، دەبێ، بەدەستووری ناوچەکە، بجووڵێینەوە!

دەسفەنگ (ئاوەڵکار): خۆ ئامادەکردنە بەتفەنگەوە، ئامادەبوونێکی تایبەتی سەربازە، کە بەخۆی و تفەنگیەوە، ئامادەی جێبەجێ کردنی، فەرمانە، بۆ تفەنگ تەقاندن.

دەشتی گوڵاڵە (ن): دەشتێکە دەکەوێتە سەر ڕێگای جوانڕۆ، بەرەو باوەجانی لە نێوانی (سەراوبەس) و (بەردی زەنجیر)دا.

دەشتی گەڕ (ن): دەشتی گەڕ، یان هەوارگەی پشت گەڕ، کەوتووەتە داوێنی، کێوی شاهۆوە، جێگای هاوینانی ئاغا عینایەت بووە.

دەشتی گەواوڕ (ن): ناوی دەشتێکی پان و بەربڵاوە، کەوتووەتە سەر ڕێگای (ئیسلام ئاباد) و بەرەو (ئیلام)، حاڵی حازر سەر بەناوچەی (گیلانی غەرب)ە.

دەشتی هەسێران (ن): ناوی هەوارگەیەکە، لە نێوان ملەپاڵنگانە و شوانکارەدا.

دەلاک (ن): بەواتای (سەرتاش)، بەواتای(خەتەنەکەر) و بەواتای (کیسەکێشی حەمام) – یش دێ.

دەلایل (ن): کۆی (دەلیل)ە و ئەمیش بەم واتایانە دێ: (ڕاهنما، بەڵەد، هۆ، کتێبی دۆعا). بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– بەبێ دەلیل، ڕێگاکە، ون دەکەم!

– بەبێ دەلیل، کارەکەت، بۆ ڕاست نابێتەوە!

– لە ناو کتێبی دەلایلدا، دۆعای زۆر هەن!

دەم (ن): دەم، بەواتای (کات، وەخت، چەرخ) دێ، هەروەها، بەواتای (زار)یش دێ و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– بەدەم ئەوەوە، ئەو هەواڵە بلاو کراوەتەوە!

– لە دەمی ئەودا، ئەو جۆرە کارانە دەکرا!

جگە لەمانەی سەرەوە، (دەم) بەواتای (لێ نان) و (پێگەیشتن) دێ و بۆ وێنە دەوترێ:

– دا، چایێ دەم بکە!

– دا، بزانە چێشتەکە، دەمی هێناوە!

هەر لە (دەم)ەوە، وشەی (دەمەدەم) و (دەمەدەمی)یش دروست بوون و بەواتای (حولحولی) دێن و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو دەمدەمییە؛ دەمێ باشە و دەمێ خراپ!

دەو (ئاوەڵکردار): دەو، بەواتای (هەڕاکردن) هاتووە. بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو بەدەو بەدوای تۆپەکەدا، ڕۆیشت.

(دەوانی دەو)، ئاوەڵکردارێکی تاکیدییە.

دەودان (ن): ناوی دێیەکە، کەوتووەتە سەر سیروان، لە نزیک مەرزی عیراق و ئێران و جێگای لە دایکبوونی سوڵتان ئیسحاق-ەو (هەروەک وەها دەوترێ) و حاڵی حازر (پەردیوەری)یشی پێ دەوترێ.

دەور (ن . ئاوەڵکردار): بەواتای (چەرخدان) و بەواتای زەمان و ڕۆژ، هاتووە، بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– لە دەوری شایەتیدا، ڕۆژنامەی کوردستان لە تاراندا، دەردەچوو.

– ئەمڕۆ، دەوریەتی و چی دەکات، ئەیکات.

– ساڵ، دەوری دایەوە و ئێمە، هەر خۆزگەم بەپارە!

(دەوران)یش، کۆی (دەور)ە.

دەوڵەتئاوا (ن): دێیەکە، کەوتووەتە، ناوچەی روانسەرەوە، جێگای لە دایکبوون و گەورەبوونی مامۆستا سەید تایری هاشمی -یە.

دەهەن (ن): بەواتای (دەم) و بەواتای (دەسندە) دێ و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو دەهەنی زۆر گەورەیە.

– ئەو کابرایەکی سەخی تەبع و دەهەندارە.

دەهەنپڕ (ن): ناوی جۆرە تفەنگێکە، کە بەدەست ساچمە و بارووتی تێ ئەکەن و تەرەقەی، بۆ دائەنێین و لای خۆمان، پێی دەوترێ، (دەمپڕ).

دەهەندە (ئاوەڵناو): (دەهەندە) بەواتای (بەخشندە) هاتووە و سیفەتێکی خوای گەورەیە.

دەیجوور (ن . ئاوەڵناو): بەشەوی زۆر تاریک و نووتەک دەوترێ.

دەیر (ن): دەیر، بەواتای (کەنیسە) هاتووە، هەروەها، بەواتای تاقی گەورە، کە بەبۆنەوە، دەکرێ!

درووود (ن): بەواتای دۆعای خەیر، سەڵەوات، دێ.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– پێغەمەر، درووودی خوای لەسەر بێ!

دروشت (ئاوەڵناو): بەواتای، دژی ورد، یاخود زبر، گەورە، ناقۆڵا دێ. بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەوان بەورد و دروشتەوە، بۆ حەج چوون!

دڕیا (ک): دڕیا، بەواتای (دڕا) هاتووە و بەم جۆرە، بەکار دێ و دەوترێ:

– پارەی چاپەکە دڕیاوە!

– (دڕیان)یش، بەواتای (دڕاوە) هاتووە.

دڕیاگ (ئاوەڵناو): ئەمە بەواتای (دڕاو) دێ و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو بەرگەکەی دڕیاگە!

دزڵی (ن): پایتەختی هەورامانی (دزڵی و شامیان)ە و مەرکەزی حکومەتی مەحموود خانی دزڵییە!

دشە (ن): ناوی دێیەکە، کە کەوتووەتە، سەر ڕووباری (پاوەڕۆ و گاوەڕۆ)ە و کەوتووەتە، خوارووی دێی گلاڵەوە، سەر بەناوچەی پاوەیە!

دڵخواز (ن . ئاوەڵناو): (دڵخواز) و (دڵیخا) هەردووکیان، یەک واتا، دەبەخشن. لە ناو کوردەوارییدا، زۆرتر بۆ ناوی کیژ و بۆ دڵدار، بەکار دێ!

دلیجان (ن . ئاوەڵناو): ناوچەیەکە، لەسەر ڕێگەی (تاران و ئەسفەهان) و ناوبانگی بەکاڵەکی باشەوە، دەرکردووە.

بەواتای (گالیسکە)ی دوای ئەسپ، هاتووە.

دلێ (ئاوەڵناو): (دلێ)، بەواتای (ناو) هاتووە و بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو چووە، بۆ دلێ باخی!

واتە: ئەو چووە، بۆ ناو باخ!

(دلێشان)، واتە، لە (ناویان).

دما (ئاوەڵکردار): دما، بەواتای، لە پاش دەدات و بەم جۆرە، بەکار دێ و دەوترێ:

– ئەو دما کەوتووە!

– ئەو دوا کەوتووە!

– ئەوان، وان، لە دماوە!

– ئەوان، وان، لە دواوە!

دووچار (ئاوەڵکردار): بەواتای (گرفتار، گیرۆدە) هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو دووچاری، نارەحەتییەک بووە!

دوڕئەفشان (ن): بەواتای، دوڕباران، مرواری باران، دێ.

– نوکی قەڵەمی دوڕئەفشانی ئەکات!

– سەرپاکی قسەکانی، دوڕئەفشانن!

دووریسان (ن): دێیەکە، کەوتووەتە ڕۆژهەڵاتی پاوەوەیە دوو کیلۆمەترێ، سەر بەناوچەی پاوەیە.

دووقاڵ (ئاوەڵناو): جۆرە تەلایەکی گرانبەها و بەنرخە و مادەی تەلاکەی خاستر و زۆرترە.

دوون (ئاوەڵناو . ن): بەواتای (پەست و بێ قەدر و قیمەت و بێ بایەخ) هاتووە و هەر لەمەوە، (دوونپەروەر)یش دروست کراوە، کە بەواتای (نامەردپەروەر) هاتووە.

دیار (ن)، (ئاوەڵناو): بەواتای (ناوچە)، بەواتای (دەرکەوتوو) هاتووە.

هەر لەمەیشەوە، وشەی (دیاریی) دروست بووە، کە بەواتای (سەوقات و هدیە) هاتووە، هەروەها بەواتای بە(ناوبانگ و ناسراو و دەرکەوتوویش) دێ.

دیدە (ن)، (ئاوەڵناو): بەواتای دەموچاو چاو هاتووە و هەروەهاش، بەواتای (بینراو = دیتراو) دێ.

دیش (ک): دیش، بەواتای چاوی پێ کەوتووە و وشەی (دیشا)ش، بەواتای چاویان پێی کەوت، هاتووە.

دیققەت (ئاوەڵکار): بەواتای وردبوونەوە، هاتووە.

دیم (ک): بەواتای، چاوم پێی کەوت، بەرچاوم کەوت، هاتووە.

دیواخان (ن): ئەو جێگایەیە، یا، ئەو ژوورەیە، کە لە ماڵە گەورەیەکدا، خەڵکی تیادا، کۆ دەبێتەوە و میوانخانەشی پێ دەوترێ!

دیوان (ن): بەواتای کتێبی کۆکردنەوەی شیعرە و هەروەهاش، بەواتای دەستگای میر و حاکم و قازی و حکوومەت، دێ.

دیواندەرە (ن): ناوچەیەکە، کە کەوتووەتە، سەر ڕێگای سنە و سەقزەوە و شاری دیواندەرەش، پەخشی ئەوێیە!

دێوسفید (ن): ناوی دێوێکە کە لە شاهنامەی فردەوسیدا، هاتووە!

ڕا (ن): بەواتای (ڕێگا) هاتووە. هەر لەم وشەیەوە، (ڕێگا)ش هاتووە، کە بەهەمان، واتا هاتووە.

(ڕاگە)ش، بەواتای (ڕاڕەو)، یان (ڕێڕەو) هاتووە.

ڕاخێز (ئاوەڵناو): بەو کەسە، دەوترێ، کە توانای ڕێگا بڕینی زۆر دووری هەیە و (پادار)یشی پێ دەوترێ.

ڕاز (ن): بەواتای حیکایەت و قسەی نهێنی و سەرگوزەشتە، هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو ڕاز و نیازی، وا بەلای ئەوەوە!

ڕازاوە (ئاوەڵناو): واتە، ڕێکوپێک، پێ کەوتوو، خۆش پێ کەوتوو. بەم جۆرە، دەخرێتە،

ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو هەمیشە بەڕازاوەیی، دەچێتە دەرەوە.

ڕازنا (ک): واتە، ڕازاندیەوە.

ڕاهنما (ن)، (ئاوەڵناو): بەواتای، دەلیل هاتووە.

(ڕاهنمایی)ش، لەوەوە وەرگیراوە و بەواتای (ڕێگا پیشاندان) دێ.

ڕاهی (ئاوەڵکردار): (ڕێ بەرگر، ئەوەی کەڕێ دەگرێتە بەر).

ڕەئیس (ن): بەواتای سەرۆک هۆز و سەرۆک قەوم دێ، هەروەها، ناوی دێیەکی ناوچەی وەڵەدبەگییە، لە کوردستانی ئێراندا.

ڕەزم (ن): بەواتای (جەنگ، شەڕ، داوا) هاتووە!

ڕەشتەن (ک): بەواتای (ڕەشتووە، ڕەژتووە) هاتووە. بۆ وێنە دەوترێ: ئادە، چەمیش ڕەشتەن!

واتە: ئەو چاوی ڕەژتووە!

ڕەشۆکی (ن): ناوی جۆرە تفەنگێکی کۆنی قەدیمیە و جگە لەوەش، بەشتی سووک و بێ بایەخ، دەوترێ.

ڕەمەق (ئاوەڵناو. ن): بەواتای (گیان) و برسیەتی و لاواز و لەڕ و چەق، تەوانا و هێز دێ.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– فلانە کەس ڕەمەقی تیا نەماوە!

ڕەنگ ئامێزی (ن): واتە، بۆیەکردن، یان، ڕەنگ ڕشتن.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– بەهار ڕەنگ ئامێزی دەرودەشتی کرد!

ڕەواج دەهەندە: بەواتای، کەسێ دێ، کە پەرە بەکارێ دەدات، یان نرخی بەرز دەکاتەوە، یان، ڕێزی زۆری، لێ دەنێ!

ڕەوزەی بەهەشت (ن): بەواتای باغی بەهەشت دێ و بەمەش مەبەست لە جوانی و ڕازاوەیی و دڵگیرییە!

ڕەویەی بەندەگی: هەڵسوکەوتی، بچووکی، ڕەویە و ڕەوشتی بچووکی و بەندەگی.

ڕۆ (ن): بەواتای (ڕۆژ) دێ.

(ڕۆ ڕۆ)ش، هەر لەوەوە وەرگیراوە و بەواتای (زاریی و شین و گرین) هاتووە.

ڕۆح ئەفزا: بەواتای (گیان زیادکەر)، بەواتای باخ و باخانی ڕازاوە دێ، کە گیان دەگەشێنێتەوە!

ڕوحولقدوس (ن): لەقەبی جوبرەئیلە (فریشتەی خوا).

ڕوخسار (ن): چیرە و چێرە و سوورەت و دەموچاو وێنە هاتووە!

ڕۆستەم (ن): ناوی پاڵەوانی ئێرانییە، کە لە شاهنامەی فردەوسیدا، هاتووە.

ڕووان (ن): ناوی دێیەکی ناوچەی جوانڕۆیە، جێگای تایفەی زەردۆیانە.

ڕشتە (ن): ڕشتە، بەواتای (ڕیزە) شاخ هاتووە، هەروەها، بەواتای (عەقا = عەگال)ی عارەب دێ و بەو جۆرە ماکرۆنییەکی زۆر وردیش دەوترێ و لە گۆشەی خوێندنیشەوە، بەواتای (فرع = فەرع) هاتووە.

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– شاخی شاهۆ، بریتییە لە ڕشتە شاخێک.

– عارەب، چەتفەکەی سەری بەهۆی ڕشتەکەیەوە دەوەستێ!

– چێشتەکە، ڕشتەکەی کەمە.

– ڕشتەی ئەو فیزیاییە.

هەروەها، بەواتای ڕێڕەو و هەڵسوکەوتیش دێ و بۆ وێنە دەوترێ:

– تۆ ڕشتەی بنەچەکەی خۆت، ون (گوم) مەکە.

ڕیازەت (ن): وشەیەکە، لە لایەن سۆفیان و عارفانەوە، بەکار دەهێنرێ و ئەمەش، بەواتای جۆرە قەدەغەکردنێکی خواردنە.

بەشێوەیەکی ڕۆشنتر، ئەوەیە، کە زۆر سەخت لە خۆ بگیرێ و لە ئیسراحەت و خواردن و خۆشیی و پۆشاکی باش پۆشین دوور دەکەونەوە، بەو مەبەستەی لە خوا نزیک ببنەوە!

ڕیققەت (ئاوەڵناو): لە عارەبییەوە، وەرگیراوە. بەواتای، ناسکی و دڵنەرمی هاتووە.

(ڕیققەتئاوەر)، جۆرە ژیانێکە کە بەزەیی بەرپا دەکات.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– ئەو ژیانێکی ڕیققەت ئاوەری هەیە.

زاریی (ن): بەواتای، گریان و شیوەن هاتووە.

بەم بۆنەیەوە جیهانئارا خانم یەژێ:

مـن دایم پـەی تـۆ هـەر هـام نـە زاریـی
تۆ شـەوان، پەی وێت، وە عـەیش مـەویاریی

زام (ن): زام، بەواتای (زەخم، برین) دێ.

(زامدار)یش، بەواتای (زەخمدار، بریندار) دێ. بەڵام (زامی کاریی) بەواتای (برینی سەخت)، یان (زەخمی سەخت) دێ.

زایف (ئاوەڵناو): بەواتای (لاواز و ناتەوانا) هاتووە و لە وشـەی (ضـعـیف)ی عارەبییەوەیە. بەم بۆنەیەوە، جیهانئارا خانم دەڵێ:

(من وێم مـەزانم جـە بێ دەنگیـتـان
جـە زایفی وەڵک، جـە بێ ڕەنگیـتـان)

زانا (ر. ک): زانا، بەواتای (عـالم، دێ و بەیەکێ دەوترێ، کـە زۆر تێ بگات، لە لایەکی دیکەوە، بەواتای (دەزانن) دێ.

وشەی (زانا) بەم جۆرە، کاری لێوە دروست دەبن.

ئاد مزانۆ = ئەو دەزانێ.

ئادێ مزانا = ئەوان دەزانن.

تۆ مزانی = تۆ دەزانی.

من مزانوو = من دەزانم.

زانوو (ن): زانوو بەواتای (ئەژنۆ)ش دێ.

زەبوور (ن): ناوی کتێبی (داود) پێغەمبەرە.

زەخیرە (ن):

ئەو کەلوپەلەی، کە دەخرێتە هەمارەوە و هەڵدەگیرێ، بەتایبەتی کەلوپەلێ کە بۆ خواردن

و خۆراکی زستان هەڵبگیرێ!

زەدوخـورد (ئاوەڵکار): بەو کـردەوە، دەوترێ، کـە دوو کـەسی شـەڕکـردوو (لە کـاتی بەگـژ یەکتریدا چوون) لە یەکتریی دەدەن.

زەدە (ئاوەڵناو): بەواتای (لێدراو) هاتووە، یاخود شتێ، کە تەواو نەبێ، یان، کەموکوڕی تیادا بێ، یان درزێکی، لەحیمێکی پێوە بێ. پێی دەوترێ، زەدەیە.

زەڕ (ن): بەواتای (پارە)، (پووڵ)، (ئاڵتوون، تەلا) هاتووە.

زەردۆیی (ن): ناوی تایفەیەکی جافی سەر بەعەشایری جوانڕۆن.

زەردە (ن): زەردە، بەواتای (بزە)، (زەردەخـەنە) دێ و هەروەها، بەزەردی هەتاو لە کـاتی ئاوابوونیـا، (زەردە) دەوترێ، هەروەها، ناوی دێیـەکـە، کـەوتووەتە ڕۆژئاوای کـێـوی (داڵەهۆ)وە.

زەرع (ن): زەرع، بەواتای (کشتوکاڵ) و بەواتای (گەز) دێ.

زەڕنە (ن): هەوارگەیەکە (تەماشای بان زەڕنە، بکەرەوە).

زەرەر (ن): زەرەر، لە (ضرر)ی عارەبییەوەیە و بەواتای (زیان، خەسارە) هاتووە.

زەڕین (ئاوەڵناو): بەشتێ دەوترێ، کە لە تلا، زێڕ، دروست کرابێ.

(زەڕین کـولاهان)یش، لەقـەبێکە، بۆ شـاهـانی ئێـرانی، ئەوانەی، کە کـلاویان لە زێڕ، تەلا، ئاڵتوون، دروست کراوە.

زەعفەران (ن): (زافەران)یشی پێ دەوترێ و ئەمیش ناوی گیایەکە، کە نرخی زۆر گرانە و دەکرێ، بەسـەر برنجـدا و ڕەنگێکی زەردی مـەیلە و سووری هەیە و خـاوەنی بۆنێکی زۆر خۆشە و بۆیە دەکرێ، بەسەر پلاودا، بۆ ئەوەی خۆشبۆ و خۆشڕەنگی بکات!

لە ناوچەی خراساندا، باشترین جۆری دەست دەکەوێ.

زەفەر (ن): زەفەر، ناوە بۆ پیاو و لە عارەبییەوە، وەرگیراوە و لە کوردیی ئێراندا، بەواتای (سەرکەوتن و پیرۆزیی) دێ.

زەلاڵ (ئاوەڵناو. ن): بەئاوی ڕۆشن و بێ خـەوش دەوترێ. هەروەهاش، بەدەنگی بەرزیش، دەوترێ دەنگی (زەلاڵ).

زەلیل (ن . ئاوەڵناو): بەکەسێ دەوترێ، کە خاروداماو بێ و هەروەها بەکوێریش دەوترێ.

زەمان (ن): بەواتای دەور، ڕۆژ، ڕۆژگار، کات، دەم، هاتووە.

زەمزەمە (ن): بەواتای، (گۆرانی وتن و سروود خوێندن و دۆعاکردن) بەشێوەیەکی ئارام و لەسەرخۆ، بەجۆرێ، کە لە لایەن نزیکانەوە، بیستراو نەبێ. هەروەها، بەواتای، خاوەن (دەزگا و دیواخان)یش دێ.

زەنگ (ن): بەواتای (درز، جەرەس، زەنگ) هاتووە.

زەوار (ن): بەواتای (کاروان)، (تەوافچی) هاتووە، بەتایبەتی بەدەستەیەک لەوانە دەوترێ، کە پێکەوە دەکەونە ڕێ و بەرەو (تەواف) دەچن.

زەواڵ (ن): وشەکە لە عارەبییەوەیە، بەواتای، (لەناوچوو، لەبەین چوو) دێ.

زەوق (ن): بەواتای کەیف و خۆشیی و ڕابواردن، دێ.

زەین (ن): زەین، بەواتای (بیر و هۆش و زیرەکیی) هاتووە. (زەیندار) و (زەینکوێر)یش، هەر لەم وشەیەوە، دروست کراوە.

زەهاو (ن): ناوچەیەکە، لە گەرمەسێری کوردستانی ئێراندا، بەخشێکە سەر بەشاری سەرپێڵ -ە و سەر بەئوستانی کرماشان -ە.

زوخ (ن): چڵک و خوێنی (زام و برین و زەخم)، یاخود (کێم)یشی پێ دەوترێ.

بەم بۆنەیەوە، جیهانئارا دەڵێ:

(تاکەی، بنوشو، زۆخی زامی جەرگ
تاکەی، بواچو، ئەی خوا، سامەرگ!)

وشەی (زووخاو)یش، بەهۆی ئەمەوە، دروست بووە!

زوخاڵ (ن)، (ئاوەڵناو): بە(خەڵووز) دەوترێ.

زێ (ن): بەواتای (ڕووبار) و بەواتای (زەهێ) - ئەندامی مایەنەی مەڕوماڵات، دێ ناوی دێیەکە و هەروەها، هەوارگەی هۆزی ئیناخییە.

زیان (ن): بەواتای (زەرەر) هاتووە.

زێد (ن): جێگا، ماوا، وڵات، نیشتمانی دایکزاد.

بەم بۆنەیەوە، مەلای ڕەنجووریی دەڵێ:

(خاڵخاسانی زێد، بن کوورە و زەهاو
نازدارانی مولک، ئەی ئاو تا ئەو ئاو!)

زیندان (ن): بەواتای (سجن، بەندیخانە، حەبسخانە) هاتووە!

زیندە (ن . ڕ): زیندە، بەواتای (زیندوو) هاتووە.

(زیندەگانی)یش، هەر بەهۆی ئەمەوە دروست بووە و بەواتای (گوزەران، ژیان) هاتووە.

زینەت (ن . ئاوەڵناو): بۆ ناوی ئافرەت، بەکار دەهێنرێت و، بەواتای ڕازاندنەوەش، دێ.

زرانی (ن): زرانی، بەواتای (زانوو، زەنگۆڵ، ئەژنۆ) بەکار دێ.

زشت (ئاوەڵناو): بەواتای دژی (جوان، زەریف) دێ. یاخود، بەواتای (ناشیرین، زەڕەتاڵ) دێ.

زگار (ئاوەڵکار): بەواتای (کز و کەنەفت) هاتووە.

زلان (ن): ناوی دێیەکە، لە دێهاتەکانی باوەجانی سەر بەشاری قەڵای جوانڕۆیە، لە لایەکی دیکەشەوە، بەواتای (ڕەشەبا)ش دێ.

میرزا ئۆلقادر بەم بۆنەیەوە دەڵێ:

(ئارۆ زلانەن، هەوای چەم سەردەن
چنارانی چەم، وە هەم، چەم، وەردەن)

زمکان (ن): ناوی چەمێکە، لە شاخەکانی گۆران دەست پێ دەکات و لە ناوچەی (باوەجانی) لەگەڵ ئاوی ئەو ناوچەیەدا، پێکەوە دەڕژێنە ئاوی سیروانەوە!

ژاکیاو (ئاوەڵناو): ژاکیاو، بەواتای، (ژاکاو و سیس و چرچ) دەوترێ.

ژنیان (ک): بەواتای (ژنراو)، (داخراو)، (شەڵەقێنراو) دێ.

ژەرەژ (ن): ژەرەژ، بە(کەو) دەوترێ.

سات (ن): بەواتای (دەقیقە)، یان ماوەیەکی، زۆر کەم هاتووە و هەندێ جاریش، وەک (ساتێ) بەکار دێ.

ساتیاریی (ن): ناوی دێیەکە، لە ناوچەی جوانڕۆ.

سارا (ن. ئاوەڵناو): بەواتای، تەختایی و دەرودەشت دێ، هەروەها، وەک (ناو)یش، بۆ ئافرەت، بەکار دەهێنرێ.

سارم (ئاوەڵناو): لەقەبێکە، لە (صارم)ی عارەبییەوەیە.

سازنا (ر. ک): سازنا، بەواتای (سازی دا، ڕێکی خست) دێ.

سام (ن): ناوی باوای ڕۆستمە، کە لە شاهنامەدا، هاتووە، بەواتای (هەیبەت)یش دێ.

سان (ن): سان، لەقەبێکی، سەرۆک هۆزانی هەورامانە و ئەم لەقەبەش، هەروەک، وەها دەردەکەوێ، لە مێژووی هەورامان، لە سەرەتای ئیسلامدا، ئەو لەقەبە هەبووە. هەروەها، بەواتای، پیشاندانی لەشکر، بەرامبەری فەرماندە و شاهەوە، دێ. جگە لەوەش، بەواتای (ڕێک و بێ زیاد و کەم و وەک ئەو) دێ.

سانان (ر. ک): بەواتای (سەندوویەتی)، یان (وەریگرتووە) یان (کڕیویەتی) دێ! وشەی (سانێ)ش، بەواتای (دەسێنێ، وەریدەگرێ، دەیکڕێ) دێ.

ساناو (ن): ناوی کەژێکە لە ناوچەی جوانڕۆدایە و کەوتووەتە پشتی ملەپاڵنگانەوە و هەوارگەی خەڵکی دێی (چەمەمیران)ە.

ساوام (ر. ک): ساوام، بەواتای (سویم، هێنام، دامنا) دێ. وشەی (ساوا)یش، بەواتای (منداڵ، بچووک، تازەپێگەیشتوو) دێ.

سایە (ن): سایە، بەواتای (پەنا)، (سێبەر)، (لە پاڵ)، (لە پشت) دێ. هەروەها، بەواتای، پایە و مەقامیش، دێ.

سەحەریی (ن): بەواتای (پارشێو)، (بەزمی ساز و دەهۆڵ و شمشاڵ و زوڕنا) دێ.

سەراوگەر (ن): ناوی سەراوێکە، لە ناوچەی جوانڕۆدا و هەوارگەبەزی، ئاغا عینایەت بووە!

سەرئێل (ن): کورتەی (سەرۆک ئێل)ە و بەواتای سەرۆکی هۆزەکانی عێل: ئەو هۆزانەی کە خزمی یەکترین و پێکەوە، گەرمیان و کوێستان دەکەن، دێ.

سەراوبەس (ن): ناوی سەراوێکە، لە ناوچەی باوەجانی لە نزیکی دێی (زلان)ەوە.

سەرتەوق (ن): بەواتای، (سەرباشتە، هۆی هەرە گرینگ، هۆی سەرەکیی) دێ.

سەردار (ن. ئاوەڵناو): بەواتای گەورە، سەرۆک، میر، دێ.

سەردار ئەکرەم (ن. ئاوەڵناو): لەقەبێکە، کە لە لایەن سالارە دەوڵەتەوە، دراوە بەیەکێ لە سەرۆکی وەڵەدبەگیان.

سەردار ڕەشید (ن. ئاوەڵناو): لەقەبی عەبباسقلی خانی ئەردەڵانییە.

سەرقەڵا (ن): ناوچەیەکە، لە گەرمەسێری کوردستانی ئێراندا، سەر بەناوچەی سەرپێڵە.

سەرکەشیی (ئاوەڵکردار): سەرکەشیی، بەواتای (سەرلێدان و دیدەنی کردنی یەکتریی) یان بەواتای، (یاخیبوون و دانە کەژ) دێ.

سەرگەردان (ئاوەڵناو): بەواتای، وێڵ، سەرلێشێواو، ئاوارە، هاتووە.

سەرسام (ئاوەڵناو): بەواتای (داماو، سەرسوڕماو، واق وڕماو) هاتووە.

سەرمیل (ن): ناوی دێیەکە، کەوتووەتە، سەر ڕێگای ئیسلام ئاباد و قەسری شیرین.

سەروەت (ن): بەواتای ماڵ و دارایی و پووڵ و موڵک دێ و وەک (ناو)یش، بۆ پیاو بەکار دەهێنرێت.

سەردوودمان (ن): بەواتای (پێکهێنەری بنەماڵە) دێ.

بۆ وێنە، وەک: ئەردەشێری پاپکان، کە سەردوودمانی ساسانیەکان بوو!

سەرۆ (ن): ناوی دوو دێیە و یەکێکیان هی خوارووە و ئەوی دیکەیان هی ژوورووە و کەوتوونەتە سەر ڕێگای روانسەر و قەڵای جوانڕۆوە و سەرۆی خواروو، جێگای دانیشتنی ئاغا عینایەت بووە!

سەرهەنگ (ن. ئاوەڵناو): ئەفسەرێکی ئارتەشی گەورەیە.

سەرهەنگ سەقەفی (ن): ناوی سەرهەنگێکی ئارتەشی بووە کە بەرپرسی دەستگیرکردنی سەرۆک هۆزەکانی کورد بووە، لە سەردەمی شاهەنشاهی ڕەزا شاهدا!

سەریاس (ن): ناوی زنجیرەیەکە، لە شاهۆ جوێ دەبێتەوە و دێیەکیش، کە کەوتووەتە، سەر ڕێگای روانسەر پاوەوە، لە نزیک شمشێرەوە، بەناوی سەریاسەوەیە و زوربەی وەختیش، ئاوارەکانی کوردی عێراق، ئا لەوێدا، چادریان، بۆ هەڵدەدرا! ملەیەکەیش، کە دێی سەریاسی بەسەرەوە، پێی دەوترێ، ملەی سەریاس (یاڵی سەریاس).

سەفیاوا (ن): ناوی دێیەکە، لە ناوچەی جوانڕۆ، لەسەر ڕێگای روانسەر و جوانڕۆیە و

نزیکەی دە کیلۆمەترێ، دەکەوێتە خۆرهەڵاتی جوانرۆوە.

سەڵم و توور (ن): ناوی کوڕەکانی فەرەیدوونن، کە لە ئاڤێستادا، ناویان هاتووە.

سەما (ن): بەواتای، هەڵپەڕکێ، سووڕدان، ئاسمان، هاتووە.

سەنگەڵاخ (ن . ئاوەڵناو): سەنگەڵاخ، بەواتای بەردەڵان، شاخاوی، هاتووە.

(سەنگین)یش، لە وشەی سەنگەوە دروست بووە و بەواتای (قورس و گران) دێ.

سەنگی خارا (ن): بەبەردی زۆر سەخت دەوترێ و (سەنگپا = بەردی ڕەشی پێ رنین هی پێ شوشتن)شی لێ دروست دەکرێ.

سەیاح (ن . ئاوەڵناو): (گەڕۆک)، (دنیاگەڕ).

سەیقەل (ئاوەڵناو): بەواتای (ساف، لووس) دێ.

سۆ (ئاوەڵناو، ئاوەڵکار): سۆ، بەواتای ڕۆشنایی چاو، دێ، هەروەها، بەواتای، تازەبوونەوە، ئێش و ژان، کونی دەرزی، دێ. جگە لەوەش، بەواتای (سۆما) دێ.

سوپەهبود (ن . ئاوەڵناو): لەقەبێکی (پلەیەکی) ئارتەشییە، بەسەرۆکی سوپاه ئەدرێ و دەشبێ پێی بوترێ فەرماندەی سوپا (ئەمیرولجەیش).

سۆت (ر. ک): سۆت، بەواتای (سووتا، سۆچیا) هاتووە، (سووچنای)یش، بەواتای (سووتان) هاتووە.

سوحبەت (ن): بەواتای، گفتوگۆکردن و قسەکردن دێ، هەروەها، بەواتای (گاڵتە و شۆخی)ش دێ!

سوخەن (ن): بەواتای (قسە و وتوویژ و گفتوگۆ) دێ.

(سوخەنفام) بەو کەسە دەوترێ، کە بفامێ، یان بزانێ چۆن قسە بکات، یان بەیەکێ دەوترێ، کە قسە باش تێ بگات و زوو تێ بگات!

سۆز (ئاوەڵناو): سۆز، بەواتای (ئارەزوو خرۆش و حەز) دێت و جگە لەوەش، بەواتای (تاسە) دێت.

هەر لەمیشەوە، وشەی (دڵسۆز) دروست بووە!

سووزان (ن): ناوی نەخۆشییەکە، کە تووشی ئەندامی (نێریی) و هی (مێی) ئافرەت و

پیاو دێ. هەروەها، (سفلیشی) پێ دەوترێ.

سووک (ئاوەڵناو): بەشتێکی کەم سەنگ، یاخود یەکێکی سووک و خوار و بێ تەوانا و بێ قابلیەت، (سووک) دەوترێ، وشەی (سۆڵ)یش، بەواتای سوێر هاتووە، بەڵام، لەگەڵ وشەی (سووک)دا یەکدەگرن و (سووک و سۆڵ) دروست دەکەن و ئەو کاتە، هەردووکیان، هەریەک واتایان هەیە، کە بەهەردووکیانەوە، سەنگەکە، ئاسانییەکە، سووکییەکە، کەمتر دەکەنەوە!

سوڵتان ئاباد (ن): ناوی شارێکی کۆنی ئێرانە، کە حاڵی حازر، (ایراک = ئێراک) لە جێگەی ئەودا، دروست کراوە.

ستەمگەر (ئاوەڵناو . ن): بە(زوڵمکەر) دەوترێ، بەڵام (ستەمدیدە)، بە(زوڵم لێکراو) دەوترێ.

سروشت (ن): بەواتای، (سروش، خوو، تەبیعەت، خەسڵەت) هاتووە.

سرەفتە (ئاوەڵناو): سرەفتە، بەواتای (سرەوتە)، دێ و هەردووکیان، بەواتای (نەمانی ئێش، ئارامش) دێن!

سفیدی (ن): بەواتای، (چەرمایی، سپیایی، سپێنە) هاتووە.

سنجاویی (ن): ناوی هۆزێکی جافە ناوی ناوچەکەشیانە و کەوتووەتە ناوچەی ئیسلام ئابادەوە.

سیاچادران: سیاچادر، بەواتای (ڕەش دەوار) دێ و (سیاچادران)یش، کۆی (سیاچادر)ە و بە(سیاچادر و سیاچادران)یش، (سیاماڵ و سیاماڵان) دەوترێ.

بەم بۆنەیەوە، میرزا ئەحمەدی داواشی یەژێ:

گۆشەی سیاماڵ، هۆرداو دیاوە
چون، مانگ، نە گۆشەی هەوری سیاوە!

سیانزەی عید (ن): لە ئاگری نەورۆزەوە، لە ناو کوردستانی ئێراندا، وەها باوە، کە سیانزە رۆژ بژمێرن و رۆژی سیانزەی خەڵک، بەخێزانەوە، نانی بەیانی و نیوەڕۆ و ئێوارە، لە دەرەوە دەخۆن و بەشایی و هەڵپەڕکێ ئەو رۆژە، بەسەر دەبەن.

سێ خڕان (ن): ناوی ناوچەیەکی شاخاوییە، کە دەکەوێتە، شاخەکانی هەورامانەوە، پشتی

کەیمنە و بێدرواز، لە هەورامانی لهۆندا.

سینەساف (ئاوەڵناو): سینەساف، بەیەکێ دەوترێ، کە دڵپاک بێ و هیچ نەباتە دڵی خۆیەوە و ڕقی لە کەس نەیێ، یان دڵی ژەنگ هەڵنەگرێ.

(سینە) بەواتای (سینگ) دێت.

شاخ (ن): بەواتای، (کێو، کاو، کێف، هەرد، هار، گارە) دێ و جگە لەوەش، بەواتای، شاخی حەیوان (مەڕ، گا، بزن، گامێش، کەڵەکێوی...) دێ.

شاردەی (چاووگ): شاردەی، بەواتای (شاردنەوە، شاردن) هاتووە.

شاش (ن): بەواتای پەڕۆی تەنکی کونکوناوی و بەواتای ئەسپێی ئارد و گەنم، بیربڵاویی، میزوگمێز، ئاڵۆزاو و خوێل، هاتووە.

بۆ وێنە، دەوترێ:

– منداڵەکە بەشەواندا، شاش دەکاتە ناو جێگا!

– ددانی ئەو منداڵە، شاشن.

شاق (ن): بەکاری نارەحەت و پڕ لە سەخڵەت، دەوترێ.

شالیاوا (ن): ناوی چەند دێیەکە، کە کەوتوونەتە ناوچەی روانسەرەوە، سەر ڕێگای روانسەر و کرماشان و لە زوربەی نووسراوەکانی ئێراندا، بە(شادی ئاباد) ناویان بردووە.

شامار (ن): ناوی دێیەکە، لە دێیەکانی (گۆران) و سەر بەناوچەی (ئیسلام ئاباد).

شانای (چاووگ): شانای چاووگە و بەواتای (شاندن = چاندن) هاتووە و هەر لەم وشەیەوە (شانام = وەشاندم) و (شاناش = وەشاندی) و (شانات = وەشاندت) یاخود، (چاندم) و (چاندی) و (چاندت) دروست بوون.

شانشین (ن): سەکۆیەکە، لەبەر دەرگای ماڵدا – (ماڵە گەوراندا) – دروست کراوە و زۆرتریش، بەپایتەخت دەوترێ.

شاوە (ن): بەشاهۆ دەوترێ.

شاهین (ن): جۆرە باڵندەیەکی شکارییە، کە بەخێو دەکرێ و تەربیەت دەکرێ و بۆ ئەوە شکاری پێ بکرێ و بازیشی پێ دەوترێ و باڵندەیەکی گۆشتخۆرە. وشەی (شاهینان)یش

کۆی (شاهین)ە.

شاینگان (ن): ناوی دێیەکە، کەوتووەتە ناوچەی روانسەرەوە.

شای دوڵدوڵ سوار (ن . ئاوەڵناو): ئەمە بەحەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب دەوترێ و بەئەسپەکەی دەوترێ (دوڵدوڵ).

شایی (ن): بەواتای (پادشاهی) و بەواتای ناوی (سکەیەک) و بەواتای زەماوەند و هەڵپەڕکێ و بەواتای ناوی گیایەکیش دێ.

شەداد (ن): پادشای (یەمەن) بووە و بەهەشتی (ئێرەم)ی دروستی کردووە و حاڵی حازریش ئەم ناوە، بۆ زاڵم (هەر زاڵمێ) بەکار دەهێنرێت.

شەدەلار (ئاوەڵناو): بەچارەکەیەکی مشکی، یان هەوریی دەوترێ کە ئافرەت، بەشێوەیەکی (خوار = لار) دەیکەنە کۆڵیان و لەنجەی پێوە دەکەن، یان سەرپێچی گوڵەنگدار بەسەریانەوە، بەشێوەیەکی خوار، دەیبەستن بەجۆرە لەنجەولارێکەوە، هەنگاو بەسەر زەویدا، بەنازەوە دەنێن.

هەروەک شاعرێ، وەهای وتووە:

شـــــــەدەی لارولار لەم وڵاتە باوە
گەرمیان و کوێستان، هەر دڵ حەساوە!

شەڕەکان (ن): دێیەکە، کەوتووەتە نزیک نۆتشەوە و سەر بەبەخشی نەوسوودە و لە ناوچەی هەورامانی لهۆنی ئێران، ناوبانگیشی بەهەناری باش دەرکردووە.

شەریفوتدەولە (ن): یەکێک بووە، لە حاکمەکانی کوردستان.

شەس تیر (ن): جۆرە چەکێکە، کە شەست دانە فیشەک، بەجارێکدا، دەتەقێنێ!

شەمسیی (ن): ناوی ساڵی هەتاوییە، کە لە ئێراندا، حاڵی حازر، بەکاری دەهێنن!

شەونما (ن . ئاوەڵناو): بەنوێژی شەو دەوترێ و بەو شتانەش دەوترێ، کە بەشەواندا، شەوق، ئەدەنەوە.

شەودێز (ن): ناوی ئەسپەکەی خەسرەو پەروێزە و وێنەکەشی لە (تاقەوسان)ی کرماشان، بەتاقەکەوە، هەڵکەندراوە!

شەیخولئەزهەر (ن): مامۆستای دینی و سەرۆکی دینی زانستگای (ئەزهەر)ی (میسر) بووە.

شەیدا (ن): شەیدا، وەک (ناو)، بۆ (کوڕ) و بۆ (کچ) بەکار دێ و بەواتای (عاشق)یش دێ!

شمشێر (ن): چەکێکی شەڕیی کۆنە و ناوی گوندێکی خۆشە، کە کەوتووەتە، سەر ڕێگای کرماشان، پاوە و نزیکی دە کیلۆمەترێ، کەوتووەتە ڕۆژهەڵاتی پاوەوە.

شن (ن): بەواتای (ڕێخ = لم = قوم) هاتووە.

شناس (ئاوەڵناو. ن): بەواتای (ئاشنا، دۆس، ناسراو) هاتووە.

شۆخ و شەنگ (ئاوەڵناو): بەجوان و ڕێکوپێک دەوترێ.

وشەی (شۆخ)یش بەواتای کەسێکی (قسەخۆش) دێ.

شۆڕ (ئاوەڵناو): (شۆر) بەواتای (سوێر) دێ و (شۆڕ)یش بەواتای (شۆڕۆ) بوو، بەواتای (شۆخ)دێ. جگە لەوەش وشەی (شۆر) بەواتای(عیشق و ئەوین و شەوق و شادیی) دێ.

(شۆڕاو) بەو ئاوە دەوترێ، کە (ئاو)، بەشێوەیەکی چۆڕەچۆڕە، دێتە خوارەوە و دەشوترێ، شۆڕەی دێ، یان چۆڕەی دێ، یان شۆڕاوەی ئاوی دێ!

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– چێشتەکە شۆرە (سوێرە).
– شۆری دڵبەرێ، لەسەرمایە!
– ئەوە، شۆڕەسوارێ، لە دوورەوە، دیارە!
– جلەکانی شۆڕەی ئاویان دێ!

شووش (ن): پارچەی دەست لێ نەدراو، جوان و باریک و ڕێکوپێک، ساف و سۆڵ و نەرم. بۆ وێنە دەوترێ:

– شووشێ تەڵای کریوە.
– پەنجەکانی دەستی وەک شووشی بلوور، وان!

شمار (ن): بەواتای (ژمارە = احصاء) هاتووە.

شۆن (ن): جێگا، شوێنەوار، پاشماوە. لەم وشەیە، ئەمانە دروست دەکرێن (شۆنەما = شوێنەما).

شێخ حەسەن (ن): ناوی یەکێکە، کە کوڕی حاجی شێخ ئەحمەدی کوڕی شێخ عوسمانی سیراجەدینە و باوکی مامۆستا شێخ محەمەد سەعیدە، کە حاڵی حازر دانیشتووی، ڕوانسەرە.

شێخ فەتاح (ن): باوکی شێخ عەزیزە و گۆڕیان، وا لە قەڵای جوانڕۆدا، لە بنەڕەتدا، شێخ فەتاح لە هەولێرەوە، بۆ قەڵای جوانڕۆ هاتووە و لەوێ نیشتەجێ بووە.

شێر (ن): بەشای دڕندان دەوترێ و هەروەها، بەبەلۆعە ئاو (حنفیە)یش، (شێر) دەوترێ.

شیرە (ن): ئاوی میوەیە، هەر میوەیەک، کە خەست کریابێتەوە، لە تریاکی سوتێنراویش شیرە، دەردێ.

(شیرە)ش، بە(قرەقر و قیژ و نەڕەنەڕ و شیرەشیڕ) دەوترێ.

شیریدەر (ن): ناوی چەم و دۆڵێکە، لە دێی (سەرۆ)ی موڵکی ئاغا عینایەت.

شیلک (ن): بەکۆمەڵێ، تەقە دەوترێ، کە لە یەک کات و یەک ساتدا، بکرێ و کوردی ئێرانیش (شلیک)ی پێ دەڵێن.

شیمە (ئاوەڵناو): لە کوردیی ئێراندا، بەواتای (کەم) بەکار دێ!

– ئەمەوێ شیمەیێ، لە ژیانی خۆم، بۆ تۆی بێژم!

شیی وەباد: بەواتای، لەیادچوو.

وشەی (شیی) بەم واتایانە هاتووە.

– (شیی = ڕۆیی، بەسەرچوو، چوو).
– (شیی = لێکدانەوە، شیکردنەوە).
– (شیی وەباد)یش، بەواتای (ڕەنج بەباداچوو) دێ.

شێوە (ن): شێوە، بەواتای (ڕەوشت، هەڵسوکەوت، وێنە، ڕووالەت) هاتووە، جگە لەوەش بەواتای (چۆن و چلۆن) و (هەیئەت) دێ. بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو شێوەی مامەڵەی و گفتوگۆی جوانە.

- ئەو شێوەی بەڕێوەڕۆیشتنی دڵگیرە!
- شێوەی هەڵسوکەوتی لەگەڵیدا، زۆر ڕەوایە!

عاج (**ن**): بەو دوو کەڵبەی فیل دەوترێ، کە لەملا و لەولای خەرتوومەکەیەوە، لە لای دەمیەوە دێنە دەرەوە و کەلوپەلی گرانبەهای زینەتی لێ دروست دەکرێ و لە لایەن، هەندێ پاشایان، تەختیان لەو عاجە دروست کردووە.

عەبباس (**ن**): مەبەستی لە میرزا عەبباسی مستەوفییە.

عەبدالآن (**ن**): عەبدالآن و عەودالآن و ئەودالآن، ناوی شاخێکە و وا لە هەورامانی تەخت و دەڕوانێ، بەسەر هەوارگەی پیر ڕۆستەمدا و...

عەرسە (**ن**): بەمەیدانی (جەنگ) دەوترێ و لە عارەبییەوە، وەرگیراوە.

عەرز (**ن**): پیشاندان، پێشکەش کردن، خستنە بەردەم، هەر لەم وشەیەشەوە، کە لە عارەبییەوە وەرگیراوە، (عەرزەحاڵ)یش دروست بووە و بەواتای نامەی (سکالآ) دێ.

عەرش (**ن**): بەتەختی خوایی دەوترێ.

عەهد (**ن**): بەواتای (پەیمان) و بەواتای (زەمان و دەم و چەرخ) دێ.

عەیش (**ن**): لە کوردیی ئێراندا، بەواتای خۆشگوزەرانی، بەکار دێ.

عەیار (**ئاوەڵناو**): بەواتای (پێوەر) دێ و بەواتای (فێڵباز) و (مەکرباز و زۆرزان)یش دێ.
پێوەری (عەیار) لەگەڵ (تەڵا = زێڕ)دا، بەکار دێ. بۆ وێنە، دەوترێ:
- تەڵای عەیار، بیست و یەکم کڕیوە!

عوقاب (**ن**): ناوی باڵندەیەکی گۆشتخۆرە.

عیشرەتئاباد (**ن**): ناوی جێگایەکە، کە سوپای تیادا کۆکراوەتەوە و تیایدا، تەکەنەی بۆ کراوە، کە بەعارەبی (معسکر)ی پێ دەوترێ و کەوتووەتە، پاڵی تارانەوە.

عیشوە و ناز (**ئاوەڵناو**): جموجووڵی ناز و خەمزاویی ئافرەتی جوان، لە کاتی ڕۆیشتندا و ئەمەش دەبێتە هۆی ڕاکێشانی دڵی عاشقان، بەدوای خۆیدا.

غارەت (**ن**): بەو جۆرە هێرشە دەوترێ، کە ئەنجامەکەی چەپاو و تاڵان کردنە.

غەزا (**ن**): لە ناو کوردیی ئێراندا، بەخواردەمەنی دەوترێ.

غەڵتان (**ن**): واتە، لە ناو خوێن دا، گەوزاوە! بەیەکێ دەوترێ، کە زامدار، یان بریندار کرابێ و خوێنێکی زۆری ڕۆیشتبێ و سەرپاکی لەشی خوێناویی بووبێ.

فامیل (**ن**): بەخوێش و خزم و کەسوکار دەوترێ.

فەراز (**ئاوەڵکار**): فەراز، بەواتای بڵندیی و بەرزایی و بەرەو بان چوون، دێ. (فەراز)، لەگەڵ (ئەشیب)دا دێ و (فەراز و ئەشیب) دروست دەکەن و کە بەواتای (بڵندیی و پەستی، بان و خوار) دێ.

فەرمانبەرداریی (**ن**): بەواتای (قبووڵکردنی فەرمان)، (پیاویی کردن، گرتنە گەردەنی بچووکی، خزمەتکاریی، نۆکەریی) هاتووە.

فەرەنگ (**ن**): بە(فەرەنسە) دەوترێ، بەڵام کوردیی ئێران، بە(فەرەنگ) مەبەستیان، لەسەرپاکی ئەورووپایە.

فەریاد (**ن**): بەواتای (هاوار و داد و بێداد) هاتووە، بەڵام (فەریادڕەس) بەواتای (بەفریاگەییو، بەهاوارەوە هاتوو، بەهاناوەگەییو) هاتووە و ئەمەش سیفەتێکە بۆ خوا.

فەرەیدوونی فەڕ (**ن**): مەبەستی لە شاه (فەرەیدوون)ی پێشدادییە!

فەزیحەت (**ئاوەڵناو**): لە کوردیی ئێراندا، بەواتای (ریسوایی، ئابڕووچوون، سووکی و خواریی) هاتووە.

فەقروفاقە (**ئاوەڵناو**): بەواتای (تەنگدەسی و نەداریی و هەژاریی و بەدبەختی) هاتووە.

فشار (**ن**): فشار، بەواتای، (ضغط)ی عارەبی هاتووە و بەواتای (زۆر و زوڵم)یش، دێ.

فیشەنگ (**ن**): بەواتای، (فیشەک) هاتووە.

قاتۆخ (**ن**): قاپی تایبەتی (سەرباز)ە، بۆ خۆراک خواردنی، لە کاتی سەربازییدا.

قاتی پاتی (**ئاوەڵکار**): بەتێکەڵبوونی چەند شتێ دەوترێ.

قەد ئارا (**ئاوەڵناو**): بەژن و باڵا ڕازێنەر، ئارایشکەر.

قەڵعەی ڕەزا (**ن**): ناوی دێیەکە، کەوتووەتە، ناوچەی روانسەرەوە.

قەڵعەی باوان (ن): ناوی دێیەکە، کەوتووەتە ناوچەی سنجاوییەوە.

قەڵای هۆمەرمل (ن): ناوی دێیەکە، کەوتووەتە، ناوچەی کرماشانەوە.

قەڵعە (ن): ناوی مەرکەزی جوانرۆ، (قەڵا)ی پێ دەوترێ.

قەڵوەز (ن): بەتاڤگە بچکۆلە دەوترێ، یاخود بەچەمێ دەوترێ، کە ئاوەکەی ناو بەناو، لە شێوەی تاڤگەی کورت و بچکۆلەدا، بپەڕێ.

قەڵعەی یاوەریی (ن): ناوی دێیەکە، کەوتووەتە، ناوچەی کرماشانەوە و کەوتووەتە سەر ڕێگای کرماشان، روانسەرەوە.

قەیتوول (ن): ناوی دێیەکە، کەوتووەتە گەرمەسێری کوردستانی ئێران، لە ناوچەی (سەرقەڵا و جەیران)دا.

قوڵ (ن): بەقوڵی کولاندن دەوترێ و بەیەکێ دەوترێ، کە دەستێکی بڕابێ و قوڵ کرابێ.

(قۆڵ)، کە بەواتای (باڵ) دێ و (قووڵ)یش، بەواتای؛ (گۆمێ، چاڵێ) دێ کە بنی زۆر دوور بێ.

(قوڵەقوڵ)یش، بەواتای دەنگی بڵقی کوڵان دێ و کە (ناوی دەنگیی) پێ دەوترێ.

قوو (ن): بە(مراویی) دەوترێ و خاوەنی پەڕێکی شل و نەرمە و کە بە(تووکی قوویش) ناوبانگی دەرکردووە.

قووت (ن): بەواتای خۆراک و خواردەمەنی هاتووە و وشەکە لە عارەبییەوەیە.

قوری قەڵا (ن): ناوی دێیەکە، کە سەر بەناوچەی جوانرۆیە و کەوتووەتە، سەر ڕێگای روانسەر و پاوە.

قشوون (ن): بەتەواویی تەشکیلاتی سوپا، دەوترێ.

قوبادیی (ن): ناوی هۆزەکەی خانای قوبادییە.

قوڕباقە (ن): بۆق، یاخود قوڕواق.

قولەی پیر ڕۆستەم (ن): ناوی قولەی شاخێکە، کە کەوتووەتە هەورامانی تەختەوە.

قرچە (ن): دەنگی دانەیە، کە لە ناو ئاگردا، دەسووتێ، دەنگی گەرمبوونی ڕۆنی سەر

ئاگرە، دەنگی شیلکەی تەقەیە، تەوژمی گەرما و تاویی گەرمایی هاوین، دەنگی گێرەکردنی، خەرمانی گەنم، لە سەرەتادا، ئێش و ئازاریی جەرگ سووتاویی، بۆ وێنە دەوترێ:

– ڕۆنی سەر ئاگرەکە، قرچایەوە!
– کوڕەکەی کوژرا و دڵی قرچایەوە!
– قرچەی شێلکێ هات، تۆ بڵێیت شتێ ڕووی نەدابێ!
– لە قرچەی هاویندا، بەبەر خۆرەوە، درەوی دەکرد!
– قرچەی خەرمانەکە شکاوە و ئەوەندەی نەماوە!

قرمزیی (ئاوەڵناو. ن): ڕەنگی سووریی، یان سوورەنگ، ڕەنگ خوێنیی.

قشلاخ (ن): قشلاق و قشلاخ، ناوی دێیەکە، کەوتووەتە سەر ڕێگای روانسەر و پاوەوە و سەر بەناوچەی جوانڕۆیە. لە کوردەواریدا، بەواتای کوێستان هاتووە.

قففە (ن): بە(کۆکە = قوزە = ورەکۆکە) دەوترێ، هەروەها، بەواتای، (بەلەم)، یاخود (جۆر = قایخێ) دێ، کە خڕۆکەیە.

قنیات (ن): سەبووریی و شەکیبایی و تاقەت و حەوسەڵە.

کاری زار (ن): بەواتای (جەنگ، شەڕ، داوا) هاتووە.

کام (ن): بەواتای (مەبەست)، بەواتای ئامرازی پرس، هاتووە، بۆ وێنە دەوترێ:

– بەهەوڵ و کۆششی خۆی گەیشتە کامی خۆی!
– کام، مێژووت خوێندووەتەوە!

کانی دووشەم (ن): ناوی کانییەکە، کە چەند ساڵێ لەمەوبەر، لە دەرەوەی شاری سنەدا بووە و جێگا سەیرانگایان بووە، بەڵام حاڵێ حازر، کەوتووەتە، ناوەڕاستی شاری سنەوە.

کانی سانان (ن): دێیەکە وا لە ناوچەی مەریواندا، ڕووبەڕووی زریبار کەوتووەتە بناری شاخەکانەوە.

کانی سورخاو (ن): ناوی کانییەکە کەوتووەتە نزیکی دێی خەراجیان، لە ناوچەی روانسەردا.

کانی شەفا (ن): ناوی کانییەکە، کەوتووەتە قەدپاڵی کێوی ئاویدەری شاری سنە، (سەیرانگای خەڵکی سنەیە).

کاو (ن): بەواتای (شاخ، کەژ، هەرد، کەمەر، هار) هاتووە.

کاوات (ن): کەورگی کاوات، بیر و ئاوێکە کەوتووەتە دێی شوانکارە، لە ناوچەی جوانڕۆ.

کاووس (ن): کاوس، هەر (کەیکاوس)ە و یەکێکە لە شایانی ئێرانی، کە لە شاهنامەی فردەوسیدا، ناوی هاتووە.

کەت (ن): تەختی دارینی لەسەر نووسین. دەس و باڵ، لای سەرووی قۆڵ، (کەتیەسنە) بەو کەسانە دەوترێ، کە دەس و باڵیان دەبەسترێ، بەمەبەستی بردنیان بۆ بەندیخانە.

کەچ (ئاوەڵناو): بەواتای، ناتەواو و لار و خوار دێ و ئەوجا، لەم وشەیەوە: (کەچباز) و (کەچبازیی) و (کەچنەرد).

– کەچباز، بەواتای (ناتەواو، ناڕێک، نادروست) دێ و (کەچبازیی)ش چاوگەکەیەتی، (کەچنەرد)یش، بەواتای (نەهات) هاتووە.

کەرد (ر. ک): (کەرد) ڕەگی کارە و بەواتای (کرد) هاتووە و ئەوجا، بەم جۆرە بەکار دێ:

کەردش = کردی، کەردم = کردم، کەردشا = کردیان، کەردتا = کردتتان، کەرمێ = دەکەین و کەرۆ = دەکەین.

کەرە (ن): دێیەکە، لە دێیەکانی وەڵەدبەگیی و مەرگەزیانە و کەوتووەتە، ناوچەی روانسەرەوە. هەروەها، بەواتای، کەرێ (زبدە) و بەواتای بێ عەقڵ و بێ ئاوەز، هاتووە.

کەدخودا (ن . ئاوەڵناو): بەواتای، (کەیخوا، قێخا، کوێخا، موختار، گزیر) هاتووە.

کەساس (ئاوەڵناو): بەواتای (پەریشان، بێ سەرەوبەرە، دەردەدار، لارەمل، سەرکوێو، کز) هاتووە و بەم جۆرە، دەخرێتە ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەمڕۆ بازاڕی فەرش، زۆر کەساسە.

– فلانە کەس، بەهۆی نەخۆشییەوە، لەماڵەوە، بەکەساسی کەوتووە!

کەسیف (ئاوەڵناو): لە عارەبییەوەیە و بەواتای (پیس و چڵکن) دێ و (کەسافەت)یش، هەر لەمەوە دروست کراوە، بەواتای، (پیسی و چڵکنی) دێ.

کەل (ئاوەڵناو): کەل، بەواتای، دەرگا، قاپی، کەچ، ناتەواو، کەلەبەری سەرملەی شاخ دێ و بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– دنیا ساردە، کەلەکە پێوە بدە، یان بیبەستە.

– ڕێگای بڕینی نێوان هەورامانی تەخت و لهۆن، بەکەلی تەختدا، تێدەپەڕێ.

– ئەو دانەکانی کەلن و بۆیە ناتوانێ باش نان بجوێ!

هەر لەم وشەیەوە، چەند وشەیەکی دیکە دروست کراون، کە وەک؛ کەلەبەر، کەلەکە، کەڵک، بەم جۆرەش دەخرێنە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– کەلەبەر، کراوەتە پەرژینەکەوە.

– دەستی ناوەتە کەلەکەی.

– شت نییە، کەڵکی لێوە، وەرنەگیرێ!

کەلافە (ن): دەزوو، یان، بەنی بادراو، هەروەها، بەواتای (پەلک)ی ئافرەت، کە گیرابێتەوە، هاتووە، هەروەها، بەواتای (ماندووبوون)یش دێ.

بەم جۆرە دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– کەلافەیێ دەزوومان، بۆ ئەو کارە پێویستە.

– ئەو کیژە بالا بەرزە، قژەکانی بەدوو کەلافە خستووە، بەلای شانیدا.

کەلاوە (ن): ناوی دێیەکە، کەوتووەتە، ناوچەی روانسەرەوە. هەروەها، بەواتای، دەم و چەناگە، خانووی ڕووخاو، یان پاشماوەی خانوو، کە (کەلارێ)یشی پێ دەوترێ.

بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە:

– ئەوەندە چەنەبازە، دەم و چەناگەی (کەلاوە) پڕ بووە لە کەف.

– بایەقووش، یان کونەبەبوو، حەزی لە کەلاوە کۆنە و تیایدا هێلانە دەکات.

کەڵڕەم (ئاوەڵکار): بەواتای (ڕەمگا، دەرپەڕاندن) دێ. یاخود بۆمان هەیە، بڵێین، ئەو جێگایەیە، کە کەڵ، لە کونەوە، دەردەچێ و بەگوزەرە تایبەتییەکەدا دەردەپەڕێ و دەردەچێ!

کەلام (ن): بەواتای (قسە) و بەواتای (قورئان) و بەواتای (کتێبی دینی ئەهلی هەقق) هاتووە.

کەللە (ن): بەواتای، (سەر) دێ.

کەڵێ (ن): ناوی دێیەکە، لە ناوچەی جوانرۆدا، کە ئاغا عینایەتی لەوێدا ژیاوە و لەوێشدا، نێژراوە.

کەلی بەورەوار (ن): تەماشای (بەورەوار) بکەرەوە.

ناوی شاخ و ڕێگایەکە، لە (شاهۆ)دا، واتە، ڕێ گوزەری هەوارانە.

کەلی تەلاش (ن): جێگایەکە لە شاخی شاهۆدا، لە نێوان شوانکارە و ملەپاڵنگانەدا.

کەلی تفەنگچی (ن): جێگایەکە لە شاخی شاهۆ، پشتی دێی شوانکارەی جوانرۆ، لە نێوان کەلی تەلاش و پیرخدردایە.

کەلی گوڵیجێ (ن): ڕێگایەکە، بەرەو شاخی شاهۆ، لە دێی شوانکارەی جوانرۆدا.

کەمانگەر (ن): ناوی هۆزێکە، لە ناوچەی کامیاران، لێرەدا، مەبەستی (مەجیدخان)ی کەمانگەرە.

کەمەر (ن): بەواتای (شاخ، کەلەکە) هاتووە. پشتوێنی (کەمەرە)، کە لە زیو دروست دەکرێ و تایبەتییە، بەئافرەتەوە، هەر بەهۆی وشەی (کەمەر)ەوە، دروست کراوە.

کناچێ (ن): بەواتای (کیژ، کەنیشک، دوێت) هاتووە.

کەنیز (ن): بەواتای، (کلفەت، ژنی بەپارە کڕراو، ژن، ئافرەت) هاتووە.

کەنیشت (ن): بەهۆی ئەم وشەیەوە، وشەی (گیانکەنیشت = گیانکەنشت) دروست بووە و بەواتای (بەجێهێشتنی ڕۆح، گیان) هاتووە.

کەوکەبە (ئاوەڵناو): بەڕووالەتی (تروتفاقی زۆر) دەوترێ، هەروەها، بەو کردەوەیە، دەوترێ کە کۆمەڵێ لە پێشەوە و لە دواوەی سەرۆکێکی گەورەوە (وەک شاه) لە جێگایەکەوە بۆ جێگایەکی دیکە، بەتەنتەنە و عەنعەوە دەڕۆن.

کەیانانی کەی (ن): کەیان، بەو شایانە دەوترێ، کە بەوشەی (کەی) دەست پێ دەکات و دەکەن و بۆیە، بەسەرپاکی شایەکانی کەیانی، (کەیانانی کەی) دەوترێ و وشەی (کەی)ش بەواتای، گەورە، سەرۆک، ئاغا، خوا، سەرۆکی دینی، هاتووە.

کەیقوباد (ن): یەکێکە لە شایانی کەیانی، هەروەک لە شاهنامەدا، وەها هاتووە.

کەیل (ئاوەڵناو): (خەفەتبار، عادز، دڵ پڕ لە خەم، خەمبار)، بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو

ڕستەوە و دەوترێ:

– ئەو دەروونی پڕ لە کەیلە و بۆیە ناماندوێنێ.

کۆماسی بەم بۆنەیەوە دەڵێ:

(هەر لەیل لەیلمەن، نە هەردەی دوجەیل
بەوێنەی مەجنوون خاتر جە خەم کەیل)

کەیومەرس (ن): وەک، لە شاهنامەی فردەوسیدا، وەها، هاتووە، کەیومەرس، یەکێکە لە شایانی کەیانی.

کۆ (ن): بەواتای (کەژ، کۆمەڵ، کۆمەڵە ئەستێرەی کۆ، نەخۆشی کۆی ئاژەڵ، کوێ) دێ، هەروەها، بەواتای (تۆپەڵی خەرمانی سوور، سڵ کردن) هاتووە!

کۆتا (ئاوەڵناو): بەواتای، (کوڵ، کورت) هاتووە. لە (کۆتا)وە، (کۆتە)ش هاتووە، کە بەواتای (قۆتەرە = کۆتەرە دار، هاتووە، کە لە کورتە قەدێکی دار کراوە و قەساب، گۆشتی لەسەر ورد دەکات، یان، کلاشکەر لەسەر کۆتەوە، کلاش دەکات!

هەر لە هەمان وشەوە، (کۆت) دروست بووە و بەم واتایانە دێ.

– (کۆت)، بەواتای زنجیرکردن، یان بەستنەوە.
– (کۆت)، بێ ئەسڵ و نەسەب دەوترێ.
– (کۆت)، بەپەینی کیمیاویی دەوترێ.
– (کۆت)، بەواتای چاکەتی (بەرگی ئەوروپایی) هاتووە.

کورسیی (ن): بەوە دەوترێ، کە بەزستاندا، (ئاگری گەش، گلۆپی کارەبایی = سۆپەی کارەبایی) دەخرێتە ژێر کورسییەکەوە و بەلێفە دادەپۆشرێ و بەشەودا (شەوی زستانان) خێزانی ماڵ، پێکەوە پێیان دەکەنە ژێر لێفەی ئەو کورسییە. هەروەها، (کورسی)، بەواتای پایتەخت، یان تەختی شاهیش دێ و جگە لەوەش، بەسەندەڵی کورسیی دەوترێ!

کوورە (ن): (کوورە) و (کۆرە) هەر یەکێکە و بەواتای، (کوورەی خشت) و کوورەی شت تاوانەوە و کوورەی ئاگرکردنەوە و کوورەی چا لێنان دێ. جگە لەوەش، (کۆرکۆرە)شمان هەیە، کە لە هەندێ جێگادا، (واشە)ی پێ دەوترێ و ئەویش باڵندەیەکی گۆشتخۆرە و زۆرتر ڕاوی مریشک و جووجەڵە دەکات!

کووژ (ن): بەپێستی (مار) و بەتوێکڵی برنج، یان چەڵتووک، (کووژ) دەوترێ لە هەندێ

جێگادا، بەکووژی (مار)، (کاژ) دەڵێن.

کۆس (ن): بەواتای (تەپڵ و کۆس)ی ئۆردوو هاتووە، هەروەها، بەکەسێکی زۆر نزیک، گەورەی دێیەک، گەورەی هۆزێ، دەوترێ. بەم جۆرە، دەخرێتە، ناو ڕستەوە و دەوترێ:

– بەتەپڵ و کۆسەوە، بەرەو پیری شەڕەوە دەڕۆن.

– ئەو ماڵە کۆستیان تازە کەوتووە و هێشتا هەر سیاپۆشن!

کۆکۆ (ن): بەکۆمەڵ کۆمەڵی خەرمانی سوور دەوترێ، هەروەها، بەواتای کلّپە کلّپە گڕی ئاگریش (هەروەک، دەنگ، دەنگی کلّپەی ئاگر) دێ. هەروەها، بەواتای (کەژاوکەژ)، (هەرداوهەرد)، (کاوەوکاو) دێ. هەروەها، بەواتای جۆرە خواردنی کە (کووکوو)ی پێ دەوترێ هەروەک، شاعر دەڵێ:

کووکووی کەوکەوکەر، کۆکۆ ئاوەردە
وەشتەرەن، جە کەو، کۆ، کەواو کەردە!

کۆگەرد (ئاوەڵناو): بەو کەسە دەوترێ، یان شێت بووە و کەوتووەتە کەژ، یان بەو کەسە، دەوترێ، کە بەکەژدا، بەهۆی ڕاوەوە، یان، بەهۆی کەژناسییەوە، دەگەڕێ.

لەم ڕووەوە، شاعر دەڵێ:

(فەرهاد سەنگ تاشا، وە زەربی تێشە
مەجنوون کۆ گەردیش، کەردە بێ پیشە!)

کولل: (کول) و (کولل) و (کوڵ) هەن و واتاکەیان، بەم جۆرە دەبێ.

– (کولل)، بەواتای (کُلِّ)ی عارەبییەوە، هاتووە.

– (کۆڵ)، بەواتای (بێ شاخ) هاتووە.

– (کۆڵ)، بەواتای کۆڵی پشت هاتووە.

– (کوڵ)، بەواتای (قوڵ) دەنگی قوڵەی کوڵاندن دێ.

– (کوڵ)، بەواتای (گەرموگوڕ) بەکار دێ!

– (کوڵ)، بەواتای (کورت)یش دێ.

– (کول)، بەواتای دژی تیژ (چەقۆی کول) هاتووە.

کۆلکە (ئاوەڵناو): (کۆلکە) و (کوولەکە) و (کۆڵەکە) هەن و بەم جۆرە واتا، دەدەن:

– کۆلکە، بەواتای (نیمچە) دێ.

– کوولەکە، جۆرە سەوزەیەکی خەیارییە.

– کۆڵەکە، ئەو دارەیە، کە دەدرێ، بەژێر داری ژووردا، یان داری هەیواندا.

کۆماج (ن): بە(کۆمانج) کلاورۆژنە و (کوناوەجە)ش دەوترێ. هەروەها بەشتی گومەزیی و گرد، بەو هۆدە بچکۆلەیەی سەربان دەوترێ، کە وەک ڕێڕەوێ، لە ناوماڵەوە، بۆ سەربانی خانووەکە، دەڕوا. بەجۆرە نانێکیش دەوترێ، کە لە کوانوودا، دەکرێ.

کۆماسی (ن): ناوی ناوچەیەکە و دێیەکیش هەر لەو ناوچەیەدا، بەو ناوەوە، هەیە کە شاعری بەرزی کورد ئەحمەد بەگی کۆماسی بەو ناوەوەیە!

کومەیسون (ن): وشەیەکی ئەوروپایی و بەواتای (لیژنەیەکی سیاسی لە سەرانی وڵات پێک دەهێنرێ بۆ جێبەجێ کردنی کارێکی گرینگ –ی سەر بەناوچەیەک، هۆزێک، عەشرەتێک).

کۆی ئاویدەر (ن): ناوی شاخی ئاویدەرە، کە شاری سنە، لە داوێنیدا، دروست کراوە.

کۆی ئەفراسیاو (ن): ناوی کێوێکە لە نزیکی دێی ئەفراسیاو، لە ناوچەی دیواندەرەدا.

کۆی تەورێز خاتوون (ن): ناوی کێوێکە لە نێوان (ساراڵ و هۆباتو) لە ناوچەی دیواندەرەدا.

کۆی عەبباس بەگ (ن): کەوتووەتە نێوان (ساراڵ) و (هۆباتو) و سەر بەناوچەی دیواندەرەیە.

کوێڵە (ن): ناوی کێوێکە، لە نزیک کێوی (ماکوان)ەوە.

گاز (ن): ئامێرێکە، کە بزماری پێ ڕادەکێشنەوە، هەروەهاش، بە(غاز)ی سووتەنیش دەوترێ. جگە لەوەش، بەواتای (قەپ) دێ.

گەردەلوول (ن): بەخول و پێچی هەوای تند و شەخەڵ و پووش دەڵێن، هەروەها بەخول و پێچی و بەفر و باران و باش دەوترێ.

گەردە (ن): وەک ناوی (کەژ = شاخ) هاتووە، هەروەها، بۆ ناوی (کیژ)یش بەکار دێ و بەهەر شتێکی زۆر وردیش، (گەردە) دەوترێ.

گەرمەزناو (ن): ناوی کێوێکە، هەوارگەی ئیمامی و کلاشی و باینگانە.

گەزاف (ن): بەواتای (درۆ و دەلەسە)، (فیشاڵ و هووشە) هاتووە.

گەشن (ن): تەماشای (چاڵاوەی گەشن) بکە.

گەڵاڵ (ن): ناوی دێیەکە، کەوتووەتە، سەرچەمی پاوەڕۆ و گاوەڕۆ لە خوارووی دێی خانەگاوە و (گەراڵ)یشی پێ دەوترێ.

گەڵباغی (ن): هۆزێکی کوردن، کە لە دێهاتەکانی دیواندەرەدا، دادەنیشن.

گەنجی بادئاوەرد (ن): وەک دەگێڕنەوە، قەیسەری ڕۆم، لە ترس خوسرەو پەروێز، پادشای ئێران چەند کەشتییەکی لە زێڕی سوور پڕی کردن و بەرەو (جەزیرە) ڕەوانەی کردن، بەپێچەوانەی خواستی قەیسەرەوە، با هەڵی کرد و کەشتییەکانی بەرەو ئێران هاورد و خوسرەو پەروێز، ئەو کەشتییانەی گرت و زێڕەکەی بەدەس هاوەرد و بۆیە، ناویان نا، گەنجی باد ئاوەرد.

گۆپاڵ (ن): گۆپاڵ، بەگورزێ دەوترێ، کە کۆتایی بەسەرەمیکوتێ هاتبێ. هەندێ جاریش (گورز و گوپاڵ)ی پێ دەوترێ.

گودەرز (ن): ناوی پاڵەوانێکە، کوڕەزای کاوەی ئاهەنگەرە، لە شاهنامەی فردەوسیدا هاتووە.

گۆران (ن): ناوی شاعرێکی گەورەی کوردە و هەروەها ناوی ئێلێکی گەورەی ئەهلی حەقق (پارسانی)ن، بەناوچەکەشیان، ناوچەی گۆران دەوترێ و ناوچەکەشیان سەر بەشاری شاه ئاباد (ئیسلام ئاباد)ە.

گورێزان (ن): بەواتای (ڕاگردوو) هاتووە.

گۆسفەند (ن): بەواتای (پەز = مەڕ = مەی) هاتووە.

گولیی (ن): نەخۆشییەکی پێستییە.

گۆلی زرێوار (ن): بەدەریاچەی زرێبار (زرێوار)ی مەریوان، دەوترێ.

گرۆ (ن): بەواتای (ألفة)ی عارەبی هاتووە، هەروەها بەواتای (هۆگرتن) و (خووگرتن)یش هاتووە.

گراوەنگ: ناوی دێیەکە، لە خوارووی دێی (کاریز)ەوە و لە لێوی ئاوی قەرەسوودا، لە

نزیک کرماشانەوەیە.

گلەگوزاریی (ن): بەواتای، گلەیی و بناشت هاتووە.

گێج (ن): بەواتای (تێنەگەیشتوو و وێڵ) دێ، هەروەها، بەواتای پێچ دێ بەجێگایەک، کە پێچاوی تیادا بێ (چەمێ، ڕووبارێ) گێجاو = گێژاوی، پێ دەوترێ.

گێڵ (ئاوەڵکار، ن): بەسەرەن کردنی خەرمان دەوترێ. هەروەها ڕەگی کارە، بۆ چاووگی گێلان، کە بەواتای (گەشت و گەڕان) دێ. هەروەها، بەخانە باخیش دەوترێ.

گیو (ن): یەکێ لە پاڵەوانەکانی ئێرانە و کوڕی گودەرزە و زاوای ڕۆستەمە، هەروەک، لە شاهنامەی فردەوسیدا، وەها، هاتووە!

لارەکاوان (ن): بەڕیزە شاخی بەرز و قنج و لارەکلاو دەوترێ.

لارەما (ن): بەشاخی بەرز و قنج و لووت خوار دەوترێ.

لاڵ (ئاوەڵناو. ن): بەبێ زوان، یان قسەنەزان دەوترێ، هەروەها جەواهیراتێکە کە پادشایان، بەقەد خۆیاندا، ئاوێزانیان کردووە و پێیان وتوون، کەمەرلاڵان.

لاوران (ن): دێیەکە، لە ناوچەی زەردۆیان و سەر بەجوانڕۆیە و جێگای هۆزی ئیمامیشە.

لەجەن (ن. ئاوەڵناو): بەقوڕاو و زەلکاو و هەرگاوی پیس و بۆگەن کردوو دەوترێ.

لوخت (ئاوەڵناو. ن): بەواتای ڕووتوقووت هاتووە.

لۆن (ن): ناوی دێیەکە، کەوتووەتە، ناوچەی کامیارانەوە و بە(لۆن)ی سادات، ناسراوە.

لفغە (ن): (درپە)شی پێ دەوترێ، دەنگی شەکانەوە، بەیداخە.

لیتە (ن): لیتە، بەقوڕگاو دەوترێ و هەر لەم وشەیەوە، وشەی(لیتاو) و(لیتاوە)ش دروست بووە.

لێڵە (ن). (ئاوەڵناو): ناوی چۆمێکە، لە ناوچەی باوەجانیدا، هەروەها، بەکۆتایی شەو دەمی ئەوسەری، دەوترێ (لێڵ و بووم)، یان (بووم و لێڵە).

لێوە (ئاوەڵناو): بەواتای (شێت)، (گێڵ) هاتووە.

ماهجەمین (ن): ناوە، بۆ ئافرەت و لە واتایشدا بەواتای (دەموچاو مانگ) هاتووە.

ماراو (ن): ناوی دێیەکە، کەوتووەتە، ناوچەی کامیارانەوە و جێگای هۆزی کەمانگەوە.

ماردەم (ن): جۆرە تفەنگێکی ڕاوە.

ماشتە (ن): بەچارەکەی کۆڵ دەوترێ.

ماکوان (ن): ناوی کێویەکە، کەوتووەتە، ڕیزە شاخێکەوە لە ناوچەی جوانڕۆ و زەردۆیی و مەڕەخێڵ، تا مەرزی عراق درێژ دەبێتەوە.

مەتا (ن): لە عەرەبییەوەیە و بەواتای پارچەی ڕەنگاوڕەنگ هاتووە، هەروەها کالاشی پێ دەوترێ.

مەحموود خان (ن): ناوی شەخسێکە، لەوانەشە، مەبەستی، یان، مەحموود خانی دزڵی بێ، یان مەحموود خانی، کانی سانان.

مەرەز (ن): جۆرە موویەکی نەرمە، کە ڕانک و چۆخەی لێ دروست دەکرێ، هەروەها بەجۆرە نەخۆشییەکی ڕەوانی دەوترێ.

مەساف (ن): بەجەنگ و مەیدانی جەنگ دەوترێ.

مەشرووتە (ن): جۆرە حکوومەتێک بووە، کە خەڵکی تیادا بەشدار بووە، وەک بەلێکدانەوەی ناوەکەیدا، دەردەکەوێ.

مەشرووتە خا (ئاوەڵناو): بەوانە، دەوترێ، کە حەزیان، لە حکومەتی مەشرووتە کردووە.

مەشهەد (ن): ناوی شارێکی ئێرانە و کەوتووتە ناوچەی خوراسانەوە و گۆڕی ئیمام ڕەزای لێیە.

مەفلووک (ئاوەڵناو): بەواتای (بەدبەخت و بێچارە) هاتووە.

مەقام (ن): بەروتبە و پایە و پلە و دەرەجە، بەزمی گۆرانی دەوترێ.

مەلا عەلی موراد (ن): مامۆستای ئاغا عینایەت، بووە!

مەنمی (ن): ناوی هۆزێکی کوردە، لە ناوچەی شارەزوور و زەهاو و بیجار و دەوروبەری سنەدا، دەژین.

مەهتابی (ئاوەڵناو): بەواتای (مانگەشەویی) هاتووە و لە کوردەوارییدا بە(ماتاب)

ناودەبرێ!

مژ (ن. ئاوەڵکار. ئاوەڵناو): (مژ) بەواتای (لووشان) دێ و هەروەها لە وشەی (تەمومژ)دا، بەواتای (لێڵی) هاتووە. هەروەها، (هەڵمژین) بەواتای (هەڵ لووشین) دێ. جگە لەوەش، وەک نەخۆشی (چاو) بەکار دێ.

مستەفا خان (ن): ناوی گەورەی هۆزی باوەجانییەکانە.

مل هۆڕ (ئاوەڵناو. ن): زۆردار، قسەی کەس قبووڵ نەکردوو، دیکتاتۆر.

ملەپاڵنگانە (ن): ملەیەکە، کەوتووتە ناوچەی جوانڕۆوە، سەر ڕێگای ڕوانسەر و پاوە.

ملەی لەشکرگا (ن): ملەیەکە، کەوتووەتە ناوچەی، ئیناخییەوە، کە سەر بەجوانڕۆیە، هەوارگەی هۆزی ئیناخیانە.

ملەی لۆن (ن): ملەیەکە، کەوتووەتە نزیک دێی (لۆن)ی سادات، کە سەر بەناوچەی کامیارانە.

ملەی لێواشە (ن): ملەیەکە، کەوتووەتە، ناوچەی جوانڕۆوە، لە نێوان دێی (کلاش) و (زێران)دا.

موزیک (ن): مۆسیقای تایبەتی سوپایە.

موژە (ن): بەواتای (برژانگ) هاتووە، هەروەها (مژۆڵ)یشی پێ دەوترێ.

موعتەمەد (ن. ئاوەڵناو): موعتەمەد وەزیریی، ناوی هۆزێکە لە سنەدا.

میداد (ن): بەقەڵەمی قورقوشم دەوترێ.

میرئاوا (ن): ناوی دێیەکە، لە باوەجانی، سەر بەناوچەی جوانڕۆیە.

میرزا مەحموود (ن): یەکێکە لە شاعیرە بەناوبانگەکانی هۆزی مستەوفی پاوە.

میرشکار (ئاوەڵناو. ن): میری ڕاو، بەرپرسی ڕاو، یان چاودێرکەری ڕاو، بۆ ئەوەی ڕاوەکە، بەشێوەیەکی هونەریی ڕاوچیانە بکرێ!

میهەنپەرستی (ن): نیشتمانپەرستی.

نادرسان (ن): یەکێکە لە سانەکانی هەورامانی تەخت و یەکێکیشە لەو بەگانەی، کە بەمۆر

ئیمزای شێخیەتی و شایەتی شێخ مەحموودی کردووە و ئەمیش لەگەڵ، کوردەکان، یان سەرۆکی کوردەکانی ئێراندا، لە لایەن ڕەزا شاهەوە گیراوە و ئا لەوێدا، لە بەندیخانەی قەسری قاجاردا، مردووە.

ناراو (**ن**): ناوی دێیەکە، لە دێیەکانی باوەجانی، سەر بەجوانڕۆیە.

ناسۆر (**ن**): ناسۆر، بەواتای برینی تەشەنە کردوو دێ، هەروەها، بەیەکێکی تووڕە بوو دەوترێ، کە ئاشت نەبێتەوە. ناسۆر، بەواتای دەم و لووتی ڕووالەت تۆراو دێ.

ناوخوشگان (**ن**): ناوی دێیەکە، لە دێهاتەکانی جوانڕۆ.

ناوەدەروەن (**ن**): ناوچەیەکە، دەکەوێتە، سەر دووڕیانی ڕێگای کرماشان، روانسەر و سنەوە.

ناهەنجار (**ئاوەڵناو**): بەنالەبار، ناگونجاو، لە دەستوور بەدەر، ناپەسەند، دروشت، دەوترێ.

نەباتی (**ئاوەڵناو**): نەبات، جۆرە شیرینییەکی سپی مینایی ڕەنگە، نەباتیش، ئەوەیە، کە لەو جۆرە شیرینییە نەباتییە دروست دەکرێ.

نەباتی، بەو کەسەش دەوترێ، کە گۆشت ناخوات، هەروەها بەرۆنی کەتان و زەڕات و پەمەتوویش، رۆنی نەباتی دەوترێ.

نەبیران (**ن**): نەبیرە، بەواتا، کوڕەزا، یاخود (ئەدەزا) دێ و (نەبیران)یش کۆیەتی.

نەتەنز (**ن**): ناوی شارێکی ئێرانە، کەوتووەتە ناوچەی کاشانەوە.

نەدا (**ن**): لە (نداء)ی عارەبییەوەیە و بەواتای بانگ کردن، چڕین، دێ.

نەرد (**ن**): بە(تاوڵە) دەوترێ.

نەشیب (**ئاوەڵکار**): بەواتای (پەستیی)، بەرەو خوارکە، هاتووە.

نەعلەینی (**ن**): ناوی تایفەیەک، لە ساداتە، کە لە ناوچەی روانسەردا، دانیشتوون.

نەوا (**ن**): بەواتای ئاوازی مۆسیقا دێ. (نەوا)ش، بەواتای (مەبادا)، هەروەها، بەواتای (خۆشکردن، سازکردن) دێ، بەتایبەتی لە فرەیزی دڵنەواییدا، هەروەها بەواتا، (ناڵە)ش دێ.

نەورۆڵە (**ن**): ناوی دێیەکە، لە دێیەکانی ناوچەی سنجاویی.

نەوشیروان (**ن**): ناوی یەکێکە لە شایانی ساسانی.

نەوهالان (**ن**): بەواتای تازەپێگەیشتووان، زەریفان، لاوان، گەنجان دێ.

نۆ (**ن**)، (**ئاوەڵناو**): بەواتای ژمارە (٩) و بەواتای (نوێ = تازە) هاتووە. (نۆبەر)یش، بەواتای بەری تازەپێگەیشتوو بەواتای یەکەم منالێیش دێ.

نووتەک (**ئاوەڵناو**): بەواتای (نەگبەت)، (تنۆک، تاریک) دێ.

نۆدشە (**ن**): ناوی دێیەکی گەورەیە، کە کەوتووەتە، ناوچەی لهۆنی ئێرانەوە، سەر بەناوچەی پاوەیە.

نووریاو (**ن**): دێیەکە، بەکیلۆمەترێ کەوتووەتە رۆژئاوای پاوەوە.

نومرەیەک (**ن**): ڕەقەمی ژووری زیندانی ئەسفەهانە و (ئاغا عینایەتی) تیادا بووە.

نومرە چووار (**ن**): ڕەقەمی ئەو ژوورەیە، کە لە زیندانی ئەسفەهاندا (مەحەمەد بەگی ڕۆستەمی – دانیشتووی تەپەبۆری جوانڕۆ)ی تیادا، بووە.

نێش (**ن**): بەواتای (ئێش) چزوو، ژان، ئازار، نووکی قەڵەم پاندان) هاتووە، هەروەها بە(تەعنە و قسەی دڵئێش)یش دەوترێ!

بەم بۆنەیەوە مەولەوی دەڵێ:

(ئێشی پێچ چون ئێش وەماران ڕێشێ
ئێشێ، پڕنێشی، ریشەی گیانکێشێ!)

نیلەگوون (**ئاوەڵناو**): بەواتای ڕەنگی ئاویی هاتووە و مەبەست لە ئاسمانی پاکە.

نەجار (**ن**): (نجار)یشی پێ دەوترێ و دێیەکە، کەوتووەتە، هەورامانی لهۆن و سەر بەناوچەی پاوەیە.

نگوون کونەندە (**ئاوەڵناو**): بەواتای، ژێر و ڕووکەر، وێرانکەر، تەخت و بەخت شێونەر، هاتووە، بەمەبەستی خواوەیە.

نگین (**ن**): بەواتای (مۆرخەوان) بوستیلە (ئەنگوستیلە) دێ و هەروەها، بەواتای شانس و بەخت –یش دێ.

وا (**ن**): بەواتای (با، هەوا، بەو جۆرە، بەو شێوە، واز، کردنەوە) دێ.

وادی (ن): لە کوردیی ئێراندا، بەواتای چۆڵ و بیابان دێ، بەڵام لە ڕاستیدا، لە عارەبییەوەیە و بەواتای (چەم، دۆڵ، شیو) هاتووە.

وامەندە (ئاوەڵناو): بەواتای، (ماوە، مەندە، پاشماوە، شتی کۆن و ماوەی بەسەرداچوو) دەوترێ.

وەجا (ئاوەڵناو): بەواتای (شتی نرخدار، بەجێگە، بایەخدار) هاتووە.

وەکیل (ن . ئاوەڵناو): لەقەبی سەرۆک هۆزی جوانڕۆیانە، هەروەها، لەقەبی خانەوادەیەکی سنەییە.

وەلەدبەگی (ن): ناوی هۆزێکی گەورەی جافە، لە ئێراندا، لە ناوچەی روانسەر دانیشتوون.

وەلینیعمەت (ن): ئەو کەسەیە، کە کەسانی دیکە بەخێو دەکات و مافی نان و ژیانی بەسەریانەوەیە.

وەیس (ن): ناوی شەخسێکە کەوتووەتە ساخی، (بێشەکۆ)وە، لە ناوچەی (ئالایارخانی) لەسەر رێگای کرماشان و روانسەر.

بەوەیسی قەرەنی و وەیسی یەمەن ماڵ –یش ناودەبرێ.

وەیشووم (ن): بەواتای، بەڵا و سەختی و ناخۆشی و فیتەیی هاتووە، (وەیشوومە)ش هەر لەمەوە وەرگیراوە.

بەم بۆنەیەوە، مەولەوی دەڵێ:

(هیجرانت، جە تەرح، بادی وەیشوومی
یەکایەک ئەوراق، جەستەی مەعدوومی)

وتە (ئاوەڵناو): بەواتای (خەوتوو) دێ و لەم وشەیەوە، ئەمانە دێنە بەرەوە:

– وتەی = خەوتن.
– وتەن = خەوتووە.
– وتانێ = خەوتم.
– وتێ = خەوتن.

وزیمە (ن): ناوی جێگایەکە.

وستەی (چاووگ): بەواتای (خستن) هاتووە و ئەمانەشی لێوە دروست دەبن.

– (وست = خست).
– (وستم = خستم).
– (وستش = خستی).

وشکەرۆ (ن): ناوی رووبار و ئاوێکە، لە دێی (خەراجیان)ەوە دێتە خوارەوە، لە روانسەر دادەپەڕێ.

ویارام (ک): بەواتای (گوزەرام، رامبوارد، بەسەرم برد) هاتووە.

وێراش (ن): ناوی کێفێکە، کەوتووەتە نزیک دێی ساتیاری و بلەیی و باینگان لە ناوچەی جوانڕۆدا.

وێنە (ئامراز): وەک، چون، رەسم، عەکس.

هار (ن) . (ئاوەڵناو): بەواتای شێت، روودار، بێ حەیا هاتووە، هەروەها وشەیەکی کۆنی ئاڤێستاییە، بەواتای (سەخت، شاخ، بەردی رەق) دێ و بەبەردی (ئاش)، یان بەردی (دەستهاڕ)یش (هار) دەوترێ.

هاڕای (چاووگ): بەواتای (هاڕین) دێ.

هاشمی (ن . ئاوەڵناو): لەقەبی، برێ لە ساداتی سۆڵەییە، کە لە ناوچەی روانسەری ئێراندا، نیشتەجێن و مەبەستی ئاغا عینایەت، لێرەدا، سەید قەیداری هاشمییە، کە باوکی، مامۆستا، سەید تایری هاشمییە.

هانا (ن): وەک ناو بۆ (کیژ) بەکار دێ، هەروەها بەواتای پەنابردن، هاوارکردن، (ئارەزوو و فریادڕەس)یش دێ.

هانە (ن): بەواتای (کانی، چەمە) هاتووە.

هانەگەرمەڵە (ن): ناوی دێیەکە لە هەورامانی لهۆن، نزیک بەمەرزی عراق و سەر بەناوچەی پاوەیە.

هاوار (ن): ناوی دێیەکە، کەوتووەتە بناری شاخی شترۆێ، سەرچەمی تەوێڵە و کەوتووەتە ناوچەی لهۆنی عراقەوە و سەر بەناوچەی هەڵەبجەیە، مەرکەزی دینی کاکەییەکانە.

هەتیتە (ناو): جۆرە ئامێرێکی کونکوناوییە، کە زەرینگەران تاڵە زێری پێ دروست دەکەن و پێی ڕاست دەکەنەوە. هەم، بەواتای (زۆر بۆ هێنان)یش هاتووە.

هەجیج (ن): دێیەکە، کەوتووەتە سەر ڕۆخانەی سیروان، بەرامبەر بەداریانە و کەوتووەتە ناوچەی لهۆنی هەورامانی ئێرانەوە و (کۆسەی هەجیجی) تیادایە و زیارەتگای، سۆفی و دەروێشە.

هەر (ن): هەر بەواتای (کەر) دێ و هەروەک پێشبەندێک، لەگەڵ هەندێ وشەدا دێ و زوربەی کاتیش بەواتای (یەک، تەنیا) دێ.

هەرج و مەرج (ن): (پاشاگەردانی)، (هەڵەج و پەڵەج)، کەس بەکەسێ نەبوو، هەر کەس بۆ خۆی.

هەردەجار (ئامرازی ویکچوون): وەک لەمەوپێش، وەک هەمیشە، وەک جاری جاران.

هەڕگ (ن): بەواتای (قوڕ) هاتووە. (هەڕگاو)یش، بەواتای (قوڕاو) هاتووە و (هەڕگین)یش، بەواتای (قوڕین) هاتووە.

هەستی (ن): بەواتای (ماڵ و دارایی = هەن و نییە) دێ. (هەستی) وشەیەکی ئاڤێستاییە و بەواتای (تێسک، پێشە، ئێسقان) دێ و هەروەها، بەواتای (بوون)یش دێ.

هەسێران (ن): (تەماشای، دەشتی، هەسێران، بکە).

هەنجیرک (ن): ناوی جێگایەکە، لە ناوچەی ئیناخیدا، لە ناوچەی جوانڕۆدا.

هەوارگەی بنگوێز (ن): تەماشای (بنگوێز) بکەرەوە.

هەوارگە پشتگەڕ (ن): تەماشای، دەشتی، گەڕ، بکەرەوە. ناوی هەوارگەیەکە، کە هاوینان ئاغا عینایەت لەوێ دانیشتووە، کەوتووەتە ناوچەی جوانڕۆ، وە، کەوتووەتە سەر ڕێگای روانسەر و پاوەوە.

هەوش و بەدرانی (ن): ناوی جێگایەکە، کە کەوتووەتە نزیک دێی (دەرەی کێ)وە و ئا لەوێدا، لە نێوان لەشکری فەرهاد میرزا و هەورامیان، شەڕێکی گەورە بووە و لەشکری فەرهاد میرزا شکاوە!

هەوشار (ن): ناوی ناوچەیەکە، لە دیواندەرەدا و حاڵی حازر، بەتیکاب ناسراوە.

هۆرە (ن): سروودێکی ئاڤێستاییە و لە ناو کوردەواریی (جاف)دا، زۆر باوە.

هوورا (ناوی دەنگ): جۆرە کۆمەڵە دەنگێکە، بۆ دەرخستنی خۆشیی و ڕازیی بوون و هاندان، دەوترێ. دەنگی کۆمەڵ، بۆ ئافەرین، لە کەسێ! بژی. ئافەرین.

هیرتا (ن): هەوارگە ساتیاریەکانە و نزیکی رووباری سیروانە و سەر بەناوچەی پاوەیە.

یانە (ن): بەواتای (خانوو، ماڵ، جێگای ژیان، نادی) هاتووە.

یانە گشت (ن)؛ (ئامرازی ئیشارە): بەواتای (ئەمانە هەموو = هەمووی ئەمانە) هاتووە.

یاوەر جەوادخان (ن): (یاوەر) دەرەجەیەکی سوپاییە و (یاوەر جەوادخان)یش یەکێکە لەو ئەفسەرانەی ئەودەمەی سوپا، کە ماوەی بەندییەتی هەریەکێ لە بەندییەکانی دیاریی کردووە. وشەی (یاوەر) بەواتای رەفیق و هامراز و کۆمەککەریش هاتووە. جگە لەوەش، لەقەبی یەکێک لە سەرەک هۆزەکانی سنجاوییە، کە لە دێی (باوان)دا لە ناوچەی (سنجاویی)دا، دانیشتووە.

یەخ (ن)، (ئاوەڵناو): یەخ، بەواتای (سەهۆڵ) هاتووە.

یەخسیر (ئاوەڵناو. ن): بەواتای (دیل) هاتووە.

یەخنی (ئاوەڵناو. ن): بەچێشتی (گوشتاو) دەوترێ.

یونس (ن): ناوی پێغەمەرێکە و...

بووکی ڕەشپۆش

بەناوی خوای گەورە

وشەیەک

نیشتمان، دایکێکی هەتاهەتایی دڵسۆز و خۆشەویستەو نەبێزراوە و هیچ جۆرە هۆیەک، تەگەرەیەک، ناتوانێ بیبیزرێنێ لە هەموو ڕوویەکەوە، لە دایکی ڕاستەقینە ئەوەی کە نۆ مانگە و نۆ ڕۆژەت لەگەڵ دەکێشێ و بە شیری مەمکانی سنگی بەخێوت دەکات دڵسۆزترە و بە سۆزتریشە.

ئەوەش، کە دەبێت بە هۆی ئەوەی کە باوەڕت بەم وتەیە هەبێت ئەوەیە کە کاتێ یەکێ لەناو خێزانی خۆی دا کۆچی دوایی دەکات هیچ لە خۆشەویستانی تەنانەت دایکی، ناتوانێ بۆ ماوەیەکی زۆر کەمیش لە ماڵەکەی خۆی دا ڕای بگرن بەڵام دایکی گەورە، کە خاکە و گڵ و ئاوەکەی نیشتمانە بەو پەڕی دڵسۆزییەوە، باوەشی بۆ دەکاتەوە و دەیگرێتە خۆی و هەتا هەتایە پارێزگاری، دەکات ئەوە نیشتمانە، بەوە، میللەتان، هەریەکە لەوانە ، خۆیان لە پێناویی دا بەختەوەر ئەکەن تا وەکو بتوانن بەئازادیی و سەربەستیی لە ژیاندا تێدا بژین و لە کۆچی دواییمان دا بحەونەوە.

بۆ پارێزگاری نیشتمان، هەر میللەتێ، هەوڵ دەدات کە نەتەوەکەی و نەتەوەکانی یەکگرتووبن تا وەکو بە هۆی یەک گرتنەوە بتوانن نیشتمانیان و نەتەوەیان بە سەرفرازیی و ئازادیی بژین.

کوردستان، ئەگەرچی لە ماوەی پتر لە هەزارساڵێکدا، توانیوویەتی بە هۆی مادەکانەوە سەربەست و ئازاد بێت بەڵام لەبەر چەند هۆیەک ئەو سەربەستی و ئازادیەی بۆ نەماو هەندێ لەو هۆیانەش کە وەک بێگانە بە دۆست گرتن و لە بیرکردنی گەل و هۆز و عەشیرەت و نەتەوە و بەکزگرتنی لایەنی ئابوریی و ڕامیاریی و لاکردن بەلای لەزەتی دنیایی نابرەوداو بەرپاکردنی یاسای خود پەرستیی و دەرەبەگیی و هەندێ هۆی دیکەی زۆر گرنگ کە وەک دەوڵەمەندی وڵات بێ.

ئەوەبو کوردستان، بوو بە جێگای چاوتێ بڕینی، بێگانە لە دەرەوەی سنور، بەتایبەت دراوسێیانی ئاکادیی و ئاشوریی و ئەوجا هەخامەنشی و عارەب و تورک و رووس.

لەلایەنی ئاکادیەکانەوە، ناوچەکانی شارەزوور کە ئەوکاتە (زاموا)ی پێ ئەوترا هێرشی برایە سەر و ئەوجا ، پاش کوشتن و بڕینێکی زۆر تالآن و چەپا و کراو پاش ماوەیەک هەمان دەستور ناوچەکانی کوردستان لە لایەن، ئاشوریەکانەوە لەم لاو لاوە بە مەبەستی تاڵان کردن و چەپاوکردن هێرشی دەبرایە سەر لەم ڕووەشەوە بەتایبەت لە دەمی سەنحاریب وە دواتری ئەو، کوشتن و بڕینێکی زۆر لە کوردستان دا کراو، تالآن و چەپاوێکی زۆریش کرا.

پاش چەند سەدەیەکی دیکەش، لە لایەن، هەخامەنشێ کانەوە و ئەوجا ، لە لایەن یۆنانیەکانەوە و ئەوجا لە لایەن عەرەبەکانەوە (و لەم ڕووەشەوە مێژوو نەختێکی زۆر کەمی تا ئەمرۆ هێشتوەتەوە ئاشوریەکان ئەوجا عارەبەکان) ، زۆریان بە کوردستان کردووە بە قەدەر کردەوەی ئەمانیش بێگانەکانی دیکەش هەوڵی ئەوەیان داوە کە فەرهەنگ و بەسەرهاتی مێژوویی کورد و نووسەرنیان نگۆم بکەن تورکەکانیش لە زۆر ڕووەوە، باقی ئەوانی داوەتەوە چەندان سەدان ساڵ کوردستان، لە ژێر، ستەم و جەوریانە بەڵام، بەهۆی زۆر هۆوە، ئێمە حاڵی حازر، هیچ جۆرە سەر گوزەشتەی، ئەو ڕوداوو بەسەرهاتەمان، بە لاوەنێیە حاڵی حازر، حەمە ڕەشید ئەمینی، کە یەکێکە لە شاعیرە لاوەکانی ناوچەی هەورامانی لە هۆن، توانیوویەتی ڕازێکی دەمی پاوەییەکانی دەمی هێرشی تورکەکانی عوسمانی کۆ بکاتەوەو بیخاتە قاڵبێکی هەڵبەستەوە.

ئەڵبەت ئەگەر هاتو ویستت سەر گوزەشتەیەک بخەیتە سەر ئاوازی هۆنراوە، ماندوبونێکی زۆری پێ دەوێ، کە وەک ئاگاداربوونی سەر گوزەشتەکە، بەپامانی و زامانی و بێ پیوە هەڵبەستن و گەڕیان بە دوای وشەی گونجاو لەگەڵ ناوەڕۆک داو بسازی لەگەڵ (قافیە) سەرەوادا و هەندێ هەڵسوکەوتی دیکەی هونەریی پێویست بە هۆنراوەیە کەوا بێ.

ئەم جۆرە گەڕانو بیرکردنەوە و ئاگاداری کردنە، ماوەیەکی زۆری پێ دەوێ و بۆیە، هەرگیز ناچێتە ڕیزی هۆنراوەی ڕۆمانسیز مەوە و بەهەڵبەست لە قەڵەم دەدرێ.

بە هەر حاڵ، باسەکە، زۆر جوانە و مێژووییەو بەهەزاران، سەرگوزەشتەی وەها و جۆرانی دیکەش، ڕوویان داوە و بەڵام داخەکەم، هەر وەک دەردەکەوێ، یان تۆمارنەکراون یان ئەگەر تۆمار کرابن، نەکەوتوونەتە بەر دەست، یان ئەگەر دەستیش کەوتبن، لەوانەیە تووشی نا دڵسۆزێ کەوتبن و لەناو برابێ، یان برابن:

باسەکە، خراوەتە، چوارچێوەیەکی هەست جوڵێنەرەوە و، هەست و بزێوی ڕاستی تێدا، ڕەنگیان داوەتەوە.

پاڵەوان (کچە) و ئەوجا (برا) و پاشان ئەوەمان، پیشان دەردێ کە گەڕانەوە، بۆ نیشتیمان، ئەرکێکی نەتەوایەتی مرۆڤایەتییە من بەش بەحاڵی خۆم، هانی ئەم برا خۆشەویستەم ئەدەم کە بەردەوام بێ لەسەر هەنگاوی وەها و ئومێدواریشم، کە هەر یەکێکی دیکەی وەک ئەم، هەوڵی نەمری خۆی داوە، ئەوانیش لەسەر ئەم ڕێڕەوە، ڕێڕەویی زندوکردنەوەی کەلەپووری کوردیی هەوڵی نەمریی و جاویدانی خۆیان بدەن.

هەورامانی

پاوە ١٩٩٢/٢/٢٥

چۆنیەتی دانانی ئەم چیرۆکە شیعرە

هەر بەمنداڵی، چەنها جار لە زمانی باوکم کە کچەزای کەیخا کەنعان بووە، ئەو بەسەرهاتەم بیستووە، منیش زۆر حەزم لێی ئەکرد، بۆیە بەوردی گوێ ڕایەڵی ئەبووم، زورها جاریش هەر ئەو بەسەرهاتەم لە زمانی، گەورە پیاوان و کەسانی دیکەش ئەبیست.

ئاواتە خوازی، ئەوە بووم ڕۆژێ، بتوانم ئەو بەسەرهاتە کە ئەمرۆ بەشێوەی ڕازیە، ئەیگێڕنەوە بی هێنمە سەر کاغەزەوە بۆ ئەوەش، پیویستیم بە زانیارێکی زۆرتر لەو بابەتەیەوە هەبو تەنها سەرچاوەیەکیش کە ئەم توانی، کەڵکی لێ وەرگرم، لاپەڕەی سنگی گەورە پیاوان و ڕیش سپیانی بە ساڵاچوبوو، بۆیە نزیک بە دو ساڵ ئەو بەسەرهاتەم لە زمانی گەورە پیاوانی بەساڵا چووی شاری پاو ئەبیست و کۆم ئەکردەوە، لەگەڵ ئەوەی کە خۆم، زووتر بیستبووم، بەراوردم ئەکرد، هەتا بەو بڕوایە گەیشتم نابێ لەوە زیاتر لە نێوی سینگانا بمێنێ تەوەو هەر کەسێ بۆ خۆی شتێکی پێ زیادکاووە یا خۆو لێی بەبڕێ.

بەم بۆنەیەوە، لە ساڵی ١٣٦٦ (هە)دا دەستم دایێ دانانی ئەو بەسەرهاتە، بەشێوەی شیعری و توانیم لە ماوەی شەش مانگا ئەم بەرهەمە بخەمە بەر دەستی خوێنەرانی بەڕێز، پێشم خۆش نەبوو، لە چوارچێوەی بەسەرهاتەکەدا بێمەدەری و بابەتێکی حەماسیو پاڵەوان بازی و خەیاڵی پێ بدەم، وەهاش ئەزانم ژیانی ئەدەبی ئەمرۆ، ئەو بابەتانەی کەوا نزیکتر بەڕاستین باشتر وەر ئەگرێ و پلەو پایەی تایبەتیان پی ئەدا حەز ئەکەم پێش لێکدانەوەی ئەو بەسەرهاتە بەشێوەیەکی گشتی و کورت، سرنجی ئەوخاڵانەی بدەین کە زۆرتر منیان ماندوو کرد.

هەروەها کەوتمان، ئەوە بەسەرهاتێکی ڕاستەقینەیە کە ئەمرۆ بەشێوەی ڕازێکی لێ هاتووە و هەر کەسێ بۆ خۆی بەجۆری ئەی گێڕایەوە.

چەن کەسێ ئەیان گوت، ئەو شارەمیر و یارەمیرەی، وا بەشێکی گەورەی ئەم بەسەرهاتەیان وا بە ئەستووە، منداڵانی، کەیخا کەنعان بوون.

بەڵام زوربەی زانایان و گەورە پیاوانی بە ساڵاو چوو، بڕوایان لەسەر ئەوەبوو، کە ئەو ڕووداوە لە سەردەمی کەیخا کەنعانا ڕووی داوە و شارەمیر و یارەمیریش، منداڵانی کەیخا کەنعان بوون کە ئەو بەسەرهاتەیان خولقاندوە.

منیش لەسەر ئەو بڕوایەم، کە بڕیاری دووم ڕاستەو ئەوەش بەنیشانەی ئەو دوو خاڵە.

(خاڵی یەکەم)

کەیخا کەنعان پاش ڕۆشتنی منداڵەکانی، چاوەڕوانیەکی زۆر، بۆو هەڵۆ گەڕانەوەیان ئەکا، بەڵام بەچاوەڕوانی، هیچەکی بۆ نایەتەدی، ئەکەوێتە هەواڵ پرسین و هەواڵ زانین، بۆی ڕوون ئەبێتەوە، کە ئەوان وان لە شاری (ئەسەموڵ) داو خوشکەکەیان دۆزیوەتەوە، ئەویش ئەکەوێتە ڕێی و ئەڕوا بەشوێنیانا، پاش ماوەیە ئەگاتە شاری (ئەستەموڵ) و منداڵەکانی ئەدۆزێتەوە، لەو کاتەی کە هێشتا شەکەتیی لەشی دەرناچێ، داوی ئەجەڵ یەخەی ئەگرێتو هەر لەو شارەدا کۆچی دوایی ئەکا.

(خاڵی دووەم)

زۆربەی ئەدبیان وە ئەدب دۆستان بەوەی دەزانن کە میرزا عەبدولقادری پاوەیی یەکێک لە شاعێرانی پایە بەرز و ناسک خەیاڵی ئەم ناوچەیە، کە چەنها ئاساری جوانو بە پێزی خولقان دووە یەکێ لەو ئاسارانەی، پارچە هەڵبەستێکە، بە ناوی کولەو عاینەمەل، هەموو ئەو بەڕێزانەی وا ئەو پارچە هەڵبەستەیان، خوێندوەتەوە، یان نوسیویانە، لەو بڕوایەن کە میرزا سپای عوسمانێکانی بە کولەو، سپای ئیرانیەکانی، بە عاینەمەل لە قەڵەم داوە، هەروەها مامۆستای پایە بەرز و نووسەری گەورەی کورد محەمەد ئەمین هەورامانی، لە لێکدانەوەیەک، لەسەر ئەم بەشەی لە دیوانەکەی کە لە بەغدا بە چاپی گەیاندووە ئەو بابەتەی بە باشی ڕوون کردوەتەوە.

میرزاش هاوچەرخی کەیخا کەنعان بووە، لەوکاتەدا پیاوێکی قەڵەم بەدەست و وریا و زانا بووە و دوورنی کە ئەو ڕوداوەش هەر لەو سەر دەما ڕووی دابێ، ئەویش نەی توانیوە هەروەها بێ دەنگ دانیشێ و چاولێک نێ. بۆیە هاتووە ئەوز لەمو زوورەی، هەردوو لایەنی بەو شێوەیە، لە چوارچێوەی ئەو هونراوەیەدا بۆ ئێمە ڕوون کردووەتەوە.

ئەو دو خاڵە ئەوەمان بەباشی، بۆ ڕۆن ئەکاتەوە کە ئەو ڕووداوە، لە سەردەمی کەیخا کەنعان بووە بەم بوونەیەوە و چەند هۆیەکی تریش، منیش بەرهەمەکەم بەناوی، منداڵانی کەیخا کەنعانەوە داناوە.

شایانی باسە، ناوی ئەو کچەی کەیخا کەنعان، کەوا سپای عوسمانێکان بەدیلیان بردبوو، بۆمان ڕوون نەبوویەوە کەچی بووە، چەن کەسێ ئەیان گوت، پەرینیسا بووە، بڕێکی دیکەش ئەیان گوت، سەلمابووە بەڵام من جار بەجار لە ناوی بەرینیسا کەڵکم وەرگرتووە.

کورتەیێ لەو بەسەرهاتە

گوتمان ئەو ڕووداوە کە ئەمڕۆ بەشێوەی ڕازێ ئەیگێرنەوە ڕووداوێکی ڕاستەقینەیە کە لە ناوچەی هەورامانە وە شاری پاوەدا ڕووی داوە، هەر وەک هەزاران ڕووداوی تر کە بەداخەوە، یان لەبیر چونەتەوە وەیان فەوتاون.

نزیک ١٢٠ساڵ لەمەوبەر، چیا بەرزەکەی شاهۆ وەک دایکێکی بە بەزەیی منداڵانی خۆی لە داوێنی پاکو خاوێنی دا پەروەردە ئەکرد، لە هەموو کۆسپ و چەڵەمەیە دەی پاراستن، نەسەر ماو سڵۆوەی زستانی زاڵم نەسەبوونو قاقی گەرمای هاوینی دڵ ڕەق نەی توانی بەسەریانا زاڵ بێ و ڕایان ماڵێ.

ئەو چیابەرزەی شاهۆ و هەورامان ئاواتی چەنها داگیرکەریان ناوەتە گۆڕێ، هیچ کاتی خۆیان نەداوە بە دەس بێگانەکانەوە، چەنها جار هروژمیان بۆ هێناوە، ڕۆڵەکانەی هەورامان بەپشتیوانی چیا بەرزەکانی، نەیان هێلاوە داگیرکەران، بەئاواتی خۆیان بەگەیەن.

بەڵام ئەو جارە چیا بەرزەکەی شاهۆ لە بەرەبەیانی هاوینێکی سوردا تەمی خەفەت دای پۆشی بوو، نەی زانی کە سپای عوسمانێکان، بەفێڵ و تەڵەکە بەرەو ناوچەی هەورامان بەڕێ کەوتوون.

لەو سەردەما پاوە شارێکی چکولەو خنجیلانە بوو کە دەکەوتە بەر هوروژمی ئەو سپایە، یەکێ لە پیاوە ماقوڵەکانی ئەو شارە بەناوی کەیخا کەنعان کە سەرەی عەشیرەتە و جێگەی ڕێزی هەموان بوو بەبیستنی ئەو هەواڵە، چەن کەس لە ریش سپیان و گەورە پیاوانی شارکۆ ئەکاتەوەو بیر و ڕایان بۆ چارەسەرکردنی ئەو ڕووداوە کە لە پێشدای دەپرسێ، هەموویان بەتێک ڕادێنە سەر ئەو بڕوایە، بۆ ماوەیە شار چۆڵ بکەن هەتا وەکو ئوردوی عوسمانێکان لەو ناوچەیەتیێ پەڕن کەیخاش ئەو ڕایەی لاپەسەن ئەبێتو بەجارچی دەڵێ، کە لە شار جاڕبدا هەتا بۆ ماوەیە شار چۆڵ کەن، خەڵکیش بەبیستنی ئەو هەواڵە دەس بەجێ بەرەو داوێنی شاهۆ دەکەوتە ڕێی ماڵی کەیخاش کە گەورە ماڵ ئەبن، بۆ جێ بەجێکردنی کەرە سەو ئەسبابی ماڵ و مەڕ و ماڵاتیان، دەس بەکار ئەبن، کەیخا سێ کوڕ و دوو کچی دەبێ، یەکێ لە کوڕەکانی منداڵ ئەبێو دو کوڕەکانی تری بەناوانی شارەمیر و یارەمیر، کە پاڵەوانانی ئەم بەسەرهاتەن تازە لاوو پێ گەیشتو ئەبن، دوو کچەکانیشی یەکیبکیان عازەو ئەبێتو ئەویتریان منداڵ، دوو کوڕە گەورەکانی هەر کام، بەشێوەی بەرەو

دولّی بانە مەڕان بەڕێ ئەکەون، کەیخاش لەگەڵ منداڵەکانی تری پاش ئەوەی لە خاڵی بۆنی شار دڵنیا ئەبێ، بەرەو بانە مەڕان بەڕێ ئەکەوێ، دەڕۆن هەتا ئەگەنە، نزیکی میر ئاوا لەوێدا کەیخا بە بیری دێتەوە کە چەند قەواڵەکونەی خۆی و خەڵکی لایەکە لە دەرەوەی ماڵ بەجێی هێلاون، دەیەوێ بگەڕێتەوە بۆیان، کچە گەورەکەی بەوەی دەزانی، ڕووی تێ ئەکات و دەڵێ، بابەگیان تۆ ئەمڕۆ زۆر ماندوو بووی نابێ لەوە زیاتر خۆت ماندو بکەی، من دەڕومەوە و ئەو شتانەی وا بەجێ ماون دەیان هێنم، ئێوە وردە وردە بجولێین.

کەیخاش دەڵێ کچم ئەوە هەرمانی تو نییە، کچە دووپاتی ئەکاتەوە، نا بابەگیان ئەگەر تو لەوە زیاتر خۆت ماندووکەی بەرهەمەکانی دیکەت ناگەیەی، هەرچی باوکی دەڵێ کچە دەکەوێتە سەریو هەڵدەگەڕێتەوە، تا وەکو ئەگاتە ماڵ و ئەو شتانەی وا باوکی بەجێی هێلابوون ئەیاندۆزێتەوە و بەرەو بانە مەڕان هەڵ ئەگەڕێتەوە، ڕێگا ئەبڕێ هەتا ئەگاتە کەلیان لە ملەی کەلیان سەر دیەنێتە دەری پێش قەرەوڵانی سپای عوسمانێکانی، بە بەر چاو ئەکەوێ، دەیەوێ خۆی هەشاردا ماوەی پێی نادەن، کچە خەنجەرێ کە باوکی پێی دابو ئەی گرێ بەدەستەوە و هەڕەشەیان لێ دەکا بۆ هەر کامیان لیەی نزیک کەونەوە.

سەر دەسەی پێش قەرەوڵەکان کە سەر دەسەی بەشێ لەو سپایە دەبێ، بەیەک جار دڵی بۆی دا ئەخورپێو شەیدای ئەو هەموو جوانیو لێ هاتوویە ئەبێ، لە سەرزینی ئەسپەکەی دێتە خوارێ و ڕووی تێ ئەکات و، دەڵێ ئەتۆ بۆ ئێمە بەئەسیر ئەژمیردرێی بەڵام ئەمن بەڵێنت پێ ئەدەم، کە زەمانەتی تۆ بەئەستۆ بگرم و نەهێڵم هیچ کەسێ کیش دەستت پێوەدا، بەو مەرجەی ئەو خەنجەرەت لابەی و لەگەڵمان بەڕێ کەوی.

کچە ئەوە ئەبیسێ، بەرەو ئەو پیاوە پەلامار ئەدا کە یەکێ لە سەربازەکانی لە دواو پەلاماری لێ ئەدا و خەنجەرەکەی لە دەست ئەستێنێ، کابرای سەرکەردە لەو سەربازە توڕە ئەبێتو، دەڵێ بە چە هەقێ ئەو خەنجەرەت لە دەستی ئەو ئافرەتە سەند، جوابی ئەداتەوە گەورەم ئەو خەریک بو تۆ زامار بکات زامار بوونی تۆش بۆ ئێمە زۆر گرانە، کابرای سەرکەردە دەڵێ، ئەویش بەراسی بۆ خۆی سەرداریەکە، چونکەتەی ئاوا بەبێ مەترسی لە بەرابەری ئێمەدا راوەستاوە، دووبارە ڕوو ئەکاتە کچەو دەڵێ لەوەی زیاتر خۆت ئازار مەدە ئەتۆ هەروا کەوتم بە دیل بۆ ئێمە ئەژمێردرێ، منیش زەمانەتی تۆم بە ئەستۆ گرتووە، کچە حازر نابێ بە هیچ شێوەی خۆی تەسلیم بکا، ئاخر مەجبور ئەبن بەزۆر ئەی گرنوو لەگەڵ خۆیانا ئەی بەن.

هەر ئەو سەرکەردە پاش ماوەیە ڕەزایەتی بەجێ دێنێتەتو بە شەرعی ئیسلام مارەی ئەکاتو ئەبێ بە حەڵاڵو هاوسەری.

لەو لایشەوە ماڵی کەیخا، پاش ئاگاداربوونی لەوەی کە کچەکەیان بەدیل گیراوە، دەکەونە ڕاوێژ کەچی بکەن و لەو بارەیەوە هەر کەسێ بۆ خۆی بڕیارێ ئەدا، یەکێ دەڵێ ئەبێ لەگەڵ سپای دوژمنا شەڕکەین و بی هیەنینە دواوە، یەکێکی کە دەڵێ ئەبێ بە پوڵو پارە لە شوێنی سپاکەوین بەڵکو بی هێنینە دواوە.

هەر کەسێ بڕیاری ئەدا بەڵام کەیخا کە راحەتی و ئاسایشی قەومەکەی دەوی دەڵێ ئەمن ڕازی نیم هیچ کەسێ خۆی بۆ کچی من خۆی بخاتە ناو گێژەداوی لەشکری عوسمانێکانەوە هیچ هەرمانێکیش بەپەلە ناکرێ، خۆتان ئەزانن ئێمە ناتوانین لە بەرابەری هێزی ئەوانەوە ڕاوەستین، ئەگەر ئەو هەرمانە بکەین، تەواوی لاوان و پیاوە لێ هاتووەکانمان لە دەس ئەدەین و تالانمان ئەکەن و منداڵەکانیشمان هەموویان بەدیل ئەبەن.

پاش ماوەیەکی کورت، شارە میرو یارە میر، منداڵانی کەیخا کەنعان، ئارامیان لێ ئەبڕێو بەهیچ شێویە ناتوانن لەوەی زیاتر خۆیان ڕاگیر کەن دەچنە لای کەیخا و بەهەر جۆرێ دەبێ قەناعەتی پێ دەکەن کە بچن بەشۆینی خوشکە کەیانا، دەکەونە ریێ و شۆینی سپای عوسمانێکان هەڵ ئەگرن و بەپرسیارکردن هەتا ئەگەنە لای گۆمی ورمی، لەوی بۆیان دەر ئەکەوێ، کە ئەو سپایە گەڕاوەتەوە و بۆ خاکی عوسمانی.

ئەوانیش: پاش فێربوونی زمانی تورکی ڕوودەکەنە خاکی تورکیا و زۆر ئەگەڕین هەتا ئەگەنە، شاری (ئەسەمولّ) بەچەن شێوە لەو شارەدا گەڕیان دەس پێ ئەکەن بەڵام هیچەکیان بە دەس ناکەوێ هەتا وەکو کابرایەکی زانایان زانینی ئەو بەسەرهاتە ڕوویان تێ ئەکاتو، دەڵێ ئێوە ئەبێ هەر بەو جلوبەرگەی خۆتانەوە و بەزمانی خۆتان لەم شارەدا بگەڕێن هەتاکو ئەو ئێوە بدۆزیەتەوە، ئەمانیش زۆر سپاسی ئەو کابرایە دەکەن و بەشێوەیەکە ڕێنوێنی کردن دووبارە گەڕیان لە شار دەس پێ ئەکەن و ئاخر لە نێو ماڵێکدا خوشکەکەیان ئەدوزنەوە.

بۆیان دەر ئەکەوێ کە شوی کردووە و مێردەکەشی سەرکەردەی بەشێ لە سپای عوسمانێکانە و چەند منداڵیشی هەیە.

کاتێ مێردەکەی ئاگاداری ئەوە ئەبێ زۆری پێ خۆش ئەبێ بەڵام لەوەی ئەترسێ، کە ژنەکەی بەگوێ براکانی بکاتو هەڵ گەڕێتەوە بۆ پاوە، هەر بەم بوونەیەوە زوو دەس ئەبێو

دو کچی جوانیان بۆ دەس نیشان ئەکاتو زەماوەندی باشیان بۆ ئەگێڕێو ژیانێکی تەواویشیان بۆ ڕێک ئەخا ، ئەوانیش لە ئەو پەڕی شادێو خۆشی دا ئەژین.

ماوەیەکی زۆری پیێ ئەچێ هەتاکە چاو ، ئەکەنەوە و دێنەوە سەر خۆیان دەبینن کە هەرکام چەند منداڵیان هەیە ، ئیدی پێی هەڵ گەڕانەوەیان نەماوە ، پاش ئەوەش کەیخا کەنعان ئاگاداری ئەوە ئەبێ ، کە منداڵەکانی وان لە شاری (ئەسەموڵ)دا ئەویش ئەڕوا بەشۆینیانا بەڵکو بتوانی هەڵیان گەڕێنێتەوە بۆ پاوە ، بەڵام بەداخەوە ، داوی ئەجەڵ ماوی پێ نادا و هەر لەو کاتەدا کە ئەگاتە ئەو شۆینە و دیداری بەدیداری منداڵەکانی شاد ئەبێتەوە هێشتای شەکتیی ڕێگای لە لەش دەرناچێ کۆچی دوایی ئەکات و هەر لەو شارەدا ئەی نێژن منداڵەکانی ئیدی بۆ هەمیشە لەوێ جیێ نیشتە ئەبن و لەو شارەدا ئەمێنێنەوە.

حەمە رەشیدی ئەمینی (سمکو) پاوە

بەنامێ خوای

ئەوەڵ بە نامێ حەی بێ هەمتا
خالق مەخلوق ئەو ئەرزو سەما
غەفورو کەریم دەوا بەخش دەرد
وەهەم چەرخنای هەوایی گەرمو سەرد
زینەت بەخش هەق سەنگ موغاران
شەفا دەهەندەی دەرد بیماران
نازر بە کردەی گشت مەخلوقاتەن
نەزم دەهەندەی ئەی سەر بەساتەن
بە نام ئەو رەب زمانو نەفەس
بنویسو مەکتوب ژیان دو کەس
بنویسو باس دو شێر ژیان
شارەمیر وەش ناو یارە میر حەیران
دوسان رەفیقان هاو قەتارانم
بشنەودێ شەرح ژین یارانم

یە حەقیقەتەن با نەشۆ وەباد
نەسڵ پەی نەسڵ بمانۆ وەیاد
یارەب تۆ بدەم تەوانا و تەوان
تا کەرو باسی نەوادەی کەنعان
کەنعان شەخسێ بێ دانا و سەرشناس
مەحبوب نەما بەێن قەومو عامو خاس
بە دانایی وێش نەو دەورەو ناوە
هۆر بژاریا بە کەیخای پاوە
ئەو کەیخا کەنعان نان دار و وەش لەب
پاوەیی هەق بە ئەسڵو نەسەب
پەی گەلو هۆزش نەو زەمانە و دەم
شەریکشان بی پەی شادێو هەم غەم
چون ئەو دەم عالەم زەل زەلەش خێزان
تورک عوسمانی وێش یاو نا ئیران
ئیران بی مەیدان تاخت بێ گانە
ئاڵیچ بێ لایق قاجاریش زانە
ئینگلیس باشوور داگیر کەرد نەپێش
روسیا باکوور کەرد وەیانەی وێش
تورک عوسمانی جە ما ڕۆژ ئاوا
خود نمایش کەرد نەی سە راو ماوا
شارەزوور تەی کەرد هەورامان نە پێش
پاوە پۆ شا بێش کالآی ئێش و نێش
خەورەشان ئاورد لەشکری تورکان
جارچی نە پاوە جاڕش کەرد بەیان
وات ئەی مەردمان بیدی ئاگادار
نزیکەن لێمان سپای بێ شمار
تەوانا و قودرەت شەڕ لامان نێیەن
قیام پەریمان جای ویرانیەن

کەردشان تەکویر گەورە و سەروەران
واتشان خاستەرەن وێشان لابدان

ئەو کەیخای کاملْ پەرێ رای جارە
وات چولْش کەردی تەمام ئی شارە

وێ پەنادەیدێ نەپای شاهۆکۆ
نا سپای تورکان جە ئێمە رەد بۆ

وێش گێلا تەمام کوچە و کۆلاْنان
کرد رەوانە کەرد ئەهلو برایان

ئینجا گێلاوە پەرێ یانەی وێش
وەسائیل کۆچ حازر بێ نەپێش

جەباغ ژین کەیخای وەش کەلام
پەنج نۆ نەمامی ساحێو عەقلْو فام

دوێ کناچێ ی پڕ شەرمو حەنیف
دوێ نونەمام یۆ ساوای لەتیف

شارەمیرا کاکە یادەمیر ما بەین
ساوا رەشید ناو ناوردە بێ زەین

بابەکە پیر بیو ئەو رۆ پەرێشان
پەی راحەی قەوم زەحمەتش کێشان

وات با بنیشو تازە بۆ نەفەس
وانە شارەکەم نەمەندەن هیچ کەس

نە ئەو دەم قاسد خەوەرش ئاوا
کەیخوا ئاخێز کەر نا قالْە یاوا

کەیخا نەو سەرا واتش رولْە گیان
کۆچ مەشیو بلو ئەو بانە مەڕان

جەعەشرەتو قەوم نەو سەرا جەمەن
باکۆل چانە بان دلْ خاتر جەمەن

با بە هەم چەنی کناچان کەو را
بەدلْەی پڕغەم پاوەش ئاس جیيا

شارەمیر چەنی قافلەی کوچ کەو را
یارەمیر یخ کەرد ئەو ئەخشام نەو جاو

لوای تایاوای دەرەو میر ئاوا
نەو دەم جە پاوە کەردشان مالْ ئاوا

چانەیی کەیخوای با تەدبیر و هۆش
ئاما یاد ئەسناد بییەن فەرامۆش

زەم زەمە بەرزیی پەڕی رای چارە
چێش کەرمێ گردین مەوان بێ چارە

یۆ چەکناچان حالْش کە زانا
جە پەشێوی باب خەیالْ ش وانا

روکەرد ئەو کەیخوا واتش بابەگیان
مەلو ماوەر و ئەسناد جەیانان

شارەمیر چەنی کۆچمان لوان
یارەمیر یاوان دەروەنو مەڕان

ئەتوێچ کە پیر و هازت نیەن چەم
ئەمن مەلو نە ماوەروش نەدەم

بابە هەرچی وات روولْە دەخیلەن
ئەو ئەسناد پەی من لای تۆ قەلیلەن

وات بابە پەی من مەبە دلْ گران
من چەنی ماز و تۆ بی پەرێشان

کەسێ جەنوتفەی کەیخوا کەنعان بۆ
جەرۆی تەنگانە جملەی شێران بۆ

هەرچی کەرد رجا پیرە دانای دەر
کناچێ غرور کەوتە بێ نەسەر

بابە دیش حەتمەن مەلووە دما
خەنجەرەکەی وێش بەو کنا چێ دا

گێلاوە پەرێ پاوەی چۆلْ ماوا
غیرەت نمانا وە یانە یاو

ئەسناد و نامە هەرچی بێ نەدەم
جەمش کەرد ئەمجا دڵ بە خاتر جەم
ئەوەڵ وات گیرو ئەمن رای قەڵا
تا نەگنو نەدام هیچ گێژ و بەڵا
بەڵام دیش ئەو راپەڕ پێچو گەردەن
رای حەو براڵە ئەو هۆر بژەردەن
کەو رانە ئەو دەم پەریسای ژنان
تەیش کەرد ئەو ڕێگا تا یاوا کەلیان
وەختێ وەو ملە سەر ئاوەرد وە بەر
قافڵە چی سپاش ئاما وەنەزەر
سەر قافڵە کەدیش پەرێ روخساری
کەوتەن تەقالا پەرێ را یچاری
ئاماوە بەردەم شاسواری زیر
وات تۆ پەی ئێمە بیەنی ئەسیر
خەنجەر بەر ئاوەرد ویسا برانبەر
وات ئەگەر مەردی دەس باوەر وەبەر
شاسوار تورک کەردیش ئەو حاڵە
عەقڵەش بی پەشێو پەی ئەو جەماڵە
نە سەر زین ئەسپ پانیا زەمین
ئاماوە بەردەم روخ پەری جەمین
واتش تەقالا پەی تۆ بێ سوودەن
هەرشەو خەنجەر کارێ بێ هودەن
تۆ ئەسیر بەدەس ئەمن زەمانەت
چینەێ زیاتەر مەبو ئەهانەت
بەرەو ڕووی ئەو تورک ئاما بە خەنجەر
یەک لەحزە غەفڵەت مەکەردش بێ سەر
پێش خزمەت نەو دەم پەلامارش دا
خەنجەرش نەدەس شێرە ژەن سانا

سەر کەردە بە تاڵ رو کەرد نە ئەو فەرد
وات بە چە هەقێ کار پاسەت کەرد
داش جوا و گەورەم تیێخ بێ ئامانەن
بڕینی جەسەت پەیمان گرانەن
ئاڵ کێشا خەنجەر پەی سەر سەردار
تاقەتم جە کۆن چەم بدێو بێ کار
وات ئەویچ بەهەق پەی وێش سەردارەن
چون نە ڕووی ئێمە وەک شێر ئیزهارەن
ڕوو کەرد ئەو پەڕی وات ئاخر کەلام
تۆ ئەسیرەنی تەقالا بێ کام
هەر چیشان پەی وات بەو زمان کین
وێش تەسلیم نەکەرد زادەی شیرین
ئاخر مەجبوور بین بەسشان نەبەند
کەردشان نەبەر دەس و پا پێوەند
ئەسیرشان کەرد کەیخوا زادەی چەم
ئاوات پەی مەوتش مەواسش هەر دەم
فەرماندە رو کەرد ئەو رومەت پەڕشین
دیش هەڵس هونی حەڵقەن نەجەمین
وات ئەی پەری ڕوو وێت مەکەر بێ کەس
ئەمن زەمانەت تۆم گرتەن وەدەس
بەکینو غەزەب نگا کەرد پەرێش
بێ تەرس چانەی هەرچی مەیۆ پێیەش
تف کەرد نە زەمین نە روی ئەو سەردار
وات مۆێ جەمەرد نێیەن تان وەبار
مەگەر تۆ ڕۆستەم یا ئەسفەندیار
یا سەردارانی ئیرانی دیار
ئەسیرت کەردەن وەی جۆر مەنازی
دەلیلو برهان پەی من مەسازی

فەرماندە دیسان بە زمانی شیرین
وات ئەی نازەنین شای شیرین جەمین
ناسەزا و نفرین فایدەش نیێیەن
دڵ رەق تورک پەی تۆ موم بێیەن
ئەر غەرەزبو قین جەویێت کەری دور
شەرتەن لابەرو ئەو بەن بەزەرور
وات قەسەم بە زات حەی هەق پەسەند
وەگەر یەک لەحزە خەلاس بو جەبەند
ئەگەر پەیم هۆردان داری قەنارە
ئەوەڵ جەرگ تۆ مەکە روپارە
فەرماندە کە دیش هیمای نەویەن رام
پەی مەدەتیوە نە واتش کەلام
«کەیخوا کە یاوا مەڕان»
با مانۆ باسی تید چەنی سپا
حەرەکەت دریا بێ شۆنو ماوا
کەیخوا کە کۆچش وە مەڕان یاوا
تا ئەو دەم جەم بین رۆ بی خۆر ئاوا
کاتێ وەرەتاو داش ئەو سەر کەشان
جەم بین نەو سەرا کوڵ قەومو خوێشان
پەرساش ئەحواڵان هاو دەمانو خوێش
لوا تا یاوا بەو مەنزڵ گای وێش
....
دیش نە ئەو ماوایۆشان بیەن کەم
پەی چەن لە حزەیوە کەلام ناما دەم
روڵە، گەل دیشان بابە بێ دەنگەن
روخسارش کەم رەنگ زوانش لەنگەن
واتشان بابە چێش ئامان وەسەر
گەر ناوەشەنی حەکیم بۆ خەوەر

واتش روڵە گیان پەری نیسا کۆن
نیاوان وەماڵ رەنجم بێ ئەو رون
واتشان بابە ئاڵ چەنی تۆ بی
ئەو کۆگە لوان عەزمش ئەو کۆیی
وات کاتی یاوام چەمەی میر ئاوا
دام وە سەر ئەژنو ئەسناد مەنەن جییا
ئاڵیچ دیش ئەمن دڵم بی وەباڵ
لوا وە پاوە باوە رو ئەسناڵ
ئیسایچ مەوینو نیاوان وەبەر
مەتەرسو چێوێش ئاما بۆ وە سەر
واتشان با بە ئاڵ وێش هۆشارەن
مەیاوو نەرا ئەر نەکۆ سارەن
بنیشە ئارو مانیان جە ساد
تازە کەر هەوای ئەرواح حەسەد
دەسەڵات نەوی نیشت نەسەر هەوار
شەو کە ئاو بی نەگیرتشان قەرار
وەر بەرەو کەیخوای بی وە روو هاوار
گرد نە ئەو ماوا بڕیاشان قەرار
ئەدا دەنگ شین زاریش هۆردارا
جەواڵیو براڵەی بڕیا مەدارا
قەومانو خوێشان کە دیشان گریان
بەرز بی نەیانەی ئەو کەیخوا کەنعان
پەی پەرسای ئەحواڵ جەم بین وە و مەکان
ئەو شەو زەل زەلە کەو بانە مەڕان
بی بە دەسە بەش هەر نە ئەو دەمە
تاقمێ سەر قەڵا نیمە سەر چەمە
نیمەی رای ویمیر گێرتشان نەوەر
بەڵکو پەیدا بۆ نە هەر راگوزەر

ئەو شەو تا سەحەر گیلان نە هەر جا
نە هیچ مەکانێ نە کەردشان پەیدا
دیشان سپای رۆم کەردەنش گوزەر
پاوان گریوە وە بێ دەردی سەر
کاتێ کە هەواڵ یاوا وەهەوار
نە هیچ جا شۆنش نەویەن دیار
زاناشان وە دەس دوژمەن کەوتەن گیر
خەلاسیش نییەن بییەن وە ئەسیر
دەنگی شین بەرز بی هاوار و ڕۆڕۆ
کەیخوا داش وە سەر نا رەنج بی ڕۆ
بڕاڵە ئەسیرین حەسرەت بی جاری
ئەداش بەرزش کەرد بالۆرە و زاری
یۆ مەوات مەشیۆ بەرگ شەڕ پڕشێوە
باوەر مێش دما ئەر گرمان کو شێوە
یۆ مەوات مەبۆ بە پوڵ و پارە
نە شون سپاکریو رای چارە
هەر کەس بیرێ وەش بی کەردش ئیزهار
کەیخوا وەش کەلام ئاماوە گوفتار
واتش ئەی قەومان عەشرەتو خوێشان
مەزانو کولین دەرونتان ئێشان
هیچ ڕازیم نییەن پەی کناچێ من
عەشرەت کەرۆ شەڕ چەنی ئەو دوژمن
وێتان مەزاندی سپاش زۆر دارەن
گەر قیام کەرمی ژیانمان تارەن
تەمام جوانان جەبەین مەوەران
سەر و ماڵ ژین غارەت مەکەران
خۆ دوژمن ئەهل مامەڵە یچ نێیەن
سەبر پیەشە کەن دەسەڵات چێیەن

بازدێ با ئەمن قوربانیم دابۆ
پاوە چی بە لا رزگار کریا بۆ
ئەمن مەشیۆ حەمەد خواوەند واچو
ئی بەلا رەد بۆ ئەمن مەساچو
قەومان کە دیشان ئەو پیر عاقڵ
نەسیحەت وێش کەردش نەتای دڵ
واتشان ئەمرت پەیمان عەیانەن
دەلایل تۆ بە هەق بەیانەن
بەڵام مەراق ئەسارەت دەردەن
پاوە تا ئەبەد رومەتش گەردەن
چون کەیخوا زاڵە شییەن بە ئەسیر
پەیمان تا ئەبەد مەمانو نەویر
کەیخوا وات قەومان منیچ داغ دارم
پەی ئەسارەتش جە سە بیمارم
بەڵام مەزاندەی نییەن دەسەڵات
مەزانو پەی قەوم خەم بییەن خەڵات
دوژمنمان خانی یا سانی نییەن
لەشکر رۆمەن شای عوسمانییەن
چون مو دەتێوە وییەرد نەو کارە
نە هیچ جا نەوی پەیشان رای چارە
شەوی نیشتە بیەن نەیانەی پڕ خەم
بەرزشان کەرد زاری نە دڵەی ماتەم
شارەمیر نەو دەم نەمندش تاقەت
نە روی بابەی پیر وات بە شەهامەت
وات مەبە دڵ ریش پەی ئەو بابە گیان
مەوەرو قسەم بە پاکی یەزدان
بە شیرین و نور محەمەد ئەمین
ئەگەر تەی کەرو تەمام روی زەمین

تا هەواڵ واڵێم نارو وەی دیار
حەرام بۆ جە من ئاوی پاوە شار
یارەمیر جەو لا هورێزانە دەم
وینەی برای وێش ئادیچ وارد قەسەم
بابە دیش کوران عەزمشان کوڵەن
شارە گ حەیات ناموسشان قوڵەن
واتش ڕوڵە گەل دەخیل ئامانەن
سەبر نەکەردێ یا نەم وێرانەن
ئەر شمەیچ بلدێ نەی یا گەو بانە
ژیان پەرێ من وەس هەرا سانە
بازدی روڵەگیان با ئاد لوا بۆ
هەر ئەو خونچەی ژین نەدەستم دا بۆ
حەساوی عومرم هانەڕای تەمام
چینەیە زیاتر نیەنم ڕای زام
نور دیدەکان رۆڵەی شیرینم
پایەو روناکی ئەساس ژینم
بشنەودێ وەمن ئەو سەودا وە سەر
دەخیل رۆڵە گیان باوەردێش وەبەر
جوتە شیر ئەیزەن بەو دڵەی خەمناک
نەوەر دەم بابە ئەژنۆ نە سەر خاک
واتشان بابەگیان دەخیل ئامانەن
هەر چەن دەرد تۆیچ پەیمان عەیانەن
تەوانای فیراق واڵێ نەدارم
تا نەوینونەش ژیان بێزارم
تۆ وێت مەزانی دەردی موشکڵەن
ئی کارە پەیمان بێ تەحەموڵەن
گەر ئیمە هەر دو نەی راهدەیمی گیان
ئانە خاستەرەن نە وەک ئیی ژیان

کەیخوا دیش بە هەق وە دەرسو کەلام
نمەلۆ نە گۆش نەمامان خام
واتش روڵە گیان رەنج روزگار
پەی شمەم کێشا نەی ماواو دیار
ئیستایچ کە شمە عەزمتان بی راس
نە بارەگای هەق زوان بە ئیخلاس
مەکەر و دۆعا شەوو رۆ بەکوڵ
بەڵکو بیاو دی وە مەرام دڵ
روڵە گەڵ دیشان با بە بی رەزا
ئەدا تۆشەی را کەردش موهەیا
واڵێ ئەر ئەو دەم چەمان پەڕ ئەسرین
کە زاناش ئەحواڵ بەر بی نەکرین
ئەهل یانە شین کەردشان تەمام
جەم بین نەووسەرا قەومو برا و عام
هەر کەس بە عەقڵ و دانایی کە بێش
مەکەرد نەسیحەت مەواتشان پەرێش
تا یاوا واڵەی حەرەکەت جەماڵ
برای وەش کەلام ئاماوە کەماڵ
واتش، برایان، قەومان، عەشرەتان
ئەمن وەسیەتێ کەرو نە پەیتان
مەزاندی کەیخوا بە ساڵ پیر بییەن
دەرون زامارەن عەلاجش نییەن
ئینە پەی ئێمە ئاخر وەداڵەن
رای هاتو نەهات چارە و ئیقباڵەن
بەڵام دەسی من وەدامانتان
نەکەن فرامۆش ئەو یانەی کەنعان
چەنی هەم دەمو برای هۆشارم
دایم مەرحەمەت دۆعاتان دارم

تۆ شەی سەرفەرشان بەس نەسەر کەمەر
هەرە کەتشان کەرد بە ئیزن داوەر
ئەو دو نۆ جوان نۆڕەستەی نۆ چڵ
تەیشان کەرد ڕێگا مەنزڵ بەمنزڵ
نە هەر مەکانێ مەنزڵشان مەگێرد
نە لەشکر ڕۆم ئەحواڵشان مەوەرد
تەی شان کەرد ئێران تەمام سەرانسەر
لەشکر تورکان ناما وە نەزەر
شنفتشان سپا گێلانو بانی
لوانۆ پەری خاک عوسمانی
دەرد برایان یەکسەر بی گران
کەی تاوان بلان وە ئەو تورکسان
کەوتی گفتوگۆ پەرێ رای چارە
کۆ گیران منزڵ پەی ئەو دیارە
مەشیۆ دەمیوە پەی زانای زمان
جە تورک زمانان یاری بوازان
نە هەردوو وەڵات گێلای جەن سەبا
تا فەن زمان تورکیشان زانا
کاتێ کە تەعلیم زمان بی تەمام
ئەساسەی سەفەر جەم کەردن پەی زام
واتشان ئینە خاسەن چێگەو لا
بەرگ دەروێشی پۆشمێ وە باڵا
دەفو دایەرە بکەرمێ نەشان
بگێڵمێ تەمام مەکان تورکان
غەرقەی دەروێشی کەردشان نەوەر
وە ماوای تورکان کەردشان گوزەر
گێلای نە کوڵ لا شار و دیی هاتش
قەسیدە و مەدحی رەسوڵ مەواتش

تورکستان نەو دەم فرە یاگە گێڵان
تا وە شار جوان ئەسەموڵ یاوان
شنەفتە بێشان سپای ئەو جارە
فرە تەرینش ئەهل ئەو شارە
پەوکی نەو شارە ئەسپابەی سەفەر
وا کەردن نە کوڵ نیاشان نەوەر
دەسشان کەرد گێلای کوچە و کۆڵانان
نە هەر جا کەدحو قەسیدە وانان
بازارشان گەرم وە هەر جابی ساز
هەرچی مە کەردن دەس نەیاوا راز
پالا پارە بی کالاشان بی شڕ
نەمەندە بی هاز ئەژنو کەو نەبڕ
نە سەر کولانی بە دەستەو ئەژنۆو
مەندە بین لاواز ڕەنجشان بی ڕۆو
هیچ هومید نە دڵ نەمەندە پێشان
نە دایە ڕەو زەف نەڕای دەروێشان
نە هیچ جا وە دەس والّی نە یاوا
دەرون پڕ نە دەرد وە مەینەت یاوا
یارەمیر روکەرد شارەمیر نەوجا
واتش کاکە گیان کۆ گێرمی نەی را
ئەگەر مەزانی بلمێ دماوە
باگێڵمێ وە پەی ئەو ماوای پاوە
چینەیە زیاتر نێیەن دەسەڵات
بابە چەمە ڕان گێڵمێ وە وڵات
روکەرد یارەمیر شارەمیری ژیر
وات هەرائینە بێ قەسەمو تەدبیر
وەشێ جە گێلای تۆ مانیانی
عەقڵت نا جە کۆ کۆ گەلواینی

ئێمە هێشتای تورکسان یەکسەر
نە گێلانمان چێشد کەو نەزەر
قەسەم بە حەقی رەب (العالمین)
ئەر تەمام تەی کەم سارای سەر زەمین
یا تەمام خاک زەمین بەر وێچن
نەکەرو ئەمن کولّ تەتلّە و بێژن
تا هەوالّ ئەو والّێ نازارم
نەگنو نەدەسم حەرامەن شارم
مەگەر جە پاوە نەبەسمان پەیمان
تا پەیدا نەوو کنا چێ کەنعان
هەواو سەراوی پاوە حەرامەن
چێشدا قۆمیان ئەقلّت کامەن
ئیستایچ ئەگەر تۆ هەوای یار نۆ
کەوتەنت وە سەر خوا خافیزد بۆ
سلاوی ئێمەیچ بیاونە پاوە
شارەمیر بە هەق نمەی دماوە
یارەمیر گۆش دا نەواتەی کاکە
دیش هێمای دلّ و دەرون غەم ناکە
دەم وە پێ کەنین چەمان پڕ ئەسرین
واتش کاکە گیان هیچ مەبە خەم گین
ئەمن چەنی تۆ بەسەنم پەیمان
قەسەمم واردەن بە هەقی رەحمان
ئەر تەمام زەوین کالّو چەنی تۆ
یانە گێزاوی ژین بۆ رەنجە رۆو
یا وەکو ئەوەند گێلّو نەی داوە
وە نوک ئەژنۆ بلو نەراوە
هیچ کاتێ نەی را شە کەتیم نێیەن
ئانا دلّ یەکسەر پەیم راحەت بییەن

تۆ نەعاس من هیچ نەبۆت هەوا
من هەر ئەو میرم قەسەم بەخوا
تازەشان کەرد و برایان پەیمان
دەس کەردن گەردن ئەسرین نە چەمان
پەرێ رای چارە گفتوگۆشان کەر
چێگەو لاکام را ئیمە گیرمێ وەر
نەی گفتوگۆ بین نەو سەرمەکانە
ئاماوە لاشان پیرێ فەرزانە
پیر دنیا تەی ژێر زەمانە
باش تەماشا کەرد سیمای ئەوانە
دەمێ نیش نەلای دەروێشان دەیر
پەی پەرسای ئەحوالّ غەریبان سەیر
واتش ها دەروێش چێشەن حالّتان
چی کەم رەونەقەن بەزمو قالّتان
دایەرە و دەفتان بدەیدێ وە دەس
مەدحێوە واندێ با دلّ بۆ قەقنەس
ئەمن نە دیەنم دەروێش نە هیچ جا
گم بۆ نەگێژاو ئەفکار دونیا
واتن مامەگیان پیری وەش کەلام
دانای زەمانە ساحێو عەقلّو فام
ئەگەر گەرەکتەن بژنەوی تۆ راس
پەید واچمێ دەرد، دەرون بە ئیخلاس
تەمام مەرارەت حالّش کەرد بەیان
کاتێ ئەو دەروێش حالّش بی عەیان
واتش رولّە گیان غەفلّەتتان کەردەن
نەوع گێلایتان وەی جۆر ئاوەردەن
ئەر گەرەکتانەن بیاودێ مەقسولّ
نەسیحەتێوەم هەن کەردێش قبولّ

بەرگ دەروێشی باوەردێ وە بەر
گالآی هەقیقی وێتان کەردێ وەر
بە زمانی وێتان یانە بە یانە
گێڵدێ عەیب نێیەن پەی خەیر و عانە
نەگرد یانەیوە وازدێ ئیجازە
لویدێ ناو حەسار پاسە نیازە
بەڵ جە سایەی حەق وەی کاروبارە
وە مەرام یاودێ شمەچی شارە
برایان نەو دەم ئەژنیشان کەلام
زانشان ئەو پیر ساحێو عەقڵ و فام
پەرێ ئەو موشکڵ راکوشایش کەرد
نەسیحەتێ خاس وە دەسشان سپەرد
واتشان مامەگیان وێمان بە فیدا
مەگێرمێ نەگوش دەرست جێگەو لا
نەسیحەتێوە باش وە ئیمە د کەر
ئیمە د نەی فکر و خەیاڵ نەجات دەر
یا خوا رۆشن بۆ چرات نە دو دار
پاسە نەو خەیاڵ ئێمەد کەرد رزگار
نەسیحەت پیر گێرتشان نە گۆش
خەمو شەکەتی گربی فەراموش
غەرقەی دەروێشی بەر ئاوەردن بەر
کالآی ئەساسی وێشان کەردن وەر
دەسشان پەنە کەرد گێلآی نەو شارە
ئەمجار بە بەزمی تەر نەو دیارە
هیچ نەویاردشان یا نە نە کۆڵان
بەڵکو پەیدا بۆ ئەو زامی دڵان
چەن سەر دەمێی وە گێلآی وەی نازر
ها خەریک بێ شار بەیۆ وە ئاخر

یار خەم ئەیزەن نیشتە بێ نەلێو
مەتەرسان وەی جور نەیۆ دەس هیچ چێو
ئاخرین شەوێ مەوعود شار بیی
نە سەر کولآنی مزگی دیار بیی
واتشان ئیمشەو چی یانەی خوا
وەرۆ ماوەرمێ سەوای ماڵ ئاوا
دەسو دیم پاک گێرتشان نەو دەم
رۆ نە ئاسانەی خالق بین وەهەم
دمای وەنەی ورد، ئەورا دو نما
نە بارەگای هەق دەسشان کەرد دۆعا
ئەو شەو بە باری خەم نیانەوە
سەر نە سەر سەرین وە زامانەوە
تا فەجر ئەو شەو، مو ئەزن داش دەنگ
نە خەیاڵ هیچ خەو ناوەردن وە چەنگ
دەم بەیان هۆرزای پەی ئەدای نما
تا خۆر ئاما سەر کەردشان تەمەنا
وەسائل خەو خوراک گر بی جەم
پەی ئاخرین رۆ حازر بین نەو دەم
یارەمیر واتش کاکە ئەر ئارۆ
واڵێمان نەدێ رو کەرمی ئەوکۆ
شارەمیر واتش ئەی برای نازار
مەگێڵمێ ئارۆ ئێمە نە ئەی شار
پەرێ ماوای تەر خوا کەریمەن
لە بۆ غەریبان رەحمش رەحیمەن
ئەو رۆیچ تاکاتی عەسر بی ئاوا
یانە بە یانە گێلآی نەو ماوا
ها بانگ عەسریچ ئاماشان نە گۆش
دەرونشان یەکسەر ئاما بێ بە جۆش

نە ئەو دەم یاوای حەو شەو حەسارێ
وەش نما وەش رو باغو تەلارێ
چەن تەبەق نە سەر مدار بێ بە پا
رەونەقش دا بێ کۆڵانان نەو جا
تەقلو بابشان کەرد ئەی ساحێو یانە
یۆ جواش دا چێشتان بە یانە
واتشان رامان کەوتەن ئاسانە
هەر چێوی باردێ نەی دیواخانە
بەرەو بەرا سان واکرانە رۆ
حەسا رێوە وەش دیار بێ نەو سۆ
کاتێ پانیان ناو حەوشە و حەسار
دەمێ سەیرشان کەرد نەو ماواو دیار
نە ئەو دەم ساتێ دیدە بی مەدهوش
دەنگ وەش نەوای ساوا ئاما گۆش
کاتی ئاماگۆش ئەو دەنگ زەڵاڵ
کە بەرز بی نەو دەم نە سەرای ئەو ماڵ
نەدا کە لوا بلاو نۆساوا
دیشان نەغمەی وەش ئاما نەو ماوا
نەوای وەش ئاوا سەیران سەر کەش
مەلاونا زاورو بەو زمان وەش
کاتی گۆششان دا لای لایەی خاتۆن
وەنە وای تەسکین شیرینو زەبۆن
مەواتش رۆڵە بو سە درەنگەن
بابەد مەیووە کارمان لەنگەن
هەرچی لای لایە ئێد کەردش پەی ئەو
ئەمر خالق بێ ساوا نەلوا خەو
ئەم جار بە زمانی کوردی هەورامی
لای لایەش پەی کەرد بەوەش کەلامی

مەواتش لایە ڕۆڵەگیان لایە
دەنگی غەریبیم وە هیچ جا نایە
خو نەمداران تۆ خاڵوان نەبەر
بۆ سەر رۆڵەگیان باشین نەیۆ سەر
مەزانی ڕۆڵە نامێ خاڵوان
هەر نە ئیستاوە پەید کەرو بەیان
شارەمیر وەهار یارەمیر خەزان
جە خوایم گەرەکەن پێرە بوەزان
براڵە کە دەنگ ئاماشان نە گۆش
تەمام مەرارەت گرد بی فەرامۆش
هەر نە ئەو مەکان بە نەوای بەرز
هاوارشان هوردا بە دڵەی پڕ لەرز
نەو دەم تا واڵێ نەرۆ بی ئاوا
پێشکاران جەم بین نەو سەراو ماوا
بی پە چە کاو چەک کوتە کوکێشان
جێو نە مەندە بێ گیانشان کێشان
واڵی کە یاوا سەر دەرەو بەرەی
دیش شەرە شەقەن ون ئامای سەرەی
وات پێش خزمەتان یە چیە شەن ئەحواڵ
ئەو هاوار چێش بی ئەژنیم نەو ماڵ
واتشان خاتون یە راگوزەرەن
پەی عانەو خوراک نەی دەورو بەرەن
ئیستا گەرە کشەن بەیۆ وە ئیوان
چێوی وەش واتەن نێنمان زوان
نەو دەم شارەمیر دەنگش پەی هۆردا
واتش ئەی واڵێ وێمان وەی سەرا
واڵێ کە دەنگی براڵە کەو نە گۆش
هاواری وەش کەرد نە دەم بی بێ هۆش

ئەهل ئەو یانە کە دیشان ئەحواڵ
بێ دەنگ بی خاتون ڕەنگش بێیەن کاڵ
جەمعێوە لوای بەردشان یانە
شینشان بەرز بی براڵە جەو بانە
بە زمانی تورکی یارەمیر ئەمجا
ئاماوە کەلام ڕوش کەرد نەو سەرا
واتش ئەی ئەهلو وەربەرەو یانە
مەگەر نمەزاندێ غەریب میوانە
ماچی دەسورو ڕوسومتان پاسەن
پەی میوان دور حاڵتان کە ساسەن
کاتێ گۆششاندا نە ئەو کەلامە
ساتیەپەی ویشان چێیە شەن ئەی زامە
ئەی واتە واتەی یەک مسکین نییەن
سەرشان نە ئەو سڕ هیچ بەر نەشییەن
یۆشان وات نەنگەن پەی ئێمە نەی جا
دیمەن پڕ هون بۆ غەریب نەی ماوا
هەر چەن کە سەرو ڕوشان سور بییەن
باردێ با شۆرمێ نەدەس بەر شییەن
شۆردشان سەرو گۆنای میوانان
دەرمان نەروی ئەو برینشان شانان
نە ئەو دەم واڵی ئاماوە بە هۆش
هەی کۆن کۆنش بێ بە دڵەی پڕ جۆش
خزمەت کاری وات ئەی خاتون چێشەن
چێش وەنەت قۆمیان دەرونت ڕیشەن
ئیشارەش کەرد پەی مێوانان نەدەر
واتش باوەردێ ئانیشا وە سەر
دیش خزمەت کاران مەبەو تو ماتەن
مەواچی ئەسڵەن هیچش نەواتەن

ئەمجا بە دەنگی پڕ بە کینو شەڕ
واتش بەو جەمعە هەی بی شەرمو کەڕ
ئا نەوا نەو جا ئاما نە گۆشم
نورد دیەمەن پەوکی خامۆشم
وەر دەسان ئەمجا زاناشان ئەحواڵ
یەک یەک ئامای بەر بە کورجی نەو ماڵ
یۆشان دەنگش دا ئەهل یانەو دەر
بازدێ با مێوان وێشان بیان سەر
بۆ وات چێش ماچی بییەنی دێوانە
ئایا نەو بانەکەی هی مێوانە
یۆتەر بە تەعجیل ئاماوە کەلام
قاڵو مەرافە وەسێن هەی زەلام
خەوەرتان جە کۆن هەی بێ کەلامان
ئا مێوان پەیمان جەڕای دور ئامان
ئا دوو نۆجوان چاگە زەبونەن
هەر دوشان نور دیدەی خاتونەن
نەی گفتوگۆ بیێن واڵی نە ئەو دەم
سەرو پا پەتی وەک دێوانەی زەم
هەر نەسەر هاوار گریانش بی بەرز
شارەمیر مات بی و یارەمیر دڵ لەرز
دەسش کە یاوا دامان و بران
بەرزش کەرد جە نۆ هاوار و گریان
ئەهەل یانە دین یە هەقیقەتەن
بێ هۆ شیو هاوار کوڵ هی حەسرەتەن
ئەوانیش نەو دەم بەر بێن نەگریان
نەو کار و ێشان گرد بێن پەشیمان
دماو مودەتێ ئەو شینو زاری
واڵێ ئاما هۆش نەو بێ قەراری

روکەرد نە ئەهل یا نە نەو سەرا
خەجالّت بیدێ کەردێ پەزێرا
ئێد شارە میرەن گیان شیرینم
ئەو یارەمیرەن دەوای برینم
پەی من وەی نۆعییێ کەردەن عەودالّ
والّی وە قوربان تۆز گونای کالّ
ئاخ من وە و ماوا گیان بشیام وە بەر
تا نە ئەی مە کان نە کەردام گوزەر
هەر چەن یە تەقدیر حەی بێ کەسەن
ئارۆ کولّ نەی جا مەنزلّمان وسەن
مەر خالق زانۆ ئەمن نەی کاتە
چێشم نا وەر دەس چێشم خەلاتە
بەلاّم شمە ئەی هاو دەمان نەی دەم
ساز کەردی شادی نا تەمام بی خەم
زەم زەمە بەرز بی جە ئەهل یانە
شادی بەزمش کرت نەو دیوا خاتە
بەزم شاهانە نەو سەرا بی گەرم
ئاماوە زمان والّێ حەیا و شەرم
خیر ئامای شیرین کەردش نە تای دلّ
گاگا ئەسرینیچ ماوە ردش وە کۆل
برا لّەو والّی مەدیان وەهەم دا
فرمێسک شادی جاری نە چەمدا
دماو بەێنی وە والّی بی سەر حالّ
ئاوە خ کەو پەرسا و جویا جە ئەحوالّ
پەرساش ئەحوالاّن قەومو هەم خوێشان
ئەدا و هەم بابەو والّی و براشان
ئینجا برالّەیچ یەک یەک ئەحوالاّن
پەێشان بەیان کەرد تەمام بە سەرهات

مەرارەت راکۆل جەنی دوری
تەمام بە سەرهات جەورو سەبوری
والّی وات فەدای شە کەتی راتان
دیدەم بە سەر گەرد توز پالاّتان
ئەنا دلّەی من بڕیا نە ئاوات
نە سەودای دوری خوا داش نەجات
جاری گەرد را نە سەر بشۆردی
شەکەتی جەسە نەی جا بەر کەردی
سەرو رو ئیسلاح کەردی دوبارە
کالاّی عەودالّی بکەردی پارە
بەزم حمامو دەلاکی تەمام
والّی پەی برالّە دەسوردا ئەنجام
کاتێ کە فارق بین نە ئەو دەمە
خەلاس بین نە دەس ئەو باری خەمە
بالاّ وەک لەو لاو روخسار پڕەنگ
خیالّشان ئامان شازادەی فەرەنگ
تەمام ئەهل و بەیت ئەو بەرو یانە
چی شەئنو روخسار گر پەرێشانە
والّی نە پای دەرچەم بە ئینتزار
کە بالاّشان دی یەک جا بی سەر شار
راهنمایی کەرد ئەو سەر سەرای وێش
تاکو جەو ماوا بنیشان بێ نێش
ساتێ بە گرین ساتێ پێ کەنین
دەمی بە سروەو ساتێ ماتەمین
هەر کام پەی وێشان مەکردشان بەیان
چێو نەمەندە بی شەفەق بۆ عەیان
والّی وات پێشان برای تاج سەر
مەنیایی راتان ناوەردەن وە بەر

مەزانو ئەمن چێشتان سەر ئامان
کەردێ ئیسراحەت وێم فەدای دامان
هەرسێ نەو سەرا چەم نیان وەهەم
سەر نەسەر سەرین ساتێ وە بێ خەم
نەو دەم ساحێو ماڵ فەرماندەی سپا
مەئموریەتش بێ نەلایەنی شا
نە تەقدیر هەق قەزای سوبحانی
کارشان تەمام بی گێلاوە بانی
چون ئەهل یانە ئەو شەو بین وەش حاڵ
هیچکەس دیار نەبی نەحەیات و ماڵ
وەهام یاران وات هادەم سەحەرەن
هەر یۆ جەیانەی بوسدێ خاستەرەن
با منیچ بلو سەر دەو نە عەیاڵ
ئاڵ غەریبەن پەیم با پەرسوش ئەحواڵ
کاتێ کە بەرەی یانەش کەردەوە
دەمی گێژلوا سەر بە هەردەوە
دیش دو نو جوان نۆ نەمام نۆ رەس
لای دەس حەرەم وتێنی سەر بەس
فەرماندە نەو دەم تاقەتش نەمان
تەسمیم وێش گێرت پەی گوشتەی ئەوان
بەر گێشاوە دەس نە کێلان خەنجەر
چێو نەمەندە بی کەرۆشان بی سەر
ناکا نە ئەو خەو خاتونش هۆ زا
بەرەو روی هاو دەم پەلامارش دا
وات چێش مەکەری سەر وەشی سەر خۆ
بازە ماجرا گێڵنو نۆ پەی تۆ
وات قەسەم بە زات رەب (العالمین)
بە خالق کەون سەماو سەرزەمین

ئەر کەلام لەنگ باری وە زمان
راسیو هەقیقەت نەکەری بەیان
جەرگ هەر یەرین مە کەرو پارە
ئەر وێم کەردە بۆ دەیریو ئاوارە
چی بەزمو گێرە براڵە هور زای
واتشان واڵی چێشەن ئەی هەرای
ئەم جا خاتونیچ بە عەقلیوە خاس
تەمام ماجەراش پەی وات بە ئیخلاس
فەرماندەی سپا ماجەراش ئەژنین
ئەژنو بێ رەمەق کەو نە سەرزەمین
دەمیێ بێ دەنگ نەمەندە بێش فام
پەی مدەتێوە لاڵ بی نە کەلام
خاتون دوبارە روش کەرد نەشوی وێش
نامی براڵان یەک یەک وات وە پێش
ئانە شارە میرگیان شیرینم
ئینە یارەمیر نور دو عەینم
چەن جار وەلای تۆ من ئینە مەوات
نامێ قەومانو برایان وەڵات
شەرح ئەحواڵات عەشرەتو خوێشان
پەی حفزە ناموس هەرچی نە ژیان
مەرارەت ژین قبوڵ شان کەردەن
ناموسشان وە دەس هیچ کەس نەسپەردەن
ئەم جار فەرماندەی وەش زەوقو ئیقباڵ
کە زاناش ئەحواڵ بریانە خەیاڵ
پەی ئەدای حورمەت هورێزا سەرپا
بە دەسوری خاس کەردش تەمەنا
هەر دو ناو چاوان برایان ماچ کەرد
دەس کەرد نە گەردەن نەمامان بێ گەرد

وات قەسەم بە زات ئەو حەی سوبحان
کارێ کەشمە کەردەن نەی جەهان
هیچ سپاو لەشکر حاکمو شای
هیچ پیر و مرید عیلم و ئالای
نمە تاوان پاسە کەران حەرەکەت
شمە پەی ئەمن ئاوەردتان نەسرەت
ئەمنیچ شەرتێوەم نەی دڵەی پڕ جۆش
وەڵێ کوڵ چێوێ مەبۆ گێردێ گۆش
گەر قبوڵتان کەرد شمە نەتای دڵ
نەلای دەستانم ئەمن تا پای گڵ
وەک غوڵام حەڵقەی بەندە نە گوشم
شمە سەردار و ئەمن سەر خوشم
شەرتم ئانە نە بە هەق جەلاتان
فەرامۆش کەردێ ئەسڵو ماواتان
گەر ئیی شەرتمە نە کەرد قبوڵ
قەسەم بە زات خالقو رەسوڵ
هەر یەرین بە تێغ مەویار و نەدەم
ئایری غەزەب مەوز و یانەکەم
نە دمای گردین وێم کەرو هیلاک
تا ئاهی دەرون بەرو وەژێر خاک
کاتێ گۆششان داگردین نەو کەلام
فەرماندە شەرت وێش کەردش تەمام
دەمێ بێ دەنگ بین هەر سێ نە ئەو دەم
چە رایە گێران دڵ ناوەرو خەم
زاناشان قەسەم تورک عوسمانی
هیچ رەدش نییەن ئانەشان وانی
واڵێ ئەمجا رو نە و براڵەی شیرین
کەردش تەمەنا وە دیدەی نمین

وات قبوڵ کەردێ تو خوا برایان
پاسە خاستەرەن مانمێ نەی ژیان
گەر شمە لای من من بۆ نەلاتان
کالای هەقیقی بو ڕو باڵاتان
ئینە خاستەرەن وێتان مەزاندی
باش قەسەم تورک وێتان مەواندی
هەر چەن مەزانو پەیتان گرانەن
دوری جە وڵات وە بێ دەرمانەن
ئەوەڵ بە خاتر سڵامەتیی وێتان
دووەم ئەمنیچ هەر چی هەن پەیتان
دەمێ بێ دەنگ بین برایان نەو سەر
چێش کەران ئاخر چێش مەیۆ وە بەر
واتشان ئیی شەرتە قبوڵش هەن وەس
بەڵ بەیۆ روێ وابۆ یا گەدەس
فەرماندە کە دیش شەرتش بی قبوڵ
سوات نا ئیی دڵەم ئارام بی نە کوڵ
بازدێ با منیچ تەمام ئەحواڵات
کەرونەش بەیان بڕێوە خەیاڵات
ئەمن فەرماندەی ئەمیر سپام
فاتح ئەقلیم تورکستان وە جام
تورکستان روسیا عەرەبو عەجەم
گێڵانا ئەمن دڵ وە خاتر جەم
وە هیچ جا ئەمن دڵم نەویەن گیر
نە هیچ مە کانێ ویم نەکەرد ئەسیر
تا نە ئەو دەمەی هەورامانم دیی
دڵ بی وە سەوداش عەقڵ لام بەرشی
بەڵام ئەوامر دڵەش کەرد مەعزور
نە تاوام چاکە گێڵون بە زەرور

ئینە بێ کاتێ نەو سەرای پاوە
دیدەم نە روخسار پەری دیاوە
ئاڵ پەرێ ئێمە حوکم ئەسیر بێ
بەڵام دڵەی من پەی ئەو زەویر بێ
قەسەم مەوەرو بە زات یەزدان
توشمان ئامان ئێمە جەو مەکان
نە حوزور ئەو بە حورمەتو فام
نا سەنم هێچ کەس بواچو کەلام
وەختی رەزایەت ئەو واتش جەلام
نیکاحم کەردەن بە شەرع ئیسلام
ئستایچ مەویندێ جە ژینو هەم ماڵ
هەرچی من هەنم پەی ئەو بی حەراڵ
پۆکی شەرت خاس چەنی شمەم بەس
تاکە دوبارە دڵ نەبۆ قەقنەس
ئیستایچ شەرتە بۆ تەمام ئەقرەبا
جەم کەرو چەنی ئاشنا و برا
شادی و سەر وەشی بەزم شاهانە
مەگێر و ئەمن جەی سەر مەکانە
ئامای شمە پەی من فەرش ئاوەردەن
با قەومان زانان چە کارتان کەردەن
نەی گفتوگۆ بێن شەو ئاما وە سەر
وەرە تاو لیزگش جە کەل کێشا سەر
ئەو جار فەرماندەی وەش زەوقو ئیقباڵ
وەر دەسان جەم کەرانە سەرای ئەو ماڵ
ئەوامری وێش نەو سەرا وانا
قاسدش وەناو عەشرت گیانا
واتش بیدی جەم پەی من شادیەن
عەیاڵم ئارۆ پەیش ئازادییەن

ئارۆ من بەزم نۆ بوکیم بەرزەن
بەیعەتو پەیمان پەی ئەمن فەرزەن
کاتێ کە قەومان نەو ماوا بییەن جەم
ئەو دو نۆ نەمام باش دیشان وە چەم
دیشان باڵاشان سەروی نەمامەن
پەی واتەو راوێژ ساحیۆ کلامەن
هەر کام پەی وێشان دەعوەتشان گییاس
تا بان وە خزمەت وە شادیو ئیخلاس
بازار شادیو دیدەن بی وە گەرم
پەی ئەهل یا نە ئیتر برپاس شەرم
نەو شادیو میوان دو پەری زاڵە
بێن حەیران ئەو باڵا و کەماڵە
بەزم شادیشان دا بە هام رازان
پەی یەکتر هەر دەم ئاوات مەوازان
فەرماندە، کە دیش ئەو بەزم تازە
نەما بەین قەوم برایان وازە
فرسەتش زانا فەوری نە ئەو دەم
پەی بەزم وەساڵ حازر بیەن کەم کەم
دو پەری روخسار رومەت وێنەی گوڵ
بێن وەهام رازی نەمامان چڵ
بەزم زەماوەند شادێ بی بەر پا
واڵێ بێ خەوەر براڵە ئەجیا
هەر نە ئەو شارە بیەنشان ماوا
فەراموششان کەرد ماوای سەر ئاوا
جە ناز و نێعمەت ئەوان بێن سەر شار
پەی ئامای پاوە نە کەردشان ئیقرار
کاتێ کە وابی چەمشان نەو کارە
دیشان پەی پاوە نیەن رای چارە

بی وە سەودای سەر دمای چەنها سالّ
جە ئەفکارشان پاوە بی خەیالّ
زاناشان ئیتر کارشان لەنگەن
پاوە پەی ئەوان سەرای بێ دەنگەن
چون هەر کام دارای چەن روڵەی شیرین
نە سەرای یانە کەردەنشان نگین
ئەوان بی پاوەند پاوەند کەردن پا
کەیخوا نە پاوە نەمەندە بێش جا

لوای کەیخوا کەنعانی پەی ئەسەموڵی

دیش کە منداڵان لوایێنەی بێ شۆن
پەی ئەوان کەیخوا نەمەندش بر هون
بە پەرسا نەو دەم خەوەرش یاوا
ئەوان ئەسەموڵ کەردەن وە ماوا
تۆشە پەی سەفەر ئەویچ بەس نە سەر
یانە و کاشانەش وە رەشید سپەر
بە رەنجو زەحمەت رێگاش کەرد وەتەی
مەرارەت زەحمەت گردش داوە پەی
تاکو وە شاری ئەسەموڵ یاوا
دیدار وە روخسار روڵە گەلّ ساوا
نە تەقدیر هەق قەزای سوبحانی
نەدەم چاگەنە کەیخوا بی فانی
بەزم چەمەریو شیوەن بی هەرزان
نە یاگەی شادی خەم بی وەمیوان
جەم بین نەو سەرا هاو دەمان وە هەم
یارەمیر تەمام پەشێو بی ماتەم
رو کەرد ئەوبراو گردین هاو سەران
واتش چێوی هەن با واچو لاتان

هەر چەن مەزانو کاری موشکەڵەن
مەرارەت را بێ تەحەموڵەن
چەنەم قبوڵ کەن تو خوا برایان
مەسپاردیش وە خاک کەیخوا چی مەکان
بەرمێشو پەرێ ناوچەی پاوە شار
بەڵ ئارام گێرۆ رۆحش نەو دیار
شارەمیر داش جوا و نور چەمانم
برای پاڵ پشت ئارامی گیانم
تەمام روی زەمین خاک و خوایەن
رۆمەن ئیرانەن یا نە هەر جا یەن
تەوفیرش چێشەن پەی ئەو کەش مەردەن
نە هەر یا گێوە خاکش سپەردەن
ئەر بۆ ئەعماڵش پەسەند باری
مەبۆ بە گوڵزار ئەو گۆڕە تاری
داش جواو کاکە تۆ ویت مەزانی
چێشمان سەر ئامان وە دەس عوسمانی
دەرد من پەرێ ئەعماڵش نییەن
خاک زاڵمان کەی وە گۆر بییەن
کوردستان وە دەس ئەوان زەلیلەن
نیمە عاسییەن نیمە چون دیلەن
حەی فەن نە ئەو جا ئیمەش کەرد ئەسیر
ئەسیر خاک خاک بۆ دانانی روشنبیر
ئەرنمە تاومێ پەری هەورامان
بە هەر لەونێ هەن بەرمێش کوردسان
ئەمجار شارەمیر واتش براگیان
ئینە تۆ ماچی عەیانەن لێمان
ئاو و گڵ کەیخواش وەی جا ئاوەردەن
دەسەڵات چیە شەن کەسی نەکەردەن

ئەجەڵ داوش تەند نە غوربەت بۆ گیر
خاک ئیی ماوا کە روش وە ئەسیر
چینەیە زیاتەر وێت مەکەر هیلاک
با هەر نەی مەکان بسپارمێش وە خاک
بەڵام دەرسێ بۆ ئینە پەرێمان
فەرامۆش نەبۆ کەردەی زاڵمان
ئاڵ تازە لوان خواش بۆ چەنی
ئیمە مەمانمێ پەی دەردی هەنی
هەر نە ئەو ماوا خاکش سپەردن
روڵە گەڵ مەراق با بۆشان کەردن
یارەب دوایێ پەی دەردان زار
نەکەری نسیب دوری نەدیار
هیچ کەس نە غەوربەت نەبۆ گرفتار
نەبۆ وە ئەسیر بێگانەی غەدار
نەبۆ وە بەندی دۆسانی دۆژمەن
نەبۆ دەر بە دەر ئاوارەی وەتەن
هەر کەس بێ سەرەن یا لە تۆ پارەن
وە دەست زاڵم ئەجەڵش بارەن
لاشە وە بێ سەر خورد کەمتارەن
چە قەڵو رێوی یا سەگی هارەن
من داخ ئەوان وە دڵ نەدارون
نە دەس سەگی هارگیان مەسپارون
ئیڵ کەنان وەری دەرکو دەروازەن
ئیستا پەی لاشەم ئاو تەوازەن
یارەب هەر کەسێ وای دەردانش بۆ
مۆحتاج وە دەوای تەبیبانش بۆ
مەبۆ وەلای کێ دەردش بۆ عەیان
تەبیب هەر تۆنی دەردم کەرد بەیان

رەحمێوەیچ کەری وە بەندەی هەژار
نە قاپی ئەتو نەبوون شەرمەسار
باقی وە سلام تەمام بی مەکتوب
(سمکۆ) مایەوە بە دڵەی مەعیوب

فەرهەنگۆک

ئاخێز: لە جێی خوهەڵسان

ئاڵ: ئەو

ئانیشا: ئەوانە

ئەجیاش: وای دەزانی

ئەدا: دایە، دایک

باردێ: بیهێنن

بازدێ: بێ لێن = بێلێن

باڵۆرە: جۆرە گریانێ کە هاوڕێ لەگەڵ بەیت
گوتنا بەیتو باڵۆرەیشی پێ ئەوتری

بشنەودێ: ببی ببسن، لە گۆی گرن

بگێڵمێ: بگەڕێین

بلدێ: بڕۆن

بەرمێش: بی بەین

بەروێچن: بەرو وژن

پوشمێ: بپۆشین ـ لە بەری کەین

پەرێمان: بۆمان

پەی: بۆ

پەێد: بۆت

تەتڵە و بێژن: هەڵ تەکان و پاککردنی دانەویەڵە و
توتن بە تەوەقو بێژن یا بێژنگ

تە کویر: ڕاوێژ، تەکبیر

چەرخنای: گەڕاندن

چەمەری: گەڕانی جلووبەرگی مرد و هاوڕێ بە گریان و دەهوڵ لێ دان

راز: چیرۆک، سەرگوزەشت

زەین: هۆش، ئاوەز، فام

سەبون: گڕەبای زۆر گەرم

عازەو: لاوی تازە پێی گەیشتو، زۆرتر بۆ کچ بەکار ئەبرێ

عاینەمەل: عایلەمەن، هەنگە چینە

کوڵ: گشت، هەموو

کولە: مەلە کوڕ، کوللە، قولمە

کناچێ: کچ، کیژ

نمەتاوان: ناتوانن

نمەی: نایەت

نیەنمان: نیمانە، نیەسمان

واتشان: وتیان

وادە: کات، وەخت، دەم، سات

واڵێ: خوشک، خۆیشک

وەش: خۆش

وێش: خۆی

وێشان: خۆیان

وێتان: خۆتان

وێم: خۆم

هوروژم: پەلاماردانی بەکۆمەڵ هێرش بردن بەسەرجەمی

هومێد: هیوا، ئومید

هەڵس: فرمێسک

یانە: ماڵ، خانگ، خانوو

یۆشان: یەکێکیان

کیانا: هەناردی، ڕەوانەی کرد

گێلای: گەڕێیان

گوێ ڕایەڵ: گۆی گرتن بۆ قسەو وتار

لوان: ڕۆشت

لوای: ڕۆیی

ماچی: دەڵێی

مانیان: شەکەت بوون

مۆم: ئەو شتەیە کە لە کاژی هەنگوین بە دەس دێو بۆ مانەوەی دەزوی دروێنە و زورهاشتی
کە بەکار ئەبرێ

مەبۆ: ئەبێ

مەدیان: دەڕوانین

مەواچی: هەردەڵێی

ناسەنم: نەمهێشتووە

گوڵزاری هەورامان

ئەدەبیات

بەشی شەشەم

جەژنی نەتەوەیی (نەورۆز)

ڕێڕەوی مێژووی نەورۆز

پارسەکان؛ لە نووسەر و لە مێژوونووس و لە شاعر، لە بارەی نەورۆزەوە، بگرە هەر لە (خیام)ەوە، تا دەگاتە ناصر خەسرەو ئەحمەدی کەسرەویی و دوکتۆر (محمدمعین) و (د. محمد جواد مشکور)، تا دەگاتە د. پور داود و فرەوشی و بەرەو ئەمڕۆ، زۆریان وتووە و هەڵبەستووە و نووسیوە و ئەوەش کە خەستەی ئەو نووسراوانەبێ، سەرپاکیان پۆشاکی ئەفسانە و ڕێڕەوی تەلیسماوییان لەبەر کردووە و وەرگرتووە و هەمووشیان بەکۆمەڵ لە سەرچاوەی شاهنامەی (فردەوسی)دا هەڵگوزراون، لەمەش بەولاوە چیدیکە نوێ، لە پشکنینی نوێکاریدا بەرچاو ناکەوێ!

نووسەری کوردیش (نووسەر، مێژوونووس، شاعر) لە بارەی نورۆزەوە نووسیونانە و هۆنیویانەتەوە و بەشێوەیەکی زۆر خەستیش، بۆمان هەیە کە بڵێین، ئەم نووسراوانە زۆربەی زۆریان، ڕەنگدانەوەی نووسراوی فارسەکانیان پێوە دیارە!

شاعرانی کورد زۆریان بەشان و باڵی نەورۆز ئاگر و زوحاک و ئەژدیهادا وتووە، بەڵام، نەورۆز چییە و کەی پەیدابووە و لە سەرەتاوە، لە کوێ و لە جێگایەکدا و بەهۆی چییەوە ڕوواوە و سەری دەرهێناوە، ئەوە بێ شوێنەوارە!

لەناو کوردەواریدا (نەورۆز و کاوە ئەژدیها و ئاگر) وەک هاوبەش دەردەکەون و لەمەش بەلاوە چیدیکەی ڕۆسشنکەرەوەیان بەردەست و بەرچاو ناکەوێ!

ساڵی هەشتاکان، مەڵبەندی ڕۆشنبیریی کوردی میرەگانێک بۆ ڕۆشنبیرانی کورد لە هەولێر پێکەوە نا و ئا لەوێدا، ئێمە وتارێکمان بەناوی (نەورۆز و ئاگر و بەهار)ەوە خوێندە و لاشم وەهایە، سەرپاکی ئەو وتارە، لە گۆڤاری ڕۆشنبیریی نوێدا بڵاوکرایەوە.

بەڵێ، ئەو وتارە، نرخێکی تایبەتی سەردەمی هەبوو، بەڵام لەلای خۆمەوە ئەوەم لەلا زۆر ڕۆشن بوو، کە من نەمتوانیوە، بگەمە ئاواتەکەم، کە ئەویش ئەوەیە: نەورۆز، کەی ڕووی داوە؟ لەبەرچی؟ لەسەر و کلاوی کێدا نەورۆز پەیدا بووە؟! کاوە کێیە و پەیوەندیی بەنەورۆز و ئاگر و بەهارەوە چی بووە و؟ ئا لەم جۆرە پرسیارانە ماخۆلانی گێژاوی بیرم بوون.

ساڵی هەشتاکان، سەرێکی قاهیرەم دا و ئا لەوێ، ئاواتم هاتە دی بەوەی کە توانیم سەری کتێبخانە ئەزهەر بدەم و بەرێککەوت دەستنووسی زۆر کە ئەوان بەدەستنووسی پارسیان لە قەڵەم دەدان، کەوتنە بەرچاوم و ئەوانە وایان لێ کردم، کە بۆ چەند سەعاتێ

خەریکی ئەوانە بم. بەهەر حاڵ، ئەو دەستنووسانە پتر لە سەد ژمارەیە بوون و سەرپاکیان دەربارەی نەورۆزە بوون و لەگەڵ هەندێ باسی دیکەدا. ساڵانی نەوەد، کە بۆ ئێران چووم، هەر نەورۆز ڕازونیازیم هەر لەبەرچاوەوە بوو! لە بارەی نەورۆزە و زۆرم خوێندە و هەروەک لە سەرەتاوە ئەمەم ڕۆشنکردەوە، ئەم نووسراوانە تینویەتیمان نەشکاند و ئەوەش، کە دەمەوێ لەم بارەیەوە، بەرچاوی خوێنەری بەڕێزی بخەم، ئەوەیە کە ئەنجامی ئەو کەڵکەڵەیەی کە لە بارەی نەورۆزە و بەسەرهاتیەکانیەوە هەمبووە و هەمە، بەم جۆرەی خوارەوە، وا ڕایدەڕێژم و بەو مەبەستەی نا، کە ئەم تەواوی تەواوە، بەڵکو بەو مەبەستەی ڕێبازێکی ڕەوان بێ بەرەو ڕاستیی؛ سەرچاوەیەک بێ؛ بۆ لێکدانەوەی ڕەواتر، ئەگەر بکرێ!!

لەم بۆچوونەماندا، بەپێویست دەزانرێ، کە هەندێ خاڵی یاریدەدەری ڕۆشنکەرەوەی ئەم ڕێڕەوە هەن، بیاندەینە بەر بەردی تاقیکەوەوەی تۆژینەوە، بەو مەبەستەی، کە بگەینە ئاواتی گۆڵە سەرەکیەکە و ئەوانیش ئەمانەن:

کورد و ئاگر

لەلایەن گەل و هۆزە جۆربەجۆرەکانی کوردەوە، لێرە و لەوێ و لەملاو لەولاوە، ناوی ئاگر، بەگەلێ ئاوازە و گۆ-وە، بەرگوێماندەکەوێ. کە وەک (ئار، ئاتر، ئاتەر، ئاویر، ئاور، ئایر، ئاگر، ئاتور،... هتد).

ڕێزگرتنی ئاگر، لەلایەن هۆزە جۆربەجۆرەکانی کوردەوە، گەیشتووەتە پلەیەک، کە سەرسووڕهێنەری بێگانەیە و بۆیە، باوەڕی بۆ ئەوە ڕۆیشتووە و دەڕوا، کە گوایا کوردەکان ئاگر دەپەرستن و جگە لە ئاگر، خوا ناناسن!!

لە ناوچەی کوردەواریدا، سوێندخواردن بەئاگر و بەپیرۆزیی زانینی بەشێوەی ئەم جۆرە زاراوانە بەکار دێت:

- بەو ئاگرە، بەڕۆشنایی ئاگر، بەبڵێسەی ئاگر، بەشۆڵەی ئاگر.
- پا ئایرە، پا بڵێسەو ئاویریە، قەسەم، پا ڕۆشناییە، پانوور و ئایریە، قەسەم وەو نووری ئاگرە.
- پا ئاویرانە، پا ئارگا، قەسەم وەو ئۆجاخە!

بۆ لێکدانەوەی ئەم جۆرە سوێندانە (جۆرە سوێندخواردنە)، وەک لەملاو لەولاوە وەدەستمان هێناوە، وەهامان بەدەستەوە دەدەن، کە ڕۆشنایی ئاگر (ڕۆشنایی = نوور)ی

خوایە (خوای خوایان) و بەهۆی گڕانگڕانی ئاگرەوە، زەویی ڕۆشن دەبێتەوە و دێو و درنج و شەیتانەکان سەرپاکیان لە ترساندا خۆیان هەشار دەدەن. ئەوەی کە عاشقی نووریی خوایە و عاشقی ڕاستڕەویە، هەمیشە خۆی نزیکی ئاگر دەکاتەوە و خۆی لەبەر ڕۆشناییدا پیرۆز دەکات، عاشقی خۆ سووتاندنە تیایدا و لەم ڕووشەوە؛ لە گۆشەی سۆفیگەریی کوردەواریدا، وەها بەرگوێ دەکەوێ –(وەک کورد واتەنیی)– پەپوولە عاشقی نوورە و بۆیە بەفڕکە خۆی فڕێ دەداتە ناویەوە و ئارامشی، لەگەڵ قەقنەسی لەشیدایە.

ڕێزی ئاگر، لەناو کوردەواریدا، بەچەند شێوەیەکی دیکە جێگای پیرۆزی خۆی هەیە، بۆ وێنە، لەم ڕووەوە:

– کاتێ، کە مردوو دەمرێ، تا ماوەی (٥–٧) ڕۆژێ ، کاتێ کە ئێوارە دایێ، ئاگر لە جێگای شووشتنەکەیدا دەکەنەوە، گوایا، پێویستە دێو و جنۆکە و شەیتانەکڵە، بەو جێگایەدا نەیەن و لەبەر بلێسەی ئاگر و ڕۆشناییەکەی نەوێرن، بەو گوزەرەدا، گوزەر بکەن!!

– کاتی زستانان سەخت، یان هەر وەرزێکی دیکەی ساڵ، لەو ناوچانەدا کە ئاوەدانیەکان لە یەکترییەوە، ماوەی زۆریان لەنێوان دایە، ئاگرکردنەوە (بەشەودا، نزیکی سەر ڕێگا) وەک ئەرکێکی مرۆڤایەتی تەماشای دەکرێ و لەو ڕووەشەوە دەوترێ (ئاگرگڕان) واتای ئاوەدانیی پێوەیە و ئەو ڕێڕەوەش، کە بەو نزیکانەدا، تێدەپەڕێ، لادان و بەسەرکردنەوەی ئەو ئاگرەی دێتە بەر ڕێ، سا بەهەر مەبەستێکەوە بێ.

– کوژاندنەوەی ئاگر، بەئاو، بەکارێکی ناڕەوا دەزانرێ و بۆیە کورد وەک هەڵسوکەوتێکی کوردەواریی، هەرگیز ئاو بەئاگردا ناکات و ئەگەریش بۆ هەمان مەبەست، کارەکەی کرد، وەک ئەرک دەبێ کە بەو بۆنەیەوە، یا لە پێناویدا، خەیر بکات، بۆ ئەوەی ئەو کردەوەیە، کە ناڕەوایە، بسڕێتەوە.

– ئاگر لە کوردەواریدا، بەواتای (زیندوویەتی) دێت و وەک زاراو دەوترێ، فلانە ماڵ ئاگری نییە، یان ئاگری کوژراوەتەوە، بەواتای ئەوە دێت، کە گەورەی ماڵەکە مردووە!!

– ئاگر، نابێ پیسایی تێ فڕێ بدرێ. ئەمەش، وەک ڕەویە و ڕەوشتی، لەناو کورداواریدا، باوە، کە نابێ تفێ تیا بکرێ، یان شتی پیسی تێ بخرێ، یان پیس بکرێ و تەنانەت، خۆڵەمێشەکەشی بەپاکترین خۆڵ دەژمێررێت و جێگای گڕانگڕانی ئاگریش، کە بەچەند شێوەیەک ناوی دەبەن، (ئۆجاخ)یشی پێ دەوترێ.

وشەی ئۆجاخ (وەجاخ)یش، بەشێوەی زاراو بەکار دەهێنرێت و دەوترێ:

فلانە کەس وەجاخ ڕۆشنە! واتە: کوڕەکەی توانیویەتی جێگای بگرێتەوە! یان بەواتای ئەوە دێت، کە فلانە کەس کوڕی هەیە!!

یان، ئەگەر خێزانێک کوڕیان نەبێ: دەوترێ فلانە خێزان وەجاخ کوێرە! بەم جۆرە دەبینین، کە تەنانەت جێگای (ئاگر گڕان) چەند پلەیەکی پیرۆزی هەیە و چونکە هەروەک لە سەرەوە باسمان کرد، ئاگر بلێسەی زمانی خوایە بۆیە هەمیشە ڕەمزی پاکییە و ڕاستییە.

ئاگر لەناو کوردەواریدا (هۆزە دینییە جۆراوجۆرەکاندا)

هەروەک لای زۆربەی خوێنەری کورد ڕۆشنە، کورد زۆربەی دینەکانیان گرتووەتە باوەشی و لەگەڵیاندا، جۆشیان خواردووە، بەبێ ئەوەی هەڵسوکەوتی نەتەوەیی ون کردبێ!

– بۆ وێنە، کوردی زەردەشتی ماون و هەن و زۆربەیان، لە شاری (ئورمییە هەورامییە و دەوروبەرەکەی دادەنیشن و دەژین و من خۆم بەش بەحاڵی خۆم توانیم لەگەڵیان دا، کەمی وتووێژ بکەین و ئەوان وەهایان لە قەڵەم دەدات، کە لایەکی دیکەوە، وەهایان دەردەخست، کە گۆڕی دایکی زەردەشت وا لە (مەمێن) ناوچەیەکی بچکۆڵەیە و، کەوتووەتە دوور ڕیانی، یان سێ ڕیانی ڕێی نەغەدە مەهاباد و سەردەشت سەرگۆشەی دەریاچەی ورمێ (چیچست).

بێگومان، لە بارەی پیرۆزی ئاگرەوە و پێویستی بەگڕانگڕانی لە هەر کاتێک و دەمێکی دینی و نیشتمانیدا، لەلایەکی دیکەوە باس دەکرێ.

– کوردی ئێزەدی. هەروەک باو و برەو ئاگر زۆر پیرۆزە و هەرگیز نابێ پیس بکرێ و گەرمیی و ڕۆشنایی و بلێسەی گڕانگڕانی، نوورە و لە زمانی خواوە دەبارێ و دەردێت و گەورەترین پەریی خودای یەکتا و دڵسۆزترینی (پەری تاووس)ە، کە لە ئاگر دروست کراوە. نەورۆز و جەژنی بەهار، لەلای ئەوان جەژنی میهرەجانە و جەماوەریی و گەلیی و دینییە و ئەرکیشە.

ئاوی لالش، کە سەری گیراوە و ئا لەوێدا، پەرستگایە، ئاوەکە دێتە ناو، حەوزێکی چوارگۆشەی پاکەوە و لە هەر چوار گۆشەکەیەوە ئاگری زەیتونی (واتە: بەڕۆن زەیتون گڕانگڕان دەکەن، نابێ خامۆش بکرێن، یا بنێ. ئا لەوێدا جێگای نوێژکردن و سروود خوێندنیانەوە و هەر ئا لەوێدا، جەژنی میهرەگان دەگرن.

– لەلایەن کوردی کاکەییەوە، لە جەمخانەدا، بەبۆنە دینییانەوە، کوورەی زیکر دەبەستن

و لەگەڵ خەیاڵی بەنەوشەیی و لەگەڵ گڕانگڕانی گڕی ئاگری بڵێسەداردا دەچنە دنیایەکی نوێی دینی خۆیانەوە.

لە دینی کاکەییدا، وەها دەوتری، کە گیان و ژیان دووناودوونە و هەر گیانێ ئەگەر لە ڕێڕەوی دووناودوونەکاندا، بۆ ماوەی هەزار جار ببێتەوە بەبەشەر ئەو کەسە، دەچێتە قاڵب (چوارچێوە)ی ئاگرە و دەبێتە پارچەیەک لە نووری خوا و ئیتر هەرگیزاو هەرگیز هەر نەمر دەبێ!! بۆ وێنە (داودی گڵێم لە کۆڵ) یەکێکە لەوانە و یەکێکە لە پەریە هەرە دڵسۆزەکانی خوا (سان).

کوردی جوومان زۆرن و حاڵی حازریش، کۆمەڵێکی گەورەی بێسارانی سنەیی و کامیارایی هەر ماون و پتر لەوەش، کە ئاگر، لە دینی (جووت کەلیمی)دا چەند بەڕێزە، وەک کوردی ڕەسەن بەباوبرەوی جەژنی نەورۆز و سەری ساڵ بەخۆشیەوە یاد دەکەنەوە و هەروەک سەرپاکی کوردەکان لە جەژنی نەورۆزدا دیاریی بۆ یەکتری دەبەن، یان باوک جەژنانە، بەمنداڵەکانی دەدات، ئەوە ماوەی چەند ڕۆژەی نەورۆزە، هەروەک لای هەر کوردێکی دیکە باوبرەوی نەورۆز هیچێکی کەم نەکردووە! بەڵام لە بارەی پیرۆزی ئاگرەوە، لەلایەن (جوو)ەوە، لە باسی (جوو)دا، باس دەکرێت.

کوردی فەلە و کوردی ئیسلام، هەرگیز وازیان لە کوردایەتی خۆیانیان نەهێناوە و بۆیە بەهەموو جۆشوخرۆش و خۆشییەوە، یادی نەورۆز بەگڕانگڕانی ئاگر دەکەنەوە.

کورەی سوفیگەریەتی کوردی ئیسلام، بۆ وێرد و زیکرکردنی خوا، بەدەوری کورەی ئاگردا (دەچنە حاڵەتی خواییەوە و لە دەریایدا مەلەوانی دەکەن، تاوەکو بەزووترین کات بگەنە گۆڵ و ئاوات و ئامانج) کوورەی زەمزەمە دەبەستن.

ئاگر و دینە جۆربەجۆرەکان

- ئاگر لای زەڕدەشتیان

لە ناو بەشەکانی ئاڤێستادا، بەتایبەتی یەکێ لە بەشە دێرینەکانی یەسنا (گاتەکان)دا و ئا لەوێدا، پتر لە نیوەی بۆ ئاگر و پیرۆزیی تەرخان کراوە و بەتایبەتی چۆنیەتی هەڵسوکەوت لەگەڵیدا و ئەو کەسانەی، کە لەلایەن دینەوە، بەرپرسن، لەبەر بەردەوامی گڕانگڕانی و سەرپەرشتیکردنی. (یەسنا، پرۆفیسۆر پور داود، ل١٢٢-١٩٦ - تهران).

ئا لەوێ دا، وەها هاتووە، کە لە دنیادا، تاریکی و ڕۆشنایی هەن، ڕاستگۆ و درۆزن هەن، ڕاست و ناڕاست هەن، ئەهرۆمەزدە و ئەهریمەن هەن، شەیتان و دێوودرنج و

خەڵکخەڵەتێنەر و پیاوی خودا و خزمەتگوزار هەن و هەمیشە دەسەی دێوودرنج و شەیتان سەر بەئەهریمەن و هەمیشەش ئەمانەش دژژ بەبەرەی ئەهرومەزدە و پیاوچاکان و ڕاستانیش هەمیشە لە ڕۆشناییدا دەژین و دەستەی دوژمنانیشیان هەمیشە وان لە تاریکاییدا و ئا لەوێدا، بۆ خەڵک لە بڕێبردنی خۆیان هەشارداوە.

بڵێسەی گڕانگڕانی ئاگر، ڕەمزی بۆ زمانی پاکی پیرۆزی خودا و نیشانەی سەرپەرشتیکەری ڕاستیی و مرۆڤایەتییە، کە زەڕەدەشتییەت ڕابەریەتی.

لە (گاتەکان)دا وەهامان بۆ دەردەکەوێ، کە دینی زەڕەدەشتی دینێکی مرۆڤایەتیو شارستانی بووە، کە لەگەڵ یاسای ڕامیارییدا، هاوڕاز نەبوون! ئەگەر یاسایەک ویستبێتی بەپێی پەیڕەوی دینی زەڕەدەشتی کە لە (ماگەکان)دا دەستبژێرکراون، هەرگیز لەبەر سێبەری یاسای ڕامیاریدا دانەنیشتوون.

لە ئاڤێستادا، ئاگر، بەشێوەی (ئاتر = áthr = áØr) هاتووە و بەو کەسەی کە سەرپەرشتیکەری ئاگرە (ئاترەڤان = áthraván)، یان (ئاترەڤەن = áthravan) دەوترێت، ئەمانەش بەچینێکی زۆر بەڕێز تەماشا دەکرێن.

لەلایەن دینی زەڕەدەشتییەوە، پەرستگای گەورە گەورە و فراوان، لەلایەن زەڕەدەشتیانەوە، لەملاو لاوە - (بۆ هەڵسوکەوتی دینی، جەژنی دینی و کۆمەڵایەتی، باووبرەوی شەش جەژنەکانیان... هتد) - مەڵبەندی پەرستگا (ئاتەشگا = ئاتەشگەدە) دروست کراوە و هەرە گرنگترینی ئەوانە و پیرۆزترینیان، ئاتەشگەدەی (ئازەر کوشتەسب) بووە، لە (شیز = تەختی سلیمان)، لە ناوچەی تیکاب نزیک بەشاری ئۆرمییە (ئۆرامییە). سەرپاکی جەژنەکانی زەڕەدەشتییەکان، لە دەمی ژیانی زەڕەدەشتدا، لەو ئاتەشگەدەیەدا گیراوە و گڕانگڕانی ئاگر بەشێوەیەکی سەرەمڕیی بڵێسەی کێشاوە و هەرگیز خەفە نەکراوە. ئەردەشیری بابکان، ئا لەوێدا، لە دەمی بەهاردا، بەپێی خاوسی چووەتە ناو ئاتەشگەدەی شیزەوە و تاجی شاهیی کراوەتە سەر و ئا لەوێ جەژنی دینی میهرەجان، لەگەڵ نەورۆز و لەتەک دەستپێکردنی تاجگوزاریی شای شایانی ساسانی جۆشی خوارد و ئەو شایانەی دواییشی زۆربەیان پەیڕەوی ئەویان کردووە.

- ئاگر لای (جوو = کەلیم)ان

لە (تەوراتدا = Old testament)، وەها دەردەکەوێ، کە (ئاگر) پایەیەکی زۆر پیرۆز و بەڕێزی هەیە، چونکە خوای یەکتا (یەهڤە = Yahve) کاتێ کە لەگەڵ (مووسا)دا

گفتوگۆ دەکات، بەزمانی بڵێسەی ئاگرەوە کردوویەتی، گوایا، زمانی (بڵێسە) ئاگر، زمانی خوایە (بڕوانە: آتش نزد بنی اسرائیل – پور داود، ویسپرد، ل٨٥، یان (سەفەری خروج = Exodas) بەشی سێیەم و بەشی نۆزدەهەم و بەشی بیستەم – بەدەم پور داود – ەوە)، پتر لەمەش جێگا و شوێنی قوربانیکردن، دەبێ بەئاگر ڕۆشن بکرێتەوە.

– ئاگر، لە لای هیندیان:

لە دێرینترین پەڕتووکی سانسکریتی (هیندیی کۆن)دا، کە (ڕێگ ڤێدا = Rigveda)یە، وەها، هاتووە، کە (ئاگنی = Agni) پەروەردگاری ئاگرە و لەگەڵ خوای مەزن (ئیندرا = Indra)، لە کاتی قوربانیکردندا، بەهۆی گرانگرانی بڵێسەی ئاگرەوە (زمانی خوای گەورە) جابەجا دەبێ و بێ ئەو سەرناگرێ.

بەهەرحاڵ، وێکچوونی پیرۆزیی ئاگر لای هیندیانی دێرین و دینی زەردەشتی ئەگەر جیاوازییەک بەدیی بکرێ، مەگەر لە ڕووی ناوەوە هەبێ!

– ئاگر، لای چینیەکان:

لە لایەن چینەکانەوە، ئاگر پایەیەکی پیرۆزی هەیە و (خوای ئاگر) لە لایەن چینەکانەوە، بەناوی (تسۆانگ = Tsaowang)ەوەیە و پەیکەریشی لە ناو هەموو ماڵێکدا، لە لای هەموو خێزانێک هەیە و ئەگەریش پەیکەری نەبێ، دەبێ وێنەی هەبێ و چونکە بوونی پەیکەری ئاگر یان وێنەی لە ناو ماڵاندا، لە لای خێزان، پارێزگاریی سەرۆکی خانەوادە و ئەندامانی خانەوادە و نەوەی خانەوادە دەکات.

لە جەژنە گشتییەکانیان، کە لە دەرەوە، لە ناو ماڵان و خێزاناندا دەگیرێ، جەژنی (خوالەی ئاگرە) و لەم جەژنەدا، قوربانی دەکرێ و قوربانییەکەش دەخرێتە ناو ئاگرەوە. (پور داود، ویسپرد، ل ٩٤ – ٩٥).

– ئاگر، لای یۆنانیان:

لە بارەی دروستکردنی یەکەم مرۆڤەوە و دەوری ئاگر لەوێدا، لە مێژووی دینیدا، چەند داستانێ بەرچاو دەکەون و کە هەریەکێ لەوانە، رووالەتێکی جیاوازیی لەوی دیکە هەیە و ئەوەشیان کە لە یەکترییەوە نزیک بن، یان لەیەک بکەن، جۆری خوالەی دینیی و دەوری ئاگرن! لەم ڕووەوە، بەکورتی وەک ناوونیشان، سێ ڕێگا هەبوون و ئەوانیش: یەکەم، مرۆڤ لە بەردی خارا و لە درەخت دروست کراوە، دووەم (زاوش = Zaus)، یان (زیوس)

و خوالەی دیکە، مرۆڤیان دروست کردووە و ڕێگای سێیەم، ئەوەیە، کە (پرۆمیتیۆس = Prometheus)، دروستکەری مرۆڤە؛ لە (خاک و لە ئاو) و (ئاتێنا = Athena)ش گیانی بەبەردا دەکات. لە هەر سێ جۆرە دروستکردنەکەدا، (ئاگر) بۆ گیان پیاداکردن دەوری هەیە و ئاگریش، هەمیشە بەدەست خواوەندی گەورەیە و بەفەرمانی ئەوە (واتە؛ بەخواشتە رخوازی زاوش –ە)، (ویسپرد، د. پور داود، ل ٩٦ – ٩٧).

– ئاگر، لە لای ئیسلام:

لە لای ئیسلام، ئاگر بەپیرۆز دەزانرێ و بەتایبەتی کاتێ کە حەزرەتی ئیبراهیم، لە لایەن بتپەرستانەوە خرایە ناو ئاگرێکی گەورەوە (مەنجەنیق)، خوا فەرمانی دا بەسەر ئاگردا، کە دەبێ سارد بێ و سەلامەتیش بێ، بۆ ئەوەی ئیبراهیم نەسووتێ و نەخۆشیش نەکەوێ و ئەنجامیش ئەوە بوو کە ئیبراهیم نەسووتا و بەسەلامەتی هاتە دەرەوە. پاش ئەوە، ئیسلام ناوبەناو سوێند بەنووری ئاگر دەخوات! ئەمە لە لایەکەوە، لە لایەکی دیکەوە، زۆر نزیکە، کە هەر بەو بۆنەیەوە بوو بێ، بۆیە کە ناوی باوکی بەناوی (ئازەر = ئاگر)ەوە بانگ بکەن!

– ئاگر، لە لای رۆمیان:

پەروەردەکەری ئاگر، لە لایەن رۆمیی دێرینەوە (ڤێستا = ڤەستا = Vesta)یە، کە بەرامبەر و هاوواتای (هێستیا = Hestia)ی یۆنانییە. دێرینترین پەرستگای (ڤێستا = Vesta). لە لایەن دووەمین پادشای (رۆم)ەوە، (نوماپومپیلیوس = Numapompil-ius)، لە (پەلاتین = Palatin) دروستی کردووە. نووسەرانی لاتین وەهایان، لە قەڵەم داوە کە ئەم شاهە ئەفسانەیی، سالانی (٧١٤ – ٦٧١)ی پێش زایینیدا ژیاوە.

ئاگر، لە لای رۆمیەکانی دێرینەوە پشتیوان و پارێزگاریکەری وڵاتیان بووە و ئەم ئاگرە پیرۆزە، هەمیشە، لە (ڤێستا)دا رۆشن بووە و بگرە هەمیشە بڵێساندوویەتی.

بۆ ئاگاداریکردنی گرانگرانی ئەم ئاگرە، لە سەرەتادا چوار کەنیشکی خاوێن نیک بوون و لە پاشدا، کراون بەشەش و ئەمانەش، بەپێی هەندێ هەلومەرج دیاریکراون و لێرەدا، ماوەی ئەوەمان نییە!

هەموو ساڵێ، رۆژی نۆهەمی مانگی (کانوونی دووەم) جەژنی ئاگری پیرۆزی (ڤێستا) بەرپا (دەگیرێ) دەکرێ و لەو رۆژەدا، خەڵک بەرەو ئەو ئاتەشگەدەیە رووە ئەنێن و ئا لەوێدا و لەو رۆژەدا، بەخەڵک هەمەجۆرە و هەمەرەنگ گورجوگۆڵیی رۆشنبیریی دینیی پێشکەش دەکرێ و شایانی باسە، هەر لە هەمان رۆژیشدا قوربانی دەکرێ.

ئەوەی کە دەبێ بوترێ لەم ڕووەی بەراوردکاریەوە، ئەوەیە، کە هەر تەنیا (مۆبەد)ی زەردەشتی و پەروەردگاری ئاگر لە کەنیشتەی (یۆنانیی) و هی (ڕۆمانیی) و هی (جوو)یشدا، بۆی هەیە کە بەڕێوەبەری ئەو جەژنە پیرۆزە بێ و لە پشتی سەری ئەو ئاگرە پیرۆزەوە بێ. (د. پور داود، ویسپرد، ل ١٠٢ - ١٠٣).

ئەژیدەهاک:

سەرگوزەشتەی جۆراوجۆری (ئەژیی) و (دەهاک) لە داستانە دێرینەکانی گەلاندا، جێگایەکی فراوان و دێرینیان پڕ کردووەتەوە.

دەهاک، خۆی بەناوی کەسایەتییەکی مێژووییەوە، هەروەک گوزارش (ڕاپۆرتە)کانی یۆنانیە دێرینەکان تۆماریان کردووە، لە سەرگوزەشتەنامەکانی (ماد) و (ئاشور)دا، جێگایەکی سەرسوڕهێنەری گرنگیان داگیر کردووە.

دەهاک، لە ناو کوردەوارییدا، ڕووالەتی کەسایەتیی جۆراوجۆری بەرچاوی گوێ دەکەوێ! کە وەک:

- لە ڕووی رامیارییەوە، زوحاک (عارەب) بەزۆر وڵاتی داگیر کردووە و وشک و سەوزی پێکەوە سووتاندووە و هەرچی مرۆڤایەتی، پێی ناخۆش بێ، ئەو بەڕەوای زانیوە و کردوویەتی. لەم بارەیەوە (کاوە)ی کرێکاری بۆ پەیدا بووە و ڕووبەڕووی وێستاوە و بەسەریدا سەرکەوتووە و ئاسایش و خۆشیی بۆ خەڵکانی کۆمەڵگایانی کوردی، بەرپا کردووە.
- لە ڕووی دینییەوە، زوحاک پاڵەوانی ئەهریمەن (شەیتان)ە و هەرچی شتێ، کارێ، دژ بەدینی ڕاستڕەو خوای یەکانە پەرستی بێ، ئەو دەیهێنێتە دیی، هەمیشە پاڵپشتی درۆودەلەسە و خراپەکردنە.
- لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە، بەهۆی زۆری زوڵم لێکردنەوە کۆمەڵی زۆرداری دژ بەشارستانیەت دروست دەکەن و پاڵەوانی زۆرداری فرت و فێڵکەر (زوحاک) و کۆمەڵانی بەرفراوان و گەورە و کارکەران و هەژاران و چەوساوان، لە پێناوی بەرژەوەندیی خۆیاندا دەخەنە ژێر بارەوە.
- لە ڕووی ڕۆشنبیریی کەلەپوورییەوە، وشەی زوحاک (دەهاک) وەک ئیدیۆم (زاراو)ی لێ هاتووە و بەشێوەی قەرزکردن، لە ڕستەی ڕەنگاوڕەنگدا بەکار دەهێنرێت! زوربەی جاریش شێوە و ڕووالەتی، کورد واتەنیی وەرگرتووە و لەگەڵ ئیدیۆمی (زیندانی

ئەسکەندەر)دا، بەکار دەهێنرێت و بەزۆریش بەدەموزاری کۆمەڵگای ئاساییەوە، برەوی هەیە.

لە فەرهەنگی کەلەپووری کوردەوارییدا، (ئەژیی و دەهاک) بوونەتەوە یەک و وشەی (ئەژدیها)یان دروست کردووە و کاتێ کە ناوی وەها بەرگوێ دەکەوێ ڕووالەتی مارێکی زۆر گەورە بەدرێژیی و پانیی و ئەستووریی، لەگەڵ چەند سەرێکی هەڵلوشەردا، دێنە بەر بینینی چاوی ڤیدیۆتێپ -ی مێشک، یاخود ترسناکتر لەوەی کە خەیاڵ بۆی دەڕوا!

هەندێ جاریش، ئەو وێنە خەیاڵییە دێتەوە، بەرچاوی خەیاڵ، کە گوایا، کاتی خۆی زوحاک سەرچاوەی (کانی) شارەکەی داگیر کردووە و لە سەرشانی زوحاک ئەژدیها هەن، دەبێ هەریەکێ لەوانە، یەکێک (مرۆڤ)، بخرێتە قوڕگیەوە، ئەوجا، بەشی (ژەمێ) ئاو بۆ شارەکە بەر دەدات! شایانی باسە، کە ئەو دوو ناوە (دەهاک) و (ئەژیی)، هەروەک باسمان لێوە کردنی و بەدرێژیی باسی هەریەکێکیان، لە ڕووی زمانناسیی و مێژووییەوە دەکەینەوە، پاش بەسەرچوونی ماوەیەکی دوورودرێژ ئەوجا، بەم جۆرە کە ئەمڕۆ هەیە (ئەژدیها)، یەکێکیان گرتووەتەوە و ئەم واتا نوێیە، بەبەریا کراوە.

(ئاژیی = Azi):

ئاژیی، یان ئازیی، وشەیەکی ئاڤێستاییە و بەواتای (مار) هاتووە، وەک واتای ڕاستەقینەی (واتایی) و لەگەڵ ئەوەشدا وەک واتایەک، کە لە ڕووالەتی قەرزدا، بەکار بێت و گیانێکی ئەدەبیی پێدا بکرێ، بەواتای (دوژمن) دێ. ئەمڕۆ لە ناو (کورد)دا، مار، وەک گیانەوەرێکی خشندە ناسراوە و جۆراوجۆر و ڕەنگاوڕەنگی هەیە و پتر لەمەش ژەهردار و بێ ژەهری هەیە و هەمیشە بەدوژمنی مرۆڤ لە قەڵەم دەدرێ و مرۆڤ هەمیشە بەمەترسییەوە بەرەنگاری دەبێ. لە ناو کوردەوارییدا، وەک ئیدیۆم (زاراو)، بەرگێکی پیادا دەکرێ و گوایا، باشترین بەرگی واتا بەخشە، بۆ بەرامبەر بەدوژمنێ، کە هەمیشە مەترسیی بۆ دوژمنەکەی هەیە. لە هەندێ کورد واتەنیدا، زاراوی لێکدراوی (ماری بێ ئیجازە) بەکار دێ، کە گوایا، دوژمنێکە و هەرگیز جێگای باوەڕ نابێ!

لە دەمی باوبرەوی دینی زەردەشتیدا، (ئەهریمەن) یەکەم هێزێ بووە، کە بەرامبەری بڵاوبوونەوەی دینی زەردەشتی بووبێ و هەمیشە وەک بەرهەڵستی وەستاوە، لە سەرپاکی ئەو ناوچانەدا، کە بۆنی بڵاوبوونەوەی دینی زەردەشتیان لێ هاتووە.

بەشێوەیەکی دینیی (بەپێی ڕەویە و ڕەوشتی زەردەشتیەت) ئەوانەی کە بەهۆی

بڵاوبوونەوەی دینی زەردەشتی بووە زیانیان پێ گەیشتووە و پێ دەگات، هەمیشە بەخۆیان و پشتگیریانەوە، دژژ بەدینی ڕاستیی و یەکتایی و ئاوەدانیی و شارستانیەتی کشاوەرزیی (کشتوکاڵ، زەوییوزار ئاوەدانکردنەوە) وەستاون.

بەهەرحاڵ، لەم ڕووەوە (خوێنەر بۆی هەیە، کە بگەڕێتەوە، بۆ ناوەڕۆکی گاتەکان،...) ئەوەی کە من بۆی دەڕۆم ئەوەیە، دینیی زەردەشتی دینێکی یەکتاناسینی خوا بووە و لە ڕاستیشدا دینی رامیاریی بووە، بۆ گۆڕینی کۆمەڵ، بەرەو شارستانییەت لە رەوەندییەوە، بەرەو دێهات و بەرەو شارستانیەتی ئاوەدانکردنەوەی زەوییوزار و بەرەو خزمەتگوزاریی بەمرۆڤ و مرۆڤایەتی لە بیر و لە پەند و لە کردار و کردەوەدا. بێگومان ئەم ڕێڕەوە، دژژە (لە ڕووی دینییەوە)، بەخوالەکان، خوالەیێ کە جگە لە درۆ و زوڵم، فریودانی خەڵک چی دیکەی پێ نەبووە و لە ڕووی رامیاریشەوە دژژە، بەو خاوەن کویلە و خاوەن دەسەڵاتی دیکەی لەم ڕووەوە. کەوا بوو ئەم بەرەیە، دەبێ ئەگەرچی کەمترین لە خەڵکەکانی دیکە (کویلە و بێ دەسەڵات، هەژاران و چەوساوان) بەڵام دەسەڵاتدارترن، لە هەموو ڕوویەکی دیکەوە، واتە: لە ڕووی دەستی خراپەکردن و درۆودەلەسە و زۆر و جۆریانەوە. ئەم دەسەیە، لە ئاڤێستادا بەناوی (ئەهریمەن = ئەنگرەمەینو = angremainyu)وە، هاتووە و کە دروشمیان (بیری خراپ و وتەی بەد و کردەوە زیانبەخش)ە. ئەمانە لە هەموو لایەکەوە کە زەردەشتیی بتوانێ سەرهەڵبدات، سەرهەڵدەدەن و دژژیان ڕادەوەستن. لە ئاڤێستادا، ئەمانە، بەناوی (ئەژیی)، یان (دێو)ەوە، ناویان هاتووە. (گات، پرۆف - پور داود، ل - ٧٨). ئەوجا، بابێینە سەر لێکدانەوەی وشە (ئاژیی = Azi) و بەپێی ناوەڕۆکی (گات)ەکان بۆمان دەردەکەوێ، کە بڵێین، وشەکە لێکدراوە و پێکهاتووە، لە (ئامرازی نەرێ = نەفی «ئا = A») و ڕەگی ڕیشەی کار (ژی = Zi) کە بەواتای ریشەی (ژیان) دێ. ئەوجا، هەردووکیان پێکەوە، دوو بەشی یەکگرتووی دژژاوەری ئاوەرن و بەواتای (ژیان + دژژی ژیان)، کە (مار)ە. بەڵام وشەیەک کە بەناوی (ئاژیدەهاک)ەوە بێ، لە ئاڤێستا (گات)دا نەهاتووە!!

دەهاک:

لە ئاڤێستادا وشەی (دەهیو = dahyu) هەیە، کە بەواتای وڵات، ناوچە، لادێ، کێڵگە دێ. شایانی باسە، ناوی (دهۆک)ی ئەمڕۆیش، هەر بەهەمان واتاوە، ناونراوە.

لە ئەدەبیاتی پالەوییدا، ناوی بەم شێوەیە (دەهاک = dahak)ە کە بەواتای (زوحاک = ضحاک) دێ و لە فەرهەنگی پالەوییدا (د. فرەوشی، ل - ١٢٧) وەها هاتووە، کە

وشە (دەهاک)، بەرگی عارەبیی پیادا کراوە و تا بووە بە(زوحاک = ضحاک) و لەم بابەتەشەوە دیسان دەڵێ، کە (دەهاک) بەواتای (دە) عەیب، هاتووە، چونکە (ئاک = ak) لە پالەوییدا، بەواتای (عەیب)، یان (گرووپ) یان (زۆر)، یان (دێو) هاتووە.

هەر لە هەمان سەرچاوەدا، وشەیەکی لێکدراوی وەک (دەهاکان = dahakan) بەرچاو دەکەوێ، کە بەواتای (لادێیی، دێهاتی، گشت و کاڵکەر) دێت و ئەمەش بەرامبەر و هاوواتای وشەیەکی دیکەی پالەوییە، کە ئەویش (دەهیستان = dahistan)ە.

ناوی (دەهاک کەرت = dahak kart)یش، ناوی شارێکە کە گوایا زوحاک، لە (بابل)دا، دروستی کردووە.

وشەی (دە = da) وەک پارچەیەک لە ریشە (دەسە = dasa)ی ئاڤێستاییەوە، کە واتای (دە)ی ئەمڕۆی ناو زمانی کوردیی دێ.

بەپێی ئەم لێکدانەوەی سەرەوە، بۆمان دەرکەوت، کە وشەی (دەهاک) بەواتای (زوحاک) لە (گات)دا دەست ناکەوێت، بەڵام وشەی (ئەژدیها) لە شاهنامەی فردەوسییدا، بۆ چەند جارێ هاتووە و هەروەها، لە ئەدەبیاتی ساسانیشدا بەزۆریی بەرچاو دەکەوێ.

شوێنەواری دەهاک:

لەم ڕووەوە بۆچوونی جۆراوجۆر و بێ سەروشوێن بەرچاو دەکەون! لە شاهنامەی (فردەوسی)دا وەک ناوی (ضحاک = ع) و بەشێوەی (اژدها) هاتووە و لە بارەی لێکدانەوەشی، دەبینین کە بەکەسێکی (ناپارسا) کە بەواتای (نائێرانیی) دێت، هاتووە و، لەولاشەوە، وەک کابرایەکی تەلیسماویی و تەلیسم زان و جادوو لە قەڵەم دەدرێ.

ناوی جێگا و شوێنەوارەکەی؛ (فردەوسی) دەیباتە (دەماوەند) کە شاخێکە کەوتووەتە ڕۆژهەڵاتی (تاران)ەوە و لە لایەکی دیکەش دەیباتە (ئەروەند) و هەندێکی دیکەش دەیبەنەوە سەر بنەڕەتی عارەب و شوێنەکەشی دەبەنە شاری (دەهاکەرت)، کە لە (بابل)دایە.

هەندێ مێژوونووسی پارس تێکەڵاویی لە نێوان (دیاکو) شای دامەزرێنەری (ماد)دا و لە نێوان وشەی (دەهاک) دەکەن و بەیەکیان دەزانن و ئەویش هۆی نەزانینی لێکدانەوەی پارچەی ناوەکانە، لە ڕووی زمانناسیەوە، ئەگەر بەمەبەست نەبێ و ئەگەریش بەمەبەستیش بێ، لەوانەیە، بەمەبەستی کینە وەبەرهەمهێنان بێ دژژی دامەزرێنەری شای (ماد)! بۆ پۆخڵ کردنی ڕێڕەوی.

فەرهەنگە پارسییەکان، وەهایان لێک داوەتەوە، کە وشەی (زوحاک) وشەیەکی عارەبییە و زاراوێکی پڕ بەواتای زۆر و جەور و خراپەکردنە. بەیرونی، (دەهاک) بەکوڕی (بەیوەرئەسپ = بیوراسپ) و کوڕی (ئەروەند) دەزانێ.

لە بارەی لێکدانەوەی واتای (ئەڕوەند) = (ئەڵوەند)ەوە، هەندێ بەڕووباری دیجلەی دەزانێ و هەندێکیش بە(شاخی) دەزانێ و هەندێکی دیکە بەشاری دەزانن و فردەوسی - ش (ئەروەند) بەڕووباری لە قەڵەم دەدات و بەدیجلەی دەزانێ! ئەمەش نەزانیی جوگرافیاییە و نەبوونیی بەڵگەیە، لە بنەڕەتی مێژووییەکەدا.

لەم ڕووەوە (فردەوسی) یەژێت:

(بە اروند رود اندر آورد روی چنان چون بود مرد دیهیم جوی
اگر پهلوانی ندانی زبان به تازی تو اروندرا دجله خوان)

(فردەوسی)

هەروەها، فردەوسیی، ئەژدیها، بەمار نازانێ، بەکەسێکی تەلیسماوی دەزانێ، بەم بۆنەیەوە دەڵێ:

(بدانست کان خانهء اژدهاست که جای بزرگی وجای بهاست
طلسمی که ضحاک سازیده بود سرش بآسمان بر فرازیده بود)

هەروەها دەڵێ، کە زوحاک، ئێرانی (ناپارسا = نائێرانیی) نەبوو.

لەم ڕووەوە دەڵێ:

(سر مایهء آن ز ضحاک بود که ناپارسا بود ناپاک بود)

ئەوەی، کە لێی تێگەیشتین، ئەوەیە، کە (ئەژدیها)، لێرەش و لە ئاڤێستادا، بەواتای (دوژمن) هاتووە!!

(ج. ک. کویاجی، ترجمە: جلیل دوستخواه آیینها و افسانەها ایران و چین باستان، ل - ١٧٧).

ئەوجا، بابێینە، بەسەردەم شای یەکەمی (ماد)، کە بەم ناوانەوە، باسیان لە لاپەڕەکانی مێژوودا هاتووە: لە مێژوویەک، کە (کستزیاس) یۆنانی، کاتی خۆی لە ناو کۆشکی داریوشدا ماوەتەوە و مێژووی مادی نووسیوە، بەم جۆرەی خوارەوە، ناوی شایانی (ماد)ی هێناوە. (تاریخ کامل ایران. د. میترا مهر آبادی، ل - ٣٦٢):

١- آرباکس (٢٨) ساڵ فەرمانڕەوا بووە.

٢- مانداکس (٥٠) ساڵ فەرمانڕەوا بووە.
٣- سوسارس (٣٠) ساڵ فەرمانڕەوا بووە.
٤- آرتی کاس (٥٠) ساڵ فەرمانڕەوا بووە.
٥- آربیان (٢٢) ساڵ فەرمانڕەوا بووە.
٦- آرتەسس (٤٠) ساڵ فەرمانڕەوا بووە.
٧- آرنی نس (٢٢) ساڵ فەرمانڕەوا بووە.
٨- آستی بارس (٤٠) ساڵ فەرمانڕەوا بووە.
٩- آسپاداس (استیاکس)، (٣٠) ساڵ.

بەهەرحاڵ، هێنانەوەی ناوی ئەم زنجیرە شایانەی (ماد) بەو مەبەستەیە کە لەگەڵ ئەوانەی (هیرۆدۆت)دا، بەراورد بکرێ و تا وەک مێژوونووسی کورد کە خۆی بەنەوەی نوێی کورد دەزانێ بگاتە ئاواتی ڕاستەقینە و ڕاستەوڕاستی مێژوویی و دوور بکەوێتەوە، لەوەی کە شوێنکەوتووی ناشارەزایانە بێ! ئەگەر هاتوو زانیمان (کتسزیاس = Ctesias) دوکتۆر و پزیشک -ی ناو کاخی داریۆش بووە و چە (دەکیومەنتی پۆستی هوماری گەنجینەی هەخامەنشیی بووە) سەرپاکی لە ژێردەستیدا بووە و بەپێچەوانەی هیرۆدۆتەوە کە دەیان یان سەدان ساڵ بەدوای (کتسزپاس)دا هاتووە و مێژوویەکەی لەسەر بنەڕەتی (پرس و پرسیار)ەوە، پێکەوە ناوە!!

ئەو ناوانەی کە لە لایەن (هیرۆدۆت = Herodote = Herodtus)ەوە هاتووە بەم جۆرەن:

١- دیوکس، ساڵی ٧١٥ (پ. ز).
٢- فرا اورتیش ٦٥٣ - ٦٧٥ (پ. ز).
٣- هوخشترە ٥٨٥ -٦٢٥ (پ. ز).
٤- آستواگس ٥٥٠ - ٥٨٥ (پ. ز).

(ایران در سپیده دم تاریخ. جورج کارون، حسن کنوشه، ل ١٧٦).

لێرەدا، ئێمە دەبێ بگەڕێنەوە، بۆ مەبەستە سەرەکییەکە و ئەویش یەکەم شای (ماد)ە، کە هەندێ بەناوی (زوحاک)ە و لێکی دەدەنەوە، ناوی یەکەم شای (ماد)، دامەزرێنەری دەوڵەتی (ماد) بەم جۆرە بەرچاو دەکەون:

- دەیاکو = Daiakku

– دەیۆکو = Daiukku
– دەیوکس = Deioces
– دەیوکەس = Deiokes
– ئارباکەس = Arbakes

پێش ئەوەی هەوڵی ڕۆشنکردنەوەی ئەوە بدەین، کە واتای هەریەکێ لەم ناوانە کە بۆ (یەک کەس) هاتوون، لێک بدەینەوە و ڕاست و ناڕاستیان لە ڕووی ئەوەوە کە کامیان ناوی ڕاستەقینەیە و کامیان ناوونیشانیەتی، جوێ بکەینەوە، پێویست بەوە دەکات، نەختێ دەربارەی دامەزراندنی دەوڵەتی (ماد)ەوە ڕۆشن بکەینەوە، بۆ ئەوەی بتوانین، لەبەر ڕۆشناییدا، ڕێبازی لێکدانەوەکە بەئەنجامی ڕاستیی بگات!

کورتەیەک دەربارەی چۆنیەتی دامەزراندنی دەوڵەتی ماد:

هەروەک وتمان، لە ناو ساڵنامەکانی ئاشوریەکاندا (لە دەوری سەروکلاوی شەمشی ئەدەد = Shamshi - Adad)ی پێنجەمدا، وەها هاتووە، کە دوژمنەکانیان، کە کەوتوونەتە ڕۆژهەلاتیانە (مادەکان)وە و ئەگەرچی میرایەتی زۆرن، بەلاّم هەر لەبەر ئەوەی، ناتوانن یەک بگرن، دەبێ هەوڵ بدەین کە هەرگیز یەکنەگرن، تاکو ئێمە هەمیشە توانای ئەوەمان هەبێ، کە دەسمان بەسەریاندا درێژ بێ!!

کاتێ، کە لەم دەمەدا (شەمشی ئەدەد = ٨٢٣ – ٨١٠ پ. ز) باسی یەکێ لە شەڕەکانی کە لەگەڵ یەکێ لە میراتییەکانی ماد –دا ڕوویداوە، دەکات و وەهای تۆمار دەکات، کە ئەو ئەو میرەی داگیر کردووە و پتر لەوەش نزیکەی هەزار و دوو سەد کەسێ کە لەگەڵیدا بوون، دەستگیری کردوون.

هەر لە ناو ئەو ساڵنامانەدا، وەهامان بەدەستەوە دەدرێ، کە میرایەتیەکانی ناوچەکانی وڵاتی (ماد) پتر لە چل ژمارەیەکن و ئەوەش دەردەکەوێ، کە هەندێ لەوانە، داردەستی یەکێ لەو شاهانەی ئاشوریان بووە و دژی نەتەوەکەی خۆی (ماد) جاشیی کردووە. جگە لەوەش، هەر میرێ لەو میرانە خاوەن هەموو شتێ بووە و خۆی بەگوژ و بەبڕ بووە و خاوەن هەندێ پاسەوان و تفەنگچی خۆی بووە و هەر لایێ لەو میرانە، سەرانەی سالآنەی بەبێگانە داوە. ناوی ئەو هۆزانە، بەتایبەتیی بەناوبانگەکانیان، بەپێی ساڵنامەکان، ئەمانە هەندێکیانن: مادیی، مانیی، میتانیی، ساگەرتیی، ئۆراتوریی، هیتیی، کاردۆخی، ماگیی، کیمەریی... هتد.

شایانی باسە، سەرچاوە مێژووییە دێرینیەکان، لەوەدا، یەکدەگرنەوە، بەتایبەتی ساڵنامەکانی ئاشور، کە (دەیاککو) بەخۆی و دەست و پێوەندیەوە لە لایەن شای ئاشور (سارگۆنی دووەم = Sargon - II – ٧٢٢ – ٧٠٥ پ. ز)ەوە بۆ ناوچە (حماة) لە سوریا، دوور خراوەتەوە و بۆیەشە، نەیکوشتووە، چونکە سەرۆکێکی گەورەی وەها، لە ژێردەستیدا چاکترە لەوەی کە بیکوژێ، بەو نیازەی سوود لە زیندوویەتی وەک (بارمتە)، سوودی زۆر دەبەخشێ!

هەر سارگۆنی دووەم، لە ساڵەکانی (٧١٣ پ. ز)دا، هێرشێکی دوڕندانە و خوێناویی بردە، سەر ناوچەکانی ماد نزیکەی (چل و دوو) سەرۆک هۆزی مادی گرت و لەناوی بردن و ئەوانەش کە مانەوە، لە ژێر فەرمانیدا، بەگوێڕایەڵیی مانەوە. (گیریشمن ترجمەء: د. محمد معین، ایران از آغاز تا اسلام، ل – ٩٥).

لەوە دەکات، کە ئەم ساڵە (٧١٣ پ. ز) وریاکەرەوەیەک بوو بۆیان، کە ئەگەر بیانەوێ بتوانن بەسەرفرازیی بژین. پێویست بەوە دەکات، کە یەکبگرن و واز لە هەموو جۆرە دووبەرەکییەکی ناوخۆیی بهێنن و خۆیان ئامادەی سەرفرازیکردنی وڵاتیان بن، بەتایبەتی، کە سارگۆن هەر لەم ساڵەدا، خەریکی جەنگە لەگەڵ جوو سەمەرە (لە سوریا)، میسر و ئیسلام –دا، بۆیە، هەلەکەیان بەفیڕۆ نەدا و یەکیان لە ژێر سەرکردەیی (دەیاکو = ئارباکەس) گرت و ئازادیی وڵاتیان بۆ یەکەمجار، بەیەکگرتوویی بەدەست هێنا.

ئەوەی کە لێرەدا دەبێ لە بیر نەچێ، ئەوەیە، کە لە ژێر سەرکردەی (دەیاکو = ئارباکەس)دا، ئەم هۆزە گەورانەی ماد بەشدار بوون:

١– ئۆراتۆژیی = Uratu
٢– مانایی = Mannai
٣– مادیی = Madai
٤– ماگیی = Magi
٥– گوتیی = Guti
٦– کیمەریی = Cimmerian
سکیس = Scythians
٧– هوریەکان = Hurritcs
٨– هیتیەکان = Hittites
٩– پەرەتی (پەرثەڤە) = Parthava

١٠- میتانیی = Mitanni

بابێـینەوە، بەلای ناوەڕۆکی ئەم بەشەوە و ئەویش، تێکۆشانە، بۆ لێکدانەوەی وشەی (دەیاکۆ = ئاریاکەس).

ئەم دوو وێنەیە (دەیاککۆ) و (دەیۆککۆ) یەک زمـــانن و دوو شـــێـــوەزار و وێنەی سێیەمـیش (دەیۆکس) و هی چوارەمـیش (دەیۆکەس) شێوە زمانی گریکییـە (یۆنانی کۆن). بۆمان هەیە، بەپێی (ڕەگ) و (ریشە) ناسین، بڵێین کە:

- دەیاککۆ = (دە + یا (یە) + ک + کۆ).

بەشی (دە) ریشەیە و لە قەدی (دەسە)ی ئاڤێستاییەوەیە و بەواتای

+ (دە)ی ئەمڕۆی ناو زمانی کوردیی دێت.

وشەی (دەسە) تا ئەمڕۆیش، لە ناو (هەورامیی و زازایی)دا، هەر بەکار دێت.

+ (یا = یە)، ریشەی ناوی (دەهیۆ = Dahyu)یە، کە لە ئاڤێستادا، بەواتای (ناوچە، دێهات، کێڵگە، گشتەزار،... هتد) دەگرێتەوە.

+ (ک = k) ریشەی قەدی کاری (کرشفە = Krshva)ی ئاڤێستاییە و لێرەدا وەک قەدی کارا، بەندبەس کراوە. شایانی باسە (کر = kr) وەک چاوگێ بەکار دێت.

+ (کۆ = ko)، بەواتای (کۆ، کۆم، کۆما) کە شێوەن لە شێوەی بادینانیی و هەورامانییدا، بۆ واتای (کۆکردنەوە)ی ناو کوردیی ئەمڕۆ.

بەپێی ئەم لێکدانەوەی سەرەوە، وشەی (دەیاکۆ)، ئاوەڵناوە، نەک ناو و بەهۆی کردەوەکەیەوە، ئەو ناوەی لێ نراوە و ئەمەش، ئەوە دەگەیەنێ کە (کتسزیاس) ڕاستری بۆ چووە، تا هیرۆدۆت، چونکە کتسزیاس بەناوی (ئاریاکەس) ناوی بردووە.

ئەژیدەهاک:

لە باسی لێکدانەوەی وشەی (دەیاکۆ)دا، بۆمان دەرکەوت، کە ئەوە ناو نییە، بەڵکو نازناوێکە و بەهۆی توانای کردەوەی، کە بووە بەهۆی یەکگرتنی سەرەکی دە هۆزی گەورە سەرەک ناوچە، لە ژێر سەرکردەیەتی خۆیدا و بەهۆیەوە (بەهۆی ئەو یەکگرتنەوە) توانیویەتی بۆ یەکەمجار، دەوڵەتی یەکگرتووی (ماد) دابمەزرێنێ.

ئەمە لە لایەکەوە، لە لایەکی دیکەوە، وشەی (ئاژیی)مان لێکدایەوە، کە بەواتای (دژژی ژیان) هاتووە.

بەم پێیە (ئاژیدەهاک) دەبێ بەم جۆرەی لێک بدەینەوە:

- ئاژیدەهاک = ئا + ژیی + دە + هاک

+ (ئا = a)، ئامرازی دژژاوەرییە لە ئاڤێستادا.

واتە، پێوەندیی، بەبەندەکانەوە هەیە، کە بۆ مەبەستێ پێوە بۆ دەنووسرێن، ئا لێرەدا ئامرازەکە، کەوتووەتە پێشی ریشەی کاری (ژین)ەوە و بۆیە بەشێوەی (ژیی) هاتووە. بەم پێیە، (ئاژیی) وەک وشەیەکی لێکدراو بەواتای (دژژی ژیان) هاتووە.

+ (دە = da) ریشەی وشەی (دەسە = dasa)ی ئاڤێستاییە و بەواتای (دە) هاتووە.

+ (هاک = hak)، یان (ئاک = ak) بەواتای (شت) دێ، وەک بڵێیت دە خانوو، دە هۆز، دە ناوچە، دە سەرۆک، دە دێو... هتد.

بەشێوەیەکی گشتیی وشە ناساکارەکە بەواتای: (دامرێنەری دەی یەکگرتوو، دوژمنی دەی یەکگرتوو،... کوژێنەری دە گرووپی یەکگرتوو،...) دێ. کەوا بوو، ئەم وشە ناساکارەیە (ئاژیدەهاک) وەرگێڕدراوێکی مادییە، بۆ زاراوێکی ئاشووری (چونکە ئەو گرووپە = ئاژیدەهاک) لە لایەن ئاشوریەکانەوە دروست کراوە، بۆ رووخاندنی (دەیاکۆ) و دەوڵەتی (ماد) بەڵام ئەوەی سەری نەگرت و ئەنجامەکەشی ئەوە بوو کە دەوڵەتی ئاشوور رووخێنرا. بەهەرحاڵ، زاراوی (ئاژیدەهاک) وەک نیشانەیەکی دوژمنکاریی هەر مایەوە و تا بەرەو (زوحاک = ضحاک) هەنگاوی نا و ئەوجا، وەک ئەفسانە، بەزۆرداری عارەب لە قەڵەم دەدرێ و ناوبەناو بەپێی سەرچاوەی مێژوویی جۆراوجۆر جێگاگۆڕکێی بۆ دەکرێ و لە (یەمەن)ەوە دەبرێ، بۆ (دەماوەند) و بۆ جێگای دیکە.

هەروەک، وەها باوە، سەرگوزەشتەی ئەفسانە، دەبێ لەسەر شتێکی بنچینەی ڕاستییەوە دروست کرابێ و بنچینەی ئەم ئەفسانەی زوحاکیشە لەسەر ئەو ڕاستییەوە دروست کراوە، کە گرووپی ئاژیدەهاک، لە ئاشوور بۆ لەناوبردنی (ماد) و (دەیاکۆ) دروست کراوە و گوایا، بەو پێیە عارەب و ئاشووریی هەر یەک بنەڕەتیان هەیە، ئەمە لە لایەکەوە، لە لایەکی دیکەوە، زاراوی (ئاژیی = دەهاک)، لە دەمی (دەیاکو) و دەوڵەتی (ماد)دا دروست بووە.

نەورۆز:

نەورۆز، وشەیەکی ناساکارە و پێکهاتووە، لە (نەو + رۆز)، یان (نەو + رۆ)، یان (نەو + رۆژ) و کە بەشێوەیەکی ساکار بەواتای (رۆژی نوێ) دێت. ئەم واتایە، لە فەرهەنگی ئاریانڤاچەکاندا، کە لە ژیانێکی کۆمەڵایەتیی رەوەند وێنە دان و بەدوای بەخێوکردنی مەڕومالاتدا، لە پێناوی ژیانیاندا وێڵن. بۆیە کە بەهار دێتە دەرەوە، گیاوگژ و دار و درەخت دەژیەتەوە و مەڕومالاتەکەیان لە قاتوقڕیی و سەرماوسلۆوە و یەخبەندانی زمستان و بڕانەوەی خۆراکیان. سەرفراز دەبن و روو دەنێنە فراوانی بەرهەمی مەڕومالاتەکەیان (بەتایبەتی ئەگەر هاتوو زانیمان، وەک رۆژێکی نوێ؛ دینی زەردەشتی هانی ئەوەیان دەدا، کە تەواوی توانایان لە پێناوی شارستانیەتی کشتوکاڵ و کشاوەرزییدا بدەن بەخەرج و فەرهەنگێکی نوێ شارستانیەت بەرپا بکەن.

بەشێوەیەکی رۆشنتر، کە زمستان تەواو دەبێ، بەهار دێتە دەرەوە (نەورۆز)ە، چونکە دێو و درنجی تاریکیی و سەرمایی، لە ترسی رۆشنایی بەهاردا، خۆیان هەشار دەدەن. کاتێ کە دەشتودەر سەوز دەبێ و گوڵ و گوڵاڵە پۆشاکی دەکات، واتە دێو و درنجی، نەبوونی بەسەردەچێ و فریشتەی رۆشنایی خودای یەکتاپەرستیی بەسەر گێتیدا، پەخش دەبێ. لە بەهاراندا مەڕومالات، (تگە و بەران و فاڵ) دەگرن و زاوزێ دەکەن، رۆژی نوێ دەست پێ دەکات. لە ڕووی دینییەوە، جەژنی کۆتایی سەری ساڵ و هاتنە بەرەوەی مانگی نوێی (وەک یەکەم مانگی ساڵی نوێ)یە و بەم بۆنەیەوە، جەژنی (فرەڤاشیی = fra-vashi) وەک جەژنێکی دینیی، هەروەک لە دینی (مەزدیەسنا)دا هاتووە، بەم جۆرە دەگرێتەوە: جەژنی (فرەفاشیی) = (فرەڤەردین)، یەکێکە لەو شەش جەژنە دینییەی دینی مەزدپەسنا و دەورانی دروستبوونی ژیانەوەی بەشەرە. ئەوددمەیە، کە مردووە باشەکان، کە گیانیان پاکە و هەمیشە نەمردوون، بۆ سەردانی کەسانیان لەو دەمەدا دەگەڕێنەوە ئەمەش، ماوەی پێنج رۆژێ دەخایەنێ! بۆ ئەم جەژنە دینییە، ماوەی (دە) رۆژی سەری ساڵ (کۆتایی ساڵ)ی بۆ دانراوە و ئەمەش، بەپێی رۆزنامەی زەردەشتیی، لە بیست و شەشەمی دوا مانگی کۆتایی ساڵ دەگرێتەوە تاوەکو پێنج رۆژێ (بەنوێژ و قوربانی و سروود خوێندنەوە) درێژە دەکێشێ و تاوەکو سەرەتای مانگی یەکەمی بەهار (ف. زبان پهلوی. د. بهرام فرەوشی) هەروەها (گات. پروفیسور پور داود، ل – ٢١).

لە ئەدەبیاتی یەزیدیەکاندا، ئەم جەژنە، بەجەژنێکی دینیی و نیشتمانی گەورە بەرچاو

دەکەوێ، بەتایبەتی، لە پەیڕەوە دینییەکانیدا، کە پێی دەوترێ (جلوە) یان (پەرتووکی سیاو): ئا لێرەدا، وەها هاتووە، کە رۆژی (چوارشەممە – رێککەوتی یەکی نیسان) خوای گەورە، بۆ پیرۆزکردنی (ئادەم و هەوا) و زرِیەتەکانیان (زەهید و هۆرێ) دێتە خوارەوە بۆ چەمی لالش و ئا لەوێدا، دەشتودەر و چەم و دۆڵی لالش بەگوڵاڵەی ڕەنگ ڕازاوەتەوە و (پەریتاوس) و سێ پەریتر لەوێ ئامادە دەبن و پێشوازیی خوای گەورە، بەسروودی گەورەیی خوا، دەکەن و ئەو رۆژە بەجەژنی نەوە و نەوەزای (زەهید و هۆری) دەژمێردرێ و دەبێ هەموو ساڵێ لە هەمان کاتدا (ساڵی نوێ) یادی ئەو جەژنە بکرێتەوە. (مژدەها رۆژ) الشيخ حسن الداسني المتوفي (٧٤٤هـ، ١٢٤٦م)، ترجمة (انور المائي).

لە ڕووی مێژووییەوە:

لە سەروکلاوی ساسانیدا، جەژنی (فرەڤاشی = Fravashi) و جەژنی نەورۆز، وەک میهرەجانێ پتر لە پێنج رۆژێ یاد کراوەتەوە و بەناوی (نەورۆز) و بەناوی (فرەڤەشیی) و بەناوی (میهرەگانەوە) ناوبراوە. شایانی باسە، هەروەک وەها بەرچاو دەکەوێ، کە ئەردەشێری بابکان، لە نەورۆزدا، تاجی شاهی لە ئاتەشگای (ئاتورگوشنەسپ) کراوەتە سەر و واتە ئاگر و بەهار و نەورۆز و فەرەڤەشیی لە ناو یەکترییدا تواونەتەوە و جۆشیان خواردووە. لە سەروکلاوی ئەشکانیدا، هەروەک میرایەتی هۆزی جۆراوجۆر، بەپێی، خواستیی میریی بووە، ئەگەر نەورۆز کرابێ، یان نەء، بەڵام لە سەروکلاوی هەخامەنشییدا، لەگەڵ ئەو هەموو نووسینانەی کە بەجێماون؛ بیستوون، پاسارگاد، پرسیپولس، جێگایانی دیکە، ناوی نەورۆز بەرچاو ناکەوێ!!

لە دەورەی فەرمانڕەوایی (ماد)دا:

تا ئەمڕۆ، نەتوانراوە، مێژوویەکی تێروتەسەلی فەرمانڕەوایی (ماد)مان بەدەستەوە هەبێ و تەنیا سەرچاوەیەک نەبێ، کە مێژووی (ماد)ی پێ دەوترێ، کە لە لایەن مێژوونووسیی سۆڤیەتی (دیاکۆنۆڤ) بەناوبانگەوە نووسراوە ئەوەش، کە لەم سەرچاوەیەدا بەدەست دەکەوێ کۆمەڵە شتێکی پچڕپچڕن و لە کۆتاییدا، ناگەینە شتێک کە ناوی رێڕەوی مێژوویی (ماد) بێ!! لەمەش بەولاوە، ئەوەی کە دەستمان بکەوێ، مەگەر لە نەقش و ساڵنامە و نووسراوی دوژمنەکانی (ماد)دا – (ئەویش زۆر بەکەمیی) – دەستمان بکەوێ، یاخود نەختێ لە نووسینە سەرپێیەکانی هیرۆدۆت، کە ئەویش لە ڕووی پشکنینی ڕاستییەوە زۆر دوورە و شتی زارەکیی لەملا و لەولاوە (پاش بەسەرچوونی سەدان ساڵان)

وەرگرتووە. ئەو بەرهەمانەی کە لەو ڕووەوە (لە بارەی مێژووی ماد و فەرهەنگی ڕۆشنبیریان) بەتێروتەسەلتر لە هەر بەرهەمێکی دیکە، ئەو مێژووییەیە، ئەو کەلەپوورە ڕۆشنبیریەیە (هۆنراوە، راز، سەرگوزەشتە، هەڵسوکەوت) کە لە لایەن مێژوونووس و پزیشکی بەناوبانگ -ی گریکی (کتسزیاس = Catesias)ەوە لە سالآنی دەورەی شاهەنشاهی داریۆش دووەمی هەخامەنش (٤٢٤ - ٤٠٥ پ. ز)دا نووسیویەتی.

ئەم نووسەرە پزیشکی تایبەتی کاخی داریۆش هەخامەنشیی بووە و سەرپاکی نووسراوی چەرمیی و قەباڵەی ئەو دەمانە، کە لە هوماری گەنجینەی هەخامەنشیاندا هەبووە لە ژێر دەستییدا بووە و هەر لەبەر زۆر ڕاستیی، وەرگێڕەرە پارسەکان نایانەوێ بۆ زمانی پارسیی وەریبگێڕن!! سەرە دەزوێ، کە لە ئەوێدا دەست دەکەوێ. (جەژنی نەورۆز و جەژنی فرەڤەشی) وەک جەژنێکی میهرەگان، لە سەرەتای بەهاردا دەگیرێ و ماوەیەکەیش، پتر لە پێنج ڕۆژێ درێژە دەکێشێ. ئەوجا، ئەوە ئەگەر وەها بێ، دەبێ بیروڕامان، بۆ ئەوە بڕوا، کە:

- جەژنی (نەورۆز و میهرەگان و فرەڤاشیی) بووبنەتەوە بەیەک و ئەویش لەوانەیە، بەهۆی دامەزراندنی دەوڵەتی یەکگرتووی (ماد)ەوە، بووبێ و ئەمەش لامان ڕۆشن نییە، چونکە ڕۆژی یەکگرتنەکە نارۆشنە! یاخود لەوانەیە، یەکگرتنی ئەم جەژنانە کاتی رووخاندنی دەوڵەتی ئاشوور (کە ماد رووخاندی - بەیاریدەی بابل) بگرێتەوە و هەرچی ئەمیش مانگ و ڕۆژەکەی نارۆشنە، بەڵام نزیکترە، لە ڕاستییەوە، بەوەی کە دەوڵەتی یەکگرتووی سەردەکەوێ بەسەر (ئاژیدەهاک)ی ئاشووریدا!

ئا لەم بۆچوونەی دواییەدا، خاڵێکی گرنگمان بۆ ڕۆشن دەکرێتەوە و ئەویش، وشەی (کاوە)یە و بەم جۆرەی خوارەوە:

- لە سەروکلاوی (کەی ئەخزار = کەی ئەخسار = کەی خەسرەو)دا، دەوڵەتی ئاشوور دوژمنی ناهەمواری سەرە مڕەی دەیان، یان سەدان ساڵان، دەڕوخێنرێ و بەم بۆنەیەوە، ناوی (ئەخسار = ئەخزار = ئەکزار) ناوونیشانی (کەی) بەواتای سەرۆک وەردەگرێ و ناوی لێکدراوی (کەی ئەخسار) دروست دەکات، چونکە ناوی (ئاوەڵناو) (کەڤی = Kavi) لە ئاڤێستادا، بەواتای (سەرۆک، گەورە و مەزن، سەرفرازکەر، فەرمانڕەوا،...) هاتووە و ئەم ناووناتۆرەش، بەسەرکردەی لێهاتووی دینیی زەردەشتی هاتووە، هەروەها، وەک ئاوەڵناوی هی (ئەهریمەن)یش بەکار هاتووە.

کەوابوو ڕێڕەوی وشەی (کەڤی = Kavi) بەرەو (کەوی = Kawi) و بەرەو (کاوە)

هاتووە و وشەی (کاک)ی ئەمڕۆی ناو زمانی کوردیی، هەر لە هەمان وشەوە هاتووە.

هۆیەکی دیکە، وەک پاڵپشت بەرەو ڕاستیی ئەم بۆچوونە، ئەوەیە، کە هەر تەنیا ئەم شایەی (ماد)، ناوی (کەی) وەک (پێشبەند) وەرگرتووە و پێوەیەتی و لاشم وایە، وەک ناوێک وەهایە، کە گەل (هۆزگەریەتی) دەینێ بەسەرکردەیەوە.

سەرچاوەکان:

- ایران در سپیده دم تاریخ – جورج کامرون – ترجمهء حسن انوشه – تهران ١٣٧٤.
- مجموعهء اوستا – گاثاها – سرودهای زرتشت. پور داود – انتشارات دانشگاه تهران ١٤٨٠.
- تاریخ آتورپاتکان. پروفسور اقرار علی أف. ترجمان: دکتر شادمان یوسف.
- زرتشت مزدیسناد حکومت. مهندس جلال الدین آشتیانی.
- آیینها و افسانەهای ایران و چین باستان نوشتهء ج. ک کویاجی، ترجمهء جلیل دەستخواه.
- فرهنگ زبان پهلوی – تالیف دکتر بهرام فرەوشی – انتشارات دانشگاه تهران.
- ایران از آغاز تا اسلام – تالیف گیرشمن. ترجمهء د. محمد معین. تهران ١٣٧٤.
- یشت ها، ٣. د. پور داود – بکوشش دکتر بهرام فرەوشی، تهران ٣٥٣٦ شاهنشاهی.
- ویسپرد (آخرین پیغمبر زرتشت – آتش – هفت کشور – سوگندنامه، گزارش ابراهیم پور داود، بکوشش دکتر بهرام فرەوشی، تهران ١٣٤٣.
- The Avestan Language. S. N. Sokolov, Moscow 1976.
- ACONCISE Pahlavi Dictionary. Translated by Mahshid Mirfakhraie, 1994 Tehran.
- مژدەها رۆژ – تالیف الشیخ حسن الداسنی. ترجمه انورمایی.

وشەیەکی سوپاسگوزاریی:

- بۆ سەرپاکی دۆستان و ئەدەبدۆستانی یاریدەدەر.
- بۆ کاک بارامی وەڵەدبەگی، کە بەفۆتۆکۆپی و کاغەزی فۆتۆکۆپی یاریدەی داوین.
- بۆ مامۆستا ئەهوەن، کە دەسخەتی گوڵ و بولبولێ پێ داوین.
- بۆ ئاغای مورادی قەنبەریی، لە کرماشان، کە بەدەسخەتی چیرۆکە هۆنراوەکانی (خان ئەڵماس) یارمەتی داوین.
- کاک خەمەرەشیدی حیسامی و کاک حەمەرەشیدی ئەمینی کوڕی نەعیم، چونکە کەڵکمان لە دەسخەتەکانیان وەرگرتووە.

پێرست

بەشی دووەم – سۆفیگەریەتی و دەوری مورید و خەلیفە و خۆشەویستی خودایی (واتایی) و خۆشەویستی ڕاستەقینە (هەقیقی) (شێخی سەنعان) 5

تۆبە و گەڕانەوە 7

شێخی سەنعان 9

بەشی سێیەم – نیشتمانپەروەریی و سەرۆکپەروەریی و لەخۆبوون و خۆشەویستی راستەقینە (حەیدەر و سنۆبەر) 37

داستانی حەیدەر و سنۆبەر 39

داستانی حەیدەر و سنۆبەر 40

بەشی چوارەم – هەڵسوکەوت لەگەڵ جوانی سروشتدا (گوڵ و بولبول) 115

گوڵ و بوڵبوڵ 117

بەشی پێنجەم – دەوری رامیاری و کۆمەڵایەتی لە ناوچەکانی هەورامان و جافەکاندا هێرشی تورک بۆ ناوچەکانی هەورامان (ئاغا عینایەت) 139

پێشەکیی 141

ئاغا عینایەت 153

ژیانی ئاغا عینایەت 153

خوێندەواریی 153

ژن هێنان 154

بەندبوونی 155

ڕووالەتەکانی ئاغا عینایەت 155

هەڵبەستەکانی 157

ناردنی شەماڵ و پەنا پێ بردنی 182

وەرامدانەوەی شەماڵ و هەواڵ هێنانی 198

پاڕانەوە، لە خودا بۆ لێبووردن، لە گونا و ڕزگاربوون لە بەندیخانە 231

نامەی ئاغا عینایەت و محەمەد بەگ 239

ئاغا عینایەت، دووبارە، وەرامی محەمەد بەگ دەداتەوە 241

ئاغا عینایەت، بەناوی سکاڵای ڕەمەزانەوە، نامەیەک بۆ محەمەد بەگی روستەمی دەنێرێ 243

وەرامی محەمەد بەگ 245

فەرهەنگۆک 249

بووکی ڕەشپۆش 383

چۆنیەتی دانانی ئەم چیرۆکە شیعرە 286

کورتەیێ لەو بەسەرهاتە 388

لوای کەیخوا کەنعانی پەی ئەسەموڵی 421

فەرهەنگوک 425

بەشی شەشەم – جەژنی نەتەوەیی (نەورۆز) 427

ڕێڕەوی مێژووی نەورۆز 429

کورد و ئاگر 430

ئاگر لەناو کوردەواریدا (هۆزە دینییە جۆراوجۆرەکاندا) 432

ئاگر و دینە جۆربەجۆرەکان 433

ئەژیدەهاک 437

کورتەیەک دەربارەی چۆنیەتی دامەزراندنی دەوڵەتی ماد 443

ئەژیدەهاک 445

نەورۆز 446

لە ڕووی مێژووییەوە 447

لە دەورەی فەرمانڕەوایی (ماد)دا 448